

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ

ΤΟ ΜΑΤΣΟΥΚΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β' ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΜΑΤΣΟΥΚΙ 1994

ΤΟ ΜΑΤΣΟΥΚΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΕΣ

1. Έγγραφα

α) 25-9-1794	σ. 44	ια) 9-1-1874	σ. 72-75
β) 20-3-1818	σ. 47-49	ιβ) 20-4-1874	σ. 72
γ) 28-8-1824	σ. 61	ιγ) 27-9-1874	σ. 75-77
δ) 17/29-5-1842	σ. 253	ιδ) 25-1-1882	σ. 77-78
ε) 14-9-1852	σ. 212-213	ιε) 27-8-1890	σ. 254
στ) 21-12-1858	σ. 66-67	ιστ) 2-6-1896	σ. 759-762
ζ) 5-3-1862	σ. 243-244	ιζ) 1-1-1898	σ. 254
η) 20-6-1862	σ. 67-68	ιη) 31-7-1924	σ. 556-557
θ) 1873	σ. 69-72	ιθ) 21-8-1924	σ. 254
ι) 5-5-1873	σ. 68-69		

2. Πράξεις Κοινότητας Ματσουκίου

α) 71/14-11-1937	σ. 207-210	γ) 24/7-5-1939	σ. 239-240
β) 6/6-2-1939	σ. 391	δ) 8/3-3-1940	σ. 231-236

3. Ενθυμήσεις - Επιγραφές

α) 1	σ. 81	ε) 63-71	σ. 352-355
β) 2	σ. 180	στ) 72-73	σ. 369-370
γ) 3	σ. 298	ζ) 74	σ. 695
δ) 4-62	σ. 301-333		

*184δ. Άποψη του Μασσουκίου Ανατολικά,
όταν όλα τα σπίτια ήταν σκεπασμένα με πλάκες (περίπου 1938)*

184γ. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ΜΠΡΟΣΤΑ: Μεταφορά των ξύλων του γάμου με τα μπλόκια (22-8-1987).

*

431. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ΠΙΣΩ: Γυναικεία κεντημένα τσιρέπια (8-7-1994).

*

ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ

για τους πολιτιστικούς σκοπούς
των φορέων του Μασσουκίου - εκδοτών.

*

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Καλούσιος Δημήτριος
Άννης Κομνηνής, 9
Τρίκαλα (42100)
Τηλ. 0431/20878

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ

ΤΟ ΜΑΤΣΟΥΚΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΛΑΧΟΧΩΡΙ
ΣΤΑ ΤΖΟΥΜΕΡΚΑ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ

Β' ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

*

«Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ δοῦλον, ἀλλ' οὐδὲν ἦπον καὶ τὸ ἐλεύθερον, ἔχει καὶ θὰ ἔχη διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του.

Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσω ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας (του Πάσχα), νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια Ἑλληνικὰ ἔθνη»

*(Ἄλέξανδρος Παπαδιαμάντης,
Λαμπριάτικος ψάλτης)*

*

ΜΑΤΣΟΥΚΙ 1994

184ε. Αργαλίσια μπάντα του 1925 (10-5-1985).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

XIII. Η ΓΕΝΝΗΣΗ.....	425-446
A) ΤΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ.....	425-430
1. Ο ρόλος των συζύγων.....	425-426
2. Η παιδοποιΐα.....	426-428
α. Οι σχετικές αντιλήψεις	426
β. Τα μέσα απόκτησης τέκνου	426
γ. Τα μέσα αποφυγής εγκυμοσύνης	426-427
δ. Οι λόγοι προτίμησης αγοριού	427-428
ε. Τα μέσα απόκτησης αγοριού	428
3. Η εγκυμοσύνη.....	428-430
α. Τα προφυλακτικά μέσα της αποβολής	428-429
β. Τα προγνωστικά του γένους	429-430
γ. Οι σχετικές δοξασίες	430
B) Ο ΤΟΚΕΤΟΣ.....	431-434
1. Η μαμή.....	431
2. Οι ξεχωριστές περιπτώσεις γέννας.....	431-433
3. Οι ενέργειες διευκόλυνσης του τοκετού	433
4. Οι αντιλήψεις.....	434
Γ) ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ	435-443
1. Η λεχώνα	435-437
α. Ο καθαρισμός.....	435
β. Το φαγητό	435
γ. Το σαραντάμερο.....	435-437
δ. Η ημέρα του σαραντισμού.....	437

2. Το βρέφος	437-443
α. Γενικά	437-438
β. Τα ρουχαλάκια	438
γ. Ο θηλασμός.....	439-440
δ. Οι αντιλήψεις.....	440-441
3. Τα τραγουδάκια	441-443
Δ) Η ΒΑΠΤΙΣΗ.....	444-446
XIV. Ο ΒΛΑΧΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ.....	447-512
Α) ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΓΑΜΟ.....	447-459
1. Γενικά.....	447
2. Η εκλογή συζύγου	447-449
3. Οι μαγικές πράξεις	449-451
4. Η προξενιά.....	451-453
5. Η προίκα.....	453
6. Ο αρραβώνας	453-458
7. Ο σώγαμπρος	459
Β) ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΤΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ.....	460-484
1. Η εποχή των γάμων	460
2. Τα αλευρώματα.....	460-463
3. Τα ψωμιά.....	463-465
4. Τα ξύλα.....	465-470
5. Τα προικιά	470-473
6. Τα σφάγια.....	473-474
7. Οι κλούρες του γαμπρού.....	474-476
8. Η μεταφορά της προίκας	476-478
9. Η αλληλοβοήθεια.....	479-480
10. Το κάλεσμα.....	480
11. Το γλέντι του Σαββατόβραδου.....	480-481
12. Τα φαγητά	481-484
Γ) ΤΑ ΣΤΕΦΑΝΑ	485-495
1. Η παραλαβή του νουνού.....	485
2. Το ξύρισμα του γαμπρού	485-487
3. Πριν από τα στέφανα	487-493
4. Τα στέφανα	493-495

Δ) ΜΕΤΑ ΤΑ ΣΤΕΦΑΝΑ	496-503
1. Ο χορός της πλατείας	496-497
2. Η υποδοχή της νύφης	497-498
3. Το γλέντι της Κυριακής.....	498-503
Ε) ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ	504-506
ΣΤ) ΜΕΤΑ ΤΟ ΓΑΜΟ	507-510
1. Διάφορα	507
2. Η πρώτη Τετάρτη.....	507
3. Ο πρώτος εκκλησιασμός	507
4. Η πρώτη Κυριακή των Βαΐων.....	508-510
5. Το πρώτο Πάσχα	510
Ζ) ΟΙ ΣΤΟΛΕΣ ΤΩΝ ΝΕΟΝΥΜΦΩΝ	511-512
1. Οι γαμπριάτικες φορεσιές.....	511-512
2. Η ενδυμασία της νύφης	512
XV. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ	513-524
Α) ΠΡΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ	513-514
1. Τα προειδοποιητικά σημεία	513-514
2. Το ψυχομάχημα και ο θάνατος.....	514
3. Ο Χάρος.....	514
Β) ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ	515-517
1. Οι πρώτες φροντίδες	515
2. Ο νεκροστολισμός	515
3. Η κηδεία	516-517
Γ) ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΑΦΗ	518
Δ) ΤΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ	519-524
1. Ο Χάρος	519-520
2. Ο θάνατος.....	520-522
3. Ο τάφος.....	522
4. Ο φονιασμένος.....	522
5. Η αγάπη της μάνας	524
6. Η μαριόλα	524

XVI. ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ	525-558
A) ΤΟ ΧΤΙΣΙΜΟ	525-534
1. Οι μάστοροι	525-526
2. Η κατασκευή.....	527-529
3. Τα μαντηλώματα	529-531
4. Η ξυλεία	531-533
5. Η αλληλοβοήθεια.....	533-534
B) Η ΣΤΕΓΗ	535-539
1. Ο σκελετός	535-536
2. Η σκεπή.....	536-538
3. Ο φεγγίτης	539
Γ) Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ	540-548
1. Το κατώ	540-541
2. Τα μέρη του σπιτιού.....	541-542
3. Τα χωρίσματα	542-543
4. Το νταβάνι	543
5. Το πάτωμα	543-545
6. Ο μπουχαρής.....	545
7. Τα ντουλαπάκια.....	545-546
8. Οι πόρτες	546
9. Τα παράθυρα.....	546-547
10. Το μπαλκόνι	547
11. Η επίπλωση	547
12. Το εικονοστάσι.....	548
Δ) ΟΙ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ	549-553
1. Η αυλή.....	549-550
2. Το μαγειριό	550-551
3. Το κοτέτσι.....	551
4. Το κουμάσι	551
Ε) ΔΙΑΦΟΡΑ	554-558
1. Οι πολεμίστρες	554
2. Η αγοραπωλησία.....	554-557
3. Η σημερινή κατάσταση	558

XVII. Η ΛΑΪΚΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ	559-590
A) Η ΥΦΑΝΤΙΚΗ	559-583
1. Η επεξεργασία των μαλλιών	559-568
α. Το πλύσιμο	559-560
β. Το βάψιμο	560-563
γ. Το γράνσιμο	563
δ. Το λανάρισμα	563-564
ε. Οι τλούπες	564
στ. Το γνέσιμο	564-565
ζ. Τα νήματα	565-566
η. Το μάσιμο της κλωστής	566
θ. Το ίδιασμα	566-567
ι. Το μάζεμα στο αντί	567-568
ια. Το πέρασμα των κλωστών	568
ιβ. Η ύφανση	568
2. Τα μηχανήματα	569-574
α. Το αδράχτι	569
β. Η ανέμη	569
γ. Ο αργαλειός	569-571
δ. Τα λανάρια	571
ε. Τα μπάρια	572-573
στ. Η ρόκα	573
ζ. Το σφοντύλι	573-574
η. Το τσιοκρίκι	574
θ. Το χτένι	574
3. Τα υφαντά	575-581
α. Γενικά	575-576
β. Τα είδη	576-581
4. Οι λαϊκές δοξασίες	581-583
B) Η ΕΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ	584
Γ) Η ΛΙΘΟΓΛΥΠΤΙΚΗ	585
Δ) Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ	586
Ε) Η ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ	587-588
ΣΤ) Η ΠΛΕΚΤΙΚΗ	589-590

XVIII. Η ΛΑΪΚΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ.....591-608

A) ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ	591
B) ΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ.....	592
Γ) Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ	593-606
1. Τα εμπειρικά φάρμακα	593
2. Η πρακτική θεραπεία	593-604
α. Η αδυναμία	593
β. Το αίμα.....	593
γ. Η αστρακιά.....	593
δ. Το αυτί	594
ε. Οι γαρδαβίτσες.....	594-595
στ. Η γρίπη	595
ζ. Το δόντι.....	595
η. Η δυσκοιλιότητα	595
θ. Η ελονοσία	595
ι. Το κάρφωμα	595
ια. Το κάτουρο	596
ιβ. Το κάψιμο	596
ιγ. Το κεφάλι.....	596
ιδ. Η κιτρινάδα.....	596
ιε. Η κοιλιά.....	596-597
ιστ. Ο κοκίτης.....	597
ιζ. Το κριθαράκι.....	597-598
ιη. Το κρυολόγημα	598
ιθ. Ο λαιμός.....	598
κ. Η λειχήνα.....	598
κα. Η λούγγα.....	598-599
κβ. Το λουχνάρι.....	599
κγ. Το μάτι	599
κδ. Η μέση.....	600
κε. Η μύγα.....	600
κστ. Η μύτη.....	600
κζ. Το ξεπάγιασμα.....	600
κη. Το ξέστριμμα	600
κθ. Η πλευρίτιδα.....	601
λ. Ο πόνος.....	601
λα. Το πρόσωπο	601
λβ. Ο πυρετός	601
λγ. Οι ρευματισμοί.....	601

λδ. Ο σκορπιός	601
λε. Το σκυλί	601
λστ. Το σπάσιμο	601
λζ. Η σπλήνα.....	602
λη. Το στήθος.....	602
λθ. Το στόμα.....	602-603
μ. Το στούμπισμα.....	603
μα. Η συχνουρία	603
μβ. Το φίδι	603-604
μγ. Η φτέρνα.....	604
μδ. Το χέρι	604
3. Οι αντιλήψεις	604-605
4. Οι πρακτικοί γιατροί	605-606
Δ) Η ΘΕΙΑ ΒΟΗΘΕΙΑ.....	607
XIX. Η ΦΟΡΕΣΙΑ.....	609-636
A) ΓΕΝΙΚΑ	609
B) Η ΑΝΔΡΙΚΗ ΣΤΟΛΗ.....	610-621
1. Γενικά	610-611
2. Τα σεγκούνια	612
3. Τα σαλιβάρια.....	613-614
4. Η φουστανέλα	614
5. Ο μαντύας	614-615
6. Τα παντελόνια	615
7. Τα υπόλοιπα ρούχα.....	616-621
α. Το γιλέκο	616
β. Το εσώβρακο.....	616
γ. Το ζουνάρι.....	616-617
δ. Τα κνέτια	617
ε. Ο κούκος	618
στ. Το πουνάμισο	618
ζ. Το σακάκι.....	619
η. Το σελάχι	619
θ. Η σκούφια	620
ι. Το σχοινί	620
ια. Τα τσιρέπια.....	620-621
ιβ. Η φανέλα.....	621

Γ) Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ	622-630
1. Γενικά.....	622-623
2. Η ζακέτα.....	623
3. Το φλοκάτο.....	623-624
4. Η φούστα.....	624
5. Το φουστάνι.....	624-625
6. Η υπόλοιπη στολή.....	625-630
α. Το ζωνάρι.....	625-626
β. Η κοντοφούστα.....	626
γ. Το μαντήλι.....	626-627
δ. Το μπιλιτζίκι.....	627
ε. Το πέπλο.....	628
στ. Η ποδιά.....	628-629
ζ. Το σακάκι.....	629
η. Τα τσιρέπια.....	629
θ. Η φανέλα.....	630
ι. Διάφορα.....	630
Δ) ΤΑ ΠΑΠΟΥΤΣΙΑ	631-634
1. Γενικά.....	631
2. Τα άρβυλα.....	632
3. Τα γουρνοτσάρουχα.....	632
4. Τα πορπόδια.....	633
5. Τα σαντάλια.....	633
6. Τα τσαρούχια.....	634
7. Τα γυναικεία παπούτσια.....	634
Ε) ΤΑ ΚΟΙΝΑ ΡΟΥΧΑ ΑΝΔΡΩΝ-ΓΥΝΑΙΚΩΝ	635-636
1. Τα ντιμίρια.....	635
2. Το ταλαγάνι.....	635
3. Οι φούστες.....	635
XX. ΟΙ ΤΡΟΦΕΣ	637-660
Α) ΤΑ ΦΑΓΩΣΙΜΑ	637-643
1. Γενικά.....	637
2. Το αλάτι.....	637
3. Τα αχλάδια.....	638
4. Το βούτυρο.....	638
5. Οι ελιές.....	638
6. Οι καρύδες.....	638

7. Τα κάστανα.....	638
8. Ο καφές.....	639
9. Τα κορόμηλα	639
10. Τα κράνα.....	639
11. Το κρασί.....	639
12. Το λάδι.....	640
13. Το μέλι	640
14. Τα μήλα	640
15. Η μπομπότα	640-641
16. Η ρίγανη.....	641
17. Το σιτάρι	641-642
18. Το τσάι	642
19. Το τυρί	643
20. Το ψωμί.....	643
B) ΤΑ ΦΑΓΗΤΑ.....	644-653
1. Γενικά.....	644
2. Το Άρτσι-βούρτσι	644
3. Τα Βλίτα	644
4. Το γουρούνι	644-647
5. Το κατσιαμάκι.....	647
6. Τα κολοκύθια	648
7. Οι κότες	648
8. Τα κουκιά	648
9. Το κουρκούτι	648-649
10. Τα λαζάνια.....	649
11. Τα λάχανα.....	649
12. Τα μανιτάρια.....	649
13. Τα μιρμιλόνια	649
14. Το μπλουγούρι	650
15. Η μπουκουβάλα	650
16. Το μπουρανί	650
17. Οι νάνες	650
18. Η ξυδότριπα.....	651
19. Τα παστάλια.....	651
20. Ο παστραμάς.....	651
21. Η πεταχτή.....	651
22. Οι πίτες	652-653
23. Οι τηγανίτες	653

24. Ο τραχανάς	653
25. Οι τσουνκνίδες	653

Γ) ΤΑ ΜΑΓΕΙΡΙΚΑ ΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ.....	654-660
1. Γενικά	654
2. Η γάστρα.....	655
3. Το γκιούμι	655
4. Το καζάνι	656
5. Το κακάβι	656
6. Τα καπάκια	656
7. Το κλειδοπίνακο.....	656
8. Η κουτάλα.....	656
9. Τα κουτάλια.....	656
10. Το κρεμαστάρι	656
11. Το κρούπι.....	656
12. Η μάσια	657
13. Το μιντιόρου	657
14. Το μπρακατσούλι	657
15. Η μψούρα	658
16. Ο νταβάς.....	658
17. Η ξύστρα	658
18. Η οάλα.....	658
19. Η οκά	658
20. Τα πηρούνια.....	658
21. Το πλαστήρι.....	658
22. Ο πλάστης.....	658
23. Οι πυρουστιές	658-659
24. Το σαχάνι	659
25. Η σίτα.....	659
26. Το σκαφίδι	659
27. Η τάβλα	659
28. Το ταψί.....	659
29. Οι τέντζερης.....	659
30. Το τηγάνι.....	659
31. Η τσιούμα	659
32. Το χαβάνι	660
33. Τα χειρόμυλα	660
34. Ο ψήστης.....	660

XXI. ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ	661-692
A) ΤΟ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟ	661-669
1. Γενικά	661
2. Τα Χριστούγεννα	661-666
α. Η νηστεία	661
β. Το γουρούνι	661-663
γ. Γενικά για τους αγερμούς των παιδιών	663
δ. Τα κάλαντα	663
ε. Η γιορτή	663-664
στ. Το Χριστόψωμο	664-665
ζ. Οι σχετικές αντιλήψεις	665-666
3. Η Πρωτοχρονιά	667
α. Η βασιλόπιτα	666
β. Οι δοξασίες	667
4. Τα Φώτα	667-669
α. Τα κάλαντα	667
β. Ο αγιασμός των σπιτιών	667-668
γ. Ο Μέγας Αγιασμός	668-669
5. Οι καλικάντζαροι	669-670
B) ΤΟ ΤΡΙΩΔΙΟ	671-680
1. Η αποκριά	671
2. Η Καθαρά Δευτέρα	671-672
3. Το Σάββατο του Αγίου Θεοδώρου	672
4. Το Σάββατο του Λαζάρου	672-677
Τα Κάλαντα	672-677
(1) Του Λαζάρου	673
(2) Παινέματα και ευχές	673-677
5. Η Μεγάλη Πέμπτη	677
6. Η Μεγάλη Παρασκευή	678-680
Γ) ΤΟ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟ	681-682
1. Το Πάσχα	681
2. Οι υπόλοιπες γιορτές	681-682
Δ) ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ	683-686
1. Ο Άγιος Τρύφων	683
2. Η Υπαπαντή του Χριστού	683
3. Ο Άγιος Συμεών ο Θεοδόχος	683

4. Η Πρωτομαρτιά	683
5. Των Αγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων	683
6. Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου	684
7. Η Πρωταπριλιά.....	684
8. Ο Άγιος Γεώργιος	684
9. Η Πρωτομαγιά	685
10. Η γέννηση του Προδρόμου	685
11. Η γέννηση της Θεοτόκου.....	685
12. Ο Απόστολος Φίλιππος.....	685
13. Τα εισόδια της Θεοτόκου	685
14. Ο Άγιος Στυλιανός	686
15. Ο Απόστολος Ανδρέας.....	686
Ε) ΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ.....	687-690
1. Γενικά.....	687
2. Οι κύκλες	687-690
ΣΤ) ΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ.....	691-692
XXII. ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ	693-716
Α) ΟΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΑΔΕΣ	693-694
Β) ΟΙ ΟΡΓΑΝΟΠΑΙΧΤΕΣ	695
Γ) ΟΙ ΧΟΡΟΙ	696-697
Δ) ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ.....	698-714
1. Τα Ηρωικά	698-699
α. Ο γιος της δράκαινας	698
β. Οι Σαρακατσιάνοι.....	699
2. Τα Ληστρικά	699-701
α. Ο Κάγκαλος.....	699
β. Ο Γρηγόρης Γκάρτζος	699
γ. Ο Θύμιος Τσεκούρας	700
δ. Η Βασίλω αρχόντισσα.....	700
ε. Ο Γεώργιος Καταρραχιάς.....	701
3. Τα Νανουρίσματα - Ταχταρίσματα	701
4. Τα Θρησκευτικά.....	701
Τα κάλαντα.....	701
5. Του Γάμου	701

6. Της Αγάπης.....	702-706
α. Η Μάρω.....	702
β. Η Γαλαξειδιώτισσα.....	702
γ. Η μαυρομάτα.....	702-703
δ. Η μαυριδερούλα.....	703
ε. Η μέλισσα.....	704
στ. Η κόρη.....	704
ζ. Τα τρία κοράσια.....	704
η. Ο παρμαχογιός.....	705
θ. Εγώ και συ.....	705-706
7. Τα Ποιμενικά.....	706-708
α. Οι τρεις περδικούλες.....	706
β. Ο Παναγιώτης.....	707
γ. Η Λένη.....	708
8. Της Ξενιτιάς.....	708
Ο Ξενιτεμένος.....	708
9. Τα σατιρικά.....	708-709
α. Οι γριές.....	708
β. Η καλή νοικοκυρά.....	709
γ. Το πιπέρι.....	709
10. Οι παραλογές.....	709-713
α. Η Σούσα.....	709-710
β. Η άπιστη γυναίκα.....	710-712
γ. Ο γυρισμός του Ξενιτεμένου.....	712-713
11. Τα Μοιρολόγια.....	714
12. Τα Διάφορα.....	714
α. Το παραπονεμένο παιδί.....	714
β. Τα δυο αδέρφια.....	714
γ. Ο αμάρανθος.....	714
δ. Το πανηγυράκι του Αγίου Κωνσταντίνου.....	714
ε. Το δυστύχημα του Κέδρου.....	714

Ε) ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ.....715-716

1. Γενικά.....	715
2. Τα τραγούδια.....	715-716
α. Η ντι κου νίκα.....	715
β. Η Βούλου.....	716
γ. Ο Γιάνν'.....	716

XXIII. ΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΑ	717-732
Α) Η ΓΛΩΣΣΑ	717
Β) ΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ	718-720
Γ) ΤΑ ΠΑΡΑΤΣΟΥΚΛΙΑ	721-722
Δ) ΤΑ ΑΝΔΡΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ	723-725
1. Οι τοπικές ονομασίες βαπτιστικών ονομάτων	726
2. Οι άλλες ονομασίες	727-729
Ε) ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ	726-729
1. Οι τοπικές ονομασίες βαπτιστικών ονομάτων	723-724
2. Οι άλλες ονομασίες	724-725
ΣΤ) ΟΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ	732
 XXIV. ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ	 733-768
Α) ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ	733-738
1. Ου Αρκουδουγιάνν'ς	733-736
2. Η Θοδωρούλα	736-738
Β) ΟΙ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ - ΤΑ ΓΝΩΜΙΚΑ	739-740
Γ) ΤΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ	741-742
Δ) ΟΙ ΜΗΝΕΣ	743
Ε) ΤΟ ΜΑΤΙΑΣΜΑ	744-745
1. Ποιοι και πώς ματιάζουν	744
2. Ποιοι ματιάζονται — Οι συνέπειες	744-745
3. Η αποφυγή.....	745
4. Το ξεμάτιασμα.....	745
ΣΤ) ΟΙ ΜΑΝΤΕΙΕΣ	746-749
Ζ) Η ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ	750
Η) Η ΛΑΪΚΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ	751-755
Θ) ΟΙ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ	756
Ι) Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	757-762
1. Η οικογένεια.....	757-758

2. Η αλληλοβοήθεια.....	759
3. Η αδελφοποιΐα.....	759
4. Το κληρονομικό δίκαιο.....	759-762

ΙΑ) ΤΑ ΝΥΧΤΕΡΙΑ.....	763-764
-----------------------------	----------------

ΙΒ) ΤΟ ΠΛΥΣΙΜΟ.....	765
----------------------------	------------

ΙΓ) ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ.....	766-767
------------------------------	----------------

ΙΔ) ΤΑ ΠΟΙΚΙΛΑ.....	768
----------------------------	------------

ΓΛΩΣΣΑΡΙ.....	771-772
----------------------	----------------

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ.....	775-778
----------------------------------	----------------

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ.....	781-810
-----------------------	----------------

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

I. ΙΣΤΟΡΙΑ	VII. ΓΕΩΡΓΙΑ
II. ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	VIII. ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ
III. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ	IX. ΕΜΠΟΡΙΟ
IV. ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ	X. ΠΑΙΔΕΙΑ
V. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΣΠΟΡΑ	XI. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ
VI. ΑΣΧΟΛΙΕΣ	XII. ΧΩΡΙΟ

184στ. Τα βιτούλια λιάζονται έξω από το τσάρκο (Κεχρινιά, 1965).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

XIII.	ΓΕΝΝΗΣΗ
XIV.	ΓΑΜΟΣ
XV.	ΘΑΝΑΤΟΣ
XVI.	ΣΠΙΤΙΑ
XVII.	ΛΑΪΚΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ
XVIII.	ΛΑΪΚΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ
XIX.	ΦΟΡΕΣΙΑ
XX.	ΤΡΟΦΕΣ
XXI.	ΛΑΪΚΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ
XXII.	ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ
XXIII.	ΓΛΩΣΣΙΚΑ
XXIX.	ΔΙΑΦΟΡΑ

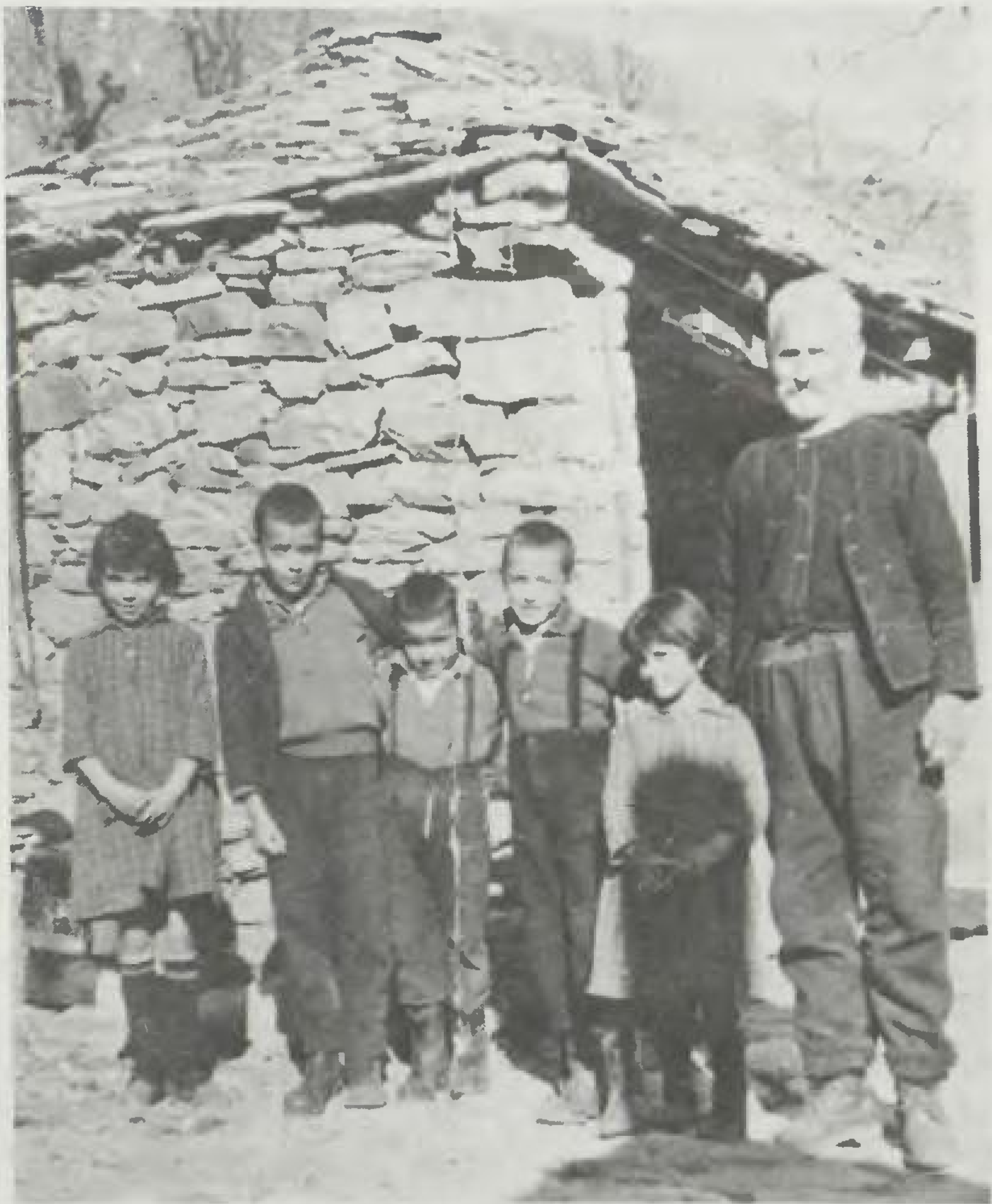
184ζ. Αρμεγή οικόσιτων γιδιών στη Μαυριά την 13-8-1970·
στην ποδιά δυο μπουκιές φαΐ για τη γιδούλα.

ΧΙΙΙ. Η ΓΕΝΝΗΣΗ

Α) ΤΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

1. Ο ρόλος των συζύγων

Κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης ο άντρας κατ' ουσίαν δεν συμμετείχε στην όλη δοκιμασία της γυναίκας. Τους περισσότερους μήνες απουσίαζε από το χωριό, αλλά και η εγκυμοσύνη πιστευόταν σαν υπόθεση καθαρά γυναικεία.

185. Η νέα γενιά ευπνέεται από την παλιά (1966, είσοδος αυλής).

Η γυναίκα φυσικά δεν παραμελούσε καμιά εργασία της, από τις εύκολες σπιτικές (φαγητό, ζύμωμα, κλπ.) μέχρι τις πιο βαρείες (δουλειά στο χωράφι, κλαρί στο λόγγο, κλπ.). Η πίστη, ότι με τα παιδιά ολοκληρώνεται η οικογενειακή ζωή και ευτυχία, την όπλιζε με μια ηρωική εγκαρτέρηση, από το άλλο μέρος οι δουλειές επιδρούσαν ευνοϊκά και στη γέννα.

2. Η παιδοποιΐα

α. Οι σχετικές αντιλήψεις

Τα παιδιά γεμίζουν τη ζωή και συμπληρώνουν την οικογενειακή ευτυχία, είναι πλούτος (Εικ. 188). Το άκληρο αντρόγυνο είχε φυσικά μεγάλη στενοχώρια, παράπονο τρανό, αισθανόταν περιφρονημένο, δεν μπορούσε να σμίξει στον κόσμο, όπως τα άλλα αντρόγυνα με τα παιδιά, γινόταν και ιδιόρρυθμο.

— *Θα είχε ο πατέρας (η μάνα, τα πεθερικά) αμαρτίες και τα πληρώνω εγώ τώρα. Οι κακές γλώσσες ξεφούρνιζαν: Είναι ουρσούζηδες και δεν τους δίνει ο Θεός παιδιά.*

Δεν κατηγορούσαν όμως μόνον τους άκληρους, αλλά και συμμετείχαν στον πόνο τους. Τα παιδιά εξ άλλου τα δίνει ο Θεός.

β. Τα μέσα απόκτησης τέκνου

Η στείρα γυναίκα καταφεύγει στο Θεό με λειτουργίες, παρακλήσεις και τάματα. Επισκέπτεται χίλιους δυο γιατρούς, αλλά εφαρμόζει και ό,τι ακούει. Έβαζαν λοιπόν στη μέση κόλλα από ρετσίνι ή σήκωναν τα πάκια. Άλλες φορές ξαρμυρώνουν τη γυναίκα. Ανάβουν δηλαδή φωτιά με ξύλα από τον φράχτη, λίγη φτέρη, τραγόμαλλο και θυμίαμα, κρατούν πάνω από τη φωτιά δυο μπάρια του αργαλειού, που τα πηδάει η γυναίκα.

Χρησιμοποιούνται ακόμα και μαγικά μέσα, αλλά πάντοτε μυστικά: *Άντρας με μάγια και παιδί με βότανα είναι διαβόλου εγγόνι.*

γ. Τα μέσα αποφυγής εγκυμοσύνης

Για την πρόληψη της κυοφορίας χρησιμοποιείται το στερφοβότανο. Ένα ζώο δηλαδή, που δεν γέννησε για μερικά χρόνια, 7-8 (μαρμάρα), πίστευαν, ότι είχε στο λαιμό του το βότανο της στειρότητας. Όταν το έσφαζαν, το στερφοβότανο πετάγεται με την πρώτη σταλαγματιά του αίματος. Μοιάζει με φασολάκι και όποιος το τρώγει δεν αποκτά καθόλου, όταν το μυρίζεις απλώς, γεννάς μεν, αλλά μετά 7-8 χρόνια.

Άμα ρίξεις το στερφοβότανο σε νερό, που χουχλάζει στη φωτιά, τότε αυ-

τό σταματάει το βράσιμο και το στερφοβότανο μένει άλειωτο. Μια οικογένεια εν αγνοία της ζύμωσε από τέτοιο νερό και έτσι έμειναν όλοι τους άκληροι.

Τέλος, το στερφοβότανο έχει και διάφορες θεραπευτικές ιδιότητες.

δ. Οι λόγιοι προτίμησης αγοριού

Το αρσενικό παιδί δεν θα συνέχιζε μόνον το όνομα του σπιτιού, αλλά ήταν και περισσότερο άνετο από οικονομική και ηθική πλευρά. Υπήρχε και η απαντοχή, τα αγόρια να τους προστατεύσουν στα γεράματα. Και ο πατέρας εξέφραζε τη χαρά του με καμμιά ντουφεκιά και κεράσματα στο μαγαζί. Δεν παρέλειπε να δείξει και κάποια τρυφερότητα στη γυναίκα του με ένα βλέμμα αγάπης, τρυφερό φιλί, κλπ.

Όταν γεννιόνταν λοιπόν κορίτσι ακολουθούσε η ευχή: *Να ζήσει και τ' άλλο αγόρι*. Αλλά ο πατέρας είχε μεγάλη στενοχώρια, πείσμωνε, έφευγε και από το σπίτι, έρριχνε και την γκλίτσα στη γυναίκα. Το κορίτσι θεωρούνταν το αδύνατο μέρος του σπιτιού, ήθελε προίκα.

— *Ρε τον φουκαρά πάλι κορίτσι έκανε*. — *Ωρέ τσιάμπα πήρε τη νύφη* (είναι υποχρεωμένος τώρα να δώσει στην κόρη του περισσότερη προίκα από όση πήρε). Και για τους δυσαρεστημένους μαζί του έλεγαν: *Έγινε η καρδιά τους*,

186. Η ξύλινη σαρμανίτσα του μωρού (27-8-1993).

κορίτσι γέννησε. Αυτοί οι ψυχραμένοι έβραζαν κακό στα σκώπια τους ευχόμενοι: Όλο κορίτσια να κάνεις.

Αλλά κατά βάθος ήθελαν και τα κορίτσια: — Της καλομάνας το παιδί το πρώτο νάν' κορίτσι. — Απ' τα κορίτσια θα δεις ένα ποτήρι νερό. — Άμα έχεις κορίτσι, θα πει μάνα και πατέρα.

ε. Τα μέσα απόκτησης αγοριού

Μετά τη γέννα δίνουν στη γυναίκα να φάει κόκκορα. Μέχρι το σαραντισμό η λεχώνα δεν τρώγει φακές, γιατί τότε θα γεννούσε κορίτσια. Όταν στις σαράντα ημέρες πηγαίνει η λεχώνα για ευχή στην εκκλησία, προηγείται αγόρι, για να γεννηθεί το επόμενο παιδί αρσενικό. Αν είναι κορίτσι, αφήνουν 2-3 ημέρες για την ευχή, ήτοι την παίρνουν γρηγορότερα, και αν επρόκειτο για αγόρι, την παίρνουν ακριβώς στις σαράντα ημέρες ή έπαιρναν και μια ημέρα, στις σαράντα μια: — Αφήνουμε ημέρες, ν' αφήσουμε (να μην κάνουμε) κορίτσια. — Παίρνουμε μέρες, να πάρουμε (να αποκτήσουμε) αγόρι.

Αλλά και στο γάμο πρόσεχαν ορισμένα πράγματα, που θα έφερναν αγόρι. Πρώτα-πρώτα το αλεύρι για τα ψωμιά κοσκινίζουν αγόρια. Στο νυφικό κρεβάτι κυλάνε αγοράκι. Επάνω στα προικιά πετάνε πάλι αρσενικό παιδί.

Κατάλληλα μέτρα για την απόκτηση αγοριού παίρνονται και σε άλλες περιπτώσεις. Οι παντρεμένες γυναίκες αποφεύγουν να κάθονται πάνω σε σκούπα, γιατί τότε θα γεννούσαν συνέχεια κορίτσια. Επίσης η γυναίκα έτρωγε και διάφορα χόρτα. Το αρσενοβότανο (σερκοβότανο) μοιάζει σαν κρεμμύδι και πρέπει να έχει τρεις ρίζες, όταν έφερε δυο, γεννούσε κορίτσι. Με κάθε μυστικότητα καταφεύγουν και σε μαγικούς τρόπους. Και αυτές οι λέξεις έχουν μαγική δύναμη: Ο Νάσιος γεννούσε όλο κορίτσια, 4-5-6, ονόμασε το έβδομο Αρσένω, ώστε το επόμενο νάναι αγόρι.

3. Η εγκυμοσύνη

α. Τα προφυλακτικά μέσα της αποβολής

Η έγκυος γυναίκα (φορτωμένη, στα Βλάχικα γκαρκάτα) σεργιανούσε στην τσέπη της τον κραιπιτήρα, γυάλινη πολύχρωμη χάντρα, σαν βόλι, που έπεφτε εκ Θεού μαζί με το χαλάζι, μέσα της έβλεπε το Χριστό και την Παναγία.

Επίσης μια πέτρα με φυσική τρύπα, κρεμασμένη στην αχλαδιά, για να μην πέσουν οι καρποί, την σπάνε σε 40 κομματάκια, πλύνονται και από αυτό το νερό πίνει η γυναίκα. Αλλά κουβαλάει και τα κομματάκια, για να κρατήσει το παιδί. Όμως λίγο πριν τη γέννα τα πετάει, γιατί διαφορετικά εμποδίζουν την γέννηση του παιδιού, το κρατάνε.

Η έγκυος ακόμα δεν έπρεπε να ζηλεύει, διότι τότε υπήρχε πάλι κίνδυνος αποβολής. Όταν απέβαλε η γυναίκα δεν την κατηγορούσαν βέβαια, αλλά μόνον την συλλυπόταν: *Κρίμα μεγάλο, έλεγαν.*

β. Τα προγνωστικά του γένους

Όταν ψήνεις νεφρά προβάτου κομμένα στη μέση, άμα κλείνουν γεννάς αγόρι, διαφορετικά γεννιέται κορίτσι. Όταν η κοιλιά της εγκύου είναι χοντρή πίσω, περιμένουμε κορίτσι, αν το πρόσωπό της είναι μαύρο και μπλωμένο, τότε *έχει καπίστρι*, θα γεννήσει δηλαδή αγόρι, και άμα ονειρεύεται,

187. Η πλάτη ζαλικωμένη πέτρα και ξύλα, στην αγκαλιά το μωρό και η ρόκα στη μασχάλη (18-7-1986, αναπαράσταση).

ότι πιάνει πέρδικα, τότε περιμένει κορίτσι.

Κατά το ύψαμα στον αργαλειό, όταν τέλειωνε το διασίδι και έπεφτε η βέργα από το αντί, κάποιος την έπαιρνε στο στόμα και την άφηνε στο δρόμο, ονοματίζοντας μια έγκυο γυναίκα. Εάν περνούσε πρώτα θηλυκό πρόσωπο, η έγκυος θα γεννούσε κορίτσι, εάν αρσενικό, θα έκανε αγόρι.

γ. Οι σχετικές δοξασίες

Η έγκυος γυναίκα όταν ζήλευε, έπρεπε να γλείφει τις παλάμες της, διαφορετικά θα γεννούσε παιδί με σημάδι. Το βρέφος έφερνε ένα μαυραδάκι στο ίδιο μέρος, που ξυνόταν η έγκυος. Άμα τρώει λαγό, το μωρό θα κοιμάται με ανοιχτά τα μάτια (λαγοκοιμάται). Όταν δρασκελίζει τριχιά, το μικρό τυλίγεται με το λούρο και κινδύνευε να πνιγεί. Κυριακές και γιορτές απαγορεύονται οι δουλειές.

187α. Για καλό μεζέ στον Μπούτσ'κο!
(15-8-1971).

B) Ο ΤΟΚΕΤΟΣ

1. Η μαμή

Παλιότερα οι Ματσουκιώτισσες δεν πήγαιναν στην πόλη (στην κλινική), για να γεννήσουν, αλλά παρέμειναν στο χωριό, όπου το ρόλο του γιατρού εξασκούσαν οι μαμές, γυναίκες δηλαδή προχωρημένης ηλικίας, οι οποίες είχαν αποκτήσει αρκετή εμπειρία, ξεγεννώντας τις συγχωριανές τες. Από τους παλιότερους ποιος δε θυμάται με ευγνωμοσύνη τη γιαγιά *Τσιαντούλω* ή τη *Μπιρέλαινα* (τη *Γιαννούλαινα*), ακόμα τη γριά *Φέκαινα* και τη *Λέν'* τη *Γίτσινα*, τη *Σιούλαινα*; Και οι νεότεροι πως θα ξεχάσουν τη *Δέσπω*, τη *Γκουγκίνω* τη *βάβω*; Και η *Κούκαινα* (η μάνα του *Μούτου*, η *Νικολάκαινα* του *Λάνταβου*); Σωτηρία για το χωριό ήταν και ο *παπα-Λένης*. Αργότερα η *Κωστάντω* η *Σαρακατσιάνα* με την *Αλέξω* ξεγεννούσαν από καμμιά γυναίκα, που δεν είχε προλάβει να φύγει για το μαιευτήριο.

Μόλις άρχιζαν λοιπόν οι μεγάλοι πόνοι ειδοποιούσαν λίγο μυστικά τη μαμή, για ν' αποφύγουν τη βοή του κόσμου, το μάτιασμα. Αρχίζει το έργο της με το Σταυρό, σταυρώνει και την επίτοκο, για να ξαλαφρώσει, να βοηθήσει ο Θεός στις πραγματικά δύσκολες ώρες, ο κόσμος είχαν Θεό. Από παντού ακούγονταν φωνές παρηγορίες: — *Άιντε μη φοβάσαι. Άιντε τώρα θαρθεί η ώρα. Άιντε τώρα θα γεννηθεί. Άι-άι θα γίνει (θα γεννηθεί). Άι λίγο-λίγο.*

Η μαμή δε ζητούσε τίποτε, αλλά όλοι κάτι της πρόσφεραν, από λεφτά και παντόφλες μέχρι ρούχα της προίκας, φλοκάτο, μαντήλια, ποδιές, ακόμα μαξιλάρια, δισάκια, κουβέρτες, κλπ.

2. Οι ξεχωριστές περιπτώσεις γέννας

Σε πολλές περιπτώσεις οι γυναίκες γεννούσαν κάτω από τις πιο δυσμενείς, πραγματικά εχθρικές, συνθήκες, εντελώς μόνες και αβοήθητες, και για σπάργανα ποδιά, ζακέτα, κοντοφούστα...

— *Η Σιάννω, μόλις ήρθε από τα γελάδια στο Πηγάδι, μιάμιση ώρα μακριά, γέννησε αμέσως.*

— *Η Μπαργιάννενα μάζεψε το μελίτσι στον κήπο και μόλις έφτασε σπίτι γεννήθηκε ο Γιάννης.*

— *Ήρθε από τα γίδια η Φίω· δεν μπορώ, λέει· να φωνάξουμε την Κούκαινα. Μέχρι νάρθει η μαμή, γέννησε το Βασίλη.*

— Η Νάσαινα του Γκόγκω ανέβαινε με τα πρόβατα στο χωριό και γέννησε στο λόγγο.

— Η Γούσαινα γέννησε τη Γιαννούλα στο Γκλόγκοβι, στο δρόμο, στα βουνά του Άσπρου, ανεβαίνοντας από Τρίκαλα στο χωριό.

— Η Πέτραϊνα του Σιούλ' πηγαίνοντας στο χωριό από την Πέρδικα γέννησε καθ' οδόν τη Σπυρδούλα, στα Λιβαδάκια.

— Η Τσιβούλω το γέννησε στη γέφυρα στην Πλάκα, πηγαίνοντας στα Γιάννενα.

— Η Φροσύνω τόκανε απάνω στη Λαγκάδα.

— Η Νίτσω πήγε για λάχανα στο Κατώι και γύρισε σπίτι της με χόρτα και στην αγκαλιά κρατούσε το παιδί, που γέννησε στο χωράφι.

188. Τα παιδιά στη ζεστή αγκαλιά των γονιών τους (1935).

Οι τέτοιου είδους γεννήσεις συνηθισμένο και γενικότερο φαινόμενο στην παλιότερη εποχή. «Στὴν Κέα⁴⁵⁵ ὁ Ἴγγλος περιηγητὴς⁴⁵⁶ εἶδε μιὰ γυναῖκα ποὺ πήγαινε μ' ἓνα παιδί στὴν ἀγκαλιὰ νὰ μαζέψῃ βελανίδια (ἓνα ἀπὸ τὰ ἐξαγώγιμα προϊόντα τοῦ νησιοῦ). Γέννησε στὸ λόγγο καὶ τὸ βράδυ γύρισε στὸ σπίτι τῆς μὲ τὰ δυὸ παιδιά στὴν ἀγκαλιὰ καὶ ἓνα φόρτωμα βελανίδια»⁴⁵⁷.

3. Οι ενέργειες διευκόλυνσης του τοκετού

Ἡ γυναῖκα σφίγγεται ἀπὸ μια τριχιά, δεμένη ἀπὸ *τον πόταμο*, τα ματέρια τοῦ σπιτιοῦ, καὶ ἔμενε ἔτσι «κρεμασμένη». Ἐπίσης ἔβαζαν τὴν ἔγκυο σε κούνια, δεμένη με τριχιά πάλι ἀπὸ *τον πόταμο*. Ὁ συμβολισμὸς εἶναι προφανής: Ὁ νέος ἄνθρωπος δένεται με τὸ σπίτι.

Τυλίγεται σε κουβέρτα καὶ τὴν κυλοῦν πέρα-δῶθε. Κάθεται πάνω σε φωτιά, γιὰ νὰ γλιστρήσῃ τὸ μωρό. Τῆς δίνουν νὰ πιεῖ λάδι ἢ χαμόμηλο, γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν στομαχικὲς ανωμαλίες καὶ νὰ γυρίσῃ τὸ μικρό. Ὁ ἄντρας ἔπαιρνε τὴ γυναῖκα τοῦ στὴν πλάτη, γιὰ νὰ σηκώνεται πιο ψηλά καὶ νὰ ξαλαφρώσῃ. Περνᾶνε πάνω ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς ἓνα αὐγὸ λέγοντας: *Ὅπως γεννάει ἡ κόττα τ' αὐγὸ, ἔτσι νὰ γεννηθεῖ καὶ τὸ παιδί γρήγορα. Ὅπως κυλιέται τὸ αὐγὸ, νὰ κυλισθεῖ τὸ κούτσ'κο.*

Τὸ νερὸ ἐπίσης διευκολύνει τὴ γέννα. Τὸ ρίχνουν λοιπὸν κάτω καὶ ἡ γυναῖκα περνούσε ἐπάνω τοῦ. Πήγαινε καὶ σε βρύση, σε μέρος ποῦ ἔτρεχε νερό. Περνούσε καὶ πάνω σε γέφυρα, γιὰ νὰ φύγουν οἱ πόνοι καὶ νὰ πέσει τὸ μωρὸ σύντομα. ὅπως γρήγορα περνᾶει ὁ κόσμος τὸ γιοφύρι ἢ τὸ νερὸ, ποῦ τρέχει.

Ὅσες γυναῖκες τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ ἔμπαιναν σπίτι, ἔλυναν ἀμέσως τὶς ποδιές τους καὶ τὶς πετούσαν κάτω, γιὰ νὰ *λυθεῖ* (νὰ ἐλευθερωθεῖ) γρηγορότερα καὶ ἡ ετοιμόγεννη. Ξεκουμπώνουν καὶ τὰ φορέματα τῆς ἴδιας. Αὐτὲς οἱ πόρτες τοῦ σπιτιοῦ παρέμειναν ἀνοιχτές, γιὰ ν' ἀνοίξῃ καὶ τὸ σῶμα τῆς γυναῖκας.

Καταφεύγουν φυσικὰ καὶ στὴ θεία βοήθεια. Ἐκτὸς ἀπὸ διάφορα τάματα (ἀπὸ κασίκι καὶ μοσχάρι μέχρι λαμπάδες καὶ ασημικά, φουστάνια καὶ ποδιές) ὁ παπᾶς τελεῖ τὸ Ευχέλαιο, διαβάζει ἀγιασμό, λειτουργεῖ, οἱ συγγενεῖς ἀνάβουν τὰ καντηλάκια. Λένε, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἀπιστὴ Ὀβριά στὴ δύσκολη ὥρα ζήτησε τὴ βοήθεια τῆς Παναγίας.

455. Κοινῶς Τζιά, νησί των Κυκλάδων.

456. Bernard Randolph. 1675.

457. Σιμόπουλου. Α, 688.

4. Οι αντιλήψεις

Πριν από τη γέννα ρίχνουν μια σιδερένια βέργα ή την ξύστρα και η έγκυος περνάει από πάνω. Έτσι σιδερώνεται η ίδια και το νεογέννητο θα είναι γερό. Ακόμα όταν γεννάει η γυναίκα, πιστεύουν, ότι ανοίγουν ο ουρανός και τα βουνά.

189. Ματσούκι, Αύγουστος 1970.

Γ) ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ

1. Η λεχώνα

α. Ο καθαρισμός

Για να πέσει το ύστερο η γυναίκα φυσούσε μέσα σε άδειο μπουκάλι ή καθόταν σε κακάβι με βρασμένο κρασί ή νερό, ώστε ο ατμός να διευκολύνει το πέσιμο του πλακούντα. Μόλις πέφτει τον χτυπάνε με καμένη βελόνα για να πεθάνει, ύστερα τον θάβουν, κυρίως όμως τον πετάνε στο ποτάμι. Το ύστερο ονομάζεται *αδελφός του παιδιού* (που γεννήθηκε).

Η λεχώνα, για να καθαρισθούν τα έντερά της, πίνει λίγο βρασμένο παλιό κρασί, ανακατεμένο και με λίγο λάδι.

β. Το φαγητό

Η λεχώνα δεν έπρεπε να φάει αμέσως φαγητό κανονικό, για να μην της πέσει βάρος. Η πρώτη της λοιπόν τροφή ήταν ένα ρόφημα από βρασμένα κράνα και κορόμηλα με λίγη ζάχαρη. Επίσης ρυζάκι και λάχανα. Στη λεχώνα πήγαιναν το *λεχωνικό*, ήτοι διάφορα δώρα και συνήθως φαγώσιμα: κουλούρες, κοτόπουλο, κρασί μαυροδάφνη, κυρίως πίτες και προ παντός τηγανίτες, το καλύτερο γλύκισμα στο χωριό.

γ. Το σαραντάμερο

Μέχρι να σαραντίσει η γυναίκα *ξεχρισπανίζεται* και γενικά θεωρείται *ακάθαρη*. Δεν επιτρέπεται να πάει στην εκκλησία, δεν τρώγει αντίδωρο, εικόνισμα δεν προσκυνά, δεν τη χαιρετούν με το χέρι.

Μάνα και μωρό παραμένουν στο σπίτι σαν φυλακισμένοι για σαράντα ολόκληρες ημέρες. Όταν η λεχώνα έβγαινε από το δωμάτιο γύρω στο σπίτι (αυλή, κατώι, κλπ.) φορούσε μια κάπα στο κεφάλι, όχι μόνον για να μην κρυώνει, αλλά και να μην τη βλέπει η γειτονιά και πάρει από κακό μάτι. Τα ρούχα της είναι σκούρα ή μαύρα, δένει το κεφάλι της με μαντήλι, απαγορεύεται ν' ακούσει μουσικά όργανα. τη νύχτα δε βγαίνει έξω.

— *Μια λεχώνα βγήκε έξω τη νύχτα, να δέσει τη γίδα. Το μωρό της έπαθε και πέθανε. Το πάτησε δηλαδή ο ίσκιος της γίδας. Άμα χτυπούσε ο ίσκιος προς αυτήν, τότε θα πέθαινε η ίδια.*

Άντρας δεν επιτρέπεται να δει τη λεχώνα. Μερικές φορές δεν την έβλεπε

ούτε αυτός ο σύζυγος, για λίγο φυσικά χρόνο. Προ παντός δεν τη ζύγωνε (δεν είχε σαρκική σχέση), μέχρι να σαραντίσει· τούτο θεωρούνταν μεγάλη αμαρτία. Δεν ήταν καλό να τη βλέπουν ούτε και οι γείτονες. Κυρίως δεν την επισκέπτονται οι γυναίκες, που δεν επιθυμούσαν να αποκτήσουν άλλα παιδιά. Η επαφή με τη λεχώνα δημιουργούσε εκείνες τις προϋποθέσεις, ώστε να μείνουν έγκυες.

Όταν νύχτωνε, τοποθετούσαν στην ξύστρα δυο αναμμένα κάρβουνα από τον μπουχαρή, έρριχναν θυμίαμα και ο νυχτερινός επισκέπτης περνούσε από πάνω. Το κάρβουνο καίει τα δαιμονικά και οι άνθρωποι μπαίνουν καθαροί στο σπίτι. Οι σπιτικοί της λεχώνας γύριζαν το βράδυ κάπως γρήγορα σπίτι.

Η λεχώνα κάτι έδινε στους επισκέπτες· κερνούσε λουκούμι, στραγάλια, σταφίδες, μέντα πράσινη, καρύδες. Και όλα αυτά για να μη σκάσουν οι φτέρνες ή τα χέρια του επισκέπτη! Αλλά πολύ δύσκολα δάνειζε πράγματα, για να μη φύγει η ευτυχία. Προ παντός δεν έδιναν αλάτι, προζύμι, σίτα, δαυλό (κάρβουνο).

Όταν η λεχώνα, 2-3 ημέρες μετά τη γέννα, είχε κοιλόπονο (αστέρα), έγγραφαν στο χαρτί:

Αστέρα, άστερα,
μελανή, μελανωμένη,
φύγε από τη δούλη του Θεού
και σύρε στην έρημο,
να βρεις άνθρωπο Φαραώ,
να τον θεραπεύσεις.

Έρριχναν ύστερα το γραμμένο χαρτί σε νερό, για να βγάλει λίγη μελάνη, και η άρρωστη το έπινε, επαναλαμβάνοντας τα παραπάνω λόγια. Την τρίτη ημέρα μετά τη γέννηση η λεχώνα χτυπά μ' ένα σίδερο στην αυλή, για να είναι γερή, σαν τα βουνά.

190. Στο πεζούλι της πλατείας την 23-8-1987.

Πρέπει να τονίσουμε τέλος, ότι οι γυναίκες, όπως πριν, έτσι και μετά τη γέννα, φρόντιζαν γενικά για όλες τις δουλειές: — Σήμερα γέννα και την άλλη καβάλα στο μουλάρι για δουλειά. — Άι να ταΐσει, άι να μάσει τις βουνιές στο κατώι, άι ν' αρμέξει και το μωρό απάνω στο σπίτι γκάνιαζε στο κλάμα. — Το κούτσ'κο πανωσάμαρα και αυτή ποδαρόδρομο με τις άλλες.

δ. Η ημέρα του σαραντισμού

Πριν από την ευχή του σαραντισμού (το πρωί της ίδιας ημέρας, ή την παραμονή, 39η ημέρα από τη γέννα) οι γυναίκες (όχι η λεχώνα) πλένουν, στο ποτάμι ή στη βρύση, όλα τα ρούχα μάνας και μωρού, καθώς και εκείνα με τα οποία ήρθαν σε επαφή, για να καθαρισθούν από δαιμονικές ενέργειες. Ό,τι τυχόν έμεινε άπλυτο ραντιζόταν με διαβασμένο νερό. Η λεχώνα δηλαδή στην ευχή του σαραντισμού είχε στην τσέπη της και ένα μπουκαλάκι με νερό. Αν είχε γίνει αγιασμός στον τοκετό, ο ραντισμός γινόταν με τούτο το αγιασμένο νερό. Πριν φύγει η λεχώνα για την ευχή μάζευαν απαραίτητα τα πλυμένα ρουχαλάκια του μωρού.

Την τρίτη ημέρα από τη γέννηση διάβαζε ο παπάς τη λεχώνα στο σπίτι. Στις σαράντα έπαιρνε ευχή στην εκκλησία και γύριζε σπίτι πριν βασιλέψει ο ήλιος, το βράδυ εκείνο φυλαγόταν πολύ και δεν έβγαινε καθόλου έξω. Στην επιστροφή της γονάτιζε καθ' οδόν τρεις φορές και μπαίνοντας στο σπίτι πατούσε με το παιδί αγκαλιά σε σίδερο.

2. Το βρέφος

α. Γενικά

Μόλις με το καλό γεννιόταν το παιδί η μαμή το σταύρωνε, το καθάριζε, το λιβάνιζε· επίσης το αλάτιζε (το έπλυνε με αρμύρα), για να ψηθεί το σώμα και να μη συγκαίεται. Του φορούσαν ένα μαντήλι στο κεφαλάκι, για προφύλαξη από μάτιασμα, αλλά και να μη μείνει το παιδί αλλήθωρο· το μικρό όπου γυρνάει το μάτι, δεν το παίρνει εύκολα.

Στο αφαλόκομμα έκαιγαν ένα μάλλινο πανί και έβαζαν τη στάχτη (σκρούμπο)πάνω στη μικρή πληγή, μέχρι να κλείσει εντελώς. Άλλες φορές έρριχναν κάπνα από τον μπουχαρή ή λίγο καφέ. Όλα αυτά έπαιζαν το ρόλο του απολυμαντικού, αλλά ενεργούσαν και για το σταμάτημα τυχόν ροής αίματος. Έρριχναν στον ομφαλό και μια σκούτα (ρούχο τραγομαλλίσιο), για να μην κρυώσει το μωρό. Κρατούσαν το κομματάκι του ομφαλού, που έπεφτε, σαράντα ημέρες και ύστερα ρίχνεται στο ποτάμι.

Άμα έπεφτε (γεννιόταν) το παιδί αναισθητο, έφερναν στο δωμάτιο μια κό-

τα ή ντουφέκιζαν, με σκοπό να ζωντανέψει το παιδί. Επίσης το φυσούσαν μ' ένα σφοντύλι στον πεινό, για να πάρει αέρα· το μωρό τότε έσκουζε και ζωντάνευε. Το σφοντύλι κουβαλούσε η μαμή πάντοτε στην τσέπη της, μη τυχόν και τη φωνάξουν έκτακτα, να ξεγεννήσει κάποια γυναίκα.

Όταν το μωρό βγάξει σπυριά, αλοιφεται με κιάφη. Για τον ίκτερο ποτίζεται με 2-3 σταγόνες λεμονιού. Άμα είναι αδύνατο και αδιάθετο το πλένουν με νερό από ειδικό χορτάρι (το μαλαθράκι). Πλένεται και με κρασί, για να μεθάει από την μυρουδιά του και να κοιμάται. Τα νύχια και τα μαλλιά κόβονται στο χρόνο, για να μη γίνει κλέφτης. Και όταν αφρίζει, σημαίνει, ότι κάπου έχει φαγούρα.

Αν το παιδί γεννιόταν πεθαμένο στους εννιά μήνες, το έθαβαν χωρίς παπά, πίσω από το κοιμητήριο. Τα οχταμηνίτικα (όσα γεννιόντουσαν πεθαμένα στους οχτώ μήνες), αφού τα αλάτιζαν, για να μη μυρίσουν, τα φύλαγαν στο κατώι του σπιτιού επί σαράντα ημέρες· έτσι προστατεύεται η ζωή της λεχώνας. Ύστερα τα έθαβαν, χωρίς παπά, στα χωράφια, κάτω από μια κρανιά.

191. Σκληρή η ζωή της γυναίκας: στο ένα χέρι το καμτσίκι, το άλλο στη χειρολάβα οργώνει τη γη (Μπιλτσιάλια 1952).

β. Τα ρουχαλάκια

Τα σπάργανα ήταν σκούτινα, υφαμένα στον αργαλειό και κεντημένα με πολύ μεράκι από τις γιαγιές. Για τα πεινά χρησιμοποιείται η σκούτια (το τραγόμαλλο), που απομάκρυνε την υγρασία και έφερε ζέστη.

Πριν φορεθούν τα ρουχαλάκια, πρώτα λιβανίζονται, τα σταυρώνουν και τα ψευτοφτύνουν τρεις φορές. Όταν βρέχονταν, απλωμένα για στέγνωμα, ξαναπλένονταν διαφορετικά το μωρό συγκαιόταν και έβγαζε κοκκινίλες. Επίσης δεν έπρεπε να μείνουν έξω απλωμένα μετά τη δύση του ήλιου.

Το κορμάκι του μωρού σπαργανώνεται καλά. Το τυλίγουν ολόκληρο μέχρι το λαιμό και έπειτα το δένουν με τη φασκιά. Πρόκειται για σχοινί πλεγμένο με 3-4 χρώματα, για να φαίνεται ωραίο και να φαντάζει στα μάτια των επισκεπτών. Με το φάσκωμα ισιάζει το κορμί, χέρια και πόδια.

Η λεχώνα μάνα για σαράντα ημέρες έχει μαζί της το μωρό, ύστερα το έβαζε στη σαρμανίτσα (Εικ. 186, 417), την οποία κατά καιρούς θυμιάτιζε και περνούσε πάνω στη φωτιά. Στο χωριό έφτιαχνε σαρμανίτσες ο μαραγκός (Κωσταδήμας Σωτήριος του Γεωργίου, Ξυλουργός).

γ. Ο θηλασμός

Η λεχώνα, για να κατέβει το γάλα, έτρωγε απαραίτητα τραχανά και μακαρόνια, έπινε και κρασί μαυροδάφνη.

— Για να φέρει γάλα πήγε στο Γαλάζιο, εκεί είχε ειδικό χορτάρι και το άρπαξε με το στόμα της. Κάθε φορά που έκοβε με τα δόντια της ένα φύλλο του, έκανε πρώτα σαν πρόβατο (μπεεεε!) και ύστερα το κατάπινε. Το επανέλαβε τρεις φορές και έτσι της ήρθε το γάλα.

Για να μη χάσει τώρα η λεχώνα το γάλα, δεν έβγαινε έξω τη νύχτα. Επίσης έπρεπε να κοιτάει χαμηλά και όχι πέρα τα βουνά. Το γάλα χανόταν, όταν δυο λεχώνες βλέπονταν, μάλιστα στέρευε αυτή, που θα κοιτούσε δεύτερη γι αυτό και έπρεπε νάχουν μια φέτα ψωμί, να τη μοιράσουν.

Μέχρι να κατέβει το γάλα δίνουν στο μωρό για απασχόληση ένα λουκούμι, τυλιγμένο σε ψιλό τούλι ή λίγη ζάχαρη, δεμένη στην τσαντίλα. Τις δυο πρώτες ημέρες, μέχρι να έρθει το γάλα της λεχώνας, το μωρό θηλάζει μια άλλη γυναίκα. Η μάνα βύζαινε το παιδί της κατά κανόνα τρία χρόνια, μερικές φορές και μέχρι τα 6-7 χρόνια. Ο μακροχρόνιος αυτός θηλασμός βοηθούσε στην αποφυγή ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης. Θα προσθέσουμε και έναν άλλο λόγο, τη φτώχεια.

Αλλά ο κόσμος τότε πίστευε, ότι μάνα και παιδί «έχουν την ίδια ζωή: η ζωή του ενός είναι η ζωή του άλλου. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ανπκαιάσταση του φυσικού θηλασμού με τεκνητό θηλασμό, όπως και η «μπέϊμπυ-σίπερ», είναι σχεπικά πρόσφατες καινοτομίες. Σια παλαιά χρόνια ήταν αναγκαίο και κα-

νονικό, νὰ κουβαλάει ἡ μητέρα τὸ παιδί της ὅπουδήποτε κι ἂν πῆγαινε, νὰ εἶναι πάντα ἓνα μὲ αὐτό. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, στὸ διαπλαστικό της στάδιο, μοιάζει σὰν ἡ μητέρα νὰ ἐκφράζει ἀληθινὰ τὸ πρόσωπο τοῦ παιδιοῦ, καὶ τὸ παιδί νὰ εἶναι ἀληθινὰ ἡ ζωὴ τῆς μητέρας ὡς πρόσωπο»⁴⁵⁸.

Σε περίπτωση που ἡ μάνα δεν εἶχε γάλα, τὸ μωρό θήλαζε ἄλλη γυναίκα, ὁπότε δημιουργούνταν καὶ κάποιο εἶδος συγγενικῆς σχέσης.

Ἐνα μαύρο χτένι στον κόρφο ἐσπιβε (σταματούσε) τὸ γάλα. Επίσης τὸ γάλα κόβεται, ὅταν με αὐτό ἡ γυναίκα σβῆνει τρία αναμμένα κάρβουνα. Ἀλλὰ τότε στο ἄλλο παιδί, για να της ξανάρθει τὸ γάλα, ἐπρεπε ν' ανάψει πάλι αὐτά τα τρία κάρβουνα.

δ. Οἱ ἀντιλήψεις

Ὅταν τὸ παιδί γεννιόταν με τρίχες στο πρόσωπο *το ἐξήταζαν* (τὸ λάβαιναν υπ' ὄψη, τους ἀπασχολούσε καὶ προσπαθούσαν να δώσουν μια ἐξήγηση): — *Γεννήθηκε ἔτσι ἀπὸ τις ἀμαρτίες των γονέων.* — *Του λείπει καιρός* (δεν γεννήθηκε στο μήνα του, τον ἔνατο). — *Εἶναι γιορτιόπιασμα* (ἡ σύλληψη ἐγινε σε μέρα γιορτῆς). Οἱ τρίχες εξαφανίζονται με αλοιφή: βράζουν 2-3 λεμόνια με ζάχαρη, ρίχνουν καὶ λίγο λάδι.

Για τὸ Σαββατογεννημένο παιδί πιστεύουν, ὅτι δεν τὸ κολλάνε οἱ κατάρρες καὶ δεν τὸ πιάνει τὸ μάτι. Ὅταν γεννιέται παιδί (αγόρι ἢ κορίτσι) με σουβλερό κεφάλι, τότε τὸ ἐπόμενο τέκνο θάναὶ αγόρι· αν ἔχει στρόγγυλο, θα γεννηθεῖ κορίτσι. Ἄμα τὸ παιδί ἔχει δυο κορυφές στο κεφάλι, τότε θα παντρευτεῖ καὶ δυο φορές. Τα αραιὰ δόντια σημαίνουν καλή τύχη. Ὅταν γεννιέται με ελιά στα πισινά, πίσω (αργότερα) ἔχει τα βάσανα.

192. Μπάντα ἀργαλίσια (27-8-1993).

458. Schmemmann, 200.

Το συνεχές κλάμα του μωρού σταματά με ένα σχοινί, βαμμένο κόκκινο τη Μεγάλη Πέμπτη. Δένεται στη μέση του και ρίχνεται έξω τη νύχτα σε σταυροδρόμι, για να πάρουν την κλάψα η νύχτα και τα ζώα, που θα περνούσαν από εκεί. Όταν τώρα ξαφνιάζονταν τα μωρά στον ύπνο, καπνίζονται με λουλούδια του επιτάφιου ή με φτέρη και τραγόμαλλο.

Όταν η μάνα έφευγε, έστω και για λίγο, μακριά από το μωρό, έβαζε δίπλα του τη σκούπα, για συντροφιά. Επί σαράντα μέρες δένουν στη φασκιά του μωρού τη βέρα της μάνας του και ένα χαϊμαλί, για προστασία από κακό μάτι. Ειδικότερα το ψωμί τοποθετείται (στο χαϊμαλί) για να βρίσκουν οι Μοίρες το μικρό χορτάτο. Άλλα προφυλακτικά μέσα: Στη σαρμανίτσα κρεμούν σταυρουδάκι ή εικόνησμα, σε κάθε αλλαγμα και πλύσιμο η μάνα σταυρώνει το μωρό, κάτω από το προσκεφαλάκι μπαίνει σκρούμπος και αλάτι, για να φύγουν τα δαιμονικά.

Αν τα μικρά πέθαιναν με τη γέννηση, τότε το επόμενο, μόλις γεννιόταν, τ' άφηναν σε σταυροδρόμι. Όποιος το έβρισκε πρώτος, έπρεπε και να το βαφτίσει, δίνοντας συνήθως ένα από τα ονόματα: Χρήστος ή Στρατούλης.

3. Τα τραγουδάκια⁴⁵⁹

α. Τα ναναρίσματα

1. Νάνι-νάνι

Α'
Νάνι-νάνι κι νανάκια,
έλα ύπνο απ' τ'άι βουνά
κι απ' τα κρύα τα νερά,
έλα πάρ' το μπέμπη,
για να κοιμηθεί.

Β'
Νάνι-νάνι το παιδί μου,

Έλα ύπνε απ' τα βουνά,
να κοιμηθούνε τα παιδιά.
Έλα ύπνο από τα ίτσια,
να κοιμηθούνε τα κορίτσια.
Έλα ύπνε ύπνωσέ τα,
και γλυκά κοιμήθησέ τα.

όσο νάρθει η μάνα του
από τα ξύλα
κι απ' το κόκκινο νερό.

Γ'
Νάνι-νάνι κούτσικο
σαρμανίτσα απ' ασήμκου
ή Νάνι-νάνι τουτσικό
σαρμανίτσα απ' ασήμκο.

2. Έλα ύπνε

Έλα ύπνε, ύπνωσέ το,
Παναγιά μου, φύλαξέ το.
Έλα ύπνε, ύπνωσέ το
και καλά αποκοίμισέ το.
Έλα υψηλό σαν κυπαρίσσι
και κοντρό σαν κολοκύθι.

459. Τα οφείλω στη Στραγάλη Άννα του Βασιλείου.

193. Η γυναίκα κατεβάζει στο χωριό ζαλικωμένο ένα πρόβατο, πορεία δυο ώρες!
(16-7-1986).

β. Τα ταχταρίσματα

Α΄

Τάχτη μου και πέστη του
κι όλοι πέστη του να ζει
και να μην αματιασθεί.
Να μιγαλώσει γρήγορα,
να βοηθάει τη μάνα του
και τον πατερούλη του.

Β΄

Νάτο, νάτο
κι ο μπαμπάς μας έρχεται
και μας φέρνει κάτι τι,
λουκουμάκια στο χαρτί.

Γ΄

Ω! πω, πω να το χαρώ,
παντρεμένο να το δω,
να το δω, να το χαρώ.
Ω! πω, πω και πούναι το
και βιολιά στο γάμο του
και στ' αρραβωνούλια του.

Δ΄

Αχ! πω, πω να το χαρώ,
παντρεμένο να το δω.
Του παιδιού μ' εγώ το γάμο,
καλοκαίρι θα τον κάνω,

με κουκιά και με ρεβύθια
και με φλώρα κολοκύθια.

Ε΄

Έχω εγώ ένα παιδί
κι έχει ο βασιλιάς κορίτσι,
θα τ' αρραβωνιάσουμε
και θα τα παντρέψουμε.

ΣΤ΄

Αχ! πω, πω να το χαρώ,
παντρεμένο να το δω.
Του παιδιού μ' εγώ το γάμο
Απρίλη και Μάη θα τον κάνω,
με αρνιά και με κατσίκια
και με τρυφερά μοσχάρια.
Θα καλέσω καλεστές,
όλο νιους κι όλο ρηγάδες.

Ζ΄

Του παιδιού μας γιεν' το γάμο
Μάη κι Απρίλη θα τον κάνω.
Θα καλέσω τον πασιά,
τα μισά τα Γιάννενα,

θα καλέσω το δεσπότη,
νάρθει να το στεφανώσει.

Η΄

— Δε χορεύεις γέροντα
στη χαρά μας του παιδιού;
— Δε με βλέπεις βρε γκαβή,
δε με βλέπεις βρε τυφλή,
πώς χορεύω, πώς πηδώ;

Θ΄

— Πού πας κοπέλα
με την ομπρέλα;
— Πάω στο μαγαζί,
να σπάσω πλάκα,
να! ωρέ, βλάκα.

Ι΄

— Πω, πω, πω!
Πού πας, μωρή;
— Στο μπακάλη για τυρί,
για τυρί, για τρίμματα,
για γλυκά φιλήματα.

Δ) Η ΒΑΠΤΙΣΗ

Χαρούμενο γεγονός, στο οποίο παίρνουν μέρος εκτός από τους συγγενείς και αρκετοί καλεσμένοι, πέφτει και καμμιά ντουφεκιά για τη χαρά. Μερικοί βαπτίζουν στο Μοναστήρι (τη Βύλιζα), τάμα ή απλή επιθυμία (Εικ. 194). Η ονομασία ανήκει στον πατέρα, που βάζει το όνομα των γονέων του. Με την ανακοίνωση του ονόματος τα παιδιά τρέχουν στο σπίτι για να το φέρουν, παίρνουν φυσικά και κάποιο φιλοδώρημα (χρήματα). Το μικρό πηγαίνει στην εκκλησία η μαμή, η μητέρα το περιμένει βαπτισμένο στο σπίτι· κάνει μια μετάνοια, φιλεί το χέρι του νουνού και παίρνει μαζί με το παιδί και κάποιο φιλοδώρημα. Ακολουθεί πλούσιο φαγοπότη. Τις τρεις επόμενες Κυριακές ο νουνός πηγαίνει το κουμπαρούδι στην εκκλησία και το κοινωνεί.

194. Η Μαρία βαπτίστηκε στο Μοναστήρι μας, γιαυτό πήρε και το όνομα Βύλιζα (15-8-1993).

Στη βάπτιση ο νουνός προσφέρει στο βαφτιστήρι του ένα σκουφάκι και το λαδόπανο. Αλλά τα φωτίκια περιλαμβάνουν μια πλήρη στολή, που τη συνοδεύει και μια κουλούρα κεντημένη και με φυσικά λουλούδια στολισμένη. Η κουμπάρα ανταποδίδει τα δώρα (κουλούρα και ρουχισμό).

Όσοι βαπτίστηκαν από τον ίδιο ανάδοχο θεωρούνται πνευματικά τέκνα, είναι από ένα χέρι και δεν επιτρέπεται να παντρευτούν μεταξύ τους. Ακόμα τα παιδιά κουμπάρου και νουνού συνδέονται με συγγενική σχέση και γιαυτό δεν πρέπει επίσης να παντρεύονται μεταξύ τους. Αν γίνει κάτι τέτοιο, τότε βγαίνει φωτιά.

— *Να μη φας από τον κουμπάρο, να ζυγίζεις σωσιά, όταν του επιστρέφεις τα δανεικά· δεν κάνει να τον αδικήσεις, γιατί σου έχει βάλει λάδι.*

194α. Ματσούκι 1936.

194β. Με τα γαϊδουράκια στο Σιγλάτο (περίπου 1968).
Αριστερά το δάσος Παρέσ', στο βάθος δεξιά τα Καλαρρυτιώτικα βουνά,
μπροστά και ένας τοίχος-ξηρολιθιά χωραφιού.

XIV. Ο ΒΛΑΧΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ ΣΤΟ ΜΑΤΣΟΥΚΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ⁴⁶⁰

Οδοιπορικό

A) ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΓΑΜΟ

1. Γενικά

Ο γάμος οπωσδήποτε είναι η κατ' εξοχήν χαρά της ζωής, κορυφαία εκδήλωση χορού και τραγουδιού. Ο χωρικός, καθώς ζει στην απομόνωση και είναι γενικά βασανισμένος άνθρωπος, βλέπει το γάμο σαν μια ακόμα ευκαιρία να πιεί και να γλεντήσει (Εικ. 195, 199, 239).

Οι γονείς έχουν σαν μια από τις πρωταρχικές φροντίδες, αν όχι την σπουδαιότερη, να αποκαταστήσουν τα παιδιά τους (Εικ. 196). Ο γάμος είναι η κύρια κατάληξη των νέων, όταν ενηλικιωθούν: — *Πρώτα να τα παντρέψω και ύστερα ας πεθάνω. — Όχι, να μην πεθάνω τώρα· έχω ακόμα ένα παιδί για παντρεία.*

Η παρουσία της εκκλησίας είναι έντονη. Ο παπάς θα ευλογήσει το γάμο και θα ευχηθεί «καρπών κοιλίας» και βίον ευτυχή, θα παραβρεθεί επίσης στο γλέντι, όπου θα ευλογήσει και το τραπέζι, αν είναι και μερακλής, θα ανοίξει και το χορό.

Οι ετοιμασίες αρχίζουν κυρίως από τη Δευτέρα και κρατάνε στο πόδι όλη την εβδομάδα το σπίτι: πλύσιμο ρούχων, κατασκευή ίσκιων στην αυλή για το υπαίθριο γλέντι, καθίσματα, καθαριότητα σπιτιού, ψωμιά, φαγητά και ένα σωρό άλλα πράγματα.

Παρά τη φθορά του χρόνου και τη μεταλλαγή της Ελληνικής κοινωνίας ο γάμος στο Ματσούκι εξακολουθεί να γίνεται με πολλές λεπτομέρειες και γραφικά έθιμα.

2. Η εκλογή συζύγου

Τουλάχιστον μέχρι το 1940 για το γάμο δεν αποφάσιζαν οι μελλοντικοί, αλλά οι γονείς τους. Έβλεπαν ένα κορίτσι και, εάν τους άρεθε, το προόριζαν για σύντροφο του παιδιού τους, νομίζοντας ότι η δική τους εκλογή θα εξασφάλιζε και την ευτυχία των τέκνων τους. Έτσι δε ρωτούσαν συνήθως το

460. Καλούσιου, λα.

195. Γάμος 22 Αυγούστου 1924: Ο γαμπρός (Στραγάλης Γεώργιος) φοράει τη σπολή με το σεγκούνι, η νύφη (Αλεξάνδρα Κωσταδήμα) εκείνη με το φλοκάτο.

κορίτσι, αν θέλει ή δεν θέλει τον υποψήφιο σύζυγο, τον κρατούσαν μυστικό μέχρι τις αρραβώνες, άλλες φορές μάλιστα το αρραβώνιαζαν χωρίς καν να ρωτηθεί!

Πολλές φορές τα αγόρια, μόλις γύριζαν σπίτι τους μετά την εκπλήρωση της στρατιωτικής τους θητείας, μάθαιναν, ότι ο πατέρας τους είχε κιόλας αρραβωνιάσει!

Οπωσδήποτε δεν έλειπαν και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες αναπτυσσόταν αίσθημα ανάμεσα στους μελλονύμφους και επέβαλαν το θέλημά τους στο οικογενειακό περιβάλλον.

3. Οι μαγικές πράξεις

Πολλές είναι οι μαγικές πράξεις του ανύπαντρου κοριτσιού για να μάθει τον υποψήφιο άντρα της.

— Κατά την ώρα του μυστηρίου του γάμου εάν παραπέσει κανένα κουφέτο

196. Έξι «αδέρφια», τρεις γαμπροί και τρεις νύφες, την ίδια ημέρα στο Ματσούκι, 10-11-1963. Για να διευκολυνθεί η αποκατάσταση των κοριτσιών παντρεύτηκαν ο Καλόγηρος Χρήστος την Αγγελική, αδερφή του Παντελή Κωσταδήμα, που πήρε την Παρασκευή, αδερφή του Γεωργίου Μακρή, ο οποίος στεφανώθηκε την Σπυριδούλα, αδερφή του Χρήστου Καλόγηρου.

στο «Ήσαϊα κόρευε» το παίρνουν τα κουρίτσια κρυφά, το βάζουν το βράδυ στο μαξιλάρι τους, για να δουν τον άνθρωπό τους.

Η κοπελιά βάζει στην τσέπη του γαμπρού τρία κουφέτα χωρίς να την δει κανένας. Μετά τα στέφανα του τα παίρνει πάλι κρυφά και τα βάζει τρεις συνεχείς βραδιές κάτω από το προσκέφαλό της για να δει την τύχη της.

Όταν πιανόταν το φεγγάρι του Μαρτίου για πρώτη φορά, ακούγεται η προτροπή της μάιας για το άγαμο κορίτσι: *Πάρε ένα μαντήλι, τρέξε τρεις φορές γύρω από το σπίτι και πέταξέ το, χωρίς να γυρίσεις πίσω το κεφάλι σου. Εκείνον που θα δεις στο όνειρο να σου φέρνει το μαντήλι σου, θα είναι και ο γαμπρός σου.*

Στις 24 Ιουνίου το ανύπαντρο κορίτσι καψαλίζει στο καντήλι του εικονοστασίου του σπιτιού τρία φυσικά τριαντάφυλλα και ονοματίζει για το καθένα από ένα αγόρι. Τη νύχτα τ' αφήνει έξω στο φράχτη· σύζυγός της θα είναι εκείνος, του οποίου θα ξαναρθίσει το λουλούδι.

Την ίδια επίσης γιορτή (γέννηση Ιωάννη Προδρόμου) το ελεύθερο κορίτσι δένει κόκκινο μαντήλι στο κεφάλι και στις 12 το μεσημέρι κοιτάζει σε καθρέφτη να δει το νερό από καθαρό και γανωμένο καζάνι. Τότε παρουσιάζεται στον καθρέφτη ο μελλοντικός σύζυγος.

Το βράδυ της Αποκριάς η υποψήφια κοπέλα κλέβει στο φαγητό την πρώτη χαψιά. Δεν την τρώγει δηλαδή, αλλά τη βγάζει πάλι και, αφού τη δέσει σ' ένα μαντηλάκι, τη βάζει τρεις συνεχείς βραδιές κάτω από το προσκέφαλο, για να δει το γαμπρό.

Την Καθαρά Δευτέρα το κορίτσι κλέβει από τρία διαφορετικά σπίτια, που έχουν Μαρία και ένα παιδί παντρεμένο (πρωτοστέφανο), λίγο αλεύρι και αλάτι. Ζυμώνει με αυτά μικρή αρμυροκουλούρα και την ψήνει στον μπουχαρή. Την ημέρα μένει εντελώς νηστική και το βραδάκι τρώει την κουλούρα με τρεις μπουκιές και χωρίς να πει νερό. Το βράδυ ονειρεύεται το γαμπρό, που της δίνει νερό⁴⁶¹.

Ο Άγιος Θεόδωρος φαίνεται, ότι βοηθάει πολύ για ανίχνευση του γαμπρού. Την παραμονή λοιπόν της γιορτής του, η κοπέλα πηγαίνει στην εκκλησία και κλέβει από το διαβασμένο σιτάρι. Το τυλίγει σε μαντήλι και τοποθετείται κάτω από το μαξιλάρι, αφού κάνει τρεις μετάνοιες και ευχηθεί στον Άγιο: *Θεέ μου, Αϊ-Θόδωρε δείξε μου το σύντροφο!* Κοιμάται ήσυχα και βλέπει την τύχη της.

Πάλι του Αγίου Θεοδώρου το κορίτσι παίρνει μια χεριά κριθάρι, το βράδυ μπαίνει κάτω από το μαξιλάρι της, σταυρώνεται μ' ένα δρεπάνι και στον ύπνο εκπληρώνεται η ευχή της:

Καλέ Άγιε Θεόδωρε,
καλέ και ταπεινέ,

461. Το ίδιο μπορεί να γίνει και το Ψυχοσάββατο του Αγίου Θεοδώρου.

αυτού στην έρημο που πας
και τις Μοίρες απαντάς,
αν ιδείς και τη δική μου,
να μου την καιρετήσεις.

Επίσης του Αγίου Θεοδώρου το ανύπαντρο πάντα κορίτσι ρίχνει έξω σι-
τάρι λέγοντας:

Μόνη μου το σπέρνω,
με σύντροφο να το θερίσω!

4. Η προξενιά

Το προξενιό στέλνεται το πλείστον από το κορίτσι, για λόγους γοήτρου του γαμπρού. Ο προξενητής, που έχει συνήθως και κάποια επαγγελματική ιδιότητα, εξετάζει τις προτιμήσεις των οικογενειών, συζητάει για τα προικιά και τις έμφυτες αρετές της νύφης. Φυσικά και στραβό να ήταν, πάντοτε τόβγαζαν ακέραιο: Έχουμε καλό κορίτσι, ήταν η στερεότυπη φράση.

197. Η μεταφορά των ξύλων του γάμου γίνεται το πρωί του Σαββάτου πανηγυρικά (23-8-1969).

Υπολογιζόταν πολύ η ηθική υπόσταση και τιμιότητα του κοριτσιού, πρόσεχαν τα σωματικά προσόντα (ανάστημα, ομορφιά), ανάλογο ρόλο έπαιζε και το οικογενειακό. Εξήταζαν ιδιαίτερα και ορισμένες άλλες ικανότητες, αν ήταν νοικοκυρά καλή και είχε αντοχή για γεωργικές-αγροτικές δουλειές. Πρόσεχαν λοιπόν το ζύμωμα, να μην αφήνει προζύμια στη σκαφίδα, αν η αυλή είναι πάντα και καλά σκουπισμένη. Επίσης αν και το σπίτι προ παντός ήταν σκουπισμένο και καθαρό και κυρίως οι γωνίες, το μέρος πίσω από τα σεντούκια και κάτω από το κρεβάτι. Ακόμα αν έκανε και καλό χωράφι ή μπορούσε να βοσκήσει τα ζώα. Τα κορίτσια έπρεπε επίσης να ξέρουν να κεντάνε, να γνέθουν και να υφαίνουν, να μαγειρεύουν και να κάνουν πίτες, να ράβουν ρούχα και προικιά, να βάφουν και τόσες άλλες δουλειές, απαραίτητες για το σπίτι. Αν σ' όλα τα παραπάνω το κορίτσι ήταν εν τάξει, χαρακτηριζόταν ως χρυσοχέρα, διαφορετικά ήταν σβαρνιάρικα και δεν την προτιμούσαν.

Ανάλογα ισχύουν και για την πλευρά του γαμπρού. Έπρεπε να μη μαλώνει, να προέρχεται από ήσυχη και καλή οικογένεια, να είναι γενικά φρόνιμο και νοικοκυρεμένο παιδί.

198. Το κορίτσι παντρεύεται στο Συρράκο, μια αναμνηστική φωτογραφία στο δρόμο για το καινούργιο σπίτι, ο τρουβάς χρειάζεται και στο γάμο! (23-8-1964).

Ο προξενητής δεν αμείβεται. Αν ήταν άγαμος, έλεγαν: *Ανύπαντρος προξενητής είναι κακά για λόγου του*. Μπορούσε δηλαδή να ενδιαφερθεί και ο ίδιος για την εν λόγω νύφη. Στον επισκέπτη συνιστάται να μπαινοβγαίνει από την ίδια πάντα πόρτα, διαφορετικά *γυρνάει* (χαλάει) η προξενιά.

Η κλεψιά ήταν πράγμα σπάνιο. Γινόταν στο λόγγο, όπου πήγαιναν για ξύλα, ή στο χωράφι, που μάζευαν τα λάχανα. Για την κλεψιά μεσολαβούσε και τρίτο πρόσωπο, ο *κολαούζος*.

Παλιότερα τα κορίτσια δεν παντρεύονταν αλλού. Στα ξένα έδωναν εκείνα, που δεν μπορούσαν να τακτοποιηθούν στο χωριό (Εικ. 198).

5. Η προίκα

Στη νύφη δίνουν για προίκα 5-10-50 χιλιάδες δραχμές, 2-3-5 χρυσές λίρες. Αλλ' αυτή όμως κυρίως συνιστάται σε είδος: ένα κήπο, δυο κομμάτια χωράφι, το ένα στη μεριά του Αγίου Νικολάου, το άλλο προς τον Αϊ-Θανάση. Προσφέρουν ζωντανά (λίγα πρόβατα, κάνα δυο γιδούλες, μια αγελάδα, δυο κότες μ' ένα κόκορα), δίνουν και καμμιά αχυρώνα.

Προικοσύμφωνο δε συντάσσεται. η προίκα ανήκει στο σύζυγο, μετά το θάνατο της μητέρας το προικιό της πάει στα παιδιά· αν ήταν άτεκνη, η προίκα επιστρέφεται στον προικοδότη πατέρα της. Όταν ο σύζυγος πέθαινε άτεκνος, τότε η χήρα άλλοτε έμεινε στο σπίτι του πεθερού της, άλλοτε επέστρεφε στο πατρικό της, παίρνοντας και κάτι μαζί της.

6. Ο αρραβώνας

Αφού ολοκληρωθούν οι συνεννοήσεις και ρυθμιστεί και το θέμα της προίκας, επακολουθεί το αρραβώνιασμα. Πριν γίνουν τα επίσημα, δε λένε σε κανένα τίποτα, φοβούνται μήπως χαλάσει η προξενιά. Τα ζιζάνια ποτέ δε λείπουν. Άκουγαν λοιπόν το βράδυ κανένα μπαμ! (τουφεκιά) και έλεγαν: *Α! κάποιος αρραβώνιασε απόψε*.

Οι συγγενείς και φίλοι συγκεντρώνονται στο σπίτι του γαμπρού, όπου επισημοποιούνται ο λόγος. Στο δάχτυλο του γαμπρού ο νουνός περνάει τη βέρα, εκείνη της νύφης μεταφέρεται σπίτι της, εφ' όσον η ίδια δεν λάβαινε μέρος σε τούτη τη συνάντηση. Σε λίγες μέρες ο γαμπρός με το σόι του πηγαίνουν στο σπίτι της νύφης και γίνονται *τα επίσημα*. Οι βέρες τοποθετούνται πάνω σε κεντημένη κουλούρα, επακολουθεί το σχετικό γλέντι (*μπιάρε πίνω*, Βλάχ.).

Τώρα μαζεύονται στο σπίτι της νύφης, οι βέρες σ' ένα πιάτο με κουφέτα, ρύζι και λουλούδια, τις σταυρώνει ο νουνός και τις φοράει στους μελλόνυμφους ευχόμενος: — *Καλορίζικα! Να ζήσουν!* — *Και συ παιδιό σ'* (και στα παιδιά σου). Τα χρυσά δαχτυλίδια της μνηστείας φοράει στο αριστερό χέρι

199. Γάμος Γεωργίου Γκούγια 1930.

των αρραβωνιασμένων ο νουνός του γαμπρού· αν ο ίδιος λείπει, αντικαθίσταται από στενό συγγενή του. Στα στέφανα τα γυρίζουν στο δεξί χέρι, αλλά φορούν πάντοτε η νύφη τη βέρα του γαμπρού και αυτός της νύφης.

Να πως έζησα ο ίδιος για πρώτη φορά το 1984 τους «ΑΡΡΑΒΩΝΕΣ ΣΤΟ ΜΑΤΣΟΥΚΙ. Μετὰ τὸ μεσημέρι μιὰ μικρὴ καταιγίδα μὲ καθηλώνει σὴν πλατεία, στὸ μαγαζὶ τοῦ μπάμπια-Ἰλέκου. Μόλις σταμάτησε ἡ εὐεργετικὴ βροχούλα καὶ τὶ βλέπω; 50-60 ἄτομα κατηφόριζαν μπροστά μου.

– Πού πηγαίνουν; πού πάνε; τί συμβαίνει; ρωτῶ καὶ ξαναρωτῶ.

– ἸΑραβῶνες!

– Καὶ κάθομαι ἀκόμα;

Μ' ἓνα πῆδημα βρίσκομαι ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πομπῆς (δὲν πρόλαβα οὔτε τὴν παρέα μου ν' ἀποχαιρετήσω· ἀνάμεσά μας καὶ ὁ παπα-Γιώργης, πού μόλις εἶχε καταφθάσει ἀπὸ τοὺς Χριστοὺς καὶ ἐτοιμαζόμασταν γιὰ τὸν ἑσπερινὸ τῆς Κυριακῆς).

Μπροστὰ πήγαιναν οἱ ἄντρες, ἀκολουθοῦσαν οἱ γυναῖκες, οἱ ὁποῖες κρατοῦσαν στὰ χέρια κάπι καλὰ σκεπασμένο μὲ ὠραῖες πετσέτες.

– Εἶναι γλυκά, δῶρο γιὰ τὴ νύφη, μου ἔξηγοῦν. Ὅλοι τραγουδοῦν μὲ γυμνὴ φωνὴ καθὼς πλησιάζουμε στὸ σπῖτι τῆς νύφης, ὅπου μᾶς περιμένουν οἱ γονεῖς τῆς μὲ τοὺς καλεσμένους. ἸΥπολογίζω ὅλοι-ὅλοι νὰ φτάνουμε τὰ 150-200 ἄτομα καὶ μόλις χωρᾶμε τόσος κόσμος σὴν εὐρύχωρη αὐλὴ τοῦ ἀγροφύλακα, γεμάτη τραπέζια καὶ καρέκλες· ἄλλοι κάθονται στὰ πεζούλια.

Ὅλοι μας χαιρετᾶμε διὰ χειραψίας τοὺς συμπεθέρους καὶ εὐχόμαστε ὁλόψυχα νὰ ζήσουν εὐτυχισμένα τὰ νιόγαμπρα. Μαζί μας φέραμε βέβαια τὸν γαμπρό, ἓνα λεβέντικο παλληκάρι, τὸν Χρῖστο Πυρώτη, μὲ τὸν νουνό του καὶ τοὺς γονεῖς. Μᾶς κερνοῦν οὔζο, μὲ τὸ ὁποῖο εἶχαν καλέσει καὶ τὸν κόσμο γιὰ τοὺς ἸΑραβῶνες.

ἸΑπὸ τὴν πρώτη στιγμή παρατήρησα, ὅτι ὁ κόσμος ἐδῶ ζεῖ ἔντονα τέτοια γεγονότα μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα γενικῆς ἀδελφωσύνης καὶ διάχυτης χαρᾶς· παροῦσες ὅλες οἱ ἡλικίες, μωρά, γέροι, γρηές, μεσήλικες, δυναμικὴ καὶ ἡ παρουσία τῶν νέων. Οἱ ἸΑραβῶνες, οἱ γιορτές, γάμοι καὶ πανηγύρια εἶναι ἐδῶ ἐπάνω οἱ καλύτερες εὐκαιρίες γιὰ ψυχαγωγία ἀλλὰ καὶ γιὰ νυφοδιάλεγμα. Ὅλα δὲ τὰ ἔθιμα τηροῦνται ὄχι μόνον μὲ τὶς παραμικρότερες λεπτομέρειες ἀλλὰ πρὸ παντὸς μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια.

Στὸ κεντρικὸ τραπέζι τοποθετεῖται ἰώρα ἓνα πιάτο μὲ κουφέτα καὶ ὠραιότατα φυσικὰ λουλούδια· μέσα βρίσκονται καὶ δυὸ βέρες. Εἶναι ὅμως ξένες· χιὲς βράδυ «ἔδωσαν λόγο» γιὰ συγκατάθεση γάμου καὶ ἀπόψε γίνονται τ' ἸΑραβωνιάσματα. Δὲν προλάβαιναν λοιπὸν νὰ κάνουν δικές τους βέρες τὰ νιόγαμπρα. Οἱ ἸΑραβῶνες γίνονται ἀμέσως μὲ τὴν συμφωνία γιὰ σύναψη γάμου.

– Καλῶς ἦρθατε! ἸἜτσι μᾶς χαιρετᾶ σεμνὰ ἡ χαμηλοβλεποῦσα νυφούλα μας, Γρατσάνη Γιαννούλα, πού μόλις ἰώρα παρουσιάζεται. Κάθεται ἀθόρυβα δίπλα στὸν γαμπρό. ἸΑμέσως ὁ νουνός τοῦ γαμπροῦ, ὁ Σπῦρος, σηκώνεται ὄρθιος, ὄρθια καὶ

τὰ νιόγαμπρα· βάζει στὸ χέρι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Γιαννούλας τὶς (ξένες) βέρες, πὺ θὰ τὶς κρατήσουν μέχρι νὰ κάνουν τὶς δικές τους. Ὅλος ὁ κόσμος ὄρθιος χειροκροτεῖ τὸ εὐτυχὲς γεγονός, ὁ γαμπρὸς δίνει τὸ πρῶτο τρυφερὸ φιλή στὴν ἀγαπημένη του, πέφτει κι ἓνα ντουφέκι, ὅλοι μας δὲ εὐχόμαστε ἐγκάρδια νὰ ζήσουν καὶ νὰ εὐτυχίσουν «τὰ νέα».

Κάποιος μοιράζει τὰ κουφέτα μὲ τὰ λουλούδια τοῦ πιάτου στὸν κόσμο· προσφέρονται τὰ γλυκὰ στὴν νύφη (πὺ εἶχαν φέρει οἱ γυναῖκες ἀπὸ τὸ σοῖ τοῦ γαμπροῦ)· καὶ ἀκολουθεῖ τὸ χαιρέτισμα. Τὰ νιόγαμπρα μπροστὰ σὲ νέα φυσικὰ καὶ εὐωδιαστὰ λουλούδια δέχονται τὶς πιὸ θερμὲς εὐχὲς τῶν καλεσμένων, οἱ ὅποιοι κερνᾶν χρήματα στὴν νύφη, πὺ φιλεῖ τὸ χέρι τῶν ἀνδρῶν καθὼς καὶ τῶν ηλικιωμένων γυναικῶν. Ὅλοι ἀσπάζονται τὰ νιόγαμπρα στὸ πρόσωπο, ὅλοι εὐχονται μὲ θερμὲς εὐχὲς.

— Τὶ λουλούδι παίρνει! ἀκούγεται μιὰ φωνή.

— Θειάκο καὶ τὸ παιδὶ καλὸ, μὴ λὲς μόνο γιὰ τὴν κοπέλλα. Τώρα μᾶς κερνᾶ ἡ νύφη οὔζο, δίπλα τῆς μιὰ ἄλλη νέα προσφέρει γλυκὰ (ἀχλάδι κλπ.). Πρῶτος παίρνει ὁ Σπύρος, ὁ νουνός, πὺ εὐχεται. — Ὑγεία! Νὰ μᾶς ζήσουν, καλὰ στέφανα! Καὶ στὰ παιδιά σας! Ἀπὸ παντοῦ εὐχὲς ἐγκάρδιες.

— Νὰ ζήσετε καὶ καλὰ στέφανα!

Καὶ ἡ νύφη.

— Εὐχαριστῶ· στὰ παιδιά σας· στὰ δικά σας!

Ἦρθε ἡ ὥρα πὺ κάνει τὴν δυναμικὴ ἐμφάνιση ἡ τηγανίτα, τὸ τοπικὸ παραδοσιακὸ γλυκό. Τὰ παλαιότερα χρόνια πὺ νὰ βρεθοῦν ἄλλα γλυκὰ στὸ Ματσούκι! Εἶναι ἀρχαιότατο ἀλλὰ καὶ ὑποχρεωτικὸ ἔθιμο, πὺ διατηρεῖται μέχρι σήμερα. Οἱ τηγανίτες προσφέρονται ἐν ἀφθονία, φρέσκες καὶ ζεστές, νόστιμες, γλυκὲς-γλυκὲς γιὰ νὰ ναι γλυκειὰ καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀρραβωνιασμένων.

Σιγὰ-σιγὰ στρώνεται ἓνα τέλειο καὶ ἐκλεκτὸ τραπέζι κάτω ἀπὸ τὴν μεγάλη κληματαριὰ τῆς αὐλῆς: τυρὶ βουνήσιο, οὔζο, νόστιμη σαλάτα μὲ νιομάτα παχειά, κι ἄλλες τηγανίτες (εἶναι ὑπέροχες, ἀξία ἡ παρουσία τους). Ἀκολουθεῖ μιὰ γίδα βρασμένη στὸ καζάνι, ψωμὶ χωριάτικο στὴ γάστρα. Οἱ κοιλίτσες καὶ τὰ ἐντόσθια τῆς γίδας κλείνουν τὸ στρώσιμο τοῦ τραπέζιου. Ὅλα ἀγνά, ὅλα φρέσκα καὶ νοστιμότατα, γλυκὰ σὰν τὸ περιβάλλον.

Τὸν λόγὸ ἐν συνεχείᾳ ἔχουν οἱ χοροὶ καὶ τὰ τραγούδια. Ἐνα μαγνητόφωνο παίζει ζωηρὰ τοὺς ὄργανοπαῖκτες τοῦ Ματσουκίου (ἄλλοι στοὺς ἀρραβῶνες παίρνουν τοὺς ἴδιους τοὺς ὄργανοπαῖκτες). Τὸν χορὸ ἀνοίγουν ἡ νεολαία. Τὸ κέφι φουντώνει μόλις πιάνονται στὸ χορὸ τὰ νιόγαμπρα. Ὅλοι ὄρθιοι χτυποῦν ζωηρὰ καὶ ρυθμικὰ τὰ παλαμάκια, τραγουδοῦν, συγχαίρουν καὶ συμμετέχουν ζωντανὰ στὴν παρούσα χαρὰ· ὁ γαμπρὸς κρατᾶει τὴν νύφη νὰ χορέψει πρώτη αὐτή, ὕστερα κρατᾶει τὸν γαμπρὸ γιὰ τὸν χορὸ. Ὅλοι τοὺς καμαρώνουν καὶ πρὸ παντὸς οἱ γονεῖς τους· αὐτοὶ δὲν ξεκολλοῦν τὰ μάτια ἀπὸ πάνω τους, χαίρονται περίσσια,

δὲν μποροῦν νὰ κρύψουν τὴν χαρὰ τους ἀπὸ κορφὴ μέχρι πόδια τοὺς ἀρματώ-
νουν μὲ χιλιάρικα, πιάνονται κι ἄλλοι στὸν χορό, τὸ γλέντι δυναμώνει ὅλο και
πὸ πολὺ, τελειώνει μετὰ τὰ μεσάνυχτα.

Σκέφτομαι ὅτι θάταν μεγάλη περιφρόνηση γιὰ τοὺς νέους νὰ μὴ γίνει ὅλη αὐτὴ
ἡ ἱεροτελεστία τῶν ἀρραβῶνων καὶ πρὸ παντὸς ἐκείνη τοῦ γάμου. Δὲν τοὺς «πιά-
νεται» ὁ γάμος χωρὶς αὐτὲς τὶς «τελετές», αὐτὰ τὰ γλέντια. Ὅλοι «ἐκπαιδεύονται»
ἐδῶ πάνω νὰ τηροῦν μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια τὶς ὠραῖες μας παραδόσεις»⁴⁶².

Στους αρραβῶνες δε λείπουν και τα πειράγματα:

Τώρα ἡ νύφη πρέπει ν' ανάψει το τσιγάρο του γαμπροῦ. Αὐτὸς ὅμως τὴς κά-
νει καψόνια, φυσάει και σβήνει το σπέρτο. Ἡ νύφη ἀνάβει ἄλλο, ἀλλὰ ο γαμπρὸς
ἐπιμένει στα κόλπα του. «Αγανακτισμένοι» οἱ συγγενεῖς τὴς φωνάζουν:

— Νύφ'! το δαυλί! (Πάρε δηλαδή το αναμμένο κούτσουρο ἀπ' τον μπουκαρή,
οπότε ο γαμπρὸς ἦταν υποχρεωμένος ν' ανάψει το τσιγάρο του και να σταματήσει
ἔτσι τ' αστεία του).

Ἄλλες φορές ἐβρεχαν λίγο το τσιγάρο, για να μην ἀνάβει εὐκόλα.

Ἡ νύφη εἶναι υποχρεωμένη να τους χαιρετήσῃ ὅλους, ἀλλ' ὅταν ἐρχεται ἡ
σειρά του καλοῦ τὴς...

— Δόσε, γαμπρέ, το χέρι στη νύφη!

— Ν' ανοίξει πρῶτα το στόμα τὴς, να δω αν ἔχει δόντια.

Και ἡ νύφη πῶς να το ανοίξει;

Στους αρραβῶνες ανταλλάσσονται δῶρα. Ο γαμπρὸς προσφέρει στην
αγαπημένη του ἀπὸ φουστάνι, μαντήλι, παντόφλες, πουλκάκια (Βλάχ., ζα-
κέτα), μέχρι σταυρουδάκι και βραχιόλι, παπούτσια και ομπρέλα, αλυσίδα,
καρφίτσα. Ἡ παρέα του γαμπροῦ φεύγοντας κουβαλοῦσε στο κεφάλι ἕνα δί-
σκο με μάλλινα τσιρέπια, τα δῶρα τὴς νύφης, στα καρφιτσωμένα χαρτάκια
γραμμένα τα ονόματα. Το Πάσχα ο γαμπρὸς στέλνει στην αρραβωνιαστικιά
λαμπάδα, παπούτσια, φόρεμα και ἕνα ἀρνὶ με κόκκινη κορδέλα στο λαιμό.
Και ἡ νύφη δε γυρίζει φυσικά το δίσκο ἄδειο: κάλτσες, πουνκάμισο, πετσέτα
στον πεθερό και για τὴν πεθερά μαντήλι και ποδιά.

Αφού ἔδωσαν το λόγο και γινόταν τα ἐπίσημα, ο αρραβῶνας πολὺ δύ-
σκολα χαλοῦσε. Λόγοι ἠθικοί, δεν ταίριαζαν στον χαρακτήρα, δεν ἔδωσαν
τὴν προίκα, πρόσθεσε και τὶς διαβολές. Πάντως ἡ διάλυση του αρραβῶνα θε-
ωροῦνταν μεγάλη ντροπὴ και ἔφερε πολλή στενοχώρια, το κορίτσι δεν
ἐβγαίνει ἔξω ἀπὸ το σπίτι. Τα χρυσαφικά, που εἶχαν και τὴν μεγαλύτερη ἀξία,
συνήθως ἐπιστρέφονταν.

462. Καλούσιου, ἰγ, 7-9/10/1984 (Ἡ Ἐρευνα) και 9-10/10/1984 (Πρωϊνά Νέα).

Η συνηθισμένη ηλικία για αρραβώνιασμα ήταν για μεν το αγόρι τα 25 χρόνια, τα 20 για το κορίτσι, *νάσαι λίγο ψημένο, να πάρει το σπίτι από μπροστά.*

Ο αρραβώνας διαρκεί ανάλογα από δυο μήνες μέχρι και δυο χρόνια. Στο διάστημα αυτό ο γαμπρός επισκέπτεται τη νύφη, αλλά αραιά και πάντοτε κάτω από τα αυστηρά βλέμματα των δικών της. Δε μιλούσαν μαζί και δεν υπήρχαν άλλες ιδιαίτερες σχέσεις, στις κοινωνικές εκδηλώσεις υπήρχε πάντοτε η συντροφιά των δικών τους. Η νύφη δεν πήγαινε καθόλου στο γαμπρό από ντροπή, δεν έβγαινε συχνά έξω από το σπίτι και άμα συναντούσε στο δρόμο το γαμπρό ή τους συγγενείς του, αναμερούσε, αν δεν γυρνούσε πίσω.

— *Πέρναγε στον Αϊ-Θανάση ο γαμπρός και η νύφη, απ' το χωριό μονολογούσε: Ου! θα με δει ο Γιώργης! Και κρύβονταν!*

— *Δυο γυναίκες πήγαν να μάσουν τσουκνίδια στα Κριθάρια και τις έπιασε αντάρα. Έχασαν το χωριό και διάφτηκαν στο Μπαμπάτσ', προς τον Αϊ-Θόδωρο. Από εκεί είδαν τα φώτα στο χωριό και η μια λέει στην άλλη: Μωρ' φώναξε σύ, να μας ακούσουν, γιατί εγώ είμαι αρραβωνιασμένη!*

Αξίζει ακόμα να σημειώσουμε, ότι η αρραβωνιασμένη φιλούσε το δεξί χέρι των συγγενών του γαμπρού, που την κερνούν χρήματα.

200. Γραφικό έθιμο η μεταφορά των ξύλων του γάμου με τα αλογομούλαρα (22-8-1987).

7. Ο σώγαμπρος

Όταν ο γαμπρός εγκαθίσταται στο σπίτι του πεθερού, υπογράφεται και κάποιο πρόχειρο χαρτί, για τη μεταβίβαση της περιουσίας στο γαμπρό μετά το θάνατο του πεθερού.

Για τη ζωή του σώγαμπρου λέγονται πολλά:

Το Πάσχα ρωτούσε ο παπάς, αν ήρθαν όλοι οι χωριανοί για να βγάλει την Ανάσταση. Κάποιος είπε:

— Δεν ήρθε ο σώγαμπρος ακόμα.

— Α! δεν πειράζει, αυτός είναι «ξένος», απάντησε ο παπάς.

— Α βρε! άνθρωπος 70 χρόνια κι ακόμα ξένος; παρατήρησε με αγανάκτηση ο σώγαμπρος, που μόλις έφτανε.

Χαρακτηριστική και η συνήθεια να ονομάζεται ο σώγαμπρος με το όνομα της γυναίκας του: *Ο Σωτήρς της Τσιβούλω.*

— Καλύτερα γδαρμένη αλεπού, παρά σώγαμπρος.

201. Τα μεγάλα σφάγια του γάμου θέλουν και γερά ξύλα, να βράσουν καλά (22-8-1987).

B) ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΤΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

1. Η εποχή των γάμων

Οι Βλάχοι κάνουν μια καρά,
παντρεύουνε τον Πάνο!

Από τις 20-24 Αυγούστου 1987 ανέβηκα από τα Τρίκαλα, όπου μόνιμα διαμένω, στο πατρικό μου χωριό Ματσούκι Ιωαννίνων, για να παρακολουθήσω ζωντανό το Βλάχικο γάμο. Το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου και ο Σεπτέμβριος είναι η πιο κατάλληλη περίοδος για την τέλεση του γάμου. Τα πανηγύρια τέλειωσαν, οι δουλειές έχουν μαζευτεί, το χωριό έχει αρκετό κόσμο ακόμα, ο καιρός είναι επίσης κατάλληλος.

Παντρεύεται ο Νάκας Παναγιώτης του Αποστόλου και της Σπυριδούλας, ετών 27, με τη Μακρή Καλλιόπη του Δημητρίου και της Αικατερίνης, 22 χρόνων. Η νύφη ασχολείται με τα οικιακά και ο πατέρας της είναι εργάτης, ενώ ο γαμπρός προέρχεται από κτηνοτροφική οικογένεια, ο πατέρας του βαστάει σήμερα 200 πρόβατα, άλλα τόσα έχει ο ίδιος. Την ίδια ημέρα με τον Παναγιώτη στεφανώνεται και η αδερφή του Νίκη, θεολόγος, ετών 24, με τον Στάμο Γεώργιο του Κωνσταντίνου, υπάλληλο Ελληνικών Ταχυδρομείων, από το Στάνο Αμφιλοχίας, 30 ετών. Στο εξής με τη λέξη γαμπρός θα εννοούμε τον Πάνο, ενώ με τη νύφη την Πόπη, τούτοι κυρίως μας ενδιαφέρουν, διότι τελούν το γάμο και οι δυο στο Ματσούκι και μας δίνουν την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε τα πατροπαράδοτα.

2. Τα αλευρώματα

Στο Ματσούκι έφτασα στις 5.25' το απόγευμα, ημέρα Πέμπτη. Απόψε έχουμε τα αλευρώματα, αναπιάνουν και τα προζύμια για τα ψωμιά του γάμου. Από τις 8 μ.μ. αρχίζουν να συγκεντρώνονται οι καλεσμένοι. Πρόκειται κυρίως για συγγενείς, που τους προσκάλεσαν σήμερα το πρωί. Μια γυναίκα γύρισε στα σπίτια τους, έδινε να πιουν λίγο ούζο στο ρακοπότηρο.

Ο κόσμος κάθεται σε ειδικά τακτοποιημένο χώρο στην αυλή του σπιτιού. Γύρω και πάνω νάυλον, κουρελούδες και άλλα τσιόλια, για προστασία από κρύο και ενδεχόμενη βροχή. Κάτω σανίδες, καρφωμένες σε κούτσουρα, και πάνω στρωμένες γραφικές κουρελούδες, για να κάθεται ο κόσμος. Ειδικό βά-

θρο για τα όργανα καθώς και χοροστάσι. Όλος ο τακτοποιημένος τόπος χωράει περισσότερα από 300 άτομα.

Όλες τις ημέρες του γάμου δεν έλειπε καμιά ηλικία. Προηγούνται βέβαια οι ανύπαντροι (ο γάμος είναι και ένα νυφοπάζαρο) και ακολουθούν οι λοιποί με τα μωρά στην αγκαλιά, δεν λείπουν ούτε οι γέροντες.

— Πόσα χρόνια είσαι γιαγιά;

— Το ένα γεννηθείς.

Απόψε έχουμε βροχούλα, κατά τις εννιά δυναμώνει, ακολουθούν βροντές και αστραπές. Μια έσταξαν τα τσιόλια, μια το νερό, μαζεμένο στις λακκούβες από τα νάυλον, χυνόταν σε κάτι απρόσεκτα κεφάλια, άλλοτε άναβαν τα φλας των φωτογραφικών μηχανών, άλλες φορές εκείνα του ουρανού και νάχεις στο κεφάλι σου και τις φωνάρες του Πέτρου (μπάρμπας της νύφης), ο οποίος διατάζει συνέχεια και για όλα. Πάντως οι ευχές δεν επηρεάζονται και ακούγονται από παντού:

— Καλησπέρα! Και σ' πιδιό σ' (και στα παιδιά σου). — Και στα θκα σας. — Ευχαριστώ και καλά σιέφανα.

Παρά την κακοκαιρία η προσέλευση των καλεσμένων είναι αθρόα. Στην ευρύχωρη αυλή, κάτω από την κληματαριά, μας κερνούν λουκούμι και ούζο. Στις 9.45' (το βράδυ φυσικά) η νύφη δένει τις ποδιές στα ξαδέρφια και μπαρμπάδες, άνδρες και γυναίκες, 100 συνολικά. Οι ποδιές είναι πάνινες, οι ανδρικές, 40 τον αριθμό, με κόκκινα τετράγωνα (Εικ. 216), εκείνες των γυναικών έχουν περισσότερα κεντίδια. Ο γάμος έχει πάρα πολλές δουλειές

202. Πέμπτη βράδυ, αλεύρωμα γαμπρού (20-8-1987).

και η ποδιά απαραίτητη. Ο αγαπητός Πέτρος (Εικ. 216) έκανε πάλι τη «ζαβολιά» του, έδεσε και στη δική μου μέση μια ποδιά! Το έθιμο απαιτούσε ποδιές και στου γαμπρού φυσικά, αλλά εδώ είχαμε την πρώτη παράβαση.

Λίγο η κακοκαιρία, λίγο να μαζευτεί ο κόσμος και το αλεύρωμα όλο και αναβάλλεται. Ευτυχώς στις 10 σταμάτησε η βροχή, βγήκαν και τ' αστέρια. Σε λίγο, 10.15', βράδυ της Πέμπτης, μπαίνει η ξύλινη τάβλα στη μέση της αυλής, επάνω στρώνεται το πάνινο μεσάλι, αλεύρι στο ταψί και μέσα η σίτα. Ο κόσμος βάζουν το χέρι στην τσέπη για κάνα φράγκο. Οι στενοί συγγενείς, 20-30 άτομα, κοσκινίζουν πρώτα με τη σίτα λίγο αλεύρι, ρίχνουν μέσα κέρμα ή χαρτονόμισμα, παίρνουν από λίγο αλεύρι και το ρίχνουν στο κεφάλι και το πρόσωπο της νύφης. Αυτή όρθια δέχεται αδιαμαρτύρητα το αλεύρωμα, ν' ασπρίσει, να γεράσει. Μερικοί περισσότερο «ευσπλαχνικοί» δε ρίχνουν αλεύρι, αλλ' απλώς φιλούν ή απλά χαιρετούν τη νύφη, όλοι εύχονται να ζήσουν και καλά στέφανα. Όλη η τελετή του αλευρώματος κράτησε 7' λεπτά, η νύφη μάζεψε συνολικά 1400 δρχ.

Το αλεύρωμα στου γαμπρού έγινε λίγο αργότερα, στις 10.45', και τούτο για χατήρι μου, έπρεπε να προλάβω και εδώ την πράξη. Πολλές ή μάλλον όλες σχεδόν οι εκδηλώσεις του γαμπρού γίνονταν όχι ταυτόχρονα με εκείνες της νύφης, αλλά με μια μικρή και σκόπιμη καθυστέρηση, για να προλαβαίνω όλες τις λεπτομέρειες παντού. Ευτυχώς η απόσταση γαμπρού-νύφης

203. Τηγανίτες λαχταριστές για μικρούς και μεγάλους (Πέμπτη βράδυ στ' αλευρώματα, 20-8-1987).

ήταν ασήμαντη, μόνον 2' λεπτά, από το γαμπρό μάλιστα προς τη νύφη, καθώς ήταν όλο κατηφόρα, μ' έφτανε και ένα μόνον λεπτό.

Στου γαμπρού λοιπόν έγιναν τα αλευρώματα κατά τον ίδιο τρόπο, μόνον που εδώ στεκόταν δίπλα στο γαμπρό και η αδερφή του Νίκη, νύφη και αυτή (Εικ. 202). Πρώτος τους αλεύρωσε ο νουνός του γαμπρού, συνολικά μαζεύτηκαν 2.600 δρχ. από τα κεράσματα. Τα άτομα εδώ πλησίασαν τα 100, στη νύφη τα είχαν υπερβεί.

Αμέσως μετά το αλεύρωμα (βρίσκομαι στο γαμπρό) μας κερνούν λουκούμι και να! κάνουν δυναμικά την εμφάνιση οι τηγανίτες, γλυκές-γλυκές και στρόγγυλες. Τρεις μεγάλες λεκάνες, βάλε 600! τηγανίτες. Τα παλιά χρόνια τις είχαν αντί για γλυκό, πού να βρεθούν άλλα γλυκίσματα στο Ματσούκι; Αλλά εκείνο το έθιμο εξακολουθεί και σήμερα να κυριαρχεί στα αλευρώματα (Εικ. 203). Εγώ στο ιδιαίτερο δοκιμάζω κάτι κοιλίτσες, κάτι σκωτάκια, άλλα μεζεδάκια, το μυρωδάτο τυρί του τσέλιγκα γαμπρού, βάζω λίγα στραγάλια στην τσέπη μου και δρόμο για τη νύφη.

Πάντως αυτά τα ανεβοκατεβάσματά μου αποδείχτηκαν «σωτήρια» για το γαμπρό. Από σήμερα Πέμπτη απαγορεύεται να επισκέπτεται τη νύφη, και, αν θέλει κάτι, καλεί κάποιον έξω από το σπίτι της νύφης και του το λέγει. Μαθαίνει λοιπόν από εμένα τα νέα. Το στερεότυπο ερώτημα: *Τι κάνει η νύφη;* Αλλά απαγορεύεται από σήμερα και στο πρώτο σόι, του γαμπρού ή της νύφης, να κάνει επισκέψεις στα σπίτια των νεόνυμφων αντίστοιχα. Γιαυτό όταν κατά τις 12.30' μεσάνυχτα μερικοί συγγενείς του γαμπρού ήρθαν στη νύφη χόρεψαν μεν, αλλά τους γάνωσαν!

Η διασκέδαση είχε αρχίσει δειλά-δειλά με το ηλιοβασίλεμα. Απόψε παίζει το μαγνητόφωνο, τα όργανα το Σαββατοκύριακο. Το γλέντι κράτησε μέχρι τη μία, άλλες φορές μπορεί και να ξημερώσουν, ανάλογα με το κέφι. Σήμερα Πέμπτη έπεσαν και τα πρώτα σφάγια, κριάρια γκιοσέμια, κατά το έθιμο. Δυο έσφαξε ο γαμπρός, η νύφη ένα.

3. Τα ψωμιά

Αμέσως μετά το αλεύρωμα ανάπιασαν και τα προζύμια, Πέμπτη βράδυ, για τα αυριανά ψωμιά. Τα παιδιά που κοσκινίζουν το αλεύρι δεν είναι ορφανά και αποτελούν μονό αριθμό.

Η Παρασκευή είναι ημέρα καθούμενη, ξεκουραστική. Πράγματι την ημέρα τούτη κόβουν τα ξύλα στο λόγγο και ζυμώνουν - ψήνουν τις κλούρες του γάμου, δυο δουλειές μόνον και τίποτε περισσότερο. Παρουσιάστηκα στο γάμο πρωί-πρωί της Παρασκευής, πριν καλά ξυπνήσουν οι νοκοκυραίοι, είχα φόβο μήπως χάσω το ζύμωμα των ψωμιών. Ο γαμπρός ζυμώνει τρεις κλούρες (για νύφη, βλάμη και νουνό), η νύφη μόνον μια, και αυτήν για το σπίτι της.

Στις 9.30' το πρωί της Παρασκευής αρχίζει στου γαμπρού το ζύμωμα από τρεις γυναίκες, οι δυο κορίτσια.

Ανάχλιο, ανάχλιο το νερό
κι αφράτο το προζύμι
κι η κόρη που το ζύμωνε
με μάνα και πατέρα.

— Πέντε αγόρια κοσκινίζουν τ' αλεύρι κι άλλα πέντε το ζύμωναν. Παλιά εθίματα, για να κάνουν αγόρια πρώτα.

Ζυμώνουν σε τρεις λεκάνες αλουμιμένες, το αλεύρι στο ταψί, στον τέντζερη το ζεστό νερό και σ' έναν άλλο τα προζύμια (Εικ. 204).

— Άιντε, Κρυστάλλω, κάντε το Σταυρό σας, για να πετύχει!

— Άιντε, καλή επιτυχία και στα δικά σας κορίτσια!

— Και στων παιδιών σας!

— Θα ιδρώστε, όχι πέντε λεφτά ζύμωμα.

Δίπλα κάθονται 2-3 έμπειρες γυναίκες και η πολύπειρη γιαγιά. Συνέχεια συμβουλεύουν και διατάζουν συγχρόνως:

— Έρριξες πολύ προζύμι, λίγο νερό.

— Δεν κεντιέται έτσι, άμα είναι πολύ μαλακό.

— Να ρίξω κι άλλο αλεύρι; ρωταεί η ζυμώτρια· θέλει περισσότερο νερό;

204. Την Παρασκευή το πρωί ζυμώνουν τρεις κλούρες στο γαμπρό για νύφη, νουνό και βλάμη (21-8-1987).

205. Τα μπλάρια για τα ξύλα του γάμου στολίζονται το πρωί του Σαββάτου (22-8-1987).

— Τι λέτε; παρατηρεί η πολύξερη γιαγιά, θέλει μια ώρα ζύωμα, για να γίνει καλό.

— Εγώ, συμπληρώνει η θεια, τρεις στάσεις έκανα κτες στο ζύωμα. Όποια θα γίνει καλύτερη, θα τη στείλουμε στη νύφη.

Οι γυναίκες ζυμώνουν σβέλτσι, με αφοσίωση και τέχνη, γονατιστές και σκυμμένες πάνω στο ζυμάρι, ζυμώνουν περισσότερο από μισή ώρα, τρία τέταρτα, για να γίνει καλή η κλούρα.

— Όσο ζυμώνεις το καθάριο, τόσο καλύτερο γίνεται.

Πρόλαβα και το ζύωμα στις νύφης. Άρχισε εδώ στις 10.15', την ώρα που μαζεύτηκαν οι γυναίκες. Τη μοναδική κλούρα ζυμώνουν τρία κορίτσια με τη σειρά.

Όλες οι κλούρες ψήνονται στη γάστρα, δεν υπάρχει στο χωριό ούτε ένας φούρνος. Και αν κάποιο ψωμί του γάμου δεν γίνει καλό, τότε θεωρείται ματιασμένο.

4. Τα ξύλα⁴⁶³

Προορίζονται για τα φαγητά, κιβονται στο λόγγο ανεπίσημα την Παρασκευή, για να μεταφερθούν το άλλο πρωί πανηγυρικά στο χωριό (Εικ.

463. Καλούσιου, ιη.

197, 206).

Την Παρασκευή λοιπόν νυχτούλα (5.45' από τη νύφη, 6.30' του γαμπρού) έφυγαν για το δάσος 7 άτομα (μονός αριθμός) από τη νύφη και άλλα τόσα από το σόι του γαμπρού, ξεχωριστές παρέες. Πάνε μακριά να βρουν καλά ξύλα, διότι στα κοντινά μέρη τα κόβουν σε άλλες περιπτώσεις.

—Κοιτάνε να κόψουν τα πιο όμορφα ξύλα, γερά και ξηρά, θα τα περάσουν αύριο στο δρόμο και ο κόσμος θα σχολιάζει.

—Προσέχουν να κόψουν πουρνάρια και αριά.

—Αν δεν είναι περήφανα ξύλα θα πουν: Να! τα ξύλα του Τάκ' δεν είναι καλά, αυτός δεν είναι ικανός να κόψ' ωραία ξύλα.

Οι της νύφης έκοψαν 15 φορτώματα, ο γαμπρός 11, πάλι μονός ο αριθμός.

206. Τα ξύλα του γάμου με επικεφαλής το Βλάμη μεταφέρονται από το λόγγο πανηγυρικά στο χωριό το μεσημέρι του Σαββάτου η γιαγιά ρίχνει ρύζι και εύχεται (23-8-1969).

Από το λόγγο μεταφέρονται στο δημόσιο δρόμο με τα ζώα και από εδώ με το φορτηγό αυτοκίνητο η νύφη τα πήγε στο Καμίλι, Νότιες παρυφές του χωριού, ενώ ο γαμπρός τ' άφησε πέρα στο δημόσιο του δάσους.

Την επόμενη, Σάββατο πρωί, οι του γαμπρού μετέφεραν τα ξύλα στο χωριό με τρία αγροτικά αυτοκίνητα, μέχρι τον Πλάτανο, και από εκεί, επειδή δεν πήγαινε αυτοκίνητο μέχρι το σπίτι, τα φορτώθηκαν οι γυναίκες στην πλάτη (Εικ. 201, 207). Αλλοίμονον! Τα ξύλα του γάμου μεταφέρονται με τα αυτοκίνητα και όχι κατά τα πατροπαράδοτα με τα ζώα. Πάντως εκείνο το κουβάλημα των ξύλων στη ράχη των γυναικών είχε μια γραφικότητα.

Πριν γίνει ο αυτοκινητόδρομος άφηναν τα ξύλα στο λόγγο, απ' όπου το Σάββατο φορτώνονταν στα ζώα. Τώρα μέχρι το Καμίλι δουλεύει η ρόδα, που απειλεί να καταστρέψει ένα γραφικότατο έθιμο του γάμου, το κουβάλημα των ξύλων με τα ζώα. Αλλά το σόι της νύφης επιμένει να μεταφέρει τα ξύλα κατά το έθιμο με τα αλογομούλαρα, έστω και από το Καμίλι.

Από το βράδυ της Παρασκευής έξω από το σπίτι της νύφης ήταν δεμένα καμμιά δεκαριά μπλόρια. Το πρωί τα ζώα έγιναν είκοσι δυο, 15 μπλόρια για τα ξύλα και 6 άλογα συν ένα γαϊδουράκι, ίσον επτά ζώα, για καβάλα.

— *Ωρέ Νάσιο! σήκω! βγάλε τα κυπριά!*

Ήταν η γνώριμη φωνή του Πέτρου. Πέντε τρανοί κύπροι και ένα μεγάλο κουδούνι, που το κρέμασαν στον γαϊδουράκο, έθιμο κι αυτό.

Η προετοιμασία, ο στολισμός των ζώων στη νύφη, κράτησε από τις 7.45'

207. Οι γυναίκες κουβαλούν τα ξύλα του γάμου (22-8-1987).

μέχρι τις 8.30' το πρωί (Εικ. 205). Σε όλα δένουν από ένα άσπρο μαντήλι στο καπίστρι δεξιά, μπροστά στα σαμάρια φυσικά λουλούδια και απαραίτητα βασιλικός, λουλούδια του λόγγου στη μπάλα των ζώων, στα καπίστρια.

— Τα κλωνάρια της κρανιάς με τα κόκκινα κράνα, φωνάζει ο Πέτρος, μπροστά στα σαμάρια να φαίνονται!

Τα ζώα της καβάλας στολίζονται επί πλέον. Πάνω στα σαμάρια απλώνονται οι καραμελωτές με τα χτυπητά χρώματα, φλοκιάρες παρδαλές, εργόχειρα του αργαλειού. Οι μπλαράδες, με ζωσμένη την ποδιά στη μέση και την πετσέτα ριγμένη στον ώμο, της νύφης δώρα, κάθονται αναπαυτικά σε ωραία άσπρα μαξιλάρια, κεντημένα με το βελονάκι και τώρα δεμένα από την κοιλιά του ζώου με πλατειές ζώστρες, πλεγμένες και αυτές με το βελονάκι και ειδικές γιαυτή την περίπτωση. Ο κάθε καβαλάρης επιδιώκει το δικό του ζώο νάναι καλύτερα στολισμένο, στηρίζει τα βουνίσια πόδια του σε όμορφα ζιγκιά, δε λείπει και η φτσέλα με το ούζο, καθώς και ο παλιογκράς, για καμιά χαρούμενη και εντυπωσιακή ντουφεκιά (Εικ. 206).

Όλος ο στολισμός έγινε με κάθε λεπτομέρεια και πολλή αφοσίωση. Δε χόρταινα να βλέπω, να παρατηρώ, να καμαρώνω και εγώ τούτον τον κόσμο και να φωτογραφίζω συνέχεια αυτές τις μοναδικές σκηνές, άλλοτε ανεβασμένος ψηλά στη μάνδρα και άλλες φορές ανακατεμένος με τα υπομονετικά τετράποδα.

Και όταν ξεκίνησε τούτο το πράγματι επιβλητικό καραβάνι, τα κυπροκούδουνα σχημάτιζαν μια μουσική συναυλία, τέτοια που σαν να ερχόταν από άλλους κόσμους μαγικούς. Το ένα ζώο πίσω από το άλλο, στα στενά δρομάκια του χωριού δεν χωράνε δυο μαζί, όλοι βγαίνουν στους δρόμους να δουν, άλλοι κρυφοκοιτάζουν από τα παράθυρα και τις μάντρες. Πέρασαν πάνω από το Δημοτικό Σχολείο, κεντρικό δρόμο του χωριού, βγήκαν πέρα στο Σταυρό και κατηφόρισαν για το Καμίλι, ακολουθώντας πλέον το δημόσιο δρόμο. Και εγώ έτρεχα συνέχεια πότε μπρος, πότε πίσω, δε χόρταινα, αλλά και δεν προλάβαινα πολλές φορές να φωτογραφίζω, να φωτογραφίζω τούτες τις πολύ όμορφες και συγκινητικές στιγμές... Θα τις ξαναβρούμε;

Μισή ώρα κράτησε εκείνη η «παρέλαση» και άλλο τόσο χρειάστηκε για να φορτωθούν τα ξύλα στα ζώα. Πουρνάρια ξηρά, σχίζες, ο γαμπρός έκοψε μεράντζες. Παρατήρησα, ότι και το φόρτωμα των ξύλων ήθελε τέχνη και ικανότητα, κράτησα κα μερικές κουβέντες:

— Τα μπλάρια να φορτωθούν καλά, όχι βιασύνη.

— Κώστα, κάνε ιδιότροπο (ξύλο, για να γίνει καλό το φόρτωμα).

— Αυτό (το ξύλο) λίγα καλά, γιατί ταρακουνιέται.

Χτες να κόψουν καλά ξύλα, σήμερα να φορτωθούν όμορφα, με μεράκι. Θα βγει να τους δει όλο το χωριό. Τρία τέταρτα περίπου κράτησε η «παρέλαση» της επιστροφής (Εικ. 200), από διαφορετικό δρόμο για λόγους προληπτι-

κούς, αλλά και να δει όλο το χωριό. Ανεξίτηλο στη μνήμη μου εκείνο το απότομο σκαρφάλωμα των ζώων στο παλιό ανηφορικό μονοπάτι, πριν πιάσουν το δρομάκι μέσα στο χωριό, φαινόταν φανταστική η πομπή στο φωτογραφικό φακό, σαν να ανέβαιναν μετέωρα στον ουρανό (Εικ. 238). Λίγο πριν φτάσουμε στην πλατεία, μια στάση για την τελευταία τακτοποίηση. Περνάμε από τα μαγαζιά, θα μας δει πολύς κόσμος. Ρυζάκι χτυπά στα κεφάλια ανθρώπων και ζώων. Ακούγονται ευχές, δε λείπουν και τα πειραχτήρια:

— Ωρέ Νάσιο τέτοια ξύλα; Τι φόρτωμα είν' αυτό;

— Πω, πω, πω, που το βρήκες αυτό το ξύλο;

Αλλ' οι μπλαράδες ανηφορίζουν απτόητοι, πίνουν από λίγο ούζο, αντιχαιρετούν σηκώνοντας ψηλά τη φτσέλα ή το μπουκάλι κι όλο σαλαγούν τα ζωντανά:

— Μάρ', Μάρ', Ωρέ Ντάσιω...

Και τα υπομονετικά τετράποδα πατούν γερά. το πέταλο προιονίζει την πέτρα, έχουν κι αυτά σήμερα μια λεβεντιά, λες και νοιώθουν τη χαρά του γάμου.

Αμέσως μετά το ξεφόρτωμα των ξύλων στρώνεται στις 10.30' στο σπίτι της νύφης τραπέζι (κρέας με μανέστρα, τυρί και μπύρα).

— Άϊ, Μήτρο, κάνε μας προσευχή!

Ήταν, ποιος άλλος; ο Πέτρος. Στο τραπέζι μέτρησα 31 άτομα. Πάνω στο φαγητό φτάνει ο παππούς:

208. Η έκθεση των προικιών της νύφης (Σάββατο 22-8-1987).

— Καλημέρα σας, ωρέ! Ώρες καλές! Σαν την Κακαρδίτσα να ζήσετε, σαν τα ψηλά βουνά!

— Μπάρμπα Τόλ', να φας! Ακούγεται η γυναικεία φωνή.

Αυτό το να φας το σημειώνω ιδιαίτερα. Όλοι εδώ πρώτα με ρωτούσαν, μήπως είσαι νηστικός; και μετά η καλημέρα. Είχα σε τούτο το γάμο να σημειώσω και φωτογραφίσω πάρα πολλά, επί πλέον είχα κι εκείνο το στερεότυπο: να φας!

5. Τα προικιά⁴⁶⁴

Ακριβώς 50' λεπτά χρειάστηκαν, για να παρουσιάσει η νύφη την προίκα της, εξαιρετικό δείγμα της τέχνης και αξιοσύνης στο ύφασμα του αργαλειού και το κέντημα του χεριού, αλλά και απόδειξη του μεγάλου μόχθου της κοπέλας, που άρχιζε να ετοιμάζει το προικιό της από ηλικίας 10-12 ετών, με τη βοήθεια φυσικά της μητέρας της. Μέχρι το γάμο φυλάγεται στην κασέλα ή στο γιούκι (το ένα κομμάτι μπαίνει πάνω στο άλλο). Την προπερασμένη Δευτέρα, 10 Αυγούστου (1987) έπλυναν τα προικιά στην ντριστελά του χωριού, τα σιδέρωσαν, διπλώθηκαν προσεχτικά και τώρα ένα-ένα τα δείχνουν στον κόσμο.

Η έκθεση της προίκας άρχισε στη μια το μεσημέρι του Σαββάτου, μόλις μαζεύτηκε ο κόσμος, 250 περίπου άτομα, όλα σχεδόν γυναίκες και κορίτσια. Η νύφη με τη μάνα υποδέχονται τον κόσμο, οι ευχές πέφτουν θερμές (Να ζήσουν και στα μικρότερα, και στα παιδιά σου, καλορίζικα τα προικιά, να προκόψτε και μ' ένα γιο). Όσο διαρκεί η επίδειξη, επικρατεί πράγματι νεκρική σιγή και μόνον κάπου-κάπου διαταράσσει την ωραία ησυχία η φωνάρα του Πέτρου:

— Μήτρο! νύχτωσε! (δηλαδή βιαστήτε).

Αλλά τα προικιά είναι μια μυσταγωγία, ο κόσμος τα απολαμβάνει, κάθε είδος ονοματίζεται:

— Αυτό για καβάλα! Η φλοκιαστή του πεθερού! Τι είναι τούτο νύφ'; Προσκέφαλο για την κουζίνα...

— Ανοίξτε το καλά, αυτό είναι ωραίο. Ανάποδα το ρίξαιτε αυτό το ραδοκέντητο, επιμένει η νύφη, ή η μάνα της.

Η νύφη στέκεται όρθια και εντελώς ακίνητη, αναλογίζεται τα νυχτέρια, τις βέργες και το βελονάκι, τη σαϊτα του αργαλειού, χαρά και ικανοποίηση τώρα.

Και τι δε μας παρουσιάζει τούτη η νύφη σήμερα! 6 φλοκιαστές βελέντζες, 8 ζευγάρια προσκέφαλα, 9 καραμελωτές, 12 τροβάδια, 4 μαλλινοσέντονα, 4 στρώσες, 4 μαντανίες, 4 μαντανίες ραδοκέντητες, 6 ποδιές, 6 καμελό, 14 μαξιλάρια πάνινα, κεντημένα στο χέρι, 3 σπαλέτα με βελονάκι, 10 ζευγάρια πατσιαβούρια, για να πιάνουν τις κατσαρόλες, πλεγμένα στο χέρι, 12 πάνινες πετσέτες της κουζίνας, 8 πετσέτες προσώπου, 10 τραπεζομάντηλα, 9 κουρελούδες, ταπάκια.

464. Καλούσιου, λδ.

—*Αιντε, κάτσε τώρα κάτω, να βλέπουμε, διαμαρτύρονται πίσω μου ανυπόμονα οι γυναίκες.*

Η προίκα συνεχίζει: μια κάπα, 72 ζευγάρια μάλλινα τσιρέπια, πλεγμένα στο χέρι, και άλλα τόσα αγοραστά, δώρα για το σόι του γαμπρού, κάθε ζευγάρι συνοδεύεται και από ένα χειρομάντηλο, 2 μπάντες, κεντημένες στον αργαλειό, (παριστάνουν δυο πουλιά, είναι οι έρωτες), 2 μάλλινα κυβέρτια για τα μπλάρια, μια μπουχαροποδιά, 20 μάλλινες τριχές, πλεγμένες στο χέρι, για να φορτωθούν οι γυναίκες τα προικιά, 2 τραστίρια για τα μπλάρια, 6 κουβέρτες, 7 κουρτίνες, σεν για κρεβάτι και τραπέζι, 10 ζευγάρια σεντόνια.

Βαρέθηκα να γράφω: Ακόμα καρπούζι πλεχτό, μια βαλίτσα με διάφορα κεντίδια στο χέρι...

—*Γράψε, Δημήτρη, κάτι ακόμα, που είχε παλιά η νύφη: δρεπάνι, τσεκούρι, τσαπί, σκεπάρι, ρόκα, αδράχι, σφοντύλι... (Εικ. 209).*

Στη μέση της αυλής είχαν στρώσει νάυλον, πάνω τσιόλια και εδώ έρριχναν ένα-ένα τα προικιά. Η μάνα (της νύφης) από ένα πιάτο κάθε τόσο ρίχνει φυσικά λουλούδια, κουφέτα και ρύζι.

Όλη η προίκα σχημάτισε τελικά ένα «βουναλάκι» (Εικ. 208). Στην κορυφή του βάζουν τα διάφορα δώρα για τη νύφη από συγγενείς και φίλους. Δεν είναι πολλά, συνήθως ο κόσμος προσφέρει χρήματα: ηλεκτρικό φουρνά-

209. Πίσω από τη ζαλικωμένη κασέλα υψώνεται επιδεικτικά η ρόκα για γνέσιμο (μεταφορά της προίκας, Δευτέρα 8-9-1952).

210. Η επίσημη σφαγή τριών προβάτων στο γαμπρό
(Σάββατο 3.25' μ.μ., 22-8-1987).

211. Ο νουνός, όπως και ο βλάμης, προσκαλείται στο γάμο επίσημα με κλούρα
και λαλούμενα (Σάββατο 22-8-1987).

κι, ταχυβραστήρας, σερβίτσιο, μίξερ... (Εικ. 371). Ονοματίζουν και τούτα τα δώρα:

—Πιάτα! από τον μπάρμπα Νάκο.

—Η Αγία Καλλιόπη, από το Δημήτρη.

Βυζαντινή εικόνα: ανάλογα δώρα πρόσφερα και στους άλλους, με τους Αγίους του ονόματός τους.

Εν συνεχεία η ίδια η νύφη κερνάει σ' όλους λικέρ και λουκούμι, δίπλα η αδερφή της μαζεύει στο δίσκο χρήματα-δώρο, σύνολο 58.900 δραχ. (οι 8.000 μέσα σε τρία φάκελα). Αμέσως μετά ο κόσμος φεύγει, η προίκα διπλώνεται και γίνεται δέματα, για να τη μεταφέρουν στο σπίτι του γαμπρού.

6. Τα σφάγια

Για τα φαγητά του γάμου σφάζονται αρκετά ζώα, από πρόβατα, γίδια και αρνιά, μέχρι κριάρια και μοσχάρια (Εικ. 201). Πάντως τρία καλά σφάγια, συνήθως γκιοσέμια, τα σφάζουν κατά επίσημο τρόπο σήμερα Σάββατο.

Στου γαμπρού λοιπόν και στις 3.25' το απογευματάκι, μόλις τα όργανα άρχισαν να παίζουν ένα τοπικό οργανικό σόλο, έμπηξαν τα μαχαίρια στο λαιμό των ζώων (πρόβατα) και κατακοκκίνησε ο τόπος κάτω από τις καρυ-

212. Ο γαμπρός στέλνει στη νύφη μια κλούρα, πλούσια στολισμένη (Σάββατο 22-8-1987).

διές. Συγχρόνως έπεσαν και τρεις ντουφεκιές. Η μουσική για τη σφαγή διάρκεσε 7' λεπτά. Σφαγείς ο Αντώνας (Μπαντάλας Αντώνιος), ο Μπούσιος (Νάκας Χαράλαμπος) και άλλοι ανειδίκευτοι (Εικ. 210, 386δ).

Στη νύφη επαναλήφτηκε σε λίγο (3.45') η ίδια τελετή, μόνο που εδώ έλειψαν οι ντουφεκιές, κατά παράλειψη του έθιμου. Χασάπηδες ο Μασάτης (Γρατσάνης Απόστολος), ο Μάπαρτη (ο γνωστός Πέτρος, ο Μακρής) και ο Σωτήρης, ο Γεωργίου (ο Μπούτσ'κος). (Εικ. 386γ).

Όλες τούτες τις μέρες παρατηρώ, ότι κάθε λεπτομέρεια του γάμου παίρνει επίσημο χαρακτήρα, οφθαλμοφανής η προσπάθεια για θόρυβο και επίδειξη. Σκέφτομαι, αν έλειπαν όλες αυτές οι λεπτομέρειες, τι θα ήταν τότε ο γάμος; Λοιπόν «σιήκετε και κρατείτε τας παραδόσεις»⁴⁶⁵, κρατηθείτε γερά από τα πατροπαράδοτα.

7. Οι κλούρες του γαμπρού

Ένα ακόμα έθιμο, που ομορφαίνει με το δικό του τρόπο το γάμο. Μετά από την επίσημη σφαγή των ζώων ο γαμπρός στέλνει τις τρεις κλούρες, που ετοίμασαν χτες Παρασκευή, στο βλάμη, στο νουνό και στη νύφη (Εικ. 213). Μ' αυτές τις κλούρες ο μεν βλάμης και νουνός προσκαλούνται επίσημα στο γάμο, ενώ από τη νύφη παίρνουν τα τσουράπια και την προίκα. Ο γαμπρός δεν παίρνει μέρος σε καμμιά αποστολή.

Πρώτα προσκαλείται ο βλάμης, ο κύριος υπηρέτης του γάμου. Πρόκειται για ένα λεβεντόπαιδο 22 ετών, το Νάκα Νικόλαο, εργάτη. Το σπίτι του ήταν απέναντι από το γαμπρό και λόγω της μικρής απόστασης στάλθηκε η κλούρα χωρίς μουσικά όργανα.

Αμέσως μετά, 4.30' μ.μ. του Σαββάτου, ξεκίνησε η πομπή για το νουνό. Μπροστά ο βλάμης, ψηλόκορμος και λεβέντης, με την κλούρα στο κεφάλι, όπως όλες κεντημένη με το ψαλίδι (Εικ. 217) και στολισμένη πάντοτε με φυσικά λουλούδια. Ακολουθούν τα όργανα και η λοιπή παρέα. Από καμμιά εκδήλωση δε λείπουν και τα παιδάκια, συνέχεια τρέχουν πίσω-μπρός, εκπαιδεύονται να μάθουν και να συνεχίσουν τις όμορφες παραδόσεις (Εικ. 211).

Τα όργανα παίζουν σ' όλο το δρόμο και τραγουδούν. Ο κόσμος βγαίνει για να δει, ρίχνει ρύζι και εύχεται ώρες καλές. Περνάμε από τους κεντρικούς δρόμους, γυρίζουμε από διαφορετικό καλντερίμι. Νουνός ο γραμματέας της Κοινότητας Ματσουκίου, ο Τάκης, ο Κωσταδήμας, το παιδί του Μαραγκού και της Θυμίας, ονομαστή τραγουδίστρια στους γάμους, τότε που δεν είχαν όργανα. Μας κερνούν ούζο και λουκούμι. *εβίβα! να μας ζήσουν*. Μείναμε στο νουνό, όσο κράτησε το κέρασμα. Πήγαμε 25 άτομα και φύγαμε 34.

465. Β' Θεσ., β', 15.

213. Ο βλάμης πηγαίνει την κλούρα στη νύφη (23-8-1969, Σάββατο απόγευμα).

Η κλούρα, που προορίζεται για τη νύφη, φυσικά είναι ιδιαίτερα περιποιημένη, την προσέχουν πολύ. Από τις τρεις κλούρες ξεχώρισαν εκείνη, που έγινε καλύτερη. Είναι κεντημένη με το ψαλίδι: κυκλάκια, λουλουδάκια (μαργαρίτες, τριανταφυλλίτσες), δεντράκια, επίσης γεμάτη από φυσικά λουλούδια, στα οποία καρφισώνουν χαρτονομίσματα. Βάζουν και τρία κέρματα (ένα δεκάρικο και δυο εικοσάρικα), με ζάχαρη γραμμένο ΚΑΛΑ ΣΤΕΦΑΝΑ (Εικ. 212).

Η πομπή σχηματίστηκε όπως ακριβώς και για το νουνό, ο οποίος και μας συνοδεύει. Στην αυλή της νύφης ο βλάμης έβαλε την κλούρα πάνω σ' ένα τραπέζι, μετράει τα χρήματα και τα φωνάζει, 12.050 δρχ., ύστερα τα δίνει στη νύφη. Η μάνα της παίρνει μέσα την κλούρα. Πρέπει να τη φάνε μόνον οι σπιτικοί, για να μη χωρίσει το αντρόγυνο, δε θα δοθεί πουθενά, ούτε σε σκυλιά, ούτε σε γάτους. Ο βλάμης όμως θα πάρει ένα μικρό κομμάτι για το σπίτι του γαμπρού, που θα το μοιράσει η νύφη την ερχόμενη Τετάρτη (Εικ. 214).

Μας κερνούν πάλι ούζο και λουκούμι. Με τα δικά μας όργανα (του γαμπρού) χορεύουν μόνοι τους βλάμης και νύφη. Πρώτα ένα συγκαθιστό και ύστερα από δυο χορούς ο καθένας. Χορεύουν τόσο ανάλαφρα, τόσο λεβέντικα, πόσο χαριτωμένα! Τους καμαρώνουν όλοι, εγώ χάρηκα τούτα τα παιδιά, σαν νάταν δικά μου και επί πλέον θα τα βλέπω να χορεύουν παντοτινά στις φωτογραφίες, που έβγαλα.

8. Η μεταφορά της προίικας

Μαζί με την κλούρα ο γαμπρός έστειλε στη νύφη το άσπρο νυφικό φόρεμα και κάλτσες, ανακατεμένα με ρύζι και χρήματα. Οι του γαμπρού παίρνουν τώρα από τη νύφη τα τσουράπια με την προίικα και απαραίτητα τη γλάστρα με το βασιλικό, που την ασημώνουν κιόλας (ρίχνουν κέρματα). Η νύφη, σε αντάλλαγμα των ειδικών δώρων του γαμπρού προς αυτήν, του γυρίζει εσώρουχα, το γαμπριάτικο πουκάμισο με γραβάτα, επίσης μια κορνίζα, για τη φωτογραφία του γάμου τους.

Η μεταφορά τώρα των προικιών από το σπίτι της νύφης στο γαμπρό γί-

214. Ο βλάμης επιστρέφει από τη νύφη το Σάββατο φορτωμένος με δώρα (κάλτσες, στην κορυφή κομματάκι της κλούρας με βασιλικό, 23-8-1969). Ακολουθεί ένα τσούρμο παιδιών, που εκπαιδεύεται να συνεχίσει τα πατροπαράδοτα.

νεται κατά πανηγυρικό τρόπο (Εικ. 209, 215). Μπροστά ο βλάμης, κρατώντας γερά και προσεκτικά στο κεφάλι το δίσκο με τα τσουράπια· δεν είναι και λίγα, 144 ζευγάρια, τα μισά μάλλινα (πλεγμένα στο χέρι), τα άλλα αγοραστά, και σε καθένα το χαρτάκι με το όνομα εκείνου, για τον οποίο προορίζεται ως δώρο. Είναι μεγάλος ο όγκος αλλά και το βάρος από τα τσουράπια, γιαυτό και ο βλάμης αρκετές φορές αναγκάστηκε στο δρόμο να σταματήσει, για να σιγουρίσει το φορτίο του ή να το αποθέσει για λίγο σε κάποιο άλλο κεφάλι (Εικ. 214).

Ακολουθούν τα κλαρίνα με τον κόσμο και η «παρέλαση» κλείνει με τις γυναίκες. Τι θέαμα και τούτο! Είκοσι εννέα γυναίκες έχουν φορτωθεί με τις πολύχρωμες τριχιές τα προικιά της νύφης, μερικά τα κρατάνε και στα χέρια, άλλη μια ευκαιρία επίδειξης της προίκας. Ξεκινήσαμε με την κλούρα της νύφης στις 5.05', επιστρέψαμε στις 6.25' στο γαμπρό, απόγευμα Σαββάτου, 22 Αυγούστου 1987.

215. Η «προίκα Βασιλικής» μεταφέρεται με τα ζώα το Σάββατο (27-11-1982).

Στην είσοδο της αυλής ο γαμπρός δίνει χρήματα στους κουβαλητές της προίικας, αλλά οι γυναίκες ζητούν όλο και περισσότερα, μεγαλύτερα ανταλλάγματα. Τόση προίικα εξαγοράζεται με μερικά κατοστάρικα; Τελικά επήλθε κάποιος «συμβιβασμός». Αλλά οι της νύφης φεύγοντας προσπαθούν κάτι να πάρουν πίσω, να κλέψουν μερικά. Οι άνθρωποι του γαμπρού δένουν τα προικιά με τις τριχιές, φυλάνε και την αυλόπορτα. Μόλις τέλειωσαν όλα τούτα τα παιγνίδια και αναχώρησαν οι της νύφης (ανάμεσα σ' αυτούς και οι γονείς της), ο βλάμης μοιράζει τα τσουράπια στους κατόχους, φωνάζοντας το όνομα από το καρφιτωμένο χαρτάκι. Το σόι του γαμπρού βλέπει την προίικα, που μεταφέρεται κατόπιν στο δωμάτιο. Σε παλιότερες εποχές η έκθεση και μεταφορά της προίικας (ακόμα και με τα ζώα, Εικ. 215) γινόταν μετά τα στέφανα: Δευτέρα (Εικ. 209) ή Τετάρτη.

216. Ένα ακόμα ωραίο σφάγιο, προσφορά για τη νύφη (22-8-1987).

217. Η κλούρα του γάμου κεντημένη με ψαλίδι (13-1-1994).

9. Η αλληλοβοήθεια

Από την Πέμπτη μέχρι την Κυριακή, ήτοι καθ' όλη τη διάρκεια του γάμου, παρατήρησα το φαινόμενο της αλληλοβοήθειας και μάλιστα πολύ αναπτυγμένο. Σχεδόν όλοι που προσέρχονται στο γάμο κάτι και κρατούσαν στο χέρι. Έφερναν λοιπόν από ευχαρίστηση, αλλά και για να συμβάλλουν έτσι κάπως στην ελάφρυνση των τεράστιων εξόδων του γάμου, διάφορα πράγματα: λουκούμια, γλυκά (κουραμπιέδες σπιτικοί, κλπ.), τσίπρο, κρασί, ούζο, μπύρες, πεπόνια, επίσης πατάτες, τυρί, κρεμμύδια, κλπ. Ένας μπάρμπα του γαμπρού (ο Πυρώτης Γεώργιος) πήγε ένα σφάγιο, μια κουλούρα και ένα κιβώτιο μπύρες (30 μπουκάλια).

Ιδιαίτερα θα σημειώσω τα σφάγια (Εικ. 216) και τις κλούρες (Εικ. 237). Το πρώτο σόι και απαραίτητα βλάμης και νουνός θα πάνε στο γάμο και από ένα σφαχτό (πρόβατο), στολισμένο στην ουρά, το στόμα και σε άλλα μέρη με φυσικά ευωδιαστά λουλούδια. Μέτρησα με ακρίβεια στη νύφη 12 σφάγια δώρο, 24! στο γαμπρό.

Αλλά τράβηξαν την προσοχή μου ιδιαίτερα και οι κλούρες. Βέβαια το περίφημο καθάριο δεν κάνει πλέον καμμιά εντύπωση στο Ματσουκιώτη, αλλά προπολεμικά, όταν η ονομαστή μπομπότια ήταν το κύριο ψωμί, τότε το σιτα-

ρένιο ήταν σπάνιο, το είχαν σαν είδος πολυτελείας, αντί για γλύκισμα. Τι να πάνε τότε στο Ματσούκι για το γάμο; Κλούρα, σιταρένιο ψωμί. Και το έθιμο εκείνο κρατάει μέχρι σήμερα, μόνον που περιορίστηκε ο αριθμός τους. Μέτρησα, ότι έφεραν συνολικά 20 κλούρες στη νύφη και 53! στο γαμπρό.

Η κλούρα είναι ένα μονοκόμματο σιταρένιο ψωμί, όσο ένα κανονικό ταψί, ψημένη στη γάστρα, ακόμα και τώρα δεν υπάρχει στο Ματσούκι ούτε ένας φούρνος. Με το ψαλιδάκι κεντιέται όμορφα, ρίχνουν επάνω λίγη ζάχαρη, μερικές φορές βαμμένη με χρώματα διάφορα, στολίζεται απαραίτητα με φυσικά λουλούδια (μαντζουράνες, ντάλιες, γαρύφαλλα και προ παντός βασιλικός, για να μυρίζει ωραία). Τα λουλούδια μπηγμένα στο ψωμί και τακτοποιημένα με γούστο. Κυρίως τα κορίτσια πάνε με καμάρι τις κλούρες στο γάμο, κρατώντας τες στο κεφάλι. Τρώγονται στο γάμο και, όσα ψωμιά περισσεύουν, μοιράζονται εδώ και εκεί.

10. Το κάλεσμα

Το πρωί του Σαββάτου προσκλήθηκε το χωριό για το γάμο και από το γαμπρό και από το σπίτι της νύφης με μπουκάλι ούζου (Εικ. 229α). Τουλάχιστον μέχρι το 1940 το κάλεσμα γινόταν με το μολυβένιο παγούρι, στο βούλωμα είχε μια τρυπούλα, έπιναν από 2-3 γουλιές ούζο, σημάδι ότι αποδέχονται την πρόσκληση. Επίσης παλιότερα από το σπίτι του γαμπρού γυρνούσε τα σπίτια για το κάλεσμα ο ίδιος ο γαμπρός. Φυσικά προσκαλούνται όλοι, κάθε παράλειψη δημιουργεί οπωσδήποτε δυσαρέσκεις στο μικρό κύκλο του χωριού. Για τους συγγενείς και φίλους, που μένουν εκτός Ματσουκίου, στάλθηκαν προσκλητήρια τυπωμένα ειδικά για αυτούς.

11. Το γλέντι του Σαββατόβραδου

Στη μεγάλη χαρά του γάμου προσκαλείται, αλλά και συμμετέχει, όλο το χωριό. Δε λείπει απόψε καμμιά ηλικία. Εκτός από τα παιδιά κατέφθασε με την γκλιτσούλα του σιγά-σιγά και ο παππούς, επίσης η γιαγιά, που κάτι κρατάει για το γάμο, τυλιγμένο στο μεσάλι.

Απαραίτητα τα κλαρίνα. Στη νύφη παίζουν: Πόιας Βασίλειος (κλαρίνο), Τσαντούλης Δημήτριος του Πέτρου (βιολί), Τσαντούλης Δημήτριος του Χρήστου (κιθάρα και τραγούδι) και Τσαντούλης Βασίλειος του Πέτρου (ακορντεόν και τραγούδι), όλοι Ματσουκιώτες. Τα όργανα του γαμπρού: Γρηγορίου Γεώργιος (κλαρίνο), τα δυο παιδιά του Νίκος (κιθάρα) και Κώστας (ντραμς), στο τραγούδι ο Μακρής Βασίλειος, επίσης άλλοι δυο, αλλά μη Ματσουκιώτες, Ελευθεριάδης Νικόλαος (αρμόνιο) και Μπόγδος Δημήτριος (βιολί και τραγούδι).

Στου γαμπρού τα όργανα άρχισαν να παίζουν από τις 3.25' μ.μ., ενώ στη νύφη από τις 3.54' μ.μ. Παλιότερα τα όργανα έπαιζαν μπροστά στους χορευτές, τους οποίους παρακολουθούσαν σε όλες τις κινήσεις τους και βέβαια χωρίς μεγαφωνικές συσκευές. Τώρα κάθονται σε ειδική εξέδρα και μπροστά στα μικρόφωνα.

Όσο περνούσε η ώρα, τόσο και μαζευόταν ο κόσμος, όσο νύχτωνε, τόσο και άναβε το γλέντι. Στου γαμπρού κάποιος συγγενής κανόνιζε τη σειρά των χορευτών. Χορεύουν κατά παρέες, 5-10 άτομα μαζί, ανακατεμένοι οι άντρες με τις γυναίκες, χορός μονός (μια σειρά). Οι πιο πολλοί ανεβοκατεβαίνουν γαμπρό-νύφη και οι μερακλήδες χορεύουν και στις δυο μεριές, όπως εκείνος ο Παντελάκης (ο Παπαδημητρίου). Χόρεψε κατά θαυμαστό τρόπο, τσέλιγκας ο ίδιος μας αναπαρέστησε και το σκάρο. Όταν κατέβηκα στη νύφη τον συνέλαβα να χορεύει και εδώ πάλι το σκάρο. Κάθε τραγούδι και χιλιάρικο, κέρασμα στα όργανα κάτω από πεντακοσάριο δεν μπόρεσα να δω.

Στις 11.20' το βράδυ κατεβαίνει από το γαμπρό στη νύφη και ο προτινος (12 Ιουλίου 1987) εκλεγείς πρόεδρος της Κοινότητας Ματσουκίου κ. Κωσταδήμας Δημήτριος του Ιωάννου. Μαζί του έχει και το Κοινοτικό συμβούλιο. Πιάνονται όλοι τους στο χορό. Χορεύει ο πρόεδρος πολύ υπέροχα, χορεύουν οι σύμβουλοι επίσης αεράτα. Τόσο πολύ μ' άρεσε τούτη η χορευτική παρέα, ώστε μου ήρθε για μια στιγμή να πιαστώ στο χορό και εγώ μαζί τους, εμένα που τόσο μ' ενθουσιάζει ο Δημοτικός χορός, αλλά δυστυχώς δεν ξέρω να κάνω ούτε βηματάκι. Χόρεψε θαυμάσια και ο Χρήστος Τσαντούλης, κοινοτικός σύμβουλος και τσέλιγκας και κουμπάρος μας (η γυναίκα του Χρύσω βάφτισε το Γιάννο μας).

Μα τι γλέντι, μα τι τραγούδι, μα τι κέφι είναι τούτο απόψε! Αυτός ναι! είναι αληθινά Βλάχικος γάμος. Μεράκι γλέντι, γλέντι σεμνό, σοβαρό, χορός Ελληνικός και όχι Φράγκικος. Στου γαμπρού κράτησε μέχρι τις 5.30' ξημερώματα Κυριακής, αλλά στη νύφη τους πήρε ο ήλιος, 7.30' έφυγαν τα κλαρίνα, όμως εκείνοι συνέχισαν το χορό μέχρι τις 10' με το μαγνητόφωνο.

12. Τα φαγητά

Απαραίτητο φυσικά στοιχείο στο γλέντι του γάμου είναι το φαγητό (Εικ. 236α). Ο γαμπρός κατανάλωσε 32! πρόβατα συνολικά, η νύφη 13, ένα ολόκληρο κοπάδι. Οι μάγειροι του γαμπρού: Πυρώτης Γεώργιος (ο Γκόγκας), το παιδί του Τούρκου (ο Στραγάλης, ο Στράτος), Δημήτριος Μακρής και ο Τζιόρτζιος (Μπουνταλάς Γεώργιος). Στη νύφη: ο Βούργαρος (Στέργιος Γρηγορίου), Γρατσάνης Παντελής (ο Γκόντας) και δυο γυναίκες (η Σταυρούλα και η Ιουλία).

Σ' άλλους γάμους μπορεί να πέφτει και καμμιά γίδα ή μοσχάρι. Τώρα εί-

218. Για τα φαγητά του γάμου χρειάζονται πολλά και μεγάλα καζάνια (22-8-1987).

χαμε μόνον πρόβατα, το καθένα 25-30 κιλά καθαρό κρέας. Σφάζονται με τέχνη, κρεμιούνται από τις καρυδιές για γδάρισμα (Εικ. 386δ), μεταφέρονται σε κάποιο δωμάτιο μαζί με τα σφάγια-δώρα και από εδώ τα παίρνουν ένα-ένα για τα περαιτέρω. Οι μερίδες κόβονται με το τσεκούρι πάνω σ' ένα κούτσουρο. Ο Γκόγκας αποδείχτηκε αληθινός τεχνίτης για τούτη τη δουλειά.

Από 4 μέχρι 6 καζάνια το κάθε σπίτι, καζάνια μεγάλα, που χωρούσε το καθένα 80-90 μερίδες. Και κάτι χοντρές και ψηλές πυρουστίες! Να χωράνε πολλά και παχιά ξύλα (Εικ. 218). Το κρέας θέλει να βράσει δυόμισι με τρεις ώρες περίπου. Ο Γκόγκας παρατηρεί:

—Δεν πρέπει να τ' αφήσουμε να βράσει πολύ, θα το «χάσουμε» (θα λειώσει), πρέπει να κρατάει και λίγο.

Στο κρέας ρίχνουν αλάτι, ρίγανη, μαυροπίπερο και λίγα κρεμμύδια, καμμιά δεκαριά για κάθε καζάνι, να νοστιμέψει το κρέας.

—Εεε! Δημήτρη! μη γράψεις, ότι ρίχνουμε τα κρεμμύδια ολόκληρα. Τα κόβουμε φειτούλες μικρές.

Τα κεφάλια βράζουν όλα μαζί σε άλλο καζάνι: Τα πατσιάδια θέλουν ξεχωριστό βράσιμο.

Εγώ, που στριφογυρίζω παντού, δε λείπω βέβαια και από τα καζάνια. Μα συμφέρει να μην τα επισκέπτομαι και μάλιστα συχνά; Εδώ το σπληνάντερο, εδώ το κοκορέτσι, το βραστούλι (κρέας), εδώ οι πατσιάδες, το τυράκι, το ψω-

219. Καλή όρεξη! (Σάββατο βράδυ, 22-8-1987).

μάκι (κλούρα), εδώ η μπύρα και η ζέστη (το κρύο είναι αισθητό απόψε). Από τα καζάνια ξεκινούν όλα τα ωραία και κάνα δυο ψητά στη σούβλα.

—Πάρε αυτό, μου λέει ο Τζιόρτζιος, έχει κρεμμύδι και μοσχοβολάει.

—Δημήτρη! εδώ είναι το μεζεδάκι σου, τσίμπα το.

—Αυτό έβρασε καλύτερα από το άλλο.

Ένα πιάτο που αναμέρισαν δεν το ξαναβρήκαν, τόφαγαν τα παιδάκια.

—Ε!ρε Τολ! όλο μασάς!

Κατεβαίνω στη νύφη. Ο Γκούτας προστάζει: *Κόψε λίγο να φάει ο Δημήτρης!*

Στις 11.25' (βράδυ Σαββάτου) άρχισαν να στρώνουν τραπέζι στο σπίτι της νύφης, τότε δόθηκε το σήμα από τον Πέτρο. Τι τραπέζι; Έδωσαν στον καθένα από ένα νάυλον πιάτο με μια χαρτοπετσέτα, τυράκι, ψωμάκι (κλούρα) και 3-4 μεγάλα κοψίδια, μπύρα όποιος ήθελε. Χόρταινες πλούσια. Πηρούνια δεν υπήρχαν, ο κόσμος τρώει με τα χεράκια του, έχοντας το πιάτο στα πόδια του ή δίπλα στο σανίδι (Εικ. 219). Χαρά Θεού! Η νύφη παγώνει τις μπύρες σ' ένα μεγάλο ειδικό ηλεκτρικό ψυγείο (απορώ πώς μεταφέρθηκε εδώ στο Ματσούκι), ο γαμπρός τις βάζει στο νερό της βρύσης, παγώνουν και εδώ τέλεια.

Η νύφη τραπέζωσε περίπου 230 άτομα, ο γαμπρός πάνω-κάτω 300. Εδώ το τραπέζι στρώθηκε όπως ακριβώς και στη νύφη, ώρα 12.03' μεσάνυχτα.

Αργούν λίγο να σερβίρουν, για ν' αντέξουν μέχρι το πρωί. Την παράσταση έκλεψε ο αγαπητός Στράτος. Λίγο αξύριστος, όπως πάντα, κρατούσε γερά με τα δυνατά χέρια του ένα μεγάλο ταψί, έπαιρνε από εδώ τα πιάτα σβέλτα και τα πρόσφερε στον κόσμο με πολύ χάρη και χιούμορ.

—Γράψε, Δημήτρη, μου φωνάζει καταϊδρωμένος και πάντοτε κεφάτος, γράψε: Τα παλιά χρόνια μαγειρεύαμε στο γάμο απαραίτητα δυο φαγητά, κρέας με μπλουγούρι (μπλότσ') και τραχανά, ρύζι ή μανέστρα.

220. Ο βλάμης με κλούρα και σφάγιο προσέρχεται επίσημα το πρωί της Κυριακής στο σπίτι του γαμπρού (24-8-1969).

Γ) ΤΑ ΣΤΕΦΑΝΑ

1. Η παραλαβή του νουνού

Χτες Σάββατο πήγαμε την κλούρα (του γαμπρού) στο νουνό και τον κάλεσαμε επίσημα στο γάμο. Σήμερα (Κυριακή), μετά την προσέλευση του βλάμη (ΕΙΚ. 220), στις 1.30' το μεσημέρι, 18 άτομα με επικεφαλής τα όργανα, το γαμπρό και το βλάμη πάλι στο σπίτι του νουνού, να τον πάρουμε για τα στέφανα. Μας υποδέχονται με ρύζι και θερμές ευχές. Επανάληψη του γνωστού κεράσματος, ούζο και λουκούμι. Από το νουνό μας ακολουθούν άλλα 12 άτομα με τα στέφανα στο κουτί και δυο μεγάλες άσπρες λαμπάδες για το μυστήριο του γάμου, απαραίτητα το σφάγιο, ριγμένο στην πλάτη, 30 κιλά, κρασάτο, μεζές λαχταριστός. Βαδίσουμε από τους κεντρικούς δρόμους πάλι για να φανούμε, επιστροφή από άλλο δρόμο, ως συνήθως.

Όλ' στην πόλ', νουνός στα ξένα.
Τέτοιο κυρ νουνό δεν είδα,
τέτοιος νιος, τέτοιος λεβέντης·
μι τα κάστρα πολεμάει,
για να βρει να στεφανώσ'
κι κουμπάρο για να φτιάσ',

κουμπαρούλες να βαφτίσ'.

Ο νουνός ρίχνει κριθάρι
κι η νουνά μαργαριτάρι·
το κριθάρι να φυτρώσει
κι οι κουμπάροι να στειριώσουν.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Την Κυριακή το μεσημέρι στρώνεται τραπέζι μόνο για τους σπιτικούς και κάνα μακρινό ή στενό συγγενή. Στο γαμπρό έβαλαν φαγητό πριν πάρουν το νουνό, στη 1.10', κρέας με μανέστρα. Κάτι ανάλογα έγινε λίγο προηγουμένα και στη νύφη.

2. Το ξύρισμα του γαμπρού

Αμέσως μετά την επιστροφή από το νουνό γίνεται το ξύρισμα του γαμπρού, μια ακόμα τελετή, μικρή, αλλά επίσημη. Στις 2.13' ο γαμπρός κάθεται στην καρέκλα και στα γόνατά του κρατεί δίσκο, μέσα ένα μήλο, καρφωμένο με κέρματα. Τα όργανα αρχίζουν να παίζουν, ο Βασίλης Μακρής τραγουδάει με κέφι:

Σήμερα άσπρος ουρανός,
σήμερα άσπρη μέρα,
σήμερα στεφανώνεται
αιτός την περιστέρα.
Ευχήσου μου, μανούλα μου,
τώρα στο ξύρισμά μου.
Ευχήσου μου, πατέρα μου,

τώρα στο ξύρισμά μου.
Ευχήστε μου, αδέρφια μου,
τώρα στο ξύρισμά μου.
Ευχήστε μου, ξαδέρφια μου,
τώρα στο ξύρισμά μου.
Ευχήστε μου, γειτόνοι μου,
τώρα στο ξύρισμά μου.

Πρώτα οι άνδρες, ακολουθούν οι γυναίκες, ασημώνουν το γαμπρό. Φέρνουν δηλαδή γύρω στο κεφάλι του κέρμα ή χαρτονόμισμα, ύστερα το ρίχνουν στο δίσκο με ευχές: *Να ζήσετε, ν' ασπρίσετε, να γεράσετε, καλά στέφανα,*

γαμπρέ. Δε λείπουν και τα φιλήματα, διακρίνω και μάτια δακρυσμένα.

*Για γρήγορα, μπαρμπέρη μου,
για γρήγορα το χέρι,
γιατ' έχω δρόμο μακρινό,
ποιάμια να περάσω.*

Κουρέας ο Ματσουκιώτης Ροβίσης Αχιλλέας του Αποστόλου, σιδεράς στα Τρίκαλα, αλλά τούτη τη στιγμή του πήγαινε πολύ για κουρέας (Εικ. 221). Στο τέλος έρριξε μια χούφτα χρήματα στους οργανοπαίχτες, τα υπόλοιπα, που ήταν και περισσότερα, δικά του.

221. Και η γιαγιά προσέρχεται ν' ασημώσει το γαμπρό κατά το ξύρισμά του (23-8-1987).

Αφήνω γεια στο σπίτι μου
και γεια στους συγγενείς μου,
αφήνω γεια στη μάνα μου
και γεια στους αδερφούς μου·
μάνα μου τα λουλούδια μου
συχνά να τα ποτίζεις.

(Πόιας Βασίλειος)

3. Πριν από τα στέφανα

Στη 1.31', Κυριακή μεσημέρι, αρχίζουν να παίζουν τα όργανα στη νύφη, στου γαμπρού από τη 1.14'. Μέχρι την αναχώρηση για τα στέφανα (4 μ.μ.) χορεύουν οι χωριανοί, προ παντός οι σπιτικοί, τα νιόγαμπρα με τους γονείς και τ' αδέρφια τους, το πρώτο σόι.

Η νύφη πριν βγει στο χορό στολίζεται. Άσπρο και μακρύ μέχρι κάτω νυφικό, στέμμα στο κεφάλι, κάλτσες άσπρες λεπτές, αργότερα ο βλάμης θα της φορέσει και τα νυφικά παπούτσια. Χορεύει η νύφη με τους δικούς της, τα μάτια δακρύζουν, πλησιάζει η αναχώρηση. Δεν μπόρεσα να ζήσω τούτες τις σκηές, παρακολουθούσα τα γεγονότα στου γαμπρού.

Εκεί το γλέντι κορυφώνεται στις 3.20', όταν ο γαμπρός με τη νύφη (την αδερφή του) μπαίνουν στο χορό. Καθώς έβγαιναν από το δωμάτιο ρίχνουν μπροστά τους νερό στα σκαλοπάτια, για να τρέχει η ευτυχία, να κυλάει η ζωή τους ομαλά. Ακολουθεί ο χορός των οικείων. Χαράχτηκε βαθειά μέσα μου, τον έζησα τόσο έντονα, σαν να πάντρευα ο ίδιος τα παιδιά μου. Ο τσέλιγκας πατέρας του γαμπρού μόλις είχε ξυρισθεί, φόρεσε τα καλά του, σκαρπίνι στο πόδι, οι γυναίκες τα όμορφα φουστάνια.

Πρώτος χορεύει ο πατέρας, Απόστολος Νάκας, πολύ αεράτα, όλο σβελλάδα, με καϊμό και πάθος. Άλλοτε πιάνει το κεφάλι, άλλοτε τη μέση, λυγίζει, πετάει τα χιλιάρικα στα όργανα, αγκαλιάζει τα παιδιά του, χορεύει μαζί τους. Ιδρώνει, στο δεύτερο τραγούδι πέταξε και το πουλόβερ, χορεύει και τρίτο χορό, δακρυσμένος σκουπίζει τον ιδρώτα, κουνάει τους ώμους, σιέται και λυγίζεται ολόκληρος, στο πρόσωπό του ανταμώνεται η χαρά του γάμου και η πίκρα του χωρισμού. Συμμετέχουν φυσικά και τα όργανα. Ο Γιώργος (το κλαρίνο) αφοσιώνεται στη μελωδία, κλείνει και τα μάτια, μεταρσιώνεται, τραγουδάει και ο ίδιος, τραντάζονται τα μεγάφωνα, τα όργανα συμμετέχουν ολόκληρα.

Δεύτερη χορεύει η μάνα, η Σπυριδούλα. Δεν μπορεί να κρύψει τη χαρά, αλλ' ούτε και να συγκρατήσει το δάκρυ. Ακολουθούν τα νιόγαμπρα, όλο το σόι. Ο χορός άνοιξε με συγκαθιστό, συνεχίστηκε με καλαματιανά και συρτά, ο λεβέντικος τσάμικος, τα Ηπειρώτικα...

222. Ο βλάμης (Νάκας Νικόλαος) φοράει τα παπούτσια στη νύφη (Καλλιόπη Μακρή, 23-8-1987).

Η νύφη στις 3.45' βγήκε από το χορό και αποσύρθηκε στο δωμάτιο. Εδώ την αποχαιρετούν οι δικοί της και οι φιλενάδες της, δίπλα μαζεύει στο δίσκο η αδερφή της τα κεράσματα (χρήματα). Αυτού περιμένει και το βλάμη, να της φορέσει τα νυφιάτικα παπούτσια. Πράγματι ο βλάμης προηγείται της συνοδείας του γαμπρού (που ξεκίνησε στις 4 μ.μ. για τα στέφανα) και στις 4.05' βρίσκεται στο δωμάτιο της νύφης. Βγάζει το ρύζι και τα χρήματα από τα παπούτσια (γόβες) και τα φοράει στα πόδια της νύφης. Παρών και εγώ για την αναμνηστική φωτογρα-

φία (Εικ. 222). Τα συνηθισμένα νάζια της νύφης για να πετύχει μεγαλύτερο χρηματικό ποσό: *Ρίξε κι άλλα βλάμη, δεν με χωράνε, ρίξτα να τα βάλω.*

Σ' όλο το δρόμο τα όργανα παίζουν κυρίως τραγούδια, που αναφέρονται στη νύφη και τις αρετές της: *η πέρδικα, η περδικομάτα, νεραντζούλα, ασημόκουπα, η Διαμαντούλα...*

Α'

Μ' αυτήν την ασημόκουπα
θέλω να πιω πέντ' έξι.
Κι αν δεν μεθύσω κόρη μου,
κέρνα ωσπού να φέξει,
ώσπου να σκάσ' ο αυγερινός,
να πάει κι η πούλια γιόμα,
να κάτσω να συλλογισθώ,
της ξενιτιάς τον πόνο.

Ν' από μικρός ορφάνεψα
από μάνα, από πατέρα
και πήγα και ρογιάστηκα
σε μια κυρά Βουργάρα.
Δώδεκα χρόνους έκανα,
στα μάτια δεν την είδα.
Κι από τους δώδεκα και μπρος
τη βρίσκω στο παζάρι.

— Κυράδος μου τη ρούγα μου,
δος μου τη δουλεψιά μου,
παρήγγελαν τ' αδέρφια μου,
να πάω, να με παντρέψουν.

Έχω τρεις ρούσες στον οντά
και τρεις καλές κυράδες.
Κι αν δεν σ' αρέσουνε κι αυτές,
πάρε την δουλεψιά σου.

— Παιδί μ' σαν θέλεις παντρεία,
εγώ θα σε παντρέψω.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

223. Ο γαμπρός χύνει το υπόλοιπο του κρασιού πίσω του (23-8-1987).

—Σαν πού μας πας σειρού
κυρ καπετάνιε;
—Στη Μακρυνίτσα, βρε παιδιά,
στου σπίτι του παπά,
πόχει τις νύφες τις πολλές
και τάμορφα κοράσια.

Άσπρη μου τριανταφυλλιά,
κόκκινή μου νεραντζιά
δάνεισέ μου τ' άνθη σου

224. Η μάνα ρίχνει νερό μπροστά από τη νύφη, όταν ξεκινάει για τα στέφανα (23-8-1987).

Β'

— Παπά μ' ψουμί,
παπά μ' κρασί,
παπά μ' την κόρη γρήγορα,
την θέλει ο καπετάνιος.
—Ν' ιγώ παιδιά την κόρ' την πάντρεψα
τώρα και δέκα χρόνια.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Γ'

και το λουλουδάκι σου,
να ντυθώ, ν' αρματωθώ
στο χορό να κατεβώ,

να μαράνω τρεις-εννιά,
τρεις-εννιά, τρεις δώδε-
κα

και της χήρας τον υγιό,
πόρχειται απ' το Σχολειό

(Τσαντούλης
Χ. Δημήτριος)

Το έθιμο απαιτεί και τώρα η συνοδεία του γαμπρού να μπαίνει στο σπίτι (την αυλή) της νύφης και μετά να ξεκινούν για τα στέφανα, μπροστά ο γαμπρός, ακολουθεί η παρέα της νύφης. Αλλά σήμερα υπήρχε βιασύνη. Η αδερφή του γαμπρού, η άλλη νύφη, έπρεπε να φύγει για την Αιτωλοακαρνανία αμέσως μετά τα στέφανα.

Βρέθηκε λοιπόν η εξής λύση: ο γαμπρός με την παρέα του δεν

μπήκαν μέσα στην αυλή της νύφης, αλλά πέρασαν απ' έξω. Εδώ ο πεθερός τήρησε το έθιμο. Προσφέρει στο γαμπρό ένα ποτηράκι κρασί, εκείνος πίνει τρεις φορές από λίγο, το υπόλοιπο κρασί το χύνει πίσω του (Εικ. 223), το ποτήρι στην τσέπη, καθώς και το χιλιάρικο, με το οποίο ο πεθερός το είχε τυλιγμένο. Ρίχνουν ακόμα στον ώμο του γαμπρού και μια πετσέτα προσώπου, δώρο της νύφης.

—Παλιότερα έδωσαν στο γαμπρό να κόψει και μια τυρόπιτα, για να δουν κατά πόσο ήταν χειροδύναμος. Γιαυτό και την έκοβε με δύναμη, αν ήταν δυνατόν να κόψει ή να τρυπήσει και αυτό το ταψί!

Η παρέα του γαμπρού συνεχίζει για την εκκλησία και η νύφη αποχωρίζεται το σπίτι της. Την αποχαιρετούν με χαρά και πόνο, την κερνούν και χρήματα. Ασφαλώς η καρδιά της νύφης πλημμυρίζει από τα συναισθήματα της νέας ζωής και δεν μπορεί να συγκρατήσει τα δάκρυά της.

Αφήνω γεια στο σπίτι
μου
και γεια στη γειτονιά
μου,
αφήνω γεια στις έμορφες
και γεια στις μαυρομάτες.
Και γω θα πάω στα Γιάννενα,
στου μπέν τα σαράγια,
πόχει τα χίλια πρόβατα,
τα πεντακόσια γίδια.
—Γεια σου, χαρά σου,
μπέν μου!
—Χαρά στη Βλαχοπούλα!
—Λύκος να φάει τα πρόβατα
και τσάκαλος τα γίδια
και γω θα μείνω μοναχή
στου μπέν τα σαράγια.

(Παπαδημητρίου
Γεώργιος)

225. Η νύφη, αναχωρώντας για τα στέφανα, προσκυνάει το σπίτι της, κάτω από το βλέμμα του πατέρα της και τους ήχους των λαϊκών οργάνων (23-8-1987).

Την βγάζει ο πατέρας της από το δωμάτιο κρατώντας την από το μπράτσο, ενώ η μάνα ρίχνει μπροστά της στα σκαλοπάτια και την αυλή νερό με την κανάτα (Εικ. 224). Όταν ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στην αυλή, αγνάντευε να τη δει πρώτος, γιατί έτσι δε θα του έπαιρνε τον αέρα. Αλλά κρύβουν τη νύφη από το γαμπρό και γι' άλλο λόγο, τα παιδιά θα μοιάσουν αυτόν, που θα δει πρώτος τον άλλο.

Παίρνουν μαζί τους μια γλάστρα με βασιλικό, στολισμένη με κορδέλα, ένα χάλκωμα με ρύζι και κουφέτα (Εικ. 226). Συνηθίζεται η νύφη να βάζει στην τσέπη αλογοκάρφια ή θερμόμετρο, με σκοπό να φυλαχτεί από μάτιασμα και μάγια, παίρνει και ένα μικρό κλειδί με κλειδωμένη κλειδαριά, για να κλειδωθούν τα κακά στόματα. Δεν μπόρεσα να μάθω, τι έκανε η παρούσα νύφη για τα παραπάνω. Πάντως την τελευταία στιγμή γύρισε και προσκυνάει ευλαβικά τρεις φορές το σπίτι της (Εικ. 225).

Περνούν φυσικά πάλι από τους πιο κεντρικούς δρόμους του χωριού, ο

226. Με τα όργανα μπροστά, αλλά και τη γλάστρα του βασιλικού, ξεκινούν από το σπίτι της νύφης για τα στέφανα στην εκκλησία (3-9-1961).

κόσμος βγαίνει να δει και η νύφη προσκυνάει αυτούς, που της ρίχνουν ρύζι και ευχές. Τα όργανα παίζουν συνέχεια, μερικές παρέες παρά πίσω παίρνουν και κανένα τραγουδάκι με γυμνή φωνή (Εικ. 227).

4. Τα στέφανα

Η μικρή εκκλησούλα (το Βακούφικο μαγαζί) δεν εξυπηρετούσε να γίνουν τα στέφανα μέσα και μάλιστα σήμερα, που έχουμε δυο αντρόγυνα και τόσο πολύ κόσμο. Στέφανα λοιπόν στην ευρύχωρη πλατεία, κάτω από τον τεράστιο πλάτανο.

Ο γαμπρός υποδέχεται τη νύφη με μια ανθοδέσμη και ένα γλυκό φιλί. Έγιναν και λίγα καλαμπούρια:

—Κάτσε, γαμπρέ, ναρθεί η νύφη πρώτα.

—Μην πας νύφη.

—Μην προχωρείς άλλο, γαμπρέ, σειρά της νύφης.

—Δυο βήματα ακόμα νύφη.

Και στα σκαλοπάτια εισόδου της εκκλησίας: Ανέβα ένα σκαλί, κατέβα ένα σκαλοπάτι, προχώρα παραπάνω, κλπ.

Στην διένεξη επεμβαίνει και ο κόσμος: Έλα συ πιο δώθε.—Άιντε νύφ', έλα πιο κοντά.—Όχι, νάρθ' ο γαμπρός, κλπ.

Μαζεύτηκε πολύς κόσμος. Γύρω από τα νιόγαμπρα οι συγγενείς και φίλοι. Ο παπα-Γιώργης διαβάζει καθαρά και δυνατά όλες τις ευχές του μυ-

227. Επί κεφαλής πάντοτε τα όργανα, ακολουθεί η νύφη, η θορυβώδης πομπή διασχίζει τους κεντρικούς δρόμους επιδεικτικά για τα στέφανα (23-8-1987).

228. «Στέφεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Γεώργιος τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ Νίκη, ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Παναγιώτης τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ Καλλιόπην, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἄμήν» (23-8-1987).

στηρίου του γάμου, στην ψαλμωδία βοηθάει ο μπάριμα-Γιώργος (ο Παπαδημητρίου), εγώ είπα τον Απόστολο. Τα κυκλικά στέφανα αποτελούνται από

229. Διπλὸς χορὸς στην πλατεία μετὰ τα στέφανα (7-9-1969).

σύρμα, ντυμένο με άσπρες πυκνές κλωστές και στολισμένο με πλαστικά ανθάκια. Τοποθετούνται από τον ιερέα στα κεφάλια των νεονύμφων, ο νουνός τ' αλλάζει τρεις φορές και μετά φυλάγονται σαν ιερό κειμήλιο στο εικονοστάσι του σπιτιού. Ο νουνός καρφίτσωσε στις πλάτες των νεονύμφων το νυφοσκεπάσμα, ύφασμα - δώρο για τη νύφη (Εικ. 228, 236).

Σε άλλους καιρούς: Χρησιμοποιούσαν για στέφανα βέργες από κλήμα. Φύλαγαν το καμπαναριό, να μη χτυπήσουν την καμπάνα. Στο 'Ησαϊα κόρευε έπεφταν και τρεις ντουφεκιές. Για ν' αποφύγουν τα μάγια έμπαιναν μόνον οι συγγενείς στην εκκλησία κατά τη στέψη ή αυτή γινόταν στο σπίτι, ακόμα και το βράδυ του Σαββάτου.

229α. Σάββατο πρωί 22-8-1987, κάλεσμα για το γάμο.

Δ) ΜΕΤΑ ΤΑ ΣΤΕΦΑΝΑ

1. Ο χορός της πλατείας

Το έθιμο απαιτεί μετά τα στέφανα να γίνεται στην πλατεία χορός, μεγάλος χορός και διπλός, από μέσα η νύφη με τις γυναίκες και στον απ' έξω κύκλο οι άντρες με το γαμπρό (Εικ. 229, 230), διάρκεια κάνα δυο ώρες. Γιαυτό και τα στέφανα γίνονται λίγο γρήγορα (3-4 μ.μ.), για νάχουν ώρα-μέρα μπροστά τους να χορέψουν. Αλλά η βιασύνη του γαμπρού της άλλης νύφης (της Νίκης) να φύγει για το Στάνο του Βάλτου ματαίωσε το χορό στην πλατεία. Η καρδιά μου μάτωσε.

—Του χρόνου, Δημήτρη, που θα παντρευτώ εγώ, θα γίνει οπωσδήποτε ο χορός της πλατείας, θα φορέσουμε και τουμάνια, ακόμα και φουστανέλα.

Ήταν η φωνή του Στέργιου, μακρινή παρηγοριά. Πάντως τα όργανα, φυσικά του γαμπρού (εκείνα της νύφης αποσύρονται πλέον) βγήκαν «κερδι-

230. Μετά τα στέφανα στήνεται στην πλατεία τρανός διπλός χορός και με τα όργανα περιφερόμενα (12-9-1965). Στα σκαλιά οι γυναίκες.

σμένα» από την πλευρά της ταλαιπωρίας. Έπρεπε να μεταφέρουν τις μεγαφωνικές συσκευές στην πλατεία και μετά να τις ανεβάσουν πάλι στο γαμπρό, για το γλέντι το βράδυ της Κυριακής.

Πριν αρχίσει ο χορός ανταλλάσσονται δώρα: ο γαμπρός προσφέρει παπούτσια στο νουνό και αυτός ένα χάλκωμα. Πρώτος χορεύει με τη νύφη ο νουνός, ύστερα ο βλάμης και μετά με το γαμπρό. Εν συνεχεία χορεύουν τα πεθερικά, οι συγγενείς και όσοι μερακλήδες προλάβουν. Και τούτος ο χορός γίνεται πιο γραφικός, όταν σκεφτούμε, ότι παρόν είναι όλο το χωριό, άλλοι όρθιοι, οι γεροντότεροι με τις γκλίτσες στα πεζούλια, οι γυναίκες πιάνουν πάντοτε τις σκάλες.

2. Η υποδοχή της νύφης

Από το κέντρο του χωριού ανηφορίζουμε προς τον Πλάτανο, το σπίτι του γαμπρού, ο κόσμος στα καλντερίμια ρίχνει ρύζι στα νιόπαντρα και η νύφη προσκυνάει (Εικ. 231), επί κεφαλής πάντοτε τα όργανα.

Ν' έβγα πεθερά στη σκάλα,
με το μέλι, με το γάλα,
να δεις τη νύφη πόρχεται,
σαν πέρδικα γραμμένη.

Α'

Τη νύφη, που μας πήρατε,
να μη μας τη μαλώστε,
σαν γλάστρα από βασιλικό
να μας την καμαρώστε.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Ν' έβγα μάνα πιθιρά
σύντα πάτα τον υγιός·
Πάει μονός, γύρσε διπλός

Β'

Φέρνει ρούσα πέρδικα,
φέρνει κι πολλά πιρκιά,
γιεμ, τρεις μούλες φορτωμένες.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Η πεθερά υποδέχεται τη νύφη στην αυλή του σπιτιού ρίχνοντας στα νιόγαμπρα ρύζι και φυσικά λουλούδια. Η νύφη προσκυνάει στο νέο σπίτι της. Αμέσως μετά οι συγγενείς του γαμπρού χαιρετούν τους νεόνυμφους και προσφέρουν δώρα στο γαμπρό. Όπως έγινε και χτες με τη νύφη αυτά είναι λίγα σε είδος (βάζα, δίσκος, γυαλικά, πολύφωτο, σίδερο, ταψί, ποτήρια, κατσαρόλα). Συνήθως δίνουν και εδώ χρήματα, γενικό σύνολο 36.800 δρχ., συν μερικά χιλιάρικά (περίπου 8-10), σε φακέλους, που δεν τους άνοιξαν όμως.

—Άλλος κανένας; (για δώρο), φωνάζει ο βλάμης.

Ακολουθεί κέρασμα με λουκούμι, οι γονείς και λοιποί συγγενείς της νύφης αποχωρούν, καθώς και ο λοιπός κόσμος, μένουν οι σπιτικοί, μαζί τους

231. Μετά τα στέφανα ρίχνουν στο δρόμο ρύζι στους νεόνυμφους και η νύφη προσκυνάει (23-8-1987).

φυσικά και εγώ, τα νιόγαμπρα οδηγούνται στο σπίτι. Η νύφη, πριν περάσει το κατώφλι της θύρας, υποχρεώνεται από την πεθερά να σπάσει με το πόδι ένα γυάλινο πιάτο με ρύζι (Εικ. 232), για να φανεί η δύναμή της. Το έσπασε με τη δεύτερη προσπάθεια, η πεθερά έδειξε στενοχωρημένη. Άλλα έθιμα: κάτω από το ταπάκι υπάρχει κάτι σιδερικό, για νάναι σιδερένια η νύφη και να μην παθαίνει τίποτε, ακόμα και μια τανάλια κλειστή, για νάχει κλειστό το στόμα της. Σ' άλλους καιρούς ο γαμπρός έβαζε το πόδι του ψηλά στην εξώπορτα, η νύφη περνούσε από κάτω, οπότε της έδωσε και καμμιά «κλωτσιά», ευτυχώς ελαφριά, για να τον φοβάται. Ακολουθεί το ειδικό κέρασμα για τους νεόνυμφους, γλυκό κουταλιού, ούζο ο γαμπρός, λικέρ για τη νύφη.

3. Το γλέντι της Κυριακής

Μετά τα στέφανα φτάσαμε στο σπίτι του γαμπρού ώρα 6.05'. Η διαδικασία με τα δώρα κράτησε μέχρι τις 6.25'. Οι επόμενες δυο ώρες ήταν νεκρές, καμμιά εκδήλωση. Το κενό δημιουργήθηκε, επειδή έλειψε ο χορός της πλατείας.

Για το αποψινό γλέντι βράζουν έξι καζάνια κρέας, που το ανακατεύουν αργά-αργά οι μάγειροι με το μεγάλο ξύλο (τη σπάτουλα). Το περιποιούνται εξαιρετικά, απόψε θα φιλέψουν και τους συμπεθερούς, να μη μας γελάσουν.

Πρόσφεραν το φαγητό στις 12.25' μεσάνυχτα, ίδια με το χτεσινό σύστημα. Εγώ δεν έφαγα απόψε από τούτο το φαγητό, αλλ' ούτε και νηστικός έμεινα. Προηγουμένως κατά τις 10.30' ο Αχιλλέας, ο γνωστός μας κουρέας του γάμου, μου πρόσφερε κρέας με τραχανά! φαγητό που τόκαναν για καμμιά εικοσαριά άτομα. Μου πιάστηκε από όλες τις μεριές, χώρια τα κοκορέτσια και το βραστόύλι γύρω από τα καζάνια.

Τα όργανα αρχίζουν να παίζουν από τις 8.35'. Τα νιόγαμπρα κάθονται σε δυο καρέκλες, ντυμένα τη στολή του γάμου, υποδέχονται τους χωριανούς καταχαρούμενοι, αργά το βράδυ που φεύγουν πάλι τους αποχαιρετούν. Οι νεόνυμφοι παρέμειναν άγρυπνοι μέχρι το πρωί, μαζί τους φυσικά και εγώ. Ανέβηκε πολύς κόσμος απόψε εδώ για το γλέντι, 400 περίπου άτομα, ήρθαν και από μακριά, Τρίκαλα, Αθήνα, Χρυσοβίτσα Αιτωλοακαρνανίας, Αστακό και Μεσολόγγι, Γιάννενα, Άρτα, Αγρίνιο και Κρήτη! Χορεύουν όλοι, όσοι

232. Η νύφη, πριν μπει στο νέο της σπίτι, σπάζει ένα πιάτο (23-8-1987).

233. Η πεθερά βάζει το γαμπρό να πατήσει στην πυρουστιά (23-8-1987).

θέλουν φυσικά, το χωριό όλο, παρέες-παρέες, ο Ναπολέοντας (Τσαντούλης) ρυθμίζει άνετα και με κέφι τη σειρά των χορευτών, παράπονο κανένα.

—*Εκείνα τα χρόνια, γράψε Δημήτρη, χορεύω εγώ, όρθια η νύφη!*

Στις 9.55' ο γαμπρός με ένα συγγενή του (και εγώ βέβαια, ο πανταχού παρών) κατεβαίνουμε να πάρουμε στο γλέντι τα πεθερικά (τους συγγενείς της νύφης).

—*Κι αν δεν ερχόσασταν έτοιμος ήμουν να φωνάξω σε λίγο τα δικά μας όργανα, να! που είχαμε και το μαγνητόφωνο. Ήταν ο Πέτρος, που κουμαντάρει τα πάντα.*

Η πεθερά υποδέχτηκε το γαμπρό με μια σιδερένια πυρουστιά: τη γύρισε ανάποδα και ο γαμπρός πάτησε μέσα, για νάναι σιδεροκέφαλος (Εικ. 233).

Τριάντα δυο άτομα ανέβηκαν μαζί μας από τους συμπεθέρους. Ο πεθερός κρατούσε μια μεγάλη τραμιτζάνα με ούζο, η πεθερά τυλιγμένο στο μεσάλι το αποψινό φαγητό της νύφης. Πήγα να ρωτήσω, αλλά με πρόλαβε.

—*Γλυκό και αυγά.*

Και σε λίγο:

—*Γλυκό κεράσι.*

Είχα ακουστά για τούτο το τελευταίο φαγητό της μάνας για την κόρη της νύφη και επιμένω. Όταν έβγαλαν την πετσέτα στου γαμπρού λίγο ιδιαίτερα,

234. Ο γαμπρός κρατάει τη νύφη στο χορό (βραδάκι Κυριακής, 23-8-1987).

ήμουν πάλι παρών. Καταγράφω: αυγά βρασμένα, γλυκό αχλάδια (κάνα κιλό), ένα κομμάτι ψωμί-κλούρα και το γλυκό κεράσι (περίπου 2 κιλά).

Πήρα και τις παρακάτω εξηγήσεις (πράγματι ο επιμένων νικά και τώρα «Ελλη-νικά»): Το φαγητό πήγαιναν τα χρόνια εκείνα, γιατί ντρεπόταν το πρώτο βράδυ να φάει η νύφη από την πεθερά. Το γλυκό (κεράσι) για να το προσφέρει τη Δευτέρα στους επισκέπτες και να μη ζητήσει αμέσως γλυκό από την πεθερά. Το άλλο γλυκό, αχλάδι, είναι αντί της τηγανίτας.

Αλλά πάλι κάτι ξέχασα, δε μέτρησα τ' αυγά. Μόλις με ξαναείδε δίπλα της η Κατερίνα (η μάνα της νύφης) κατάλαβε, ότι έχω πάλι ερώτημα. Αλλά με «ανέχτηκε» ξανά με πολύ καλωσύνη, όχι μόνον αυτή, όλος ο κόσμος. Τους συγχαίρω και ευχαριστώ θερμότατα.

—*Τελευταία ερώτηση, της λέγω, σκύβοντας και λίγο στο αυτί της, μη μας ακούσουν οι γύρω· πόσα αυγά είχες;*

—*Πέντε, μονός αριθμός.*

Και η ερώτηση φυσικά δεν ήταν η τελευταία.

Το γλέντι με την άφιξη των συμπεθέρων ζωηρεύει και γίνεται πιο όμορφο. Χορεύουν τα πεθερικά, χορεύουν και δακρύζουν, οι Βλάχοι το γλεντάμε για καλά απόψε. Από τις 8.35' μέχρι τις 3.05' (ξημερώματα Δευτέρας) χορεύουν οι χωριανοί, μόλις αυτοί τέλειωσαν πιάστηκαν στο χορό τα νιό-

235. Τα νιόγαμπρα κρατούν με μαντήλι το νουνό στο χορό (ο γραμματέας της Κοινότητας Μασσουκίου κ. Κωσταδήμας Τάκης, 23-8-1987).

γαμπρα. Υπάρχει και μια σκοπιμότητα: Ο γαμπρός με τη νύφη να χορέψουν αργά, πολλοί θα παραμείνουν να τους δουν και έτσι παρατείνεται το γλέντι.

Λοιπόν ακριβώς στις 3.05' μπαίνουν οι νεόνυμφοι στο χορό με τις στολές του γάμου. Το κλαρίνο λιγώνει, όρθιοι οι τραγουδιστές, τα χιλιάρικα πέφτουν βροχή, κερνάει όλος ο κόσμος. Πρώτα χορεύει η νύφη, την κρατάει ο γαμπρός με χειρομάντηλο, τα νιόγαμπρα μόνα τους στο χορό (Εικ. 234). Τα όργανα παίζουν χωρίς παραγγελία τραγουδιού τη Βοχαϊτίσσα, την Αγγέλω, Άσπρη μου τριανταφυλλιά, τη Λένω και τη Μαλάμω, Άσπρη βαμβακιά και φυσικά Ωραία πούναι η νύφη μας. Η νύφη πρέπει να χορέψει πολλή ώρα για να τη δει και να την καμαρώσει ο κόσμος. Η σειρά του γαμπρού, που τον κρατάει η νύφη πάλι με το μαντηλάκι (Τρία καλά, Ο καπνός, Συνέφιασε ο Παρνασσός).

Θα επιμείνω στο χειρομάντηλο. Η σεμνή και ντροπαλή νύφη και τώρα ακόμα μετά τα στέφανα αποφεύγει να πιάσει στο χορό το γαμπρό, δηλαδή τον άντρα της, με γυμνό το χέρι. Απαραίτητο το μαντήλι. Και όταν οι παρευρισκόμενοι της το αρπάζουν, αυτή βγάζει δεύτερο χειρομάντηλο. Άμα και τούτο αφαιρεθεί, η καλή νύφη ξετρυπώνει τρίτο και τέταρτο...

Στη συνέχεια χορεύει με τα νιόγαμπρα ο νουνός (Εικ. 235), μετά η σειρά του βλάμη, στο χορό πιάνονται ύστερα οι γονείς, οι μπαρμπάδες, το

236. Οι λαμπάδες και τα στέφανα του γάμου στο κουτί (24-8-1969).

συγγενολοί, το γλέντι φτάνει στο αποκορύφωμα. Αυτός ο κόσμος δεν μπορεί να φανταστεί γάμο χωρίς κλαρίνα και ολονύκτιο χορό, χωρίς στέφανα στην εκκλησία, χωρίς σφάγια. Λένε και τώρα: *Πόσα σφάζατε στο γάμο;*

Στις 3.48' έφυγαν και οι τελευταίοι συγγενείς της νύφης, κατανυσταγμένοι, αλλά και πλήρως ευχαριστημένοι. Η νύφη βγάζει το νυφικό της φόρεμα, για να φορέσει ένα άλλο, που να την εξυπηρετεί στο χορό, ώρα 5.25'. Κράτησα και κάτι ακόμα: Στις 4.45' (πάντοτε ξημερώματα Δευτέρας) είχαμε μείνει 32 άτομα (12 χορευτές και 20 θεατές). Ο χορός διαλύθηκε στις 7 το πρωί (της Δευτέρας).

Με την εκπνοή του γλεντιού αναχώρησα για τα Τρίκαλα μέσω Μπάρου με το αγροτικό του Αχιλλέα, το γνωστό μας κουρέα. Άφησα πίσω μου έναν κόσμο ωραίο, που μου χάρισε τόσες συγκινήσεις, καθώς και το μάλλινο πουλόβερ του κουμπάρου, με το οποίο έβγαλα τη βραδιά. Μαζί μου παίρνω μια από τις πιο συγκλονιστικές αναμνήσεις της ζωής μου, αλλά και τη βελεντζούλα της Σιάννως, με την οποία τυλίχτηκα γερά στο ταξίδι μου. Πήρα ενθύμιο από το γάμο και την ποδιά, ένα ζευγάρι κάλτσες με χειρομάντηλο, της νύφης δώρα, επίσης και ένα ακόμα χειρομάντηλο με κάλτσες (πάλι όχι μάλλινες) προσφορά του γαμπρού.

236α. Οι μάγειροι του γάμου με ποδιές, καπάκια, οκά, κουτάλες και πιάτα (20-9-1964).

Ε) ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Εκτός από αυτά, που αναφέραμε προηγουμένως, καταγράφω μερικά ακόμα:

Η τάβλα

Σε τούτ' την τάβλα πούμαστε,
σε τούτο το τραπέζι,
τον άγγελο φιλεύαμε
και το Χριστό κερνάμε,
και την κυρά την Παναγιά
την διπλοπροσκυνάμε,
να μας χαρίσει τα κλειδιά,
κλειδιά του παραδείσου,
ν' ανοίξω τον παράδεισο,
να μπω να σιργιανίσω.

(Παπαδημητρίου Γεώργιος)

Το τριανταφυλλάκι

Τριανταφυλλάκι μ' κόκκινο
και ρόιδο μου βαμμένο,
τ' έχουν τα μάτια σου και κλαιν;
Μήνα ζορμπά σ' αγάπησα,
μήνα ζορμπά σε πήρα;
Το θέλημα της μάνας σου,
το θέλημα δικό σου.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Η Ρινούλα

Μαράθηκαν τα κλαριά,
τα φύλλα από τα δένδρα,
για της Ρινούλας τον καϋμό,
της μικροπαντρεμένης,
πούχει αρραβώνες δώδεκα,
και είκοσι δαχτυλίδια.

Κι η μάνα της της έλεγε,

και η μάνα της της λέει:

— Ρίνα μ', γιατί 'σαι κίτρινη,
γιατί 'σαι μαραμένη;
Μην σε βαρούν τα ρούχα σου,
μην τα πολλά τ' ασήμια;

— Ούτε τα ρούχα με βαρούν,
ούτε τα πολλά τ' ασήμια.
Μόν' με βαρεί το ταίρι μου,
πούναι μαραζωμένο.

(Παπαδημητρίου Γεώργιος)

Ο χρυσός αετός

Τέτοια ώρα ήταν εκθές,
τέτοια και παραπροψές,
στο χορό που χόρευαν
όλο αγόρια και παιδιά
και κορίτσια απάρθена.

Και στη μέσ' απ' το χορό
κάθονταν χρυσός αετός.

Το Θεό παρακαλεί? . . .

— Θε μου δος μου δύναμη,
να κυθώ, να δράξω μια,
με την κόκκινη ποδιά.

(Παπαδημητρίου Γεώργιος)

Η αγάπη μου

Μη μου μιλάτε σήμερα,
γιατί 'μαι λυπημένος
και βαρειά βαλαντωμένος.
Παντρεύεται η αγάπη μου

και παίρνει τον εχθρό μου,
για το πείσμα το δικό μου.
Παίρνει τα στέφανα χρυσά
και τα κεριά ασημένια,
κλαιν τα μάτια μου για σένα.

Δεν τόχω πως παντρεύεται
και παίρνει τον εχθρό μου,
για το πείσμα το δικό μου.
Μον' τόχω πως με κάλεσε,
να πάω να στεφανώσω,
δυο κορμάκια ν' ανταμώσω.
Με τι κουράγιο να σταθώ,
με τι καρδιά να κάτσω
και να μην αναστενάξω;

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Η Χαλκιώτισσα

Δεν φταίνε τα γλυκά κρασιά,
δεν φταίνε τα ποτήρια,
μον' φταίει μια Χαλκιώτισσα,
μικροαρραβωνιασμένη.

Στα σταυροδρόμια ξέβγαινε,
στα σταυροδρόμια βγαίνει,
τους κिरατζήδες ρώταγε,
τους κिरατζήδες λέει:

— Για πού τα πάτε τα κρασιά,
για πού και τα ποτήρια;

— Τα πάμε πάνω στο Ματσούκ',
σ' όλα τα Βλαχοχώρια.

(Τσαντούλης Π. Δημήτριος)

Η Σαρακατσιάνα

Πώς τόπαθα κι αγάπησα
εγώ Σαρακατσιάνα,
πόχει το νου στα πρόβατα
και το σεβντά στα γίδια;

Καμάρι πόχουν τα πρόβατα,
καμάρι πόχουν τα γίδια,
καμάρι έχει κι ένας γαμπρός
με τις πολλές κουνιάδες.

Η μια σελώνει τ' άλογο,
η άλλη βάζ' το γκέμι,
η τρίτη η μικρότερη
κρυφά τον κουβεντιάζει:
— Γαμπρέ, γιατί μας άργησες;
Χοριάριασε η αυλή μας.

(Τσαντούλης Χ. Δημήτριος)

Η Στρουμπούλου

Στρουμπούλου μου στ' αλώνια σου
και έξω στα περιβόλια σου
κάθεται νιος κι ανύπαντρος
κι ένας πρωτοπαλλήκαρος.
Και την στρουμπούλου ξέταζε,
χίλια φλωριά της έταζε.

— Στρουμπούλου μ',
πού είναι η μάνα σου,
πούναι είναι κι ο πατέρας σου;
— Η μάνα μου πάει στην εκκλησιά
κι ο πατέρας μου στα μαγαζιά,
και εγώ η Στρουμπούλου η όμορφη
στο σπίτι είμαι μοναχή.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Η Μαρούσια

Νι τούτο αστέρι του λαμπρού,
που πάει κοντά στην πούλια,
να τούχα, να το φύλαγα,
στον κόρφο μ' να το βάλω,
να τόχω για τις όμορφες
και για τις μαυρομάτες.
Για τη Μαρούσια του παπά,
για την παπαδοκόρη,

πόχει ασημένιον αργαλειό
και κρουσταλλένιο χτένι,
και τη σαΐτα πόρριχνε
ν' αγνό μαργαριτάρι,
που υφαίνει τα ψιλά πανιά
και τάμορφα μαντήλια.

Ν' από το βροντού τον αργαλειό
κι απ' τον ηχώ της κόρης
ο ήλιος σκανταλιάστηκε
κι αργεί να βασιλεύει.

Τον καταργιόται οι άργατες
κι οι ξένοι οι δουλευτάδες,
τον καταριόται και μια νια,
μια νεοπαντρεμένη,
πόχει τον άντρα τς άρρωστο
χρονούς και πέντε μήνες.
Γερεύει από λαγόντερο
κι γάλα απ' άγριο γίδι.
Να φτιάξω στρούγκα του λαγού,
ν' αρμέξω τ' άγριο γίδι.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

237. Στο γάμο όλοι κάτι πάνε· εδώ η κλούρα, στολισμένη με φυσικά λουλούδια, στο κεφάλι, και μια σακούλα στο χέρι (20-8-1987).

ΣΤ) ΜΕΤΑ ΤΟ ΓΑΜΟ

1. Διάφορα

Τις πρώτες ημέρες η νύφη δεν παραέβγαινε έξω και για ένα μικρό χρονικό διάστημα (μέχρι το 1950) φιλούσε τα χέρια όλων, όσους έβρισκε στο δρόμο, ακόμα και των παιδιών. Και η φροντίδα των χωριανών: —*Νάχω κάνα φράγκο στην τσέπη, να κεράσω τη νύφη, θα με βρει στο δρόμο.*

Ο νεοπαντρεμένος, πριν κλείσει το χρόνο, δεν επιτρέπεται να πάει σε κηδεία, να πάρει κόλλυβα στα μνημόσυνα ή να κρατήσει ακόμα και κερί, διαφορετικά θα πεθάνουν ή δεν θα προκόψουν.

Ο νουνός, ο βλάμης, οι συγγενείς προσκαλούν τα νιόγαμπρα για φαγητό. Οι πρώτοι μήνες μετά το γάμο είναι όλο επισκέψεις και τραπεζώματα. Δευτέρα βράδυ ή την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο είναι καλεσμένα από τους γονείς της νύφης (*πισιρόφια*, ή Βλάχ. *πιρβίτσια*).

2. Η πρώτη Τετάρτη

Μέχρι το 1950/1960 επέζησαν άλλα δυο έθιμα, το νερό από τη βρύση και η πίτα.

Με δυο κανάτες στα χέρια και με τη συντροφιά ενός παιδιού, κατά προτίμηση άρρεν, η νύφη πάει στη βρύση για νερό. Με μέλι ή βούτυρο σχηματίζει στον τοίχο ένα Σταυρό και σε τρεις μεριές, ρίχνει και λίγα κέρματα στο νερό, που τα μαζεύει το παιδί. Γεμίζει τους μαστραπάδες με νερό, στο δρόμο δε μιλάει σε κανένα (*άκριτο νερό*). Επίσης μοιράζει στους διαβάτες το κομμάτι της κλούρας του γαμπρού από το γάμο. Και αν δεν έβρισκε κόσμο, το άφηνε στη βρύση, για να το φάει ο πρώτος διψασμένος.

Την Τετάρτη η νύφη κάνει στο νέο της σπίτι και την πρώτη πίτα, κυρίως τυρόπιτα, για να δειχθεί η ικανότητά της. Η πίτα παλιά κατείχε κεντρική θέση στο διαιτολόγιο του Ματσουκίου.

3. Ο πρώτος εκκλησιασμός

Δεκαπέντε μέρες μετά το γάμο (β' Κυριακή) οι νεόνυμφοι με τη συνοδεία των δικών τους εκκλησιάζονται. Η νύφη κάνει μετάνοιες και ο παπάς τους δίνει αντίδωρο *λίγο ιδιαίτερα*.

238. Τα μπλάρια, φορτωμένα τα ξύλα του γάμου, σκαρφαλώνουν για το χωριό (22-8-1987).

4. Η πρώτη Κυριακή των Βαΐων⁴⁶⁶

Όσες νύφες δεν είχαν κλείσει χρόνο, πάνε δάφνη στην εκκλησία. Ο βλάμης με τη νύφη πηγαίνουν στη Ντουμισιάσα, στην Κατοχή, στο Λημέρι, ή όπου αλλού έχει δάφνη, ο βλάμης την κόβει και η νύφη την τραβάει με τριχιές από πάνω. Επί τόπου κομματιάζεται και η σιταρένια κλούρα της νύφης, μια φέτα παίρνει ο βλάμης, τα υπόλοιπα κομματάκια στον ντρουβά, κρεμασμένο από τον ώμο της νύφης.

Όταν έβγαιναν στο Σταυρό χτυπούσε η καμπάνα συνέχεια, μπροστά οι βλάμηδες με μεγάλα κλωνάρια δάφνης, κρατώντας τα ψηλά, ακολουθούσαν οι νύφες και μάλιστα με σειρά αρχαιότητας, φορτωμένες τη δάφνη. Ο κόσμος έβγαινε στους δρόμους να δει τις καλοστολισμένες νυφάδες, αλλά και

466. Καλούσιου, κγ.

239. Γάμος του τυρέμπορα Κωσταδής Αντωνίου του Αθανασίου με οργανοπαίχτες από τους Καλαρρύτες (28-8-1927).

να πάρει το κομματάκι της κλούρας, τότε οι άνθρωποι κυνηγούσαν το καθαίο ψωμί.

Το παραπάνω έθιμο άντεξε μέχρι το 1960/1965· η νύφη πάει και τώρα δάφνη, αλλά την αγοράζει.

5. Το πρώτο Πάσχα

Στον εσπερινό της Αγάπης οι νύφες, που παντρεύτηκαν μέσα στο χρόνο, κάθονται στη σειρά, οι γυναίκες τις χαιρετούν προσφέροντας κόκκινο αυγό, εκείνες τις φιλούν το χέρι.

240. Νυφικό ατλαζένιο φουστάνι του 1929, μπλε με σκούρα γκρινά λουλούδια (15-11-1985).

241. Φλοκάτο του 1934, μπροστινή πλευρά με κέντημα (15-11-1985).

Ζ) ΟΙ ΣΤΟΛΕΣ ΤΩΝ ΝΕΟΝΥΜΦΩΝ

1. Οι γαμπριάτικες φορεσιές

α. Μέχρι το 1920/1930: σεγκούνι, γιλέκο, πουκάμισο, κάλτσες, τσαρούχια, κούκος, σελάχι (Εικ. 195, 242).

β. Κατά το 1930-1940: φουστανέλα (ή μαντύας), πουκάμισο, κάλτσες, τσαρούχια, σκούφια, σελάχι.

242. Νεόνυμφοι με στολές 1920/1930
(αναπαράσταση, 20-6-1986 και 2-7-1985, ιδέ σ. 511-512).

γ. Την περίοδο 1940-1950/1960: μπουραζάνα, πουκάμισο, γιλέκο, σακάκι, κάλτσες, τσαρούχια, κούκος, σελάχι.

δ. Η σύγχρονη 1950/1960-1994: κοστούμι (παντελόνι, σακάκι), πουκάμισο, γραβάτα, κάλτσες, σκαρπίνια (παπούτσια) (Εικ. 196).

2. Η ενδυμασία της νύφης

α. Η πρώτη στολή μέχρι το 1920/1930: φλοκάτο (Εικ. 241), φουστάνι (ατλαζένιο και συνήθως κλαρωτό) (Εικ. 240), ποδιά (ατλατζένια), ζωνάρι, μπιλιτζίκι, μαντήλι (Γιαννιώτικο), τσιρέπια (μάλλινα), παπούτσια (λουστρίνι, χαμηλά) (Εικ. 195, 242).

β. Από 1920/1930 μέχρι 1945/1950: ζακέτα (ατλατζένια), που αντικατέστησε το φλοκάτο, φουστάνι (μεταξωτό), αντί για ατλατζένιο. Η υπόλοιπη φορεσιά ίδια με την προηγούμενη, ήτοι: ποδιά (αλλά μεταξωτή), ζωνάρι, μπιλιτζίκι, μαντήλι (με καρφίτσες), τσιρέπια (μάλλινα), παπούτσια (λουστρίνι, με χαμηλό τακούνι) (Εικ. 415).

γ. Τρίτη στολή, μεταβατική, 1950-1960: η νύφη δεν έχει καθορισμένη φορεσιά.

δ. Η σημερινή 1960-1994: φουστάνι (άσπρο μεταξωτό), πέπλο και στέμμα (άσπρα), κάλτσες (αγοραστές, λεπτές, μπες), παπούτσια (λευκά, με ψηλό τακούνι), γάντια (άσπρα) (Εικ. 196).

Οι κύριες αντιστοιχίες στις στολές των νεονύμφων είναι:

γαμπρός

νύφη

σεγκούνι

φλοκάτο

φουστάνελα

φλοκάτο

μπουραζάνα

ζακέτα

κοστούμι

φουστάνι άσπρο

ΧV. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Α) ΠΡΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

1. Τα προειδοποιητικά σημεία

Προμηνύματα θανάτου θεωρούνται το ούρλιασμα του σκυλιού, το λάλημα της κότας, όταν τα κοράκια μαλώνουν και βγάζουν κραυγές. Τα ζώα δεν προμηνύουν μόνον, αλλά και νοιώθουν το θάνατο του αφεντικού τους (χτυπούν τα πόδια, κλπ.).

243. Η εγκατάλειψη συνετέλεσε να μείνει αναλλοίωτο το σύνολο: Κτίσμα ολοπέτρινο με πλακόστρωτη στέγη και διπλά γριπίδια, μπαλκόνι και πλακώματα ξύλινα, στο κατώι παλιά μικρά παράθυρα και χωρίς τζάμια (16-8-1985).

Για τη θεραπεία της αρρώστιας ο κόσμος καταφεύγει στην ιατρική επιστήμη, αλλά και στη βοήθεια του Θεού. Τελούν λοιπόν το Ευχέλαιο, Θείες Λειτουργίες, τάζουν στο Μοναστήρι. Αλλά η φυσική κατάληξη του ανθρώπου είναι ο θάνατος. Όταν λοιπόν έφτανε ο άνθρωπος στα τελευταία του προσκαλείται απαραίτητως ο παπάς, για να τον μεταλάβει.

2. Το ψυχομάχημα και ο θάνατος

Ο άνθρωπος στα τελευταία του χαροπαλαίει, οι γέροντες το κάνουν. Το ψυχορράγημα αργεί από τις πολλές αμαρτίες ή μιλάνε με τους φευγάτους, άλλοι θέλουν να συγχωρεθούν μ' αυτούς, που τους έφταιξαν.

—Ο Νάσιος είχε κλέψει ένα μπλάρι και δεν έβγαινε η ψυχή του. Κάλεσε κι έφεραν μπροστά του τον άνθρωπο, που τον έκλεψε, ζήτησε συγχώρεση και ξεψύχησε.

Σε άλλες περιπτώσεις η ψυχή αργούσε χαρακτηριστικά να βγει: —Περιμένει τη μάνα του. —Τον κρατάει ο πόνος για το παιδί. —Τρεις μέρες περίμενε μόλις ήρθε η αδερφή του, την έπιασε από το χέρι και πέθανε. —Περιμένει το γιο απ' το τυροκομείο μόλις τον είδε στο Σταυρό, που πήρε το δρόμο για το σπίτι, ξεψύχησε.

Για να αποφύγει ο ετοιμοθάνατος μεγαλύτερη τυράγνια, διευκολύνεται στο ξεψύχισμα: τον γυρνάνε κατά την Ανατολή, του τινάζουν τις πλάτες, τον κρατάει κάποιος μακρινός συγγενής.

Πολλοί Ματσουκιώτες, ακόμα και σήμερα, όταν πεθαίνουν μακριά από το χωριό, αφήνουν παραγγελία να ταφούν σ' αυτό⁴⁶⁷.

3. Ο Χάρος

—Ο Χάρος, όταν έρχεται, έχει μολύβι στ' αυτιά και δεν ακούει τα κλάματα· γιαυτό και παίρνει την ψυχή, χωρίς να λυπάται.

—Κάποτε ο Μαυροχάρος πήγε να πάρει την ψυχή μιας μικρομάνας. Τα μικρά έκλαιγαν πολύ, τα λυπήθηκε και δεν πήρε τη μάνα τους. Τότε ο αρχηγός τούδωσε ένα κασιούκι τόσο γερό, ώστε τον κούφανε. Από τότε ο Χάροντας δεν ακούει καθόλου τα κλάματα και δεν χαρίζει κανέναν.

—Χάρος άψυχος, ψυχή δεν έχει, ψυχή παίρνει και φεύγει.

467. Καλούσιου, λς: 4-10-1989.

B) ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

1. Οι πρώτες φροντίδες

Συγχρόνως με την εκπνοή ακούγονται οι σχετικές φράσεις: —*Πάει αυτός, σύχασε η ψυχούλα του.* —*Γλύτωσε.* —*Θεός σχωρέσιον.* —*Έσβησε το καντήλι.* —*Μας άφησε χρόνους.* Όταν πρόκειται για γέρους: —*Να έχειτε την ευχή του.* —*Να πάρουμε τα χρόνια του.* Γιαυτόν που πέθαινε Κυριακή ή γιορτή (μέρα χρονιάρα) λένε: *Ήταν καλός άνθρωπος.*

Η καμπάνα χτυπά λυπητερά και το θλιβερό άγγελμα μεταδίδεται αστραπιαία σ' όλο το χωριό. Και τώρα η καμπάνα χτυπάει και για τους Ματσουκιώτες, που πεθαίνουν μακριά από το χωριό⁴⁶⁸.

Αν ο νεκρός, καθώς πέθαινε, έμεινε με τα μάτια μισανοιχτά, τότε τα κλείνουν, πριν ακόμα κρυώσει. Το στόμα δένεται με μαντήλι, τα χέρια σταυρώνονται στο στήθος (ο αποθανών *χριστιανίζεται*), ισιώνονται τα πόδια.

2. Ο νεκροστολισμός

Το σώμα του νεκρού πλένεται ελαφρά και ντύνεται με καινούργια ρούχα και παπούτσια. Στους ανύπαντρους φοριούνται τα γαμπριάτικα, δαχτυλίδι στο χέρι, στο κεφάλι τα στέφανα. Οι προχωρημένης ηλικίας φύλαγαν από χρόνια στο σεντούκι την τελευταία στολή τους, την κουβαλούσαν μάλιστα και μαζί τους κατά τις διάφορες μετακινήσεις. Το σάβανο, εάν έχει βαφτίσει, περνάνε κάτω από τα χέρια, διαφορετικά τοποθετείται πάνω από αυτά. Στα χείλη του βάζουν ένα Σταυρό από κερί. Στην τάβλα ποτήρι με νερό και όταν πετάει γύρω του κάνα ζούζουλο, λένε, ότι *έρχεται η ψυχούλα του και φέρνει γύρω.*

— *Βάζουν στο νεκρό παν είδος λουλούδι της εποχής, γλυκά, καρύδια, πετσέτα, τσιμπούκι, καπνό, σκούφο, ποτήρι, κουτάλι και τόσα άλλα πράγματα που τα είχε στη ζωή του, επίσης μικρό λουλουδάτο στεφάνι. Σε νέους γίνονται ασφαλώς πιο συγκεντρικά πράγματα. Επίσης δένουνε χέρια-πόδια και με άλλη κουρδέλα απ' την κάτω σιαγόνα προς την κεφαλή, τα λύνουνε πριν από τον ενταφιασμό.*

Ο νεκρός βρυκολακιάζει, αν τον δρασκελίσει γάτα. Η πόρτα μένει ανοιχτή, για να φύγει ο νεκρός και να μην πεθάνει άλλος. Όταν ο νεκρός «κοιμάται» ένα βράδυ στο σπίτι, τότε θα πάρει γρήγορα και άλλον.

468. Καλούσιου, ιθ: 10-10-1985, 2 και 10-8-1986, 2· λα: 17-10-1987 και 3-12-1988, 9.

244. Οι γυναίκες καθισμένες στα πεζούλια της πλατείας χωριστά από τους άνδρες παίρνουν το σχώριο (πανχίδα, λουκούμι, τυρόπιτα, κονιάκ) από το μνημόσυνο (Κυριακή, 20-7-1986).

3. Η κηδεία

Φεύγοντας από το σπίτι σπάζουν το πιάτο, όπου άναβαν τα κεριά, τα συντρίμματα στο ποτάμι. Το φέρετρο μεταφέρεται ξέσκεπο και από 4 άτομα στην εκκλησία. Την εκφορά δεν ακολουθούν τα κορίτσια, επίσης ούτε οι νιόπαντροι, που δε χρόνιασαν. Καθώς περνάει ο νεκρός στους δρόμους κλείνουν πόρτες και παράθυρα, για να μην μπει μέσα ο Χάρος. Κακό πράγμα θεωρείται και το φτάρνισμα: ρίξε τότε ένα ξέφτι κατά γής. Άμα ένα πόδι κοντύνει λίγο, υπάρχει φόβος να πεθάνει και άλλος. Όταν βρέχει στην κηδεία, λένε: *Ήταν καλός άνθρωπος, ως και ο Θεός κλαίει.*

Ο τάφος σκάβεται την ημέρα της ταφής: δεν είναι καλό να μείνει ανοιχτός τάφος το βράδυ. Ο παπάς ρίχνει στον τάφο εκτός από το κρασί και λά-

245. Το καλοκαίρι ναι, αλλά το χειμώνα δύσκολα συμπληρώνουν οι άντρες παρέα, για να παίξουν χαρτιά (18-7-1986).

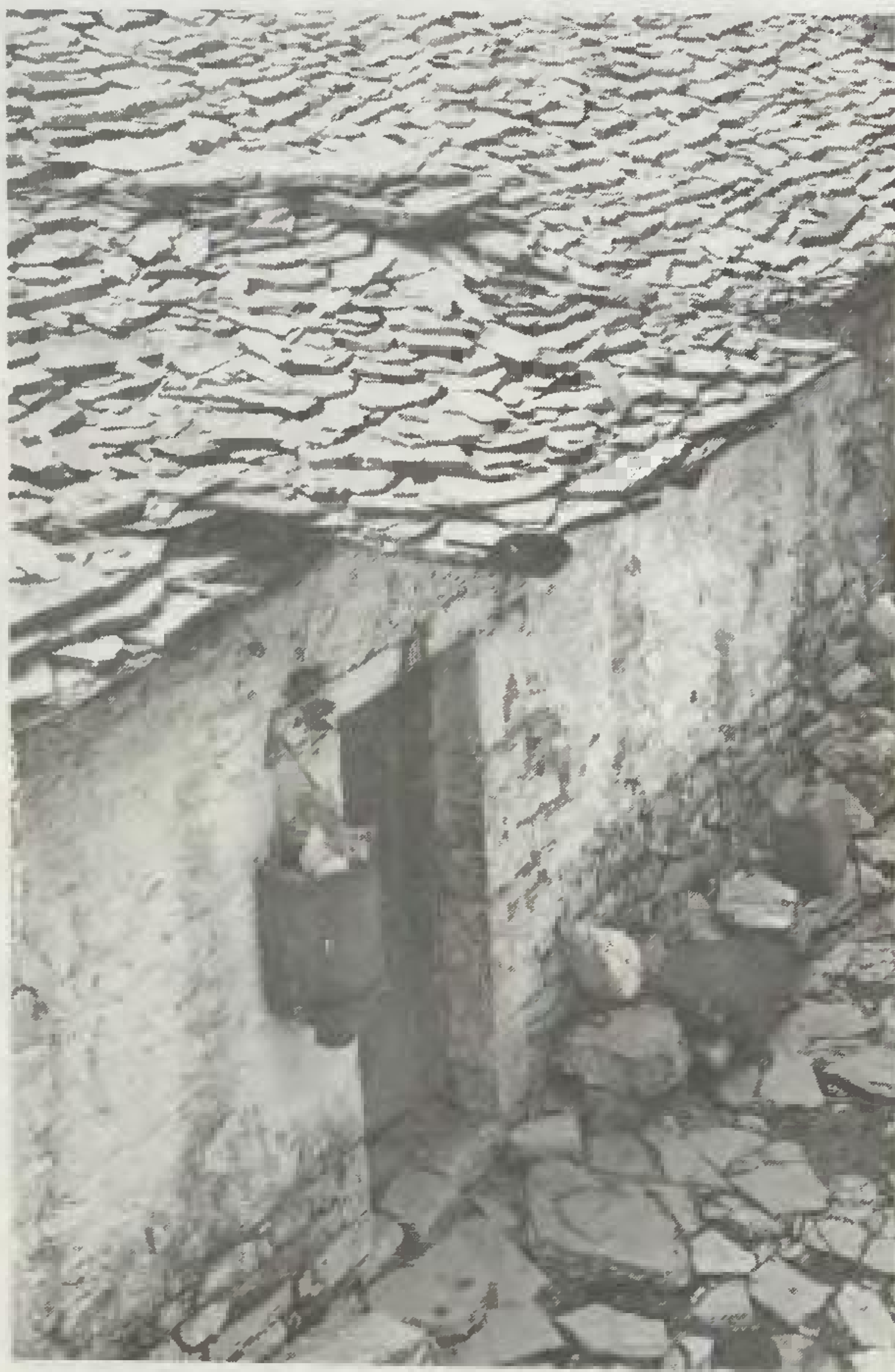
δι, για να γεμίσουν τα αχόρταγα ανθρώπινα μάτια. Τα σκαπτικά εργαλεία (φτυάρι και κασμάς) μένουν σταυρωτά επί τρεις ημέρες πάνω στον τάφο, για να μην ανοιχτεί και άλλος.

Όταν ο νεκρός είχε γκρεμιστεί, βάζουν στον τάφο και ένα μπουκάλι κρασί. Το βγάζουν στην εκταφή του νεκρού, λειτουργιέται για 40 ημέρες και μετά το χρησιμοποιούν για θεραπευτικούς σκοπούς (σεληνιαζομένους, γιαυτούς που έπαθαν από φόβο, κλπ.).

Την ημέρα της κηδείας δε ζυμώνουν, οι άντρες δεν παίζουν και χαρτιά στα μαγαζιά (Εικ. 245).

Γ) ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΑΦΗ

Μετά την κηδεία όλα τα σπίτια χύνουν το πόσιμο νερό και παίρνουν καινούργιο. Στο σπίτι του νεκρού τώρα γίνεται μεγάλη καθαριότητα, τινάζουν τα πράγματα, για να διώξουν μακριά το Χάρο. Επιστρέφοντας από την κηδεία και πριν μπουν στο σπίτι πλένουν τα χέρια, ρίχνουν το νερό προς τα πίσω, για να πάει και το κακό προς τα εκεί. Στρώνεται και πρόχειρο τραπέζι.

Οι σπιτικοί επί 40 ημέρες δεν τρώνε κρέας. Σ' ένα τενεκεδάκι με σιτάρι καίει την ώρα του εσπερινού καθαρό κερί κλούρα, την τεσσαρακοστή ημέρα βράζεται για τρισάγιο. Τρεις ημέρες καίει στο τραπέζι το καντηλάκι, δίπλα του ένα ποτήρι με νερό, γιατί έρχεται η ψυχή του νεκρού.

Στα Ιερά Μνημόσυνα συμμετέχει όλο το χωριό (Εικ. 244, 249).

246. Είσοδος σπιτιού με τη γραφική αστρέχα, που προεξέχει επάνω της (4-8-1990).

Δ) ΤΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ⁴⁶⁹

1. Ο Χάρος

Μου γελασάνε τα πουλιά,
της Άνοιξης τ' απδόνια.
Μούειπαν ποτές δεν αρρωστώ,
ποτές και δεν πεθαίνω.
Βάνω και φκιάνω το σπίτι μου
ψηλό κι ανωιασμένο,
μι σαράντα δυο πατώματα,
μι εξήντα δυο ν' οντάδια

Κι ανέφτηκα κι αγνάντεψα
κατακαμπίς στους κάμπους
κι βλέπω το Χάρο νάρχεται
σε γρίβο καβαλάρη.
Σέρνει τους νιούς απ' τα μαλλιά

—Το τ' είναι μαύρα τα βουνά
το τ' είναι ανταριασμένα;
—Βλέπουν το Χάρο πούρχεται
σε γρίβο καβαλάρη.
Παίρνει τους νιούς απ' τα μαλλιά
και γέρους απ' το χέρι,

Ένας λεβέντης κίνησε
στην εκκλησιά να πάει.
Στο δρόμο ν' από πάαινε,
στο δρόμο που πηγαίνει,
βρίσκει το Χάρο κάθονταν
μπροστά στο σταυροδρόμι.

Α'

τους γέρους ν' απ' το χέρι,
σέρνει και τα μικρά παιδιά
στη σέλα κρεμασμένα.

Απ' τα μαλλιάκια μ' άρπαξε
στη γης με γονατίζει.
—Ν' άφσε με, Χάρε, απ' τα μαλλιά
και πάρε με απ' το χέρι,
έχω δυο λόγια να σου πω,
δυο παραπονεμένα.
Ν' έχω γυναίκα πολύ νια,
που χήρα δεν της πρέπει,
ν' έχω και δυο μικρά παιδιά,
ορφάνια δεν τα πρέπει.

Β'

παίρνει και τα μικρά παιδιά
στη σέλα αρματωμένα.
Τους νιούς θέλει για χορό,
τους γέρους για τραγούδια,
και τα μικρά παιδιά
για μια καλή κουβέντα.

Γ'

—Καλήμερά σου, Χάρε μου.
—Καλώς τον το λεβέντη.
—Χάρε μ', ν' απούθε έρχεσαι
κι απούθε κατεβαίνεις;
—Μένα Θεός μου έστειλε
να πάρω την ψυχή σου.

469. Τα κατέγραψα από την Κωσταδήμα Ευθυμία.

—Πώς θα με πάρεις, Χάρε μου,
χωρίς καμιά αιτία,
δίχως ασθένεια κι άρρωστος
και τι ψυχή να δώσω;
Να πάμε να παλέψουμε

Πουλάκι είχα στο κλουβί,
το είχα μερωμένο,
το τάζα, το πότιζα
μόσχο και καρυοφίλλι.

Ν' από το μόσχο το πολύ
κι από τη μυρουδιά του
ξεσκανταλίστη το κλουβί
και μούφυγε τ' απδόνι.

Στον τόπο που ξεχωρίσαμε
χορτάρι δε φυτρώνει,
φυτρώνει το αμάραντο
και τ' άγριο μακεδονίσι.
Το τρων τα λάφια και ψοφούν
τ' αρκούδια κι ημερεύουν,
το τρων τα λάια πρόβατα
και λησμονούν τ' αρνιά τους.

Μένα ο Θεός με κάλεσε,
δεν ξέρω τι με θέλει.
Εγώ είμαι ξένος κι ατσιαμής,
τη στράτα δεν την ξέρω.
Παίρνω στρατούλες έρημες,
καινούργια μονοπάτια.
Το μονοπάτι μ' έβγαλε
σε μια ερημοκλησούλα.

Εκεί 'ταν σαράντα μνήματα,
αδέρφια και ξαδέρφια,
κι ένα μνήμα ήταν ξέχωρο

σε μαρμαρένια αλώνια,
κι αν με νικήσεις, Χάρε μου,
θα πάρεις την ψυχή μου,
κι αν σε νικήσω, Χάρε μου,
θα πάρω το σπαθί σου.

Δ'

Ουδέ σε πέτρα ακούμπησε
ν' ούτε και σε κλαράκι
και πήγε κει και έκατσε
στην αγκαλιά του Χάρου.

Κι ο Χάρος το περίμενε
σα μήλο, σα κυδώνι.

2. Ο θάνατος

Α'

Να τόχε φάει κι η μάνα μου
για να μη μ' είχε κάνει.
Σαν μ' έκανε τι μ' ήθελε
σαν μ' έχει τι με θέλει;
Με τρώει η γης και χαίρεται,
η γης και καμαρώνει,
τα νειάτα γίν' καν χώματα
κι η λεβεντιά χορτάρι.

Β'

Ξεχωριστό από τάλλα,
δεν τόειδα και το πάτησα
απάνω στο κεφάλι.
Κι ακούω το μνήμα, που βροντά
και βαριανεστενάζει.

—Μην είν' το χώμα σου βαρύ,
η πλάκα σου μεγάλη;

—Δεν είν' το χώμα μου βαρύ,
ουδέ η πλάκα μου μεγάλη,
μόν' μου βαρούν τα νιάτα μου
κι η έρμη η λεβεντιά μου.

247. Η βρύση Τραγουδάρα στις 28-8-1954.

248 Τραγουδάρα, 9-7-1985.

—Όλοι κοιμώνται και ξυπνάν,
τον ύπνο τον χορταίνουν
κι εσύ κοιμάσαι, δεν ξυπνάς,
τον ύπνο δεν χορταίνεις.
Αυτός ο ύπνος το πολύ
κάνα καλό δεν σ' κάνει,
θα σου χαλάσ' τα νιάτα σου,
την έρμ' τη λεβεντιά σου.

Στα πέντε-έξι μάρμαρα
στα μάρμαρα στρωμένα,
κοιμάται κόρη μοναχή,
κόρη αρριβωνιασμένη.

—Για άπλωσε το χέρι σου
στην αργυρή μου τσέπη
και πάρε το κλειδάκι μου
κι ανοίξτε την κασέλα
και πάρε το φουστάνι μου

Για πάρτι με και βάλτι με
σε μια ψηλή ραχούλα,
ν' ικεί χτίστε τον τάφο μου,
ν' ικεί χτίστε το μνήμα.
Κι απ' τη δεξιά μεριά
ν' αφήστε παραθύρι,
να μπαίν' ο ήλιος το πρωί,

Γραμματικός βαρέθηκε
ψηλά στην κρύα βρύση,
του πάαινε το αίμα του
σαν σιγαλό ποτάμι.
Κι η μάνα του το μάζευε
σ' ένα χρυσό λιγένη,
το μάζευε και τόκλαιγε

Γ'

—Τα νιάτα χώμα γέρονται
κι η λεβεντιά χορτάρι
και στο λιγνό μου το κορμί
βασιλικό φυτρώνει.
Όποιος το κόβει, κόβεται
κι όποιος το τρώει, πεθαίνει.
—Εγώ θα κόψω, κι ας κουπώ,
θα φάω κι ας πεθάνω.

Δ'

το έρημο ζουνάρι
κι αλλάξτε τη μικρότερη
και κίνα συ το γάμο.
Σιρώστε τις τάβλες άπλυτα
και τα μεσάλια μαύρα.
Ψες, προψές νειρεύτηκα,
πως είδα τρεις αγγέλους.
Ν' ήρθε καιρός για θάνατο,
καιρός για να πεθάνω.

3. Ο τάφος

κι του φεγγάρ' το βράδυ,
να βλέπω πότε είναι Άνοιξη
και πότι Καλοκαίρι.
Να μπαίν', να βγαίνουν τα πουλιά,
της Άνοιξης τ' απδόνια,
να τάχω ο μαύρος συντροφιά,
να τάχω για κουβέντα.

4. Ο φονιασμένος

και το μοιριολογούσε
και στον παπά το πάαινε,
για να το λειτουργήσει.

—Παπά, λειτούργηστο καλά,
γιατί 'ναι φονιασμένος,
μικροαρραβωνιασμένος.

249. Η εκκλησούλα (στο Βακούφικο μαγαζί) δε χωράει τον κόσμο και το μνημόσυνο διαβάζεται στην πλατεία (Κυριακή, 20-7-1986).

5. Η αγάπη της μάνας

—Μάνα μου κι αν με πόνεσες
κι αν θέλεις να με δεις,
εσύ τη στράτα παίρνεις
το μνήμα μου το ξέρεις.
Για κίνα κι έλα μια βραδιά
κι ένα Σαββάτο βράδυ.
Κάνε τα νύχια σου τσαπιά
και την παλάμη φτυάρι,
κάνε το χώμα σι μεριά
την πλάκα κατ' την άκρια

τράβα και το σκέπασμα,
που μ' έχει σκεπασμένο.
Κι αν θα με βρεις, πως μ' έβαλες,
σκύψε και φίλησέ με,
κι αν θα με βρεις τ' ανάποδα,
τράβα και σκέπασέ με.

—Ν' εγώ, παιδί μου, σ' αγαπώ
κι ας είσαι λερωμένο.

6. Η μαριόλα

—Σήκω, μαριόλα, από τη γη
κι από το μαύρο χώμα.
—Με τι ποδάρια να σ' κωθώ
και χέρια ν' ακουμπήσω;

Ρίξτε την πέτρα δεξιά,
αριστερά το χώμα,
βάλτε νερό για να πλυθώ,
το χέρι για να σηκωθώ.

249α. Τα αγαθά φτάνουν πλέον και στο Ματσούκι (Βρύση Κατσίκι, 12-7-1985).

ΧVI. ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ

Α) ΤΟ ΧΤΙΣΙΜΟ

1. Οι μάστοροι

Οι βρύσες, τ' αυλάκια, οι κάθε είδους τοίχοι, τα γιοφύρια, η πλατεία, διάφορες σκάλες, τα καλντερίμια αποτελούν δείγματα της λαϊκής αρχιτεκτονικής, προ παντός όμως το σπίτι (Εικ. 181, 187, 243, 251, 253, 256, 258, 261, 275, 277, 278α, 281, 284).

Οι καιρικές συνθήκες στο Ματσούκι επέτρεπαν το χτίσιμο του σπιτιού να γίνεται από Άνοιξη μέχρι Φθινόπωρο. Οι μάστοροι προέρχονται από τα γειτονικά χωριά: Κτιστάδες, Άγναντα, Χριστοί (οι Γιαννουλαίοι), Μιχαλίτσι, Προσήλιο, Σκλούπο, Αρμπορούσι (Γεροδημαίοι), Ραφταναίοι (Χριστογιωργαίοι). Αλλά το κύριο χωριό ήταν τα Πράμαντα (Μπεκαίοι, Φωταίοι)⁴⁷⁰,

250. Τα μπλάρια κουβαλούν με καρτερία και τις πέτρες (19-7-1986).

470. Μάργαρη.

251. Χαρακτηριστικό δείγμα παραδοσιακού σπιτιού του 1925 για τρεις οικογένειες (7-7-1985). Κάτω είσοδος κήπου.

φημισμένο μαστοροχώρι της περιοχής, στο οποίο χρωστάμε μερικά από τα καλύτερα δείγματα της λαϊκής μας αρχιτεκτονικής, όχι μόνον στα Τζουμέρκα, αλλά και σε άλλα μέρη (Ασπροπόταμος⁴⁷¹, κλπ.): Οι Πραμαντιώτες ήταν τεχνίτες, οι άλλοι άτεχνος λαός. Αλλά τα τελευταία χρόνια και μερικοί Μαστουκιώτες ασχολούνται με το κτίσιμο (Εικ. 280).

Η συμφωνία για το χτίσιμο του σπιτιού είναι προφορική, ζούσαμε σε τίμια εποχή. Το έπαιρναν ξεκοπή, άλλοτε πανωφάι (τάιζαν τους μαστόρους) ή ξύψωμα (χωρίς φαγητό). Ο πρωτομάστορας έκανε ένα σχέδιο, έδωσαν και οι γέροντες τη συμβουλή τους: εδώ το παράθυρο, εκεί η πόρτα.

471. Χατζηγάκη, δ: 21.

252. Η σκληραγωγημένη πλάτη της γυναίκας κουβαλάει πλάκες, για να σκεπαστεί το σπίτι, και η ρόκα στη μασχάλη (11-7-1985). Στην αναπαράσταση η αείμνηστη ξαδέρφη μου Παρασκευή Πυρώτη-Παππά, προς την οποία απευθύνω θερμότες και ευγνώμονες ευχαριστίες, για τις αδερφικές της φιλοξενίες.

2. Η κατασκευή

Στη θεμελίωση ο παπάς διαβάζει τις σχετικές ευχές, για νάναι πλούσια τα αγαθά, πέφτουν και μερικά χρήματα. Απαραίτητα το μάγωναν. Έσφαζαν πετούμενο ή σφάγιο, με το αίμα του θα στέριωνε καλύτερα το σπίτι. Αν έβρισκαν νερό, ρίχνουν κούτσουρα από έλατα, που δε σαπίζουν στο νερό, άμα δεν τάβλεπε ο ήλιος.

Τα σπίτια είναι πέτρινα, σκεπασμένα με πλάκες, κτισμένα γερά, ώστε να αντέχουν «στη δοκιμασία της λαίλαπας»⁴⁷². Οι νταμαριτζήδες έβγαζαν την πέτρα

472. Rouqueville, B, 177 (α' έκδοση 1820).

253. Ορεινή αρχιτεκτονική προσαρμοσμένη στο τοπικό περιβάλλον (28-8-1993).

σε ειδικά μέρη (Καραούλι, Πιάστρα Κουϊστρία, Πλότσο' ντι Ραφτάν', κλπ.). Η μεταφορά, μια, δυο και τρεις ώρες μακριά, γίνεται με τα μπλόκια (Εικ. 250), οι γυναίκες φορτώνονταν τις πλάκες (Εικ. 252, 397).

Το πάχος του τοίχου συνήθως είναι ένα μέτρο, καθ' ύψος κάθε ένα-ενάμισι μέτρο και ξυλοδεσιά, χωρίς να εξέχει εξωτερικά, για να μη βρέχεται και σαπίζει. Τα δέματα, 4-6 συνολικά (Εικ. 254) συντελούν όχι μόνον στην κομψότητα, αλλά και στην ανθεκτικότητα της οικοδομής, ιδία σε περίπτωση ξηρολιθίας, ή όταν το αρμολόγημα γινόταν με λάσπη από χώμα. Συνήθως η αρμολόγηση γίνεται με άμμο και ασβέστη. Πάνω από τον Μεγάλο Χαλιά υπήρχαν (μέχρι το 1960) οι ασβεσταριές, δυο του Μπουτσώλη Ευαγγέλου του Νικολάου, είχαν και οι Βαναίοι από τα Πράμαντα. Η άμμος σπανίζει στο Ματσούκι, τη μάζευαν σπυρί-σπυρί, έφταναν μέχρι τους Χριστούς.

Μερικές φορές οι εξωτερικοί τοίχοι είναι πρόχειρα κατασκευασμένοι. Το 1985 σημείωσα: α) Σανιδάκια καρφωμένα σε δυο μεριές και ανάμεσα πετρούλες χωρίς παλάμισμα (αχυρώνα). β) Ο τοίχος πλεγμένος με λούρες, λίγα πετραδάκια ανάμεσα και παλαμισμένος (αποθήκη-κοτέτσι) (Εικ. 257), ή απλώς πλεγμένος με βέργες (κατώι) (Εικ. 255).

Πάνω από πόρτες και παράθυρα μπαίνουν τα πλακώματα, ξύλινα (Εικ. 243, 254, 274, 278) ή πέτρινα (Εικ. 267, 277). Σημειώνω και τις

254. Ο πέτρινος τοίχος δένεται με ξυλοδεσιές, το παραθυρόφυλλο με το μπαλκόνι είναι ξύλινα (10-7-1985).

γραφικές εισόδους (Εικ. 246, 262).

Η χρονολογία, χαραγμένη οπωσδήποτε σε εμφανές σημείο, αποτελείται από ένα Σταυρό ή διάφορα σχέδια (πεντάλφα, κλπ.), την ημερομηνία και τα αρχικά του ονόματος (Εικ. 283). Το καλοκαίρι του 1985 κατέγραψα τις παρακάτω χρονολογίες: 1817 (η αρχαιότερη), 1865, 1877, 1883, 1909, 1910, 1920, 1921, 1923, 1925 (δυο), 1927, 1929, 1937 (τρία), 1938, 1943, 1945 (δυο), 1946 (δυο), 1950 (δυο), 1951, 1952, 1959, 1960 (δυο) και το νεότερο πέτρινο 1961. Άλλα δυο παραδίδονται του 1828 (έχει και πολεμίστρες) και 1830.

3. Τα μαντηλώματα

Μόλις έβαζαν τον καβαλάρη της στέγης, έστηναν έναν ξύλινο Σταυρό, που αγιάζει το σπίτι, έδεναν λουλούδια και ένα άσπρο μαντήλι, που θυμίζει τον ιδρώτα, τέντωναν και ένα μεγάλο σπάγγο για τα μαντηλώματα. Ο νοικοκύρης και άλλοι χωριανοί πάνε στους μαστόρους διάφορα δωράκια: μαντήλια, πετσέτες, τροβάδια, τσερέπια, μπατανίες, πουκάμισα, προσκέφαλα, ακόμα και χρήματα. Καθώς έρχονταν τα δώρα και τα κρεμούσαν στο σχοινί,

255. Ο τοίχος στο κατώι πλεγμένος με βέργες, στο ανώι καλυμμένος με τσίγκο (11-7-
χτυπούσαν δυνατά με τα σφυριά πάνω στα ξύλα και με έκφραση τραγουδι-
στική έλεγαν φωναχτά ευχαριστίες και επαίνους.

Ευχαριστίες σαν αυτές: —Εεεε! καλώς όρισε ο Νάσιος και μας έφερε το δώ-
ρο. —Καλορίζικο το δώρο του Γιαννέλη. —Καλώς όρισε το δώρο του Σταυρίκου
ου ου. —Εεε! μας έφερε η Χρύσου μια πεισέτα, που πολύ μας ευχαρίστησε.

Από τις διάφορες ευχές: —Να ζήσει χρόνια πολλά ο Γιαννακούλης, που μας
έφερε το δώρο, και η οικογένειά του. —Εεεε! χίλια χρόνια να ζήσει ο νοικοκύ-
ρης. —Να ευτυχήσουν τα παιδιά σου και συ η Σιράτω για το δώρο σου. —Ζωή να
δώσ' ο Θεός στα παιδιά σου, Βίκουουου. —Εεεε! ο Κότας, ό,τι αγαπά η καρδιά
σου, να σου δώσ' ου Θεός.

256. Ένα ακόμα παραδοσιακό σπίτι του 1945 με την κληματαριά στην αυλή, δίπλα του άλλο παρόμοιο (4-8-1990).

Ειδικές ευχές: *Εεεε!* όσα φύλλα και κορτάρια, τόσα πρόβατα γαλάρια, ο Μηλάκης που έφερε το δώρο (για τον τσομπάνο). —*Εεεε!* να σ' δώσ', Γούσια, ο Θεός μεγάλο γόνο, να χτίσ' σπίτι' τρανό και μεις νάμαστε τα μαστόρια (για τα νιόπαντρα).

4. Η ξυλεία⁴⁷³

Τα ξύλα για το χτίσιμο του σπιτιού έκοβαν στο δάσος με χειροπρίονα. Η κόφτρα (Εικ. 178) ήταν μεγάλο πριόνι με τρανά δόντια, τη χειρίζονταν δυο άτομα και έκοβαν τους κορμούς σε κομμάτια. Ο αργαλειός είναι ξύλινο τετράγωνο, για να μπαίνει μέσα το κούτσουρο, στις λαβές στερεώνεται το πριόνι. Οι σαριτζάδες για να βγάλουν τα σανίδια πριονίζουν τον κορμό, ένας επάνω, άλλοι δυο από κάτω. Προηγουμένως πελεκούσαν και τετραγώνιζαν τα ξύλα, το πάχος των σανιδιών σημαδεύεται με σπάγγο, βαμμένο με κάρβουνο ή μπογιά (ραμάπιασμα).

Παλιότερα, για μεγαλύτερη ευκολία, δεν πριονίζουν τον ελάτινο κορμό για σανίδια, αλλά απλώς τον έσχιζαν σε μεγάλα κομμάτια με τσεκούρια και

473. Καλούσιου, ιζ.

257. Σταύλος-κοτέτσι: Ο τοίχος πλεγμένος με βέργες, ενδιάμεσα πετρούλες, η πολυκαιρία και κακοκαιρία κατέφαγαν το παλάμισμα (10-7-1985).

τη βοήθεια της σφήνας. Ύστερα πελεκούσαν λίγο τις μπλάνες με το τσεκούρι, ώστε να ισιάζουν, και έτσι έβγαιναν οι πέλες (απέλες), σανίδια χοντροκομμένα. Για να σχίζεται καλά ο έλατος, δεν πρέπει να είναι ροζιασμένος, αλλ' ούτε νάχει και τα νερά στριμμένα. Επίσης, για να βγαίνουν με ευκολία και καλές οι πέλες, το κομμάτι πρέπει νάναι μικρό, μέχρι ένα μέτρο, τα σανίδια συνήθως έβγαιναν δίμετρα. Τις περισσότερες φορές, αντί να κόψουν τον έλατο στη ρίζα του, χτυπούσαν δυο βαθιές τσεκουριές στον όρθιο κορμό και έβγαζαν την ντάκα, ένα κομμάτι 50-80 πόντους, που το διαμόρφωναν σε απέλα.

Η ξυλεία για το χτίσιμο του σπιτιού (ματέρια, σανίδια, πέλες, άλλα ξύλα) μεταφέρεται από το δάσος στο χωριό με τα ζώα. Τα ματέρια, μήκους 5-6 μ.,

258. Στο Καλουσαίικο σπίτι του 1927 η αδερφομοιρασιά έγινε από τον παππού και χωρίς λαχνό: Ο Νικόλας πήρε ανώι και κατώι, ο Γιώργος το ίδιο, ο Σπύρος κατώι και το μαγαζί στο δρόμο, ο Σταύρος το δωμάτιο πάνω από το Σπύρο, ο Τόλης, που πήγε γαμπρός, πήρε κι αυτός ένα μικρό ανώι δίπλα στο Νικόλα. Μπροστά πρόχειρο

κτηνο-
τροφικό μαγειριό (16-8-1970).

δύσκολα κουβαλιούνται με τα ζώα· τα παίρνουν λοιπόν οι άντρες ανά δύο στον ώμο (Εικ. 260).

Τα ξύλα δεν κόβονται στη γιόμιση του φεγγαριού, για να μη σαρακώνονται. Τα κόβουν λοιπόν στη χάση του φεγγαριού, έτσι χάνεται και ο σκόρος. Η ξυλεία καπνίζεται, αλείφεται δηλαδή με την καπνιά του μπουχαρή και έτσι γίνεται περισσότερο ανθεκτική. Επίσης, όταν η βροχή βαράει κάμποσο τα ξύλα, τότε αυτά γίνονται πιο γερά.

5. Η αλληλοβοήθεια

Το χτίσιμο του σπιτιού κόστιζε πολύ⁴⁷⁴ και, αν δεν βοηθούσε όλο το χωριό, δύσκολα χτιζόταν. Ο ιδιοκτήτης φρόντιζε να εξοικονομήσει τα χρήματα για τους μαστόρους, σε όλα τα άλλα υπήρχε η βοήθεια των χωριανών. Έφεραν φαγητό για τους χτίστες, κουβαλούσαν τα υλικά (πέτρα, ξυλεία κλπ.),

474. Leake, Δ, 208-209.

άλλοι έδωσαν τα ζώα τους, κλπ. Έτσι και στην οικοδομή του σπιτιού διατηρείται, και μάλιστα έντονα, το παλιό έθιμο της αλληλοβοήθειας, όπως και σε άλλες περιπτώσεις (γεωργία, γάμος, κλπ.).

259. Πλακόστρωτη σκεπή του 1927, βαρειά και πολύ γερή, για ν' αντέχει στην αγριάδα των βουνών (21-8-1987). Ησί- τα στα ξύλα την προστατεύει από τα ζώα.

260. Έτσι κουβαλούσαν οι Ματσουκιώτες τα μεγάλα ματέρια από το λόγγο για να χτίσουν τα σπίτια τους: Ανά δύο άτομα και επί ώμου (αναπαράσταση, 9-7-1985).

Β) Η ΣΤΕΓΗ

1. Ο σκελετός

Ξύλινος και τετράρριχτος, στην κορυφή του ο καβαλάρης, οριζόντιο ξύλο ή δυο ενωμένα, ανάλογα με το μήκος του σπιτιού. Ο καβαλάρης και η αμπόλιαση του (η ένωση) στηρίζονται στα παπαδάκια, 4-5 κάθετα ξύλα πάνω στις γριντιές, τα ματέρια του νταβανιού.

Με τον καβαλάρη θηλυκώνονται και καρφώνονται οι ψαλιδιές, ξύλα που πέφτουν πλάγια στις τέσσερις πλευρές της στέγης. Έχουν μήκος 4-5 μ., αρκετά χοντρά (20-25 πόντους) και τα μεταξύ τους κενά κυμαίνονται από ένα μέχρι ενάμισι μέτρο, ανάλογα με το πάχος και την αντοχή των ξύλων. Οι ψαλι-

261. Κοινά μορφολογικά στοιχεία, χαραγμένη η επιγραφή «1920/Γ.Σ.Μ.» = Γεώργιος Σωτηρίου Μπουτσώλης (6-7-1985).

διές των τεσσάρων γωνιών λέγονται *μαχιές*, ξύλα χοντρότερα, που ενισχύονται και με *παπαδάκο*. Στις *μαχιές* καρφώνονται *πλαϊνές ψαλιδιές* (*κοντούρια*), που φυσικά μικραίνουν, όσο κατεβαίνουν προς τις γωνίες των τοίχων.

Πάνω στις *ψαλιδιές* καρφώνονται τα *πέταυρα* (πριονιστά σανίδια), παλιότερα οι *πέλες* (σχισμένη ξυλεία). Με τα *πέταυρα*, επειδή είναι πιο ίσια, η σκεπή γίνεται περισσότερο *περιποιημένη*. Πάντως *πέταυρα* και *πέλες* στην ένωσή τους αλείφονται με *χώμα*, ανακατεμένο με *βουνιά αγελάδας*, για να μην περνάει μέσα το χιόνι (Εικ. 265).

2. Η σκεπή

Τα σπίτια σκεπάζονται με *πλάκες σχιστολιθικές, χοντρές, μακριές και μελανές* (Εικ. 259, 268). Οι *Ματσουκιώτες* τις έβγαζαν από αυτά τα

262. Χαρακτηριστική είσοδος σπιτιού (8-7-1985).

263. Οι χαμηλές στέγες δίπλα στο δρόμο προστατεύονται με ξύλα και σίτα, για να μην ανεβαίνουν επάνω τα γίδια (7-7-1985).

σπλάχνα της πέτρινης γης τους: Αϊ-Νικόλας, Γκρόπια, Λέπρι, Αϊ-Θανάσης, Κατώια, Σκάλα του Αράπη, Γρέκι, Καμίλι, Σιγιλάτο, Ζουριάνο, πολύ καλή πλάκα είχε και η μακρινή Λαγκάδα. Οι πλάκες εκτός του ότι υπήρχαν άφθονες στο χωριό, ήταν οπωσδήποτε και περισσότερο ασφαλείς για τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Οι αέρηδες δυνατοί, το χιόνι άφθονο, μεγάλος ο πάγος, αλλά η πλάκα αντέχει. Μερικές φορές στην κορυφή της στέγης μπαίνει και λίγος τσίγκος (Εικ. 266), είτε γιατί δεν έφτανε η πλάκα, να γλιστράει ευκολότερα το χιόνι, ή και να ελαφρώσει κάπως η πάντοτε βαρειά σκεπή, κυρίως όμως γιατί οι πλάκες στον καβαλάρη δεν πλακώνονταν καλά, ο αέρας τις σήκωνε και το σπίτι έσταζε.

Η στέγη βγαίνει λίγο έξω από τους τοίχους και η προεξοχή σχηματίζει την αστρέχα. Κάτω από αυτήν βρίσκονται τα γριπίδια, χοντρές πλάκες-πέ-

τρεις, που εξέχουν λίγο από τον κανονικό τοίχο στο πάνω-πάνω μέρος. Για να βγει η αστρέχα περισσότερο έξω χρειάζονται δυο γριπίδια (Εικ. 243, 267). Άμα λείπουν τα γριπίδια βάζουν μεγαλύτερες πλάκες στην άκρη της σκεπής, για να γίνει κάποια αστρέχα.

Παλιότερα δεν χρησιμοποιούνταν στη σκεπή κεραμίδια και τσίγκος. Όχι μόνον ήταν δύσκολη η μεταφορά από έλλειψη συγκοινωνίας, κυρίως των κεραμιδιών, αλλά τα υλικά αυτά δεν άντεχαν και στην αγριάδα του Ματσουκιώτικου κλίματος. Τα κεραμίδια έσπαζαν από τον πάγο ή τάπαιρνε ο αέρας, ο τσίγκος σκούριαζε εύκολα, χαλούσε και έσταζε.

264. Ολοπέτρινος μπουχαρής του 1925, από τους ελάχιστους που εξακολουθούν να παραμένουν όρθιοι ακόμα (20-7-1986).

3. Ο φεγγίτης

Ανοίγεται στη σκεπή και μερικές φορές πρόκειται για μεγάλη τρυπητή πλάκα. Στο χειμωνιάτικο δωμάτιο βοηθάει να βγαίνει έξω ο καπνός, που δεν τραβάει ο μπουχαρής. Στην περίπτωση αυτή είναι εντελώς ανοιχτός, δεν έχει τζάμι και με το κρύο τον βούλωναν. Ο φεγγίτης ανοίγεται επίσης για φως, από αυτόν κυκλοφορεί και η γάτα για τα ποντίκια. Βρήκα σήμερα στο Ματσούκι φεγγίτη σε μια κουζίνα (Εικ. 279) και σε δυο σπίτια (Εικ. 268, 279).

264α. Παραδοσιακό μαγειριό (8-7-1985).

Γ) Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

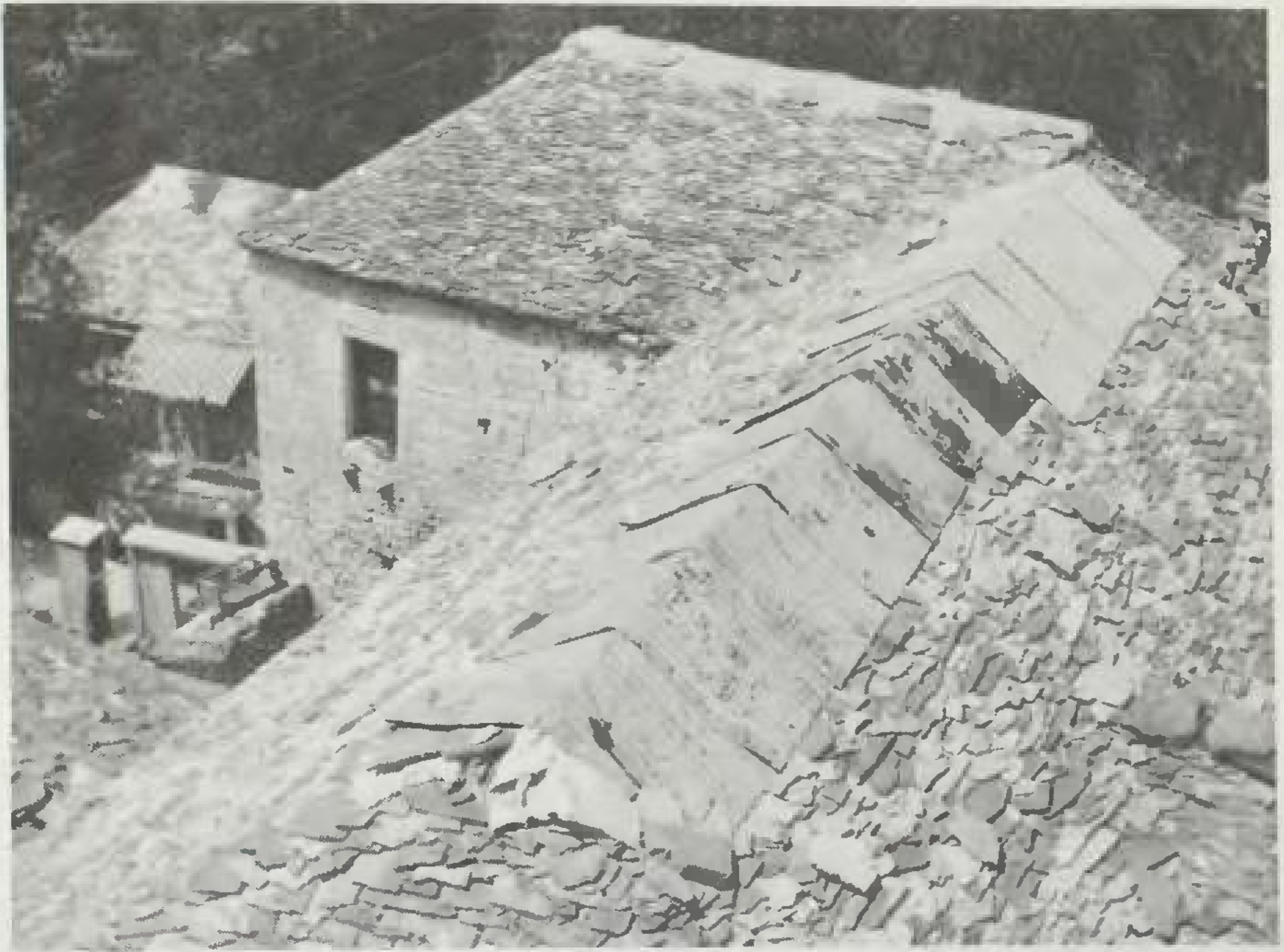
1. Το κατώι

Τα περισσότερα σπίτια είναι δίπατα, ισόγειο (κατώι) και ένας όροφος (ανώι) (Εικ. 243, 251, 253, 255, 258, 275, 277, 281, 284, 402). Μερικά είναι πιο μεγάλα και κατοικούν σ' αυτά δυο και τρεις οικογένειες (Εικ. 251, 258).

Τα δίπατα κρίθηκαν αναγκαία και λόγω της μορφολογίας του εδάφους, αλλά κυρίως για την τακτοποίηση των ζώων το χειμώνα στο κατώι (Εικ. 269). Η διαμονή των τετράποδων στο ισόγειο συντελούσε να διατηρείται

265. Ακόμα ένα παραδοσιακό σπίτι καταστρέφεται (η πέτρινη σκεπή αντικαθίσταται με κεραμίδια, 18-7-1986). Διακρίνονται λεπτομέρειες της σκεπής.

266. Χαρακτηριστικό σύνολο παραδοσιακών σκεπών (17-7-1986).

το σπίτι πιο ζεστό, χώρια η συντροφιά του ανθρώπου με τα ζώα (Ακούω το βράδυ το μπλόρι στο παχνί και μούρχεται καλά). Στο κατώι βρίσκεται και το τσάρκο, ειδικός χώρος για τα μικρά νεογέννητα (κατσικάκια, κλπ.). Ενίοτε εδώ κοιμάται και το γουρούνι.

Στο κατώι αποθηκεύεται και η τροφή των ζώων. Τις νύχτες, που κατέβαιναν με το γκαζοκάντηλο ή το δαδί να ταϊσουν (παχνιάσουν) τα ζώα ή να τα αρμέξουν, χρειαζόταν ιδιαίτερη φροντίδα μην πέσει καμμιά σπίθα στα ξηρά χόρτα και πάρει φωτιά το σπίτι.

Τα καλοκαίρια το κατώι ήταν πιο δροσερό και είχε την ιδιότητα του υπόγειου. Έτσι λοιπόν αποθήκευαν εδώ διάφορα προϊόντα, δημητριακά (σιτάρι, πατάτες, κολοκύθες, κλπ.) και κτηνοτροφικά (τυρί, παστωμένο χοιρινό, κλπ.).

Στα δίπατα σπίτια η επικοινωνία με το ανώι γίνεται με σκάλα: α) εξωτερική (πέτρινη, Εικ. 261, 275, 284,) και β) εσωτερική (ξύλινη, Εικ. 271, ή πέτρινη). Άλλες φορές ανοίγεται μια γκλαβανή (καταρράχτης) στο πάτωμα και από εδώ με ξύλινη σκάλα γίνεται η επικοινωνία. Έτσι δεν βγαίνουν καθόλου έξω από το δωμάτιο το χειμώνα.

2. Τα μέρη του σπιτιού

Το εσωτερικό του Ματσουκιώτικου σπιτιού αποτελείται συνήθως από

μια ευρύχωρη σάλα (σουκάκι, στενούρα) και δυο δωμάτια (αριστερά και δεξιά).

Το προσηλιακό δωμάτιο με τον μπουχαρή είναι το χειμωνιάτικο (λα φόκου, βλάχ. = η φωτιά, σπιτομάνα⁴⁷⁵). Το καλό δωμάτιο για τις γιορτές και την υποδοχή των ξένων λέγεται οντάς.

Ανάμεσα στα δωμάτια είναι η σάλα. Εδώ βρίσκεται το μαντζάτο, μικρό χώρο, όπου βάζουν το ρουχισμό σε γιούκο και το νοικοκυριό (σκεύη, κλπ.).

3. Τα χωρίσματα

Τα εσωτερικά χωρίσματα των σπιτιών γίνονται με:

α) Πέτρες (τοίχος πέτρινος).

β) Σανίδια.

γ) Κλαριά (μπάτσες από έλατα, κλπ.).

δ) Σταλίκια, ήτοι ξύλα που τα κάρφωσαν όρθια, σ' αυτά έπλεγαν

267. Πέτρινα πλακώματα, παράθυρο πολύ μικρό και χωρίς τζάμια, διπλά γριπίδια (10-7-1985).

475. Έγγραφο 2-6-1896, σ. 760.

βέργες (ιτιάς, κλπ.) και αυτός ο φράχτης παλαμιζόταν.

ε) Πήχες, δηλαδή λεπτές μπλάνες ξύλων. Τις κάρφωνα, έρριχναν και πετρούλες ανάμεσά τους και τέλος τις παλάμιζαν και αυτές (τσατμάς).

4. Το νταβάνι

Καρφώνεται στις γριντιές με πήχες (πιάτες), που παλαμίζονται και μετά αβεστώνονται. Άλλες φορές καρφώνουν λεπτά σανίδια, σχηματίζουν και κάποια ανάγλυφα σχέδια.

Παλιότερα όμως πολλά σπίτια, λόγω φτώχειας, δεν είχαν νταβάνι (πόταμος, Εικ. 272). Τότε πάνω στα ματέρια έβαζαν δεμάτια με χορτάρι, από κάτω κρεμούσαν για στέγνωμα ρόκες, παστάλια, κορόμηλα.

5. Το πάτωμα

Το πάτωμα του δίπατου σπιτιού (το ανώι) είναι ξύλινο ή χωματένιο. Πά-

268. Ανάμεσα στις πλάκες της σκεπής του 1925 ανοίγεται και ένας μικρός φεγγίτης (17-7-1986):

νω στις γριντιές (ματέρια), 8-10 για κάθε δωμάτιο, καρφώνονται χοντρά σανίδια (3 πόντους) ή παχές πέλες και μάλιστα χλωρές, για να στρώσουν. Κάτω από τις γριντιές και σταυρωτά καρφώνουν μερικά ματέρια ακόμα (μαχιές), για μεγαλύτερη αντοχή.

269. Το κατώ προορίζεται και για κατοικία των ζωντανών (17-7-1986).

Παλιότερα ανάμεσα στα μεγαλύτερα ματέρια κάρφωναν άλλα μικρότερα (τα σταλίκια) και μάλιστα πολύ πυκνά. Έρριχναν ύστερα λίγο χώμα με πετρούλες, παλαμιζόταν και γινόταν ένα όμορφο πάτωμα

Στο ισόγειο (κατώι) το πάτωμα γίνεται με σανίδια. Χρησιμοποιούνται επίσης πλάκες, μεγάλες και χοντρές (καπάκια) (Εικ. 270). Τέλος, υπάρχουν και πατώματα με χώμα, που παλαμίζεται. Στη λάσπη με τη γελαδινή κοπριά ρίχνουν και λίγη στάχτη, διότι έτσι το υλικό μαλακώνει καλύτερα, κολλάει και πιο στέρεα.

6. Ο μπουχαρής

Η κατασκευή του απαιτούσε ειδικό τεχνίτη, εν τούτοις συνήθως κάπνιζε και μαύριζε το σπίτι. Εξείχε στον εξωτερικό τοίχο, όπου ανοίγεται και μικρό παράθυρο, για να φωτιάει (Εικ. 274), επάνω στη στέγη είναι χαμηλός και τετράγωνος, σκεπασμένος με πλάκες πάνω από 6-8 παραθυράκια (Εικ. 264, 281, 317).

Τα μέρη του μπουχαρή είναι:

α) Η εστία. Αποτελεί το πάτωμα της καπνοδόχου, 8-10 πόντους πάνω από το δάπεδο του σπιτιού, το μέρος όπου άναβαν τη φωτιά. Δίπλα η μάσια με την ξύστρα.

β) Η βάτρα. Πρόκειται για ειδική πλάκα, χοντρή και μαύρη, που αποτελεί προέκταση της εστίας σε μήκος ενός μέτρου.

γ) Το πυρομάχι. Το κάσωμα της βάτρας, από πέτρα ή ξύλο, επενδυμένο με τσίγκο. Φυσικά εξέχει λίγο, για να μην πέφτει η στάχτη.

Οι αγκώνες, ήτοι οι δυο γωνίες, εκεί που ενώνεται η εστία με τη βάτρα, είναι οι τιμητικές θέσεις των παππούδων.

Πάνω στον μπουχαρή τοποθετούνται διάφορα αντικείμενα, μερικά είναι διακοσμητικά (ωρολόγι μεγάλο με κουρδιστήριο, λάμπα πετρελαίου, η οκά με το νερό, κλπ.). Και η μάλλινη μπουχαροποδιά, κεντημένη στον αργαλειό, χάριζε ομορφιά και συγχρόνως έδειχνε την επιμέλεια της νοικοκυράς (Εικ. 273).

7. Τα ντουλαπάκια

Δίπλα στον μπουχαρή υπήρχαν τα θουρίδια. Στις εσοχές αυτές έβαζαν πράγματα, που τα χρησιμοποιούσαν συχνά: καφομπρίκια, καφέ και ζάχαρη, λουκουμάκι, το σπιτίσιο γλυκό, τα ρακογυάλια, πιπέρι, αλατάκι. Ο παππούς φύλαγε εδώ το τσιμπούκι με την καπνοσάκουλα, το κομπολόγι και τα γυαλιά του.

Υπήρχαν και άλλα μεγαλύτερα ντουλαπάκια χωνευτά στον τοίχο (οι πουλίτσες), που κλείνονταν μπροστά συνήθως με ωραία δαντελωτά κουρτινάκια.

Τα κανονικά ντουλαπάκια για ρούχα, γυαλικά, κλπ. (μασανιτράδες), επίσης χωνευτά, έκλειναν μπροστά με ξύλινα φύλλα.

8. Οι πόρτες

Είναι ξύλινες, κρεμάνε και ένα πέταλο για γούρι. Εσωτερικά ασφαλίζουν με ξύλο-σύρτη, χωνευτό στον τοίχο, επίσης με σίδερα ή ξύλα, που στερεώνονται στον τοίχο και πέφτουν στα φύλλα της πόρτας (Εικ. 276).

9. Τα παράθυρα

Γενικά είναι μικρά (συνήθως 1 μ.χ0,50 μ.) για ζέστη, οικονομία, ασφάλεια. Παλιότερα δεν είχαν τζάμια, έκλειναν με ξύλινα παντζούρια, που ανοιγόκλειναν με πετσιά (Εικ. 243, 254, 267), εσωτερικά έβαζαν ένα ύφασμα για ζέστη, ασφαλίζουν με σιδερένια κάγκελα σταυρωτά. Στη μέση του παράθυρου ένα

270. Κατώι: πλακόστρωτο δάπεδο, χώρισμα με πέλες (18-7-1986).

271. Κατώι και ανώι επικοινωνούν με εσωτερική ξύλινη σκάλα (17-7-1986).

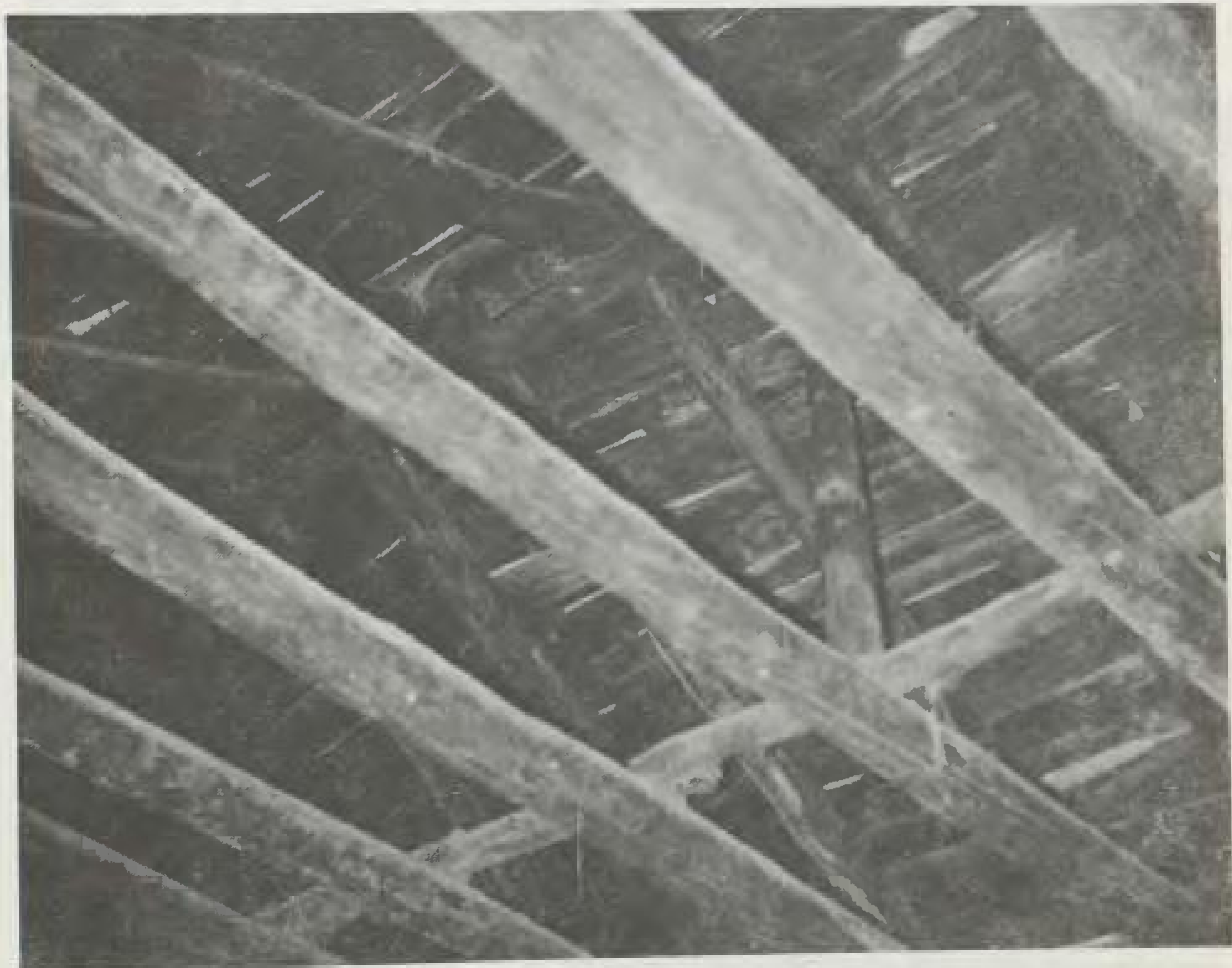
οριζόντιο ξύλο, για να στηρίζονται οι άνθρωποι, όταν κοιτάνε προς τα έξω (Εικ. 254). Στον τοίχο, κάτω από το παράθυρο, εξέχουν δυο πέτρες, εδώ τοποθετούν μια σανίδα και πάνω σ' αυτή γλάστρες με λουλούδια (Εικ. 277).

10. Το μπαλκόνι

Είναι ξύλινο (πάτωμα και κιγκλιδώματα), σκεπασμένο με τσίγκο, για ευκολία, αλλά και γιατί δεν άντεχαν το βάρος της πλάκας τα επίσης ξύλινα στηρίγματα. (Εικ. 243, 254, 258, 261, 275). Αν είχε πλάκα, τότε ήταν μικρότερο.

11. Η επίπλωση

Μια σανίδα, στερεωμένη στον τοίχο, αποτελεί είδος καναπέ (μεσενιρές). Από τους αγκώνες και πέρα έχουμε ταμπάσια, μικρά, ξύλινα καθίσματα, στενόμακρα και καρφωμένα μόνιμα στο πάτωμα. Δεν υπάρχουν κρεβάτια, ο κόσμος κοιμάται κάτω στο πάτωμα, πάνω σε τραγότσιολα (καπρίνες), ή σε στρώματα με ξώφλα. Στις γιορτές στρώνεται η καρπέτα, γύρω τα μάλλινα μαξιλάρια και στο κέντρο η τάβλα.

272. Σπιτι του 1927 χωρίς ταβανι (10-7-1985).

273. Μπουχαροποδιά, κεντημένη στον αργαλειό (20-2-1994).

12. Το εικονοστάσι

Σε κάθε σπίτι υπάρχει το εικόνισμα, μπροστά του καίει το καντηλάκι. (Εικ. 273α). Οι εικόνες προηγουμένως λειτουργιούνται επί 40 ημέρες στην εκκλησία.

273α. Η φλόγα της πίστεως (20-7-1986).

Δ) ΟΙ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

1. Η αυλή

Μπροστά στο σπίτι υπάρχει ευρύχωρη αυλή, στρωμένη με εγχώριες πλάκες (Εικ. 275). Κληματαριές απλώνονται σε μεγάλες ξύλινες κρεβατίνες και ισκιώνουν την αυλή (Εικ. 256) μαζί με καρυδιές, πλατάνια, κορομηλιές και σκαμνιές, γύρω-γύρω ωραία πέτρινα πεζούλια. Η αυλή φράσσεται

274. Ο μπουχαρής (με το μικρό φεγγίτη) προεξέχει στον εξωτερικό τοίχο του 1925, μοναδική ανυπακοή στην πέτρινη μονολιθικότητα (10-7-1985).

με μάνδρα-ξηρολιθία, στην είσοδό της η ξύλινη πόρτα, που ασφαλίζει όπως εκείνη του σπιτιού (Εικ. 185, 410).

Μια μικρή εσοχή είναι η γωνιά για τη νεροβαρέλα. Όταν το χωριό δεν είχε υδραγωγείο, εδώ τοποθετούσαν τη βαρέλα, με την οποία κουβαλούσαν το νερό από τη βρύση. Σε άλλη γωνιά φυλάγεται με επιμέλεια η μαύρη πλάκα, για ν' ακονίζουν τσεκούρια και μαχαίρια. Δε λείπει και μια άλλη πέτρα, μεγάλη και ψηλή, για ν' ανεβαίνουν εύκολα στα ζώα.

2. Το μαγειριό

Μικρό κτίσμα, ολοπέτρινο, δίπλα στο σπίτι (Εικ. 183, 258, 264α, 275).

275. Τύπος παραδοσιακού σπιτιού του 1950: ολοπέτρινο, σκεπή με πλάκες και λίγο τσιγκο στον καβαλάρη, μπαλκόνι ξύλινο, πέτρινη σκάλα εξωτερική οδηγεί από το κα τώι στο ανώι, αυλή πλακόστρωτη (12-7-1985).

276. Η πόρτα ασφαλίζει εσωτερικά με δυο ξύλα, που ανεβοκατεβαίνουν, και επί πλέον ένας σιδερένιος σύρτης (16-8-1985).

278, 279, 321, 410, 419). Εδώ ψήνουν στη γάστρα και μαγειρεύουν, η κατσαρόλα κρεμασμένη από τον άλσο πάνω στη φωτιά.

3. Το κοτέτσι

Μικρούλικο ιδιαίτερο οίκημα σκεπασμένο με τσίγκο, ξέχωρο από τα ζώα, να μη φάνε φτερό και αρρωστήσουν.

4. Το κουμάσι

Το σπιτάκι του γουρουνιού, απαραίτητο για την οικονομία του σπιτιού⁴⁷⁶.

476. Ιδέ σχετικά σ. 644-647.

277. Στο κάτω μέρος σε καθένα από τα δυο παράθυρα, που είναι προς το δρόμο, εξέχουν από δυο πέτρες, για να εξυπηρετούν την τοποθέτηση λουλουδιών (4-8-1990).

278. Μαγειριό με αμφικλινή στέγη (10-7-1985).

278α. Ανώι, κατώι, δίπλα η αχυρώνα (27-8-1984).

279. Δίπλα στο σπίτι βρίσκεται το μαγειριό, οίκημα ξέχωρο. Και στα δυο κτίσματα διακρίνεται ο φεγγίτης της σκεπής (10-7-1985).

Ε) ΔΙΑΦΟΡΑ

1. Οι πολεμίστρες

Σχεδόν στο κέντρο του χωριού βρίσκεται σήμερα ένα πολύ μεγάλο σπίτι, με ισόγειο (κατώι) και δυο ορόφους. Ανήκε στο Χρήστο Μακρή και, κατά προφορική μαρτυρία, κτίστηκε γύρω στο 1828. Η ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα αυτού του σπιτιού έγκειται στις τέσσερις πολεμίστρες του: Δυο στο κατώι (Ανατολικά, προς την πλατεία) και από μια σε κάθε όροφο και Βόρεια (στην κεντρική πόρτα εισόδου του α' ορόφου και στη μέση του τοίχου στο β' όροφο).

2. Η αγοραπωλησία

Γίνεται όπως και για τα χωράφια (απλό χαρτί, που το υπογράφουν και μάρτυρες). Παραθέτουμε σχετικά κείμενα του 1957: συμφωνητικό (Εικ. 282) και απόδειξη:

280. Ο Ματσουκιώτης Στραγάλης Παντελής πελεκάει με επιμέλεια την πέτρα (3-7-1992).

«Συμφωνητικόν.

Ἐν Τρικάλοις σήμερον τὴν 14.9.57 οἱ ὑπογεγραμμένοι κ.κ. Γεώργιος Β. Στραγάλης καὶ Κων/νος Γ. Γρατσάνης κάτοικοι Ματσουκίου προέβησαν εἰς τὸ κάτωθι συμφωνητικόν.

Ὁ μὲν πρῶτος κ. Γεώργιος Β. Στραγάλης πωλεῖ τὴν ἐν Ματσουκίῳ οἰκίαν του μετὰ τοῦ οἰκοπέδου εἰς τὸν κ. Κων/νον Γ. Γρατσάνην ἀντὶ 30 λιρῶν χρυσῶν Ἀγγλίας.

Ὁ δὲ δεύτερος κ. Κων/νος Γ. Γρατσάνης, ἀγοράζων τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Γεωργίου Β. Στραγάλη ἀντὶ 30 λιρῶν, πληρώνει ἀμέσως εἰς τὸν πωλητὴν τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας 15 λίρας χρυσῆς ἀγγλίας καὶ τὰς λοιπὰς 15 λίρας ὑποχρεοῦται νὰ καταθέσῃ τὴν 15 Αὐγούστου 1958.

Ἐφ' ᾧ συνετάγη τὸ παρὸν καὶ ὑπογράφεται ὑπὸ τοῦ πωλητοῦ καὶ ἀγοραστοῦ ὡς ἔπεται:

Ὁ πωλητὴς
Γ. Στραγάλης

Οἱ μάρτυρες
Ἄντ. Γ. Κωσταδήμας
Γ. Κωσταδήμας

Ὁ ἀγοραστὴς
Κ. Γρατσάνης».

281. Ἐνα ἀκόμα δίπατο σπίτι (ἀνώι-κατώι) καὶ με τοὺς μπουχαρήδες στὴ σειρά (26-7-1984).

«'Απόδειξις 15 λιρῶν χρυσῶν ἀγγλίας

'Ο ὑπογεγραμμένος Γεώργιος Β. Στραγάλης ἔλαβον παρὰ τοῦ κ. Κων/νου Γ. Γρατσάνη τὰς ἄνω 15 χρυσᾶς λίρας ἀγγλίας, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας τῆς πωληθείσης οἰκίας μου εἰς τὸν κ. Κων/νον Γ. Γρατσάνην ἀντὶ 30 λιρῶν.

'Εν Τρικάλοις τῇ 14.9.57.

ὁ λαβὼν

Κ. Γ. Στραγάλης».

Ακόμα ἓνα σχετικό κείμενο, παλιότερο (1924):

«Συμφωνητικὸν

'Εν Καλαρρῦταις σήμερον τὴν 31 τοῦ μηνὸς 'Ιουλίου τοῦ ἔτους 1924 καὶ ἡμέραν Πέμπτην οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι 'Αθανάσιος Δ. Κωσταδήμας ἀφ' ἐνὸς καὶ Εὐάγγελος Γεωρ. Κωσταδήμας ἀφ' ἑτέρου ὡς ἀντιπρόσωπος ἀπάντων τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἦτοι τῶν υἱῶν Γεωργίου Κωσταδήμα συνελθόντες ἦλθμεν εἰς τὴν κάτωθι συμφωνίαν.

'Ο πρῶτος, ἦτοι ὁ 'Αθανάσιος Δ. Κωσταδήμας εἶναι κτήτωρ ἐνὸς μεριδίου ἐκ

Συμφωνητικόν.

Ἐν Τρικάλοις σήμερον τῇ 14.9.57 οἱ ὑπογεγραμμένοι κ.κ. Γεώργιος Β. Στραγάλης καὶ Κων/νος Γ. Γρατσάνης καὶ κ.κ. Ματσούκις συνήθησαν ἐν τῷ κάτωθι συμφωνητικόν.

Ὁ μὲν πρῶτος κ. Γεώργιος Β. Στραγάλης ἔχει τὸ μεριδίον οἰκίας τοῦ μὲτὰ τὸν οἰκοπεδόν ἐξ τοῦ κ. Κων/νου Γ. Γρατσάνη ἀντὶ 30 λιρῶν χρυσῶν ἀγγλίας.

Ὁ δὲ δεύτερος κ. Κων/νος Γ. Γρατσάνης ἀφαιρῶν τὸν οἰκίαν τοῦ κ. Γεωργίου Β. Στραγάλη ἀντὶ 30 λιρῶν, ἐπηρεῶν ἡμέτερον ἐξ τοῦ ἡμετέρου τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας 15 λίρας χρυσῶν ἀγγλίας καὶ τὰς λοιπὰς 15 λίρας ἀφαιρῶν τὴν παραδοσὴν τῆς 15 Ἀπριλοῦ 1958.

'Ἐξ ἧς συνίσταται τὸ παρὸν καὶ ὑπογράφεται διὰ τοῦ τῶν ὑπογράφων καὶ ἀγοραστῶν ἡ ἐξουσία:

ὁ πωλητὴς
Γ. Β. Στραγάλης

ὁ ἀγοραστής
Κων/νος Γρατσάνης

ὁ μαρτυρῶν
κ.κ. Ματσούκις
(Ματσούκις)

282. Χαρτί πώλησης οπιτιοῦ στο Ματσούκι το 1957 (20-9-1980).

τῆς πατρικῆς του ἀκινήτου περιουσίας ἀποτελουμένου ἐκ δύο δωματίων εὕρισκομένων ἐντὸς τῆς πατρικῆς του οἰκίας καὶ ἐνὸς κήπου ἐκ διαιρέσεως τῶν πατρικῶν του κήπων, ὅπερ προτίθεται νὰ πωλήσῃ εἰς τοὺς δευτέρους ἤτοι εἰς τοὺς Ἀδελφοὺς Γεώργ. Κωσταδήμα οἵπινες μένουσι σύμφωνα ὅπως ἀγοράσωσι τοῦτο ἅμα τῇ καταβολῇ εἰς τὸν Ἀθανάσιον Κωσταδήμαν τοῦ ἀντιπῆμου αὐτοῦ ἐκ δραχμῶν πέντε (5) χιλιάδων ἐξ ὧν τὰς δύο χιλιάδας κατέβαλον σήμερον μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θέλουν καταβάλῃ καὶ τὰς ὑπολοίπους τρεῖς (3) χιλιάδας εἰς πρώτην ζήτησιν τοῦ Ἀθανασίου Κωσταδήμα. Ἐφ' ᾧ συνετάγη τὸ παρὸν εἰς διπλοῦν ὅπερ ἀναγνωσθὲν καὶ βεβαιωθὲν ὑπογράφεται παρ' ἀμφοτέρων τῶν συμφωνησάντων καὶ ἐκ τῶν κάτωθι ἀξιοτίμων μαρτύρων ἵνα τοὺς χρησιμεύσῃ ὡς συμβολαιογραφικὴ πρᾶξις ἐλειπόντων πρὸς τὸ παρὸν τῶν μέσων ἵνα γίνῃ τοῦτο.

Ἐκαστος ἐκ τῶν συμφωνησάντων θὰ κρατήσῃ ἓνα ἐκ τῶν δύο συμφωνητικῶν τούτων.

Ἐν Καλαρρῦταις τῇ 31 Ἰουλίου 1924

Οἱ ἐλθόντες εἰς συμφωνίαν

Ἀθανάσιος Δ. Κωσταδήμας
Εὐάγγελος Γ. Κωσταδήμας

Οἱ
Μάρτυρες
Ε.Δ. Κωσταδήμας
Α. Κωσταδήμας».

283. Ἀρκετὰ σπίτια εἶναι χρονολογημένα. Εἰς τὴν ἀνωτέρω εἰκονισμένην ἐπιγραφήν ἡμερομηνία: 25 Ἰουνίου 1927 (26-8-1993).

3. Η σημερινή κατάσταση

Δυστυχώς σήμερα στο Ματσούκι παραδοσιακά σπίτια με πλακόστρωτη σκεπή παρέμειναν ελάχιστα (Εικ. 265, 391), λόγω δυσκολίας συντήρησής της (σπανίζουν οι μάστοροι, κουβαλάς ευκολότερα το κεραμίδι παρά την πλάκα, με τα κεραμίδια ή τον τσίγκο το σπίτι ασφαρίζεται καλύτερα). Αλλά και αυτά έχουν υποστεί διάφορες επισκευές: έπεσε τσιμέντο στη σκάλα (Εικ. 258, 419), την αυλή ή το μπαλκόνι (Εικ. 258, 279, 281, 387α), ακόμα γκρεμίστηκε ο μπουχαρής, η ξύλινη πόρτα αντικαταστάθηκε με σιδερένια, κλπ. Μερικά μάλιστα έχουν εντελώς εξαφανισθεί: είτε κατέρρευσαν από την εγκατάλειψη (Εικ. 375) ή γκρεμίστηκαν για να κτισθούν νέα στη θέση τους.

284. Παλιό ολοπέτρινο παραδοσιακό σπίτι (16-8-1985). Εξωτερική πέτρινη σκάλα οδηγεί από το κατώι, με την καμαρωτή είσοδο, στο ανώι.

XVII. Η ΛΑΪΚΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ

A) Η ΥΦΑΝΤΙΚΗ

1. Η επεξεργασία των μαλλιών

Από τις τέσσερις κυριότερες ύλες της Ελληνικής υφαντικής (μαλλί, βαμπάκι, μετάξι και λινάρι) στο Ματσούκι χρησιμοποιήθηκε κυρίως το μαλλί (σαν στημόνι και υφάδι). Σε λίγες περιπτώσεις προτιμούσαν και το βαμπάκι (ως διασίδι-στημόνια) στις ποδιές, μαντανίες, κιλίμια, για να πετύχουν καλύτερο πράγμα.

Η επεξεργασία των μαλλιών είναι δουλειά πολύπλοκη, κουραστική, απαιτεί πολλή εμπειρία. Όλα γίνονται από τις γυναίκες στο χέρι: πλύσιμο, βάψιμο, στέγνωμα, γράνσιμο, λανάρισμα, τλούπες, γνέσιμο, ίδιασμα, πέρασμα στον αργαλειό, ύφαμα.

α. Το πλύσιμο

Ρίχνουν τα πουκάκια, όπως είναι από το κούρεμα, στο βραστό νερό του

285. Αργαλίσια τροβάδια (13-1-1994).

καζανιού και τα ζεματίζουν. Πάνω στην πλάκα κοπανίζονται καλά, τα ξεπλένουν στο ποτάμι και απλώνονται για στέγνωμα. Οι τρίχες του μαλλιού έχουν καθαρισθεί από τη φυσική τους λιπαρότητα και στη βαφή το χρώμα θα εισχωρήσει βαθιά.

β. Το βάψιμο

Τα μαλλιά πριν βαφούν πλένονται, όταν χρησιμοποιείται λουλάκι βάφονται άπλυτα. Το βάψιμο γίνεται ανάλογα πριν ή μετά το γνέσιμο. Στ' ανοιχτά χρώματα (ζαχαρίσιο, κίτρινο, κλπ.) πριν από τη βαφή έγραιναν κιόλας τα μαλλιά.

Για τους ποικίλους χρωματισμούς χρησιμοποιούνται διάφορες φυτικές ουσίες: ρίζες, φλούδες, φύλλα, ριζάρι, κλπ. Στο βρασμένο νερό με τις ουσίες μέσα ρίχνεται το μαλλί, μερικές φορές ανακατεύουν και μπογιές.

Για το καφέ χρώμα χρησιμοποιούσαν ανάλογα με την επιθυμητή απόχρωση φλούδια (καβούκια) από βελανίδι (καφέ ανοιχτό), φλούδια από καρύδια (καφέ σκούρο) και καπνιά (ακόμα πιο σκούρο καφέ).

Για να κάνουν μαύρο χρώμα ανακάτευαν την καραμπογιά με φλούδα κορομηλιάς ή σκλήθρου ή βελανιδιού. Προτιμούσαν βέβαια τα φυσικά μαύρα

286. Γράνσιμο μαλλιών με πραγματική αφοσίωση (1969).

μαλλιά. Αλλ' επειδή αυτά δεν έχουν καθαρό μαύρο χρώμα (έρχονται σαν καφέ, σίβα, σταχτιά, κλπ.) τα ξανάβαφαν μαύρα, για να πετύχουν το τέλειο.

Το κόκκινο επιτυγχάνεται με βελανίδι και μπογιά κόκκινη ή μόνον με ριζάρι.

Το ριζάρι χρησιμοποιείται και για το ριζαρί χρώμα.

Με φλούδα από βελάνια ή αγριοκερασιάς, αγριομυγδαλιάς ή με ριζάρι ή κρεμμυδόφυλλα ξηράγίνεται το μπεξ χρώμα. Ειδικότερα με τη φλούδα του μπιμπισέλου πετύχαιναν ένα μπεξ πάρα πολύ όμορφο.

Το κίτρινο γινόταν με φλούδες μηλιάς ή αμυγδαλιάς και γαλατσίδες. Χρησιμοποιούσαν και μπογιά. Το ασπρουλιάρικο κίτρινο πετύχαιναν με φλούδα μηλιάς μαζί με φράξο.

Με φύλλα λυγαριάς έκαναν το λαδί πράσινο χρώμα. Το πράσινο σκούρο γίνεται με φύλλα φράξου. Στη φλούδα από μηλιά μαζί με φράξο έβαφαν το ανοιχτό πράσινο (φυτρίσιο).

Το μπλε χρώμα πρόσεχαν ιδιαίτερα, γιατί μ' αυτά τα υφαντά γίνονταν τα βασικά είδη ενδυμασίας (σακάκια, ζακέτες, φούστες, πουλόβερ, επίσης ντισάκια, χαράρια, μπατανίες, βελέντζες, κλπ.). Όταν έβαφαν τα μαλλιά στο λουλάκι, ήταν άπλυτα και το νερό (η σαριά) μπόλικο στο καζάνι, ώστε να «χορεύουν» μέσα. Για μια οκά μαλλιά χρησιμοποιούσαν: α) Για το θαλασσί αγνό, 5 δράμια λουλάκι, β) πιο σκούρο θαλασσί, 10 δράμια και γ)

287. Τα μαλλιά χτενίζονται με κέφι στα λανάρια (27-8-1993).

15-20 δράμια λουλάκι, για το πολύ σκούρο. Το τελευταίο αφήναν στο καζάνι περισσότερο χρόνο, 8-10 ημέρες, για να γίνει καλό το χρώμα.

Για το μπλε χρώμα έβραζαν επίσης ριζάρι ή ρίζες από αγριολάπατα και έριχναν το ζουμί στο καζάνι, για να πει την μπογιά το μαλλί και έτσι το χρώμα να γίνει στέρεο και αμετάβλητο, αλλά να πάρει και μια λαμπεράδα. Γενικά μετά από κάθε βάψιμο για να σφίξουν τα χρώματα βράζουν τα μαλλιά σε κορόμπλα ή κράνα· επίσης σε ξύδι ή στύψη ή ξυνό.

Με τους ίδιους τρόπους έβαφαν και τα νήματα σε βαντάκια. Αλλά προτιμούσαν να βάφουν τα μαλλιά παρά τις κλωστές, για να πετύχουν καλύτερα και σταθερότερα χρώματα.

Παρά τα πρακτικά μέσα και την έλλειψη σχετικής τεχνικής κατάρτισης πετύχαιναν εκπληκτικά χρώματα, χάρις στην εμπειρία, το μεράκι και τον πόθο για καλύτερο. Η αξιοσύνη αποδεικνυόταν και στις βαφές για συμπλήρωμα: Οι φυτικές ουσίες δεν έχουν πάντοτε την ίδια περιεκτικότητα, επιδρά το νερό, οι αναλογίες δεν μπορεί να επαναληφθούν ακριβώς.

—Κάθε χρώμα θέλει και ορισμένη ώρα, για να γίνει. Εξαρτάται από τα μαλλιά και τις βαφικές ύλες. Όταν ήταν πολλά τα καρύδια και λίγο το γνέμα, έπαιρναν πιο

288. Το λαναρισμένο μαλλί κλώθεται τλούπες (Αύγουστος 1971).

πολύ χρώμα και το βγάσαμε γρηγορότερα. Άμα ο ζαϊρές (τα μαλλιά) ήταν πιο πολλά και τα καρύδια λίγα, ήθελε περισσότερο βράσιμο και πιο πολλή ώρα.

γ. Το γράνσιμο

Όταν τα μαλλιά στεγνώσουν μετά το πλύσιμο ή το βάψιμο τα γράινουν. Δηλαδή τ' ανοίγουν με τα χέρια για νάναι αφράτα και συγχρόνως τα καθαρίζουν από τις κολτσίδες, τα άχυρα, χορταράκια και ό,τι άλλο σκουπιδάκι (Εικ. 286, 296). Πριν γράνουν το τραγόμαλλο χτυπιέται λίγο με ξύλο στην πλάκα για ν' ανοίξει, ακόμα η καπρίνα ανακατεύεται και με λίγο πρόβειο μαλλί, ώστε να δουλεύεται καλύτερα.

δ. Το λανάρισμα

Στο λανάρισμα τα μαλλιά χτενίζονται και ισιώνουν, τα βγάζουν μάλιστα

289. Οι Ματσουκιώτισσες γνέθουν με τη ρόκα παντού και πάντοτε (στο χωράφι, στο δρόμο, στα πρόβατα)· εδώ περιμένοντας για αρμεγή τα σπιτικά γίδια (14-8-

τρεις φορές για να σμίξουν καλύτερα. Το βαμμένο μαλλί λαναρίζεται δυσκολότερα (Εικ. 287).

ε. Οι τλούπες

Μετά το λανάρισμα τα μαλλιά κόβονται κομματάκια και στρίβονται σε μικρά δέματα (τλούπες), έτοιμα για γνέσιμο (Εικ. 288).

στ. Το γνέσιμο

Το στρίψιμο του μαλλιού γίνεται στη ρόκα ή στο τσιοκρίκι. Με τη ρόκα κλώθεται: α) Πολύ σφιχτά για σπημόνι ή φλόκο. β) Ανάποδο (μονό), πιο ξεστριμμένο, για φανέλες, μπλούζες, κάλτσες, κλπ. Και γ) Ψιλό υφάδι, όχι πολύ στριμμένο, για δίμτο, χαράρια, τρουβάδια, ποδιές, σκουτί.

Η τλούπα δένεται στη ρόκα και αυτή καρφώνεται στην αριστερή μασχάλη. Με τ' αριστερά δάχτυλα τραβούν σιγά-σιγά το μαλλί, ενώ συγχρόνως με τ' άλλο χέρι φέρουν γύρω τ' αδράχτι, στρίβεται το μαλλί και μετατρέπεται σε κλωστή (Εικ. 289, 316, 413, 419).

Το γνέμα του φλόκου γίνεται μικρά βαντάκια, τα ζεματίζουν σε βραστό νερό με λίγο αλευράκι για λεύκασμα και στρίβονται με ξυλάκια για να στρώσουν.

Στο τσιοκρίκι το νήμα γίνεται πιο ξεστριμμένο, αφράτο (μασούρι, Εικ. 314), χρησιμοποιείται για

290. Το επάνω τμήμα χειροποίητης ρόκας (2-1-1994).

υφάδιστα χοντρά υφαντά (βελέντζες, κλπ.). Σε αντίθεση με τη ρόκα στο τσιοκρίκι γνέθουν μόνον κοντά μαλλιά και μάλιστα όπως ακριβώς έβγαιναν από το λανάρισμα (αφράτες απάλες-στρώσες) (Εικ. 305).

ξ. Τα νήματα

1. Το στημόνι (Βλαχ. ουστούρα). Κάθε κλωστή από το διασίδι, μάλλινη (γνέθεται στη ρόκα), στριμμένη και λεπτή. Στα νεότερα χρόνια το στημόνι αγοράζεται έτοιμο (βαμβακερό).

2. Το διασίδι. Όλες οι κλωστές (τα στημόνια), που μαζεύονται στο αντί. Γίνεται μόνον από μαλλί προβάτου, το τραγόμαλλο δεν αντέχει (ξεστρίβεται και κόβεται). Τα μπτάρια φέρουν τις κλωστές πάνω-κάτω (διπλές), μετράνε μόνον τα πάνω νήματα και το μισό διασίδι. Τρεις (διπλές) κλωστές (3 πάνω και 3 κάτω) αποτελούν μια μετρησιά· δέκα μετρησιές ισοδυναμούν με ένα κεφάλι.

3. Το υφάδι. Χαλαρότερο, πιο ξεστριμμένη κλωστή. Το τραγίσιο μαλλί γίνεται μόνον υφάδι.

4. Το φίνο. Βγαίνει από τα μακριά μαλλιά στο λανάρισμα. Γυρίζουν την επάνω σανίδα με την ουρά προς τα πίσω και τη βάζουν πάνω στο λα-

291. Ίδιασμα· η Ματσουκιώτισσα ασχολείται με τον αργαλειό και στα ξεχειμαδιά (4-1-1994).

ναρισμένο μαλλί, τραβούν σιγά-σιγά με τα χέρια το μακρύ μαλλί, το κοντό μένει. Ύστερα το φίνο γνέθεται στη ρόκα για κλωστή ψιλή, γερή και ίσια. Μ' αυτήν ράβουν στο χέρι φλοκάτα, κάπες, καρπέτες, βελέντζες, κλπ., μπαλώνουν τσιρέπια και τουμάνια, τη χρησιμοποιούν για στημόνι στα χαράρια, τροβάδια, ντισάκια, σεντόνια, δίμτο, γίνονταν λεπτά και όμορφα.

η. Το μάσιμο της κλωστής

Με τη βοήθεια της ανέμης ή δεύτερου ατόμου η κλωστή από τ' αδράχτια μαζεύεται σε βαντάκια (κυλέβες, αλτσίδα), όταν πρόκειται να βαφεί, διαφορετικά γίνεται κατ' ευθείαν κουβάρια.

θ. Το ίδιασμα

Όλα τα κουβάρια, 5-10, για να μη φεύγουν τοποθετούνται στη σειρά και χωριστά το καθένα σε δοχείο· συνήθως χρησιμοποιούνται μαγειρικά σκεύη.

292. Το διασίδι τυλίγει στο αντί η έμπειρη γιαγιά (11-7-1985).

Από πάνω τους υπάρχει ένα ίσιο ξύλο, δεμένο με τριχιά γύρω-γύρω σαν ελατήριο και κάθε νήμα περνάει από μια θηλειά της τριχιάς, για να μην ανακατεύονται. Οι κλωστές περνιούνται στην *ιδιάστρα* (σπαθέλα), μικρή και λεπτή σανίδα με πολλές τρυπούλες, μέχρι 20-25, κάθε νήμα περνάει σε ξέχωρη τρύπα (Εικ. 314).

Με την ιδιάστρα (όταν οι κλωστές είναι λίγες με το χέρι) γίνεται το *ιδιάσμα*. Στο χώμα δηλαδή στερεώνονται μεγάλα καρφιά ή ξυλάκια και από αυτά περνούν πάνω-κάτω πολλές φορές το στημόνι, *ρίχνουν οργιές*, ανάλογα με το είδος και την ποσότητα που πρόκειται να υφάνουν (Εικ. 291). Για μια μεγάλη, διπλή βελέντζα (για δυο άτομα) ρίχνουν 6 οργιές (1 φύλλο = 2 οργιές, βελέντζα τρίφυλλη). Φλοκιαστή ενός ατόμου = 3 οργιές, δίφυλλη (1 φύλλο = μιάμιση οργιά). Μια καρπέτα με 4 φύλλα θέλει 8 οργιές (1 φύλλο = 2 οργιές).

ι. Το μάζεμα στο αντί

Για το τύλιγμα του στημονιού στο αντί χρειάζονται συνήθως 4 άτομα. Το ένα ζώνεται στη μέση του ή τραβάει απλώς κόντρα και δυνατά το διασίδι (τις κλωστές του στημονιού). Το δεύτερο μαζεύει (φέρει γύρα) το αντί, όπου τυλίγεται το στημόνι. Το άλλο τραβάει *τα καλαμίδια*, δυο καλάμια ανάμεσα

293. Περνάνε το διασίδι (τις κλωστές) στα μπτάρια (Σεπτέμβριος 1971).

294. Πλέξιμο μάλλινης κάλτσας με βέργες (17-12-1986).

στις κλωστές, για ν' ανοίγουν και να μην έχει στρίμματα το διασίδι. Το τέταρτο άτομο σιάζει τις κλωστές επάνω στο αντί και έχει γενικά την επιμέλεια του τυλίγματος. Χρειάζεται εμπειρία και επιδεξιότητα για να γίνει καλά το τύλιγμα και να μην υπάρχουν προβλήματα στην ύφανση (Εικ. 292).

ια. Το πέρασμα των κλωστών

Γίνεται με δυο άτομα, στα μπάρια με τα χέρια, στο χτένι με τη βοήθεια μιας καλτσόβεργας. Το αντί, τυλιγμένο με τις κλωστές, βρίσκεται κρεμασμένο από τον αργαλειό και πάνω από τα μπάρια (Εικ. 293).

ιβ. Η ύφανση

Χρησιμοποιείται μια ξύλινη σουβλερή σαΐτα (σουβάλτσια, Βλάχ.), στην οποία, με τη βοήθεια μιας σιδερένιας βέργας, μπαίνει το μασούρι (το υφάδι, που τυλίγεται στο τσιοκρίκι) (Εικ. 314). Ρίχνουμε με τη σαΐτα (περνάμε το υφάδι), βαρούμε μια με το χτένι (τραβάμε το χτένι με δύναμη και χτυπάμε το ύφασμα), αλλάζουμε με τα πόδια τις πατήθρες (το διασίδι ανακατεύεται, έρχεται το πάνω κάτω και το κάτω πάνω), χτυπάμε πάλι δυνατά δυο φορές το χτένι στο ύφασμα και συνεχίζουμε κατά τον ίδιο τρόπο την ύφανση.

295. Ύφανση στον αργαλειό, δίπλα δουλεύει η ανέμη (26-8-1993).

296. Η κλωστή μαζεύεται σε κουβάρια με την ξύλινη ανέμη· η γιαγιά γραίνει με επιμέλεια μαλλιά (9-7-1985).

2. Τα μηχανήματα

α. Το αδράχτι

Σ' αυτό μαζεύεται η κλωστή και είναι ξύλινο (της ρόκας) και για το τσιοκρίκι συνήθως σιδερένιο. Το αδράχτι της ρόκας στη μέση ήταν λίγο χοντροτερο, για να μη φεύγει το σφοντύλι επάνω (Εικ. 310, 314, 316).

β. Η ανέμη

Είναι ξύλινη και φέρνει γύρω στηριγμένη σε βάση. Με την ανέμη γίνονται τα βαντάκια ή από αυτά μαζεύουν το νήμα σε κουβάρια (Εικ. 296).

γ. Ο αργαλειός

Είναι οριζόντιος και όχι κατακόρυφος, ξύλινο ορθογώνιο παραλληλόγραμο, οι περίπου διαστάσεις: ύψος 1.40 μ., μήκος 1.60 μ. και πλάτος 1 μ.

Δεν είναι μόνιμος και λύνεται. Αποτελείται από τέσσερις όρθιους στύλους (πόδια), που συνδέονται κάτω και κάθετα με δυο στενόμακρα ξύλα (πλακώματα) και δένονται πίσω-μπρος με άλλα δυο σανίδια (κλειδιά), κάθετα στα πλακώματα. Στην μπροστινή σανίδα-κλειδί κάθετα η υφάντρα. Στο επάνω μέρος υπάρχουν στα πόδια άλλα δυο στενόμακρα ξύλα (τα διπλάρια). Έτσι ο αργαλειός κλειδώνει, είναι ίσιος και στηρίζεται καλύτερα. Για μεγαλύτερη στερεότητα βάζουν επάνω στα πλακώματα και τα κλειδιά μεγάλες πέτρες.

Ο αργαλειός έχει δυο ξύλινα αντιά, ξύλα κυλινδρικά. Το ένα βρίσκεται στο πίσω μέρος και ξετυλίγει το μαζεμένο διασίδι, στο μπροστινό τυλίγεται το υφαμένο. Στηρίζονται σε υποδοχές (νιάκους) και στερεώνονται με ξύλο, που περνά στις τρύπες τους (Εικ. 424). Πάνω από το πίσω αντί υπάρχει το πανάντρι, ένα άλλο ξύλο, που σηκώνει το διασίδι, για νάρχεται οριζόντια και να ισιώνει.

Από τα διπλάρια εξαρτώνται τα μπάρια και το ξυλόχτενο. Τα μπάρια είναι δεμένα με σχοινιά, τα οποία κυλούν σε καρούλια (καρέλια) (Εικ. 425). Το ξυλόχτενο, που κρέμεται από δυο λεπτά ξύλα, είναι μια ξύλινη θήκη, μέσα στην οποία μπαίνει το χτένι.

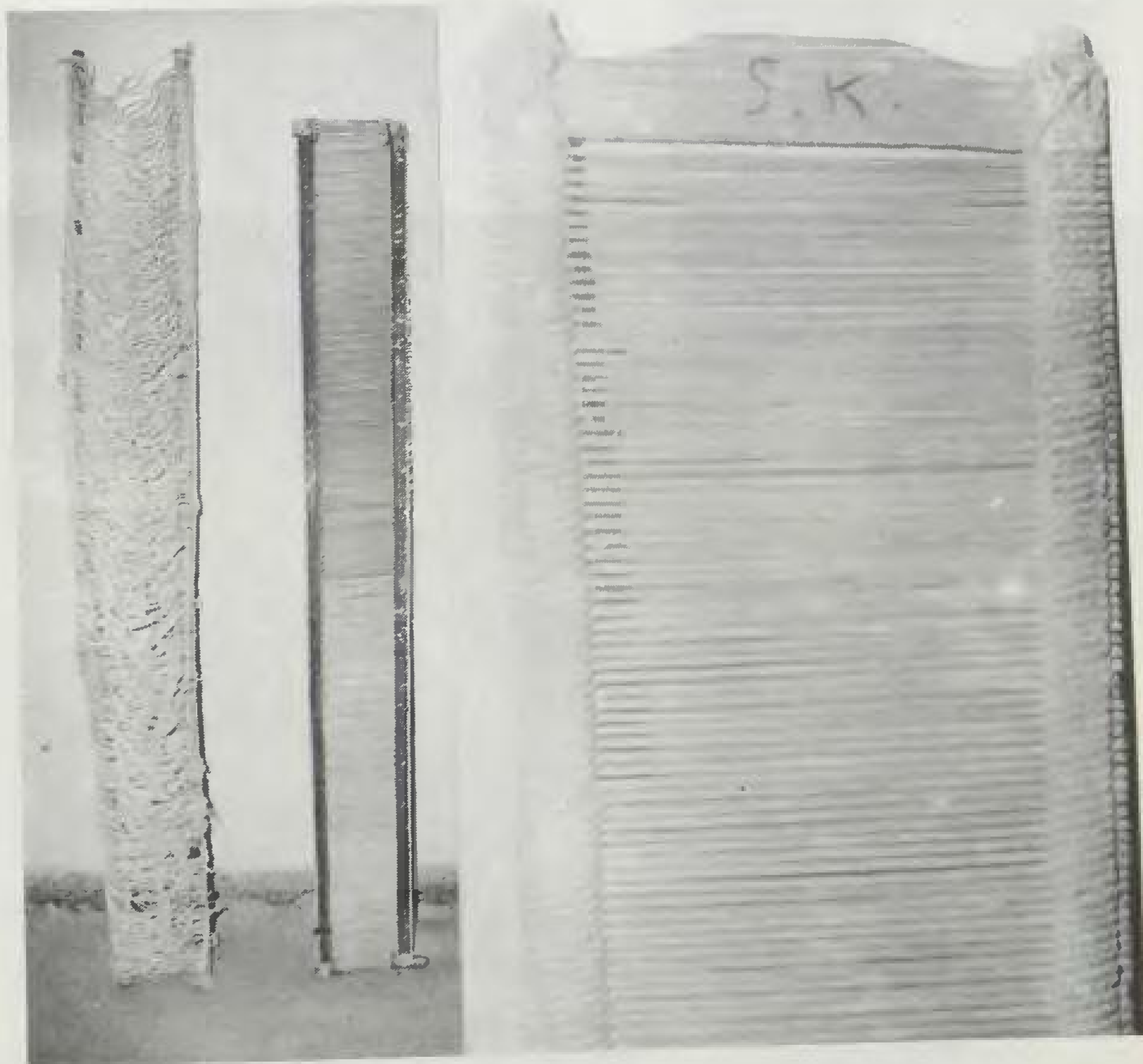

297. Η σαΐτα στο χέρι, το δεξιό στο ξυλόχτενο και στις πατήθρες τα πόδια (10-9-

Τα πόδια της υφάντρας βρίσκουν τις πατήθρες, δεμένες από τα μπτάρια, που τα ανεβοκατεβάζουν και έτσι εναλλάσσεται πάνω-κάτω το στημόνι. Όσα τα μπτάρια τόσες και οι πατήθρες (Εικ. 295, 297, 312).

δ. Τα λανάρια

Ως βάση έχουν μια χοντρή στενόμακρη σανίδα, στην οποία κάθετα η λαναρίστρα, με τα πόδια απλωμένα κάτω από στερεωμένο τετράγωνο. Τούτο έχει στο επάνω σανίδι του πυκνά ατσάλινα συρματάκια, οδοντωτά και πολύ κοντά. Εδώ τοποθετείται το μαλλί και με μια άλλη κινητή σανίδα με ίδια δοντάκια κατεργάζεται. Σύρεται από τη λαβή (την ουρά) και με τα δυο χέρια με δύναμη πάνω στη σταθερή σανίδα, το μαλλί παρασύρεται από τα κοφτερά δοντάκια, καθαρίζεται καλά, ανοίγει τέλεια, γίνεται μαλακό και αφράτο. (Εικ. 287, 425).

298. Μπτάρι, χτένι και τμήμα χτενιού με «5.Κ.» = πέντε κεφάλια (2-1-1993).

ε. Τα μπάρια

Τα μπάρια (Βλάχ. *λίτσι*) είναι δυο μικρά και λεπτά ξύλα, στα οποία δέ-
νονται κατάλληλα πολλές κλωστές σπάγκου, 4-13 κεφάλια (Εικ. 298).
Αντιστοιχούν: 3 κλωστές σπάγκου διπλές = 1 μετρησιά, 10 μετρησιές = 1 κε-
φάλι (= 30 κλωστές από το μπάρια ή 30 δόντια χτενιού).

Μπάρια με 4 κεφάλια χρησιμοποιούνται για φανέλες, εσώβρακα, σαμα-
ροσκούτια, κοντοφούστες, τραγομαλλίσια (κάπες, κλπ.). Με τα μπάρια, που
έχουν 5-6 κεφάλια, υφαίνουν χαλιά, φλοκάτα, βελέντζες, κιλίμια, μαντανιές,
κλπ. Με 7-10 κεφάλια υφαίνουν σκουτί, τρουβάδια, δίμτο, κλπ. Για τα σε-
ντόνια υπάρχουν μπάρια με 11-12 κεφάλια.

Με δυο μπάρια υφαίνουν φλοκάτα, χαλιά, σκουτί σκέτο, κλπ. Με τέσσε-
ρα υφαίνουν σκουτί δίμτο, μαλλινοσέντονα με σχέδιο, κλπ.: Τα τέσσερα μπάρια
εξυπηρετούν να γίνονται αράδες (δίμτο). Στο σκουτί, επειδή με δυο μπάρια γί-

299. Ολοπέτρινο εικονοστάσι
στη γέφυρα Μπέλεϋ
(16-8-1985).

300. Ξυλόγλυπτη παράσταση του Αγίου Γε-
ωργίου, που φονεύει το δράκοντα, έργο Παπ-
πά Βάιου του Αθανασίου, 1925 (28-8-1993).

νεται φαρδύ, βάζουμε τέσσερα, για να έρθει συμμαζωχτό (στενό), σύμφωνα με το χτένι. Τις καραμελωτές υφαίνουμε με τέσσερα μπάρια, για να γίνει το σχέδιο.

Όσα μπάρια τόσες και πατήθρες. Ο κανόνας δεν είναι απόλυτος: Τέσσερα μπάρια και τρεις πατήθρες (μαλλινοσέντονα με σχέδιο), τέσσερα μπάρια, πατήθρες δυο (στα τρουβάδια).

στ. Η ρόκα

Εύλο κρανιάς κυρίως με 2-4 φυσικές φούρκες: Κάθε κοπέλα, που παντρευόταν, έπαιρνε για προίκα και από μια ρόκα. Ήταν κεντημένη στον κορμό, με καθρεφτάκι για λούσο, αλλά και να γυαλίζονται τα κουρίτσια. (Εικ. 290, 301, 310, 397).

ζ. Το σφοντύλι

Είναι ξύλινο και μπαίνει στην κάτω άκρη από το αδράχτι της ρόκας, για

301. Φυσικές και χειροποίητες ρόκες (3-1-1994).

να δώσει βάρος και έτσι να φέρει γύρω καλύτερα (Εικ. 314). Όταν όμως βαραίνει το αδράχτι από το νήμα, τότε βγάζουν το σφοντύλι (Εικ. 310, 316).

η. Το τσιοκρίκι

Είδος ανέμης που κλώθει το μαλλί και συγχρόνως μαζεύει την κλωστή στο αδράχτι (Εικ. 305).

θ. Το χτένι

Το χτένι (Βλάχ. σπάτα) έχει δόντια από καλάμι και συνήθως είναι 3-12 κεφάλια: 3 δόντια = 1 μετρησιά, 10 μετρησιές = 1 κεφάλι (Εικ. 298).

—Σε χτένι με 4-5 κεφάλια αρύ (αραιό) υφαίνουμε κάπες, τσιόλια για μπλάρια, σαμαροσκούτια, σπάργανα. Σε κάθε δόντι περνάμε κι από μια κλωστή. Στο ίδιο χτένι, αλλά δασύ, υφαίνουμε δίμτο, σκουτί, τρουβάδια. Σε κάθε δόντι περνάμε πότε δυο, πότε τρεις κλωστές.

—Το χτένι με 6 κεφάλια, αρύ, χρησιμοποιούμε για κιλίμια και βελέντζες. Περνούμε στα δόντια μία-μία τις κλωστές. Με χτένι 6 κεφάλια πάλι, δασύ όμως, κάνουμε ποδιές, μαξιλάρια, καραμελωτές. Σε κάθε δόντι κι από μια κλωστή.

—Για τα σακιά, χαράρια και ντισάκια υπάρχει ειδικό χτένι με 3 κεφάλια, στενό και αρύ. Εδώ σε κάθε δόντι περνούμε 4 κλωστές.

—Το χτένι για βελέντζες είναι αρύ, έχει δηλαδή αριά τα δόντια, γιατί έχει λίγα κεφάλια (5-6) και η βελέντζα γίνεται πλατειά (5-6 πιθαμές).

—Στο δίμτο το χτένι είναι δασύ (έχει πιο πυκνά δόντια) κι είναι από 5 κεφάλια. Βάζουμε και 3 κλωστές στο δόντι, το δίμτο υφαίνεται στενό, δυο πιθαμές.

—Κάθε διασίδι έχει και το χτένι του.

302. Μάλλινη-αργαλίσια μπάντα του 1930 με παγώνια και ελάφια (10-6-1986).

3. Τα υφαντά

α. Γενικά

Τα υφαντά του αργαλειού είναι από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της λαϊκής τέχνης και φανερώνουν την ιδιαίτερη καλαισθησία της Ματσουκιώτισσας. Η σταθερότητα, ομορφιά και ποικιλία των χρωμάτων συνδυάζεται με τον πλούτο των σχεδίων και αποπνέει εξαιρετική εμπειρία.

Κάθε μαλλί έχει τη χρήση του. Με τα μακριά κάνουν κυρίως μάλλινα υφάσματα για ρούχα (παντελόνια, σακάκια, δίμτο, φούστες) καθώς και για φλόκο, τρουβάδες, χαράρια, ντισάκια. Τα κοντά μαλλιά χρησιμοποιούνται στα υφάδια (μασούρια) για βελέντζες, μαντανίες, κιλίμια. Με τα ρούντα πλέγουν κάλτσες, πουλόβες, φανέλες, κλπ. και υφαίνουν στον αργαλειό άσπρα σαλιβάρια, φανέλες, κλπ.

Με το τραγόμαλλο, περισσότερο τραχύ και δύσκαμπτο, υφαίνουν βελέντζες για στρώσιμο στο χώμα, ύφασμα για κάπες, τέντες, σαμαρόσκουτα, ταϊστίρια, σακιά, σχοινιά και παντελόνια: *Υφαίναμε τουμάνια από καπρίνα, για να μη κρυώνουν οι τσιομπαναραίοι και να διώχνουν τη βροχή.*

Άλλα υφαντά ρίχνονται στη ντριστέλα για να γίνουν και άλλα στο μαντάνι. Τα κιλίμια και οι μαντανίες για κρεβάτι χρησιμοποιούνται, όπως βγαίνουν από τον αργαλειό.

303. Αργαλίσιο προσκέφαλο του 1928 με το όνομα («Κ Σ», Καλλιόπη Στραγάλη) και διάφορα σχέδια (15-5-1985).

304. Γκλίτσες με φιδίσιας ουρές και χαραγμένες τις επιγραφές: Κεφαλή αλεπούς «ΚΓΓ 1975» και κριαριού «1975 ΓΚΓ», ήτοι έργα του Γρηγορίου Γεωργίου του Κωνσταντίνου (26-8-1993).

Τα ποικίλα διακοσμητικά θέματα χρειάζονται βέβαια τέχνη, εμπειρία και μεράκι. Ο μόχθος γίνεται περισσότερο επίπονος με τις πολλές μετρήσεις και τα διαφορετικά χρώματα (το κιλίμι μέχρι 12!), αλλά και το υφάδι περνάει με το χέρι. Τα κεντίδια προέρχονται κυρίως από το φυτικό και ζωικό κόσμο: κλωνάρια δένδρων (κλαρωτά), λουλούδια (κρίνοι, γλάστρες), από τα ζώα προτιμώνται ελάφια και άλογα, από τα πουλιά ο δικέφαλος, η πέρδικα, ο κόκορας, ακόμα το κλειδί, το σαλιγκάρι, ο ήλιος, σκηνές διάφορες.

Παλιότερα, που το μαλί ήταν μοναδική πρώτη ύλη, όλα τα ρούχα, σκεπάσματα, κλπ. ήταν μάλλινα, δημιουργήθηκε μάλιστα και κάποιο εμπόριο⁴⁷⁷. Και σήμερα ακόμα, παρά τη βιομηχανική ανάπτυξη της υφαντικής, ο χειροκίνητος αργαλειός δεν έχει εξαφανισθεί.

β. Τα είδη

1. Βελέντζες, οι. Οι φλοκιάρες (φλοκωτές, φλοκιαστές) έχουν φλόκο και γίνονται από μακρύ μαλλί (στημόνι), ενώ το υφάδι είναι από κοντά μαλλιά. Για τις στείρες ανακατεύουν αρνοπόκια με κοντά μαλλιά και δεν έχουν

477. Ιδέ σχετικά σ. 249-254.

305. Γνέσιμο μαλλιού στο ξύλινο τσιοκρίκι (μασούρια, 17-8-1971).

φλόκο-κρόσια. Οι σκέτες βελέντζες είναι μονόχρωμες ή παρδαλές. Οι κεντημένες έχουν στις δυο άκρες (κεφαλάρια) σχέδιο (σαλιγκάρι, σταφυλάκι, λουλούδια, κλειδί)· επίσης συνδυάζεται το κέντημα με σκέτες αράδες (ραδοκέντητο). Η μπλε βελέντζα έχει σχέδιο κόκκινο ή άσπρο, αν ήταν άσπρη είχαμε γαλάζιο.

Η φλοκιάρα υφαίνεται ως εξής: Στην αρχή υφαίνουν τρία δάχτυλα σκέτο, ύστερα ρίχνουν ένα υφάδι, χωρίς να το χτυπήσουν, περνάνε μπροστά του το φλόκο (διπλωμένος μισή πιθαμή) και τραβάνε το χτένι. Χτυπάνε άλλα δυο υφάδια, στο τρίτο, αχτύπητο, περνάνε άλλο φλόκο, ξαναχτυπάνε, κ.ο.κ. Έτσι ολόκληρη η μια πλευρά της βελέντζας παίρνει την όψη μάλλινης γούνας.

Κάτι ακόμα για τη βελέντζα, το κύριο κλινοσκέπασμα: Ένα μπουλούκι αλοιφιάδες της Θεσπρωτίας περνάγαν απ' τα Τζουνοχώρια και φωτιάγανε:

—Δε μου λέτε σεις οι Βλάχοι,
που φορείτε το σελιάχι
από κάτω απ' το στομάχι,
αντίς και λάχει
και σας πιάσ' κάνα συνάχι,
πώς γιατρευοσάστε;

Κι οι Τζούνοι απαντούν:

—Εμείς οι Βλάχ',
που φουράμι το σελιάχ',
άμα λάχ'
και μας πιάσ' κάνα συνάχ',
τυλιγόμαστε σε μια φλοκιστή βελέντζα
και φεύγ' ο βήκας κι η φλοέντζα.

2. Διάδρομοι, οι. Κεντημένοι ή ριγέ.

3. Δίμιτο (Δίμτο), το. Το επίσημο σκουτί, για κουστούμια, σακάκια και παντελόνια. Υφαίνεται με τέσσερα μπτάρια και έχει λοξές αράδες, που οφείλονται στο πέρασμα των κλωστών στα μπτάρια κατά ειδικό τρόπο.

4. Δισάκια (Ντισάκια), τα. Διπλά σακιά, καρό και με ένα φύλλο, τα χρησιμοποιούν κυρίως οι κираτζίδες (Εικ. 306).

5. Καναπλίκια, τα. Στρώνονται στους καναπέδες και είναι κεντημένα με δυο φύλλα.

6. Κάπες, οι. Ιδέ σ. 250-251.

7. Καραμελωτές, οι. Μαντανίες με σχέδιο, τις στρώνουν στο κρεβάτι για λούσο. Υφαίνονται με βαμβακερό στημόνι και δεν τις ρίχνουν στη ντριστέλα.

8. Καρπέτα, η. Είδος χρωματιστού χαλιού, καρό (μπλε και κόκκινο).

306. Δισάκι του αργαλειού (13-1-1994).

9. Κιλίμια, τα. Ολοκέντητα και με πολλά χρώματα (από 2 μέχρι 12).
10. Κουβέρτες, οι. Σκέτες, κεντημένες ή ριγέ.
11. Κουβέρτες χιονέ (Νερομαντανίες), οι. Σκέτες (χωρίς φλόκο) και παρδαλές. Μπερδεύουν τα μαλλιά με διαφορετικά χρώματα (άσπρα, κίτρινα, κόκκινα, θαλασσί, ροζ, μαύρα, κλπ.), λαναρίζονται δυο φορές, για να μπερδευτούν καλύτερα τα χρώματα. Το υφάδι είναι από αρνοπόκια και λίγα μαλλιά κοντά, ενώ το στημόνι αγοραστό.
12. Κουρελούδες, οι. Τις στρώνουν κάτω από τα στρώματα, ή τα χαλιά, στη σάλα και στην κουζίνα. Υφαίνονται με διάφορα κουρέλια (λωρίδες στενόμακρες) (Εικ. 372α).
13. Μπάντες, οι. Για τον τοίχο πάνω από το κρεβάτι, κεντημένες με ιδιαίτερη γοητεία (Εικ. 184ε, 192, 302, 307, 386β).
14. Μπατανίες (Μπαντανίες, Μαντανίες, Μπαχτές), οι. Στρώνονται στα κρεβάτια ή χρησιμοποιούνται για σκέπασμα. Έχουν κέντημα, υφαίνονται με στημόνι αγοραστό και μαλλί κοντό και μακρύ ανακατεμένο, δε ρίχνονται στο νερό. Οι σκούρες μπατανίες υφαίνονται με μαύρο και κόκκινο χρώμα (μαυροκόκκινες) και προορίζονται για την κουζίνα.
15. Μπερντέδες, οι. Είδος κεντητής κουρτίνας για πόρτες και παράθυρα.
16. Μπουχαροποδιά, η. Είναι κεντημένη με κλάρες, λουλούδια και μπαίνει στον μπουχαρή για λούσο και περηφάνια (Εικ. 273).
17. Ντιβάνια, τα. Κεντημένα, για μονά κρεβάτια.
18. Ποδιές, οι. Κεντημένες στο κάτω μέρος με λουλουδάκια, μαργαρίτες, σταφυλάκι ή σαλιγκάρι (γιρμιλέτσιο, Βλάχ.). (Εικ. 308).

307. Μπάντα του 1938 υφαμένη στον αργαλειό: Δυο ζευγάρια, ντυμένα με τα γιορτινά τους (16-8-1985).

19. Προσκέφαλα, τα. Τα γεμίζουν με ξώφλα από ρόκες, παλιά ρούχα ή κουρέλια. Κεντούν τα αρχικά του ονόματος και διάφορα σχέδια (πλάτανος, ήλιος, κρίνος, κλπ.). (Εικ. 303, 318, 398α).

20. Σακιά, τα. Ριγέ και με δυο φύλλα.

21. Σαμαροσκούτι, το. Χρησιμοποιείται για να κατασκευάζουν σαμάρια, να το ρίχνουν επάνω σ' αυτά ή στο κορμί των ζώων. Το σαμαρόσκουτο ήταν ελαφρό και γινόταν με κατώτερα μαλλιά (συνήθως τραγόμαλλο).

22. Σκουτί, το. Γίνεται με δυο μπτάρια, απλό με ίσιες αράδες, για μπουραζάνες, παντελόνια, φανέλες, φούστες, γιλέκα. Η τρούμπα αποτελείται από ολόκληρα τόπια μαζεμένου σκουτιού.

23. Ταπάκια, τα. Φλοκωτά και κεντημένα ή από κουρελούδες (Εικ. 388α).

24. Τέντες, οι. Τραγομαλλίσιας, σκέτες, σε καραμπογιά για να σφίξουν και έτσι να μη βάζουν μέσα νερό (Εικ. 98).

25. Τραγότσιολα, τα. Στρωσίδια τραγομαλλίσια, γερά και ζεστά.

26. Τραστίρια (Ταϊσάρια), τα. Είδος σακουλιού, το κρεμούσαν από το κεφάλι του ζώου, που έτρωγε εδώ το κριθάρι. Υφαίνονταν με

τραγόμαλλο, για να διώχνει το νερό της βροχής.

27. Τρουβάδες, οι (Σακούλια, τα). Καρό, με 4 μπτάρια, για να γίνουν καλά: Όπου να πάμε με τον τροβά στον ώμο. (Εικ. 198, 285).

28. Φούστες, οι. Στο κάτω μέρος συνήθως με κέντημα (σταφυλάκι, κλπ.) ή ραμμένο βελούδο (4 δάχτυλα)

29. Χαλιά, τα. Κεντημένα ή ριγέ.

30. Χαράρια, τα. Μεγάλα και φαρδιά σακιά, ριγέ ή καρό (Εικ. 309, 320).

31. Χιράμια, τα. Ψιλές κουβέρτες, καρό μπατανίες, λιανά για να

308. Αργαλίσια ποδιά (3-1-1993).

τα στρώνουν το καλοκαίρι στα κρεβάτια. Υφαίνονται με 12 κεφάλια.

4. Οι λαϊκές δοξασίες

Το βάψιμο στο λουλάκι δε γίνεται στην αλλαγή του φεγγαριού, γιατί τότε χαλούσε η βαφή. Για τον ίδιο λόγο η νοικοκυρά μετά τη βαφή φρόντιζε να κρύβει τα βαμμένα χέρια της κάτω από την ποδιά. Η βαφή σχετίζεται και με την ανθρώπινη ζωή. Εάν δε γίνεται το χρώμα κάποιος πέθανε ή πρόκειται να πεθάνει. Γιαυτό και απέφυγαν να βάφουν, άμα είχαν άρρωστο.

Όταν μαζεύουν το διασίδι δεν επιτρέπεται να δρασκελίσει κανένας το αντί, θα συμβεί κακό. Αν το αντί τρίξει στο μάσιμο, θα φάει πολύ υφάδι και θα γίνει βαρύ. Και όταν στο μάσιμο οι άκρες δεν είναι ίσιες, το υφάδι δε θα έφτανε. Ακόμα στο μάζεμα βάζουν στο αντί χλωρασιές και λουλούδια, για νάναι χαϊρλίτικο το ύφαμα, και για τα κακά στόματα τσουκνίδια, να τσουκνιστούν, και πετρούλες, για να βουλώσουν.

Κατά την ύφανση ο αργαλειός θυμιατίζεται και κρεμούν επάνω του σκόρδο, έτσι αποφεύγουν το μάτιασμα. Για τον ίδιο λόγο αλείφουν ένα σχέδιο στο ξυλόχτενο με κατράνη: *Η Γιαννούλα έπιασε το διασίδι και είπε: ωρέ μαρ' Κούλα, πι γερά σακούλια γένονται! Κράπ! έσπασε το χτένι!* Επίσης άμα κλέψουν μασούρα, τα υφαντά δε γίνονται καλά στη ντριστέλα, αλλά και κάτι άλλο από τον αργαλειό (γνέμα, κλπ.), τότε το ποντίκι σου τρώει τα ρούχα⁴⁷⁸.

478. Ιδέ και σ. 430.

309. Αργαλίσιο χαράρι (μεγάλο σακί, 13-1-1994).

310. Σύνολο της ξυλογλυπτικής τέχνης του Γ. Γρηγορίου: Γκλίτσες από ξύλο και κέρατο σε ποικιλία σχημάτων, ανάμεσα στις ρόκες και ένα σφοντύλι, στερεωμένο στο αδράχπι (16-7-1985).

311. Ελατίσια κασέλα με χαραγμένα κεντήματα και επιγραφή («Γ Κ Γρηγορίου/1978» = Γεώργιος Κωνσταντίνου Γρηγορίου, που βρίσκεται πίσω από το έργο του, 16-7-1986).

Δε χτυπάνε τα παιδιά με τη ρόκα ή το αδράχτι, για να μη βγάλουν λούγγα. Άμα τα χτυπήσεις, βάρα τότε με τ' αδράχτι στη γη, για να φύγει η λούγγα. Κατάματα (παραμονή) μεγάλης γιορτής, Τετάρτης και Παρασκευής, δεν υψαίνουν: *Η Μπαρμπούτω ύφαινε ξημερώνοντας Παρασκευή. Τη νύχτα κριτσκριτς ο αργαλειός ύφαινε μόνος του και σταμάτησε, μόλις λάλησαν τα κοκόρια. Φοβήθηκε πολύ η Μπαρμπούτω και από τότε δεν ξαναϋφανε κατάματα Παρασκευής.*

312. Ο αργαλειός έχει κίνηση (16-8-1971).

Β) Η ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ

Αφορά α) Σφραγίδες για πρόσφορα, β) Ρόκες (Εικ. 290, 301, 310) και σφοντύλια με γεωμετρικά σχήματα και λουλούδια, γ) Κασέλες με διάφορα σχέδια (Εικ. 311), δ) Γκλίτσες με κεφαλές αλεπούς, κριαριού ή φιδιού, που έχει κουλουριασμένη ουρά. Το υλικό από ξύλο ή κέρατο (κριαριού και βοδιού) (Εικ. 304, 310, 312α) και ε) Εικόνες (Εικ. 300).

Στα χρόνια μας ο καλύτερος ξυλογλύπτης είναι ο κλαρινίστας Γρηγορίου Γεώργιος, αυτοδίδακτος και με εξαιρετες ικανότητες (Εικ. 304, 310, 311).

Πρέπει να αναφέρουμε ακόμα τους: 1) Μακρή Σπύρο του Νικολάου, που σκάλιζε, εκτός από γκλίτσες (Εικ. 312α), και ωραίες ρόκες για γνέσιμο, 2) Γρατσάνη Απόστολο του Αθανασίου, που έφτιαχνε γκλίτσες για τους τσοπάνηδες, 3) Νάκα Βάιο του Σωτηρίου, κοκάλινες γκλίτσες και 4) Τσαντούλη Χρήστο του Δημητρίου, σκαλίζει ρόκες για γνέσιμο (Εικ. 290).

Ωραίο ξυλόγλυπτο είναι το τέμπλο στο παρεκκλήσι του Προδρόμου της Βύλιζας, αλλά και εκείνο της Αγίας Παρασκευής έχει καλό διάκοσμο.

312α. Ματσουκιώτικη γκλίτσα του 1970 (18-7-1994).

Γ) Η ΛΙΘΟΓΛΥΠΤΙΚΗ

Σημειώνω μόνο την κόγχη του καθολικού της Βύλιζας, όπου γλύφονται διάφορα σχέδια.

312β. Λεπτομέρεια από το ξυλόγλυπτο τέμπλο της Αγίας Παρασκευής.
(25-8-1993).

Δ) Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Αντιπροσωπεύεται από την Κωστίκα Χρυσάνθη του Δημητρίου, καθηγήτρια Οικοκυρικών με μετεκπαίδευση στη Φλωρεντία της Ιταλίας. Διακοσμεί σε μπατίκ, σταμπωτό, τσί εντ ντάι (δένε και βούτα) υφάσματα για κάδρα, πανό φωτιστικά, τραπεζομάντηλα, σεμέν, μαντήλια, φορέματα, γραβάτες, κουρτίνες, αετώματα και μαξιλάρια. Στο μπατίκ η ζωγραφιά γίνεται με λιωμένο κερί πάνω σε ύφασμα, παλιά τέχνη της Ινδονησίας και Κεϋλάνης (Εικ. 313).

Η Χ. Κωστίκα αντλεί τα θέματά της από αρχαίες παραστάσεις, λαϊκά μοτίβα, καθώς και προσωπικές εμπνεύσεις. Σέβεται μεν το πρωτότυπο, αλλά συγχρόνως επιβάλλει και την προσωπική της σφραγίδα.

313. Ζωγραφική της Χρυσάνθης Κωστίκα (15-5-1986).

Ε) Η ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ

1. Κεντήματα στον αργαλειό

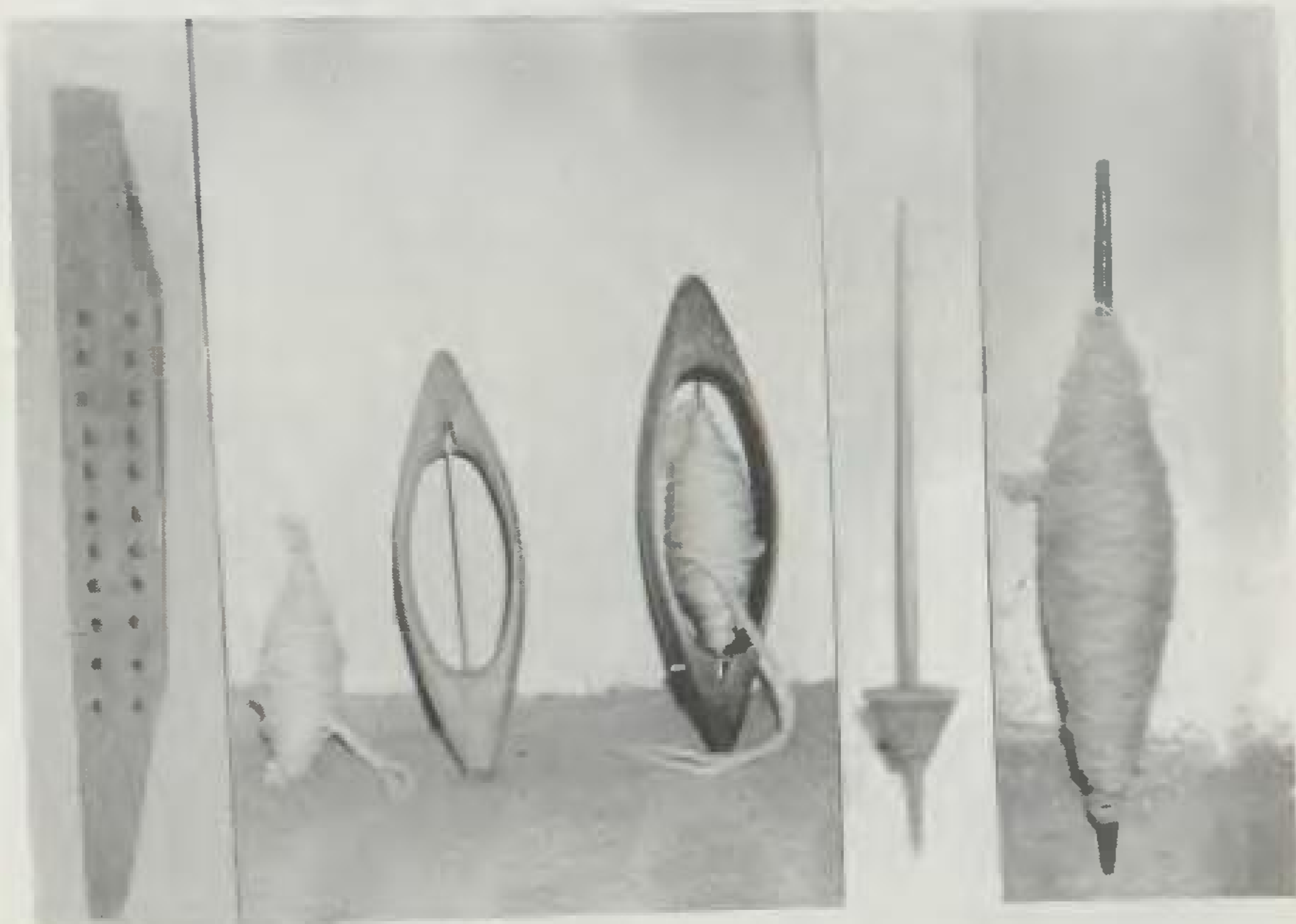
Ιδέ σχετικά σ. 576-581.

2. Κεντήματα στη μηχανή

Οι κλωστές είναι σειρήτια και χάρτσι, τα χρώματα διάφορα. Οι ντόπιοι ραφτάδες κεντούν το φλοκάτο των γυναικών, τα σεγκούνια των αντρών σε διάφορα σχέδια: γουργουλάδες (σαν αλογάκια, σαν πύργοι), κλπ. (Εικ. 241, 325, 404, 412).

3. Κεντήματα στο χέρι

Με το χέρι κεντάνε διάφορα είδη (φούστες, μπουχαροπάνια, πανιά για το εικόνισμα, κλπ.), χρησιμοποιούν βελόνι ή βελονάκι και κλωστές μεταξωτές ή μάλλινες (Εικ. 316α, 338).

314. Ιδιάστρα, μασούρια για τις σαίτες, σφοντύλια με αδράχτι και νήμα, υφαμένο στη ρόκα (2-1-1994).

Στις φούστες και ποδιές το κέντημα (σταφυλάκι, λουλουδάκια, δεντράκια, φυλλαράκια) γίνεται στο κάτω μέρος και σε μια σειρά (μυτούλες) με βελόνι και κλωστές μεταξωτές (Εικ. 338). Κεντάνε τα μεσάλια, με τα οποία τυλίγουν πρόσφορα, το ύψωμα, κλπ. Ζωγραφίζουν πρώτα το σχέδιο και ύστερα το κεντούν σταυροβελονιά ή πλακέ. Με το βελονάκι και μάλλινη κλωστή κεντούν δαντέλες χρωματιστές για τις καραμελωτές (μαντανίες). Κεντούνε επίσης διάφορα σχέδια (καρδούλες, φύλλα, τριαντάφυλλα, κλπ.) σε προσκέφαλα, κουβέρετς και μαντανίες με βελόνι και μάλλινες κλωστές.

Χρησιμοποιείται και ο καμπάς, άσπρη λουρίδα, σαν τούλι. Κολλάται στο ρούχο και το κέντημα γίνεται σταυροβελονιά. Στο φεστόνι ξεσηκώνουν το σχέδιο σε λαδόχαρτο, το τρυπώνουν με άσπρη κλωστή στο ύφασμα και κεντούν πάνω στο τρύπωμα. Το σχέδιο βγαίνει πιο πρακτικά και με καρμπόν: Το πατούν και αποτυπώνεται σε άσπρο ύφασμα.

315. Κεντημένα άσπρα γυναικεία τσιρέπια (13-1-1994).

ΣΤ) Η ΠΛΕΚΤΙΚΗ

Αφορά δαντέλες, τραπέζομάντηλα, κουρτίνες, πετσετάκια, κλπ. Επίσης τις κάλτσες, που πλέκονται στο χέρι με σιδερένιες βέργες (Εικ. 294, 397, 431) και κατά τους εξής τρόπους:

1. Το Σκέτο. Από πάνω (το λάστιχο) πλέγεται δυο και δυο θηλιές και όλο το άλλο σκέτο (ίσιο, χωρίς σχέδιο και κέντημα) και τρεις και μία θηλιά ή μία και μία (θηλιά). Σκέτα ήταν τα ανδρικά, τα άσπρα γυναικεία και αυτά που φορούσαν οι γριές. Το σκέτο δεν τανάει.

2. Το καφασωτό. Το επάνω τμήμα έχει πολλά σχέδια (ψαροκόκκα-

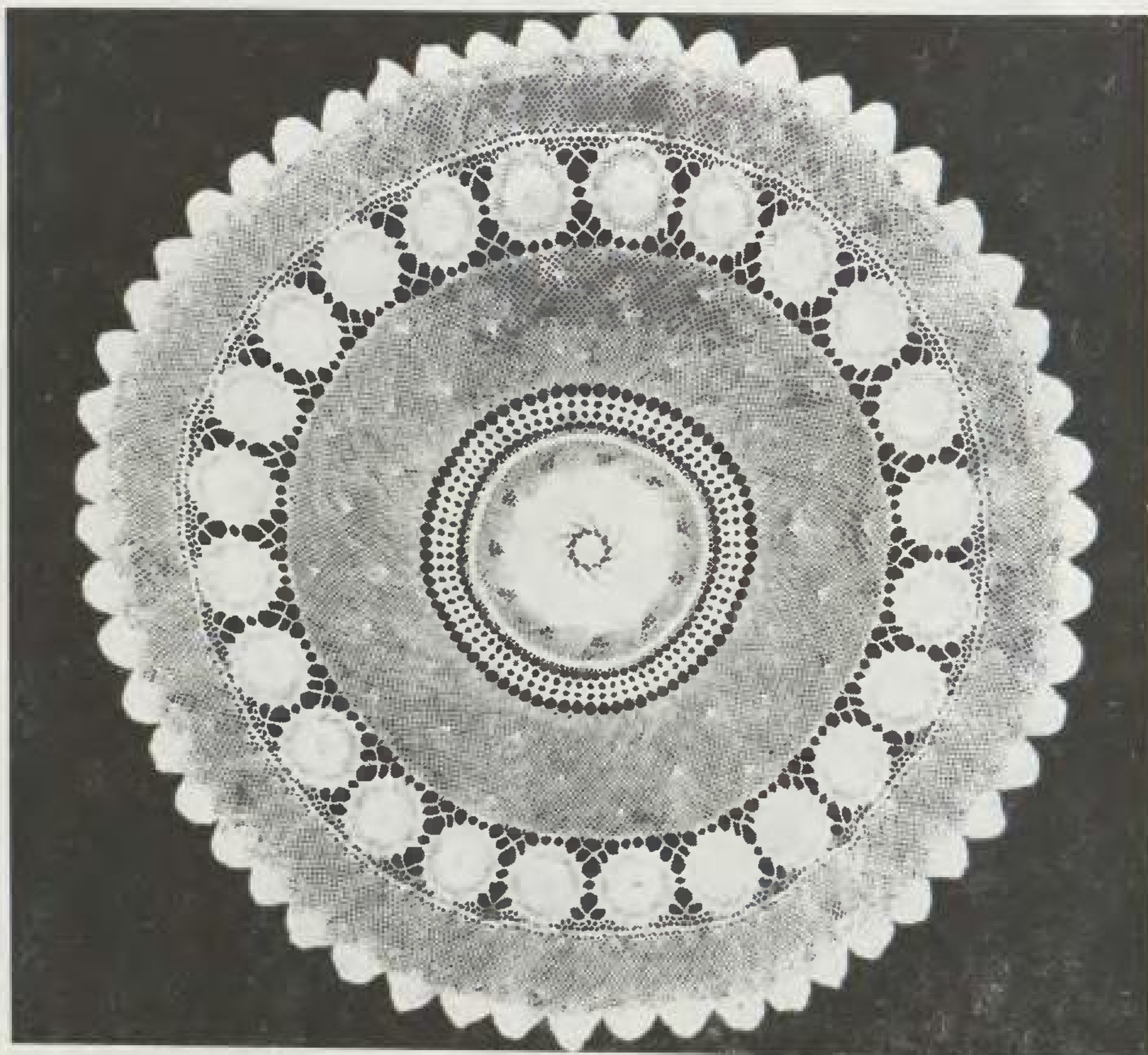

316. Όταν βαραίνει το αδράχτι από το νήμα, τότε αφαιρείται το σφοντύλι (18-7-1986).

λο, μύδαλα, στραμπαρά, κλπ.), το υπόλοιπο μία και μία θηλιά. Τανάει λίγο και χρησιμοποιείται για ανδρικές και γυναικείες κάλτσες.

3. Το λάστιχο. Τανάει πολύ, τρεις και μία θηλιά, το λάστιχο επάνω δυο και δυο (θηλιές). Λάστιχο πλέγουν κάλτσες ανδρικές και γυναικείες.

4. Μία και μία θηλιά. Το ωραιότερο πλέξιμο. Έτσι έπλεγαν τα γυναικεία τσιρέπια και εκείνα για τα δώρα στους γάμους (Εικ. 315).

316α. Τραπεζομάντηλο πλεγμένο με βελονάκι και βέργες (10-6-1994).

ΧVΙΙΙ. Η ΛΑΪΚΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ

Α) ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ

Στο Ματσούκι υπήρχε «ἀπὸ πολλῶν χρόνων»⁴⁷⁹ Κοινοτικός γιατρός, γιατί ήταν «μεγάλη ἀνάγκη»⁴⁸⁰. Το 1937 το Κοινοτικό Συμβούλιο Ματσουκίου απορρίπτει πρόταση της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου για διορισμό κοινού γιατρού των τριῶν χωριῶν Ματσουκίου, Καλαρρυτῶν και Συρράκου. Ο πρόεδρος τηλεφωνικά «ἔτυχε τῆς πληροφορίας ἀπὸ τὸν πρόεδρον Συρράκου ὅτι οἱ κάτοικοι ἤδη ἀναχωροῦντες δὲν ἔχουσι ἀνάγκην ἰατροῦ»⁴⁷⁹.

Σύμφωνα με τις σχετικές Πράξεις της Κοινότητας Ματσουκίου⁴⁸¹ ο Κοινοτικός γιατρός προσλαμβάνεται ἀπὸ τὴν Κοινότητα για ἓνα, δυο ἢ και τρία συνεχῆ χρόνια, εγκρίνεται ἀπὸ τὴν Γενική Διοίκησης Ηπείρου και ἡ σύμβαση διακόπτεται ἀπὸ υπαιτιότητα του γιατροῦ. Κατὰ τὴν θερινή περίοδο επισκέπτεται τὸ χωριὸ κάθε εβδομάδα, τους υπόλοιπους μήνες ἀνά δεκαήμερο. Ἡ ἰατρική περίθαλψη παρέχεται στους ἀπορους κατοίκους και στις οικογένειες των ἐπίστρατων ἢ και σε ὅλους τους κατοίκους. Ἡ πληρωμὴ γίνεται ἀπὸ τὴν Κοινότητα στο τέλος του μήνα. Ἡ μηνιαία ἀμοιβὴ λογικὴ και ὄχι υπερβολικὴ: α) 1938-1941, 2.000 δρχ. β) 1941-1943, 2.200 και γ) 1945-1946, 8.000 δρχ.

Στις Κοινοτικές Πράξεις αναφέρονται δυο γιατροί: 1) Χρυσόχοος Χρήστος του Δημητρίου, ἀπὸ (1-4-1936); μέχρι 1-4-1942, ὁπότε και ἀπολύθηκε ἀπὸ δική του υπαιτιότητα. 2) Μαλάμος Δημήτριος του Κωνσταντίνου, 1-4-1945 μέχρι 31-3-1946.

Οι Ματσουκιῶτες ἐνθυμούνται τὸν Κοινοτικό γιατρό Ζάγκλη Γεώργιο (πέθανε το 1923). Στὸ κατῶι του Δημοτικού Σχολείου Ματσουκίου διατηροῦσε φαρμακεῖο, ἔφτανε ἀπὸ τὸ χωριὸ του Καλαρρυτῆς με τὴν κόκκινη φορὰδα σε μια ὥρα.

479. Πρ. 61/29-9-1937 Κοινότητας Ματσουκίου.

480. Πρ. 7/2-3-1938 Κοινότητας Ματσουκίου.

481. Πρ.: 61/29-9-1937, 7/2-3-1938, 10/31-3-1941, 22/5-7-1942 και 5/12-7-1945 Κοινότητας Ματσουκίου.

Β) ΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ

Σήμερα το Ματσούκι και τα γειτονικά χωριά Κηπίνα, Προσήλιο, Καλαρρύτες και Συρράκο εξυπηρετούνται από κρατικό γιατρό (αγροτικό), με έδρα την Πράμαντα (αντί τους Καλαρρύτες), για λόγους συγκοινωνίας, διαμονής και καλύτερης εξυπηρέτησης. Στο χωριό ανεβαίνει κάθε Πέμπτη, ο σημερινός ονομάζεται Παπαπαναγιώτου Βασίλειος του Αντωνίου και κατάγεται από τον Σκληρό Τριφυλίας του Νομού Μεσσηνίας.

317. Ο μπουχαρής, ολοπέτρινος και αυτός, προσαρμοσμένος με όλο το οικοδόμημα άριστα προς το φυσικό περιβάλλον (27-8-1993).

Γ) Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

1. Τα εμπειρικά φάρμακα

Οι πρακτικοί γιατροί με τα γιαιτροσόφια τους (μαντζούνια) αποτελούσαν παλιότερα τη μοναδική άμυνα για τις διάφορες αρρώστειες. Πρακτικά φάρμακα ήταν ποικίλες αλοιφές από φυτικές ουσίες, τα κυδώνια, σταφύλια και αγουρίδες. Χρησιμοποιούσαν διάφορα χόρτα: τσάι βουνού, χαμομήλι, σαλέπι, την τσουκνίδα, τη μολόχα, τα κρεμμύδια. Ακόμα το χιόνι, που το κρατούσαν παγωμένο μέχρι το καλοκαίρι τα απόσκια της Κακαρδίτσας και του Καταρραχιά. Τα ξηρά κράνα και κορόμηλα, το βρασμένο τσίπρο (πόντζι), οι εντριβές και το κατράνι, που το πωλούσαν στο χωριό οι Βλάχοι από τη Σμίξη και την Αβδέλα. Τέλος, δεν έλειπαν οι βδέλλες, βεντούζες, ποτήρια και αυτό το ποντικόλαδο.

1) Οι βδέλλες. Φυλάγονται σε μπουκάλι με νερό και ζάχαρη. Οι γέροντες τις χρησιμοποιούν για καλύτερα την πρωτομαγιά.

2) Το ποντικόλαδο. Βάζουν γεννησιάρικα ποντικάκια σε μπουκάλι με λάδι, όπου σιγά-σιγά λειώνουν. Χρησιμοποιείται σε διάφορες πληγές.

3) Οι βεντούζες. Μικρό γυάλινο ποτήρι, ζεσταίνεται απο μέσα και κολλά στο σώμα. Άλλες φορές κόβουν με ξυράφι λίγο το σώμα, για να ματώσει.

2. Η πρακτική θεραπεία

α. Η αδυναμία

Τα αδύνατα παιδιά λένε, ότι έχουν κρούπα, που την κόβουν στο κεφάλι με ξυραφάκι. Για να δυναμώσει, καίνε διάφορα μέρη τους σώματός τους με ψύχα από καρύδι, τα πλένουν με νερό από βρασμένο μαλαθράκι, τα ταΐζουν καμένο σουφρόχορτο με μέλι.

β. Το αίμα

Για να σταματήσει το αίμα ρίχνουν στην πληγή ξύσμα από δέρμα, καφέ σκόνη μπισίκας (είδος χόρτου) και καπνό τριμμένο.

γ. Η αστρακιά

Για να φύγουν οι κόκκινες καντήλες πίνουν λίγο αίμα από λειρί κόκκορα, που το ανακατεύουν με κόκκινη μπογιά.

δ. Το αυτί

Για τον πόνο ρίχνουν λαδάκι από το καντήλι της Παναγίας, μητρικό γάλα, ζουμί από βρασμένο κρεμμύδι ή από το αθάνατο χορτάρι. Χρησιμοποιείται και το κηροπάνι. Βράζουν καθαρό κερί και κολυμπάνε λωρίδα από πανί αφού ξεραθεί, του δίνουν σχήμα χωνιού και τοποθετείται στο αυτί. Του ανάβουν φωτιά, μόλις πλησίαζε στο αυτί έβγαζαν το κηροπάνι, αλλά η ζέστη τραβούσε τις ζούρες, το αυτί καθάριζε και ο άρρωστος ανακουφιζόταν.

ε. Οι γαρδαβίτσες

Μικρό και σκληρό δερματικό εξόγκωμα. Στη χάση του φεγγαριού και μόλις έβγαινε το πρώτο αστέρι, έτριβαν τα χέρια με 40 καλικάκια και ενώ τάρριχναν ένα-ένα στο νερό με τ' αυλάκι λένε: Όπως φεύγει το νερό, να φύγουν και οι γαρδαβίτσες. Στη Θεία Λειτουργία κατά την εκφώνηση « Έξαιρέτως τής Παναγίας... » ακουμπούν τα άμφια του ιερέα, για να ξεραθούν.

Το αλάτι είναι επίσης θεραπευτικό. Όσες οι γαρδαβίτσες τόσα κλωνάρια (κομμάτια) αλατιού ρίχνουν στη φωτιά, αλλά φεύγουν αμέσως, δεν πρέπει ν' ακούσουν το σκάσιμο. Επίσης πασπαλίζουν λίγο αλάτι πάνω στις γαρδα-

318. Προσκέφαλο μάλλινο με κλάρες του 1925.
(Από τη συλλογή της Χρυσάνθης Κωστίκα, 10-5-1985).

βίτσες με νερό από τις μπουρμπουλήθρες της βροχής. Πετάνε το αλάτι στην αναμμένη γάστρα, βουλώνουν τ' αυτιά, για να μην ακούσουν το σκάσιμο και λένε:

άστρια, κάστρια στον ουρανό,
γαρδαβίτσα στο νερό.

Όταν πιανόταν καινούργιο φεγγάρι, το κοιτάνε λέγοντας:

Φτου! φεγγάρι, νιο παλληκάρι,
μια σπυριά μαργαριτάρι,
όλα τα κακούρια πήρες,
πάρε και τα γαρδαβίτσια.

στ. Η γρίπη

Παίρνουν βεντούζες, ρίχνουν στη μύτη γάλα μητρικό ή πίνουν ζουμί από πικρό χόρτο.

ζ. Το δόντι

Κρατούν για λίγο στο στόμα ρακί, αλατόνερο ή ζουμί από βρασμένη ρίγανη. Στην τρύπα του χαλασμένου δοντιού έβαζαν θυμίαμα ή ρίζα σκάρφης. Καίνε το δόντι με βέργα ή ίσκα. Απ' έξω βάζουν καιράνι ή σκοτωμένο πουλί. Τρώνε μέσα σε σύκο το καλό χορτάρι. Επίσης κάνουν γαργάρα με νερό γκουγκούτας (αγριόχορτο), που το ανακατεύουν με άλλο νερό από βρασμένα φύλλα καρυδιάς και καπνού μέσα σε ζύδι.

η. Η δυσκοιλιότητα

Κάθονται επάνω σε ζεστή πλάκα.

θ. Η ελονοσία

Πίνουν ζουμί από ειδικό χόρτο.

ι. Το κάρφωμα

Μεγάλη χρήση έκανε το σβησμένο κάρβουνο. Βάζουν άπλυτα μαύρα μαλλιά προβάτου, ραντισμένα με καμένο λάδι, και λένε:

Προβατίνα με μαλλί,
ελιά με λάδι,
ιλιάτσι να γένει.

ια. Το κάτουρο

Όταν τα ζώα δεν μπορούν να κατοικήσουν γράφουν στα νύχια τους σταυρωτά και με μελανί μολύβι τις τέσσερις λέξεις της Παλαιάς Διαθήκης: Φισῶν, Γεῶν, Τίγρης, Εὐφράτης⁴⁸² λέγοντας: Χριστός και Παναγία κι Αἰ-Γιάννης. Ὑστερα μπήγουν καρφί στην ουρά και τριγυρίζουν το ζώο, για να κατοικήσει. Ποτίζουν επίσης ανθρώπους και ζώα με βρασμένο λάβρο (αγριοπούρναρο).

ιβ. Το κάψιμο

Αλείφουν το μέρος με κουτσιλιά ή μεδούλι από σαγόνι γουρουνιού. Ρίχνουν επίσης μελάνι, ποντικόλαδο ή άβραστη παιάτα. Κατασκευάζουν και αλοιφή με λάδι και στάχτη από μαύρο καμένο μαντήλι.

ιγ. Το κεφάλι

Για να περάσει ο πόνος σφίγγουν το κεφάλι με βαντάκι, ρίχνουν βεντούζες στο σβέρκο, παίρνουν αίμα ανάμεσα στα μάτια ή χρησιμοποιούν, συνήθως την Πρωτομαγιά, τις βδέλλες γύρω στο λαιμό. Επίσης πλένονται τη Μεγάλη Παρασκευή, αλλά καμιά άλλη Παρασκευή όλο το χρόνο. Και όταν έβρεχε πιάνουν μια σαλαμάντρα, για να τη φέρουν τρεις φορές γύρω στο κεφάλι.

Για τα σπυριά λούζουν το κεφάλι με βρασμένα πίτουρα. Χρησιμοποιείται επίσης αλοιφή (κεφαλοϊφή), που κατασκευάζεται με λάδι, κιάφη, κερί καθαρό και καρύδι καμένο. Γίνεται ακόμα επάλειψη με βούτυρο ή με λάδι, βρασμένο με ρετσίι. Όταν έχουν κασίδα λούζονται με αλισίβα.

Τα μαλλιά μεγαλώνουν, όταν λούζονται με νερό από το κλάδεμα της κληματαριάς, από βρασμένα κουκουνάρια των κυπαρισσιών, μετά το λούσιμο ρίχνουν και λίγο πειρέλαιο στο κεφάλι.

ιδ. Η κιτρινάδα

Για να φύγει, τα παιδιά τρώνε ψείρα μέσα σε σύκο. Επίσης ειδικοί την έκοβαν με ξυραφάκι μέσα από το επάνω χείλος, ύστερα περνούσαν στο κομμένο μέρος μέλι με τρία καμένα ξύλα δάφνης, ημέρα Πέμπτη ή Σάββατο και στη χάση του φεγγαριού.

ιε. Η κοιλιά

Άμα πονάει η κοιλιά τρώνε ρύζι πιλάφι ή πίνουν ζουμί βρασμένου ριζιού.

482. Γέν. β', 10-14. Πρόκειται για τα τέσσερα ποτάμια, που εκπορεύονται από την Εδέμ, για να ποτίσουν τον Παράδεισο.

Ακόμα πίνουν με νερό το ζουμί από τις στουμπισμένες μουρμουρίτσες, βάζουν στην κοιλιά βαμπάκι βρεγμένο με τσίπουρο ή το πίνουν, ανακατεμένο με το ζουμί από τα τσαμπιά της κληματαριάς. Για τον πονόκοιλο από λεβίθρες δίνουν στα παιδιά λιβιδόχορτο ή βρίζα με σκόρδο, ξύδι και λάδι.

Τα ζώα σταυρώνουν τρεις φορές με δρεπάνι ή μαυρομάνικο σουγιά, λέγοντας:

Πήγα σε ψηλά βουνά,
βρήκα κύπρινα πουλιά.
Δίχως μάτια τάειδα,
δίχως σκάλα ανέβηκα,
δίχως χέρια τάπιασα.

Δίχως μαχαίρι τάσφαξα,
δίχως φωτιά τάψησα.
Κι αν δεν πιστεύεις στρόφο μου,
έβγα έξω να με δεις.

ιστ. Ο κοκίτης (Το καρκαλέτσι)

Ο συνεχής βήχας σταματάει με γουμαρόγαλο.

ιζ. Το κριθαράκι

Το ληχιάει ο πρωτότοκος, ήτοι λέγει το πρωί κοιτώντας προς την Ανατολή:

319. Το χαλκωματένιο τηγάνι (13-1-1994).

Αμ! αμ! κριθαράκι,
φεύγα μη σε φάω,
γιατί είμαι πρώτο κουταβάκι.

ιη. Το κρουολόγημα

Ρίχνουν βεντούζες, βάζουν στην πλάτη πειρέλαιο, τρίβουν το κορμί με ρακί ή οινόπνευμα, στα οποία ρίχνουν και κόκκινο πιπέρι. Ακόμα δένουν στο σώμα ποκάρι μαλλί, στο οποίο ρίχνουν ρακί, οινόπνευμα και κόκκινο πιπέρι, χρησιμοποιούν και ζεστά πίτουρα ή στάχτη. Επίσης ρεισίφι, ζεστή πλάκα ή πέταλο και ζεστό πόνιζιο.

ιθ. Ο λαιμός

Για τον πόνο του λαιμού χρησιμοποιούνται βδέλλες, πικρό αγκάθι, κατράνι, ελιές, φροξυλιές, ακόμα και ο άσπρος ποταμίσιος βάτραχος (τον στουμπίζουν, ρίχνουν λίγη ζάχαρη και τον βάζουν στο λαιμό). Καίνε επίσης εξωτερικά το λαιμό με ίσκα, βάζουν και καλαμποκίσιο ζυμάρι με ξυνό. Τέλος σταυρώνουντο λαιμό εννιά φορές με το δάχτυλο αλειμμένο στη στάχτη και τα λόγια:

Ήταν εννιά αδερφές,
πέθανε η μία,
απόμειναν οχτώ.

Επακολουθεί το πρώτο σταύρωμα.

Ήταν οχτώ αδερφές,
πέθανε η μία,
απόμειναν εφτά.

Γίνεται το δεύτερο σταύρωμα, κ.ο.κ. Τελευταία λένε:

Ήταν μια αδερφή,
πέθανε κι αυτή,
δεν απόμεινε καμμία.

κ. Η λειχήνα

Όταν το δέρμα κοκκινίζει και ξεπετσιάζεται, τότε αλείφεται με στάχτη, καπνό τριμμένο ή ζούρα από τσιμπούκι, αποτελεσματικό είναι και το λειχνόχορτο.

κα. Η λούγγα

Τη σταυρώνουν με τρεις πειρούλες στο σταυροδρόμι, με την ξύλινη κουτάλα ή το αδράχι και στη στάχτη:

Λούγγα, δρούγγα.
Λούγγα πάει στην πόλη,
δρούγγα γύρισε.

Στο τέλος χτύπαγες τ' αδράχτι τρεις φορές καταγής και ύστερα πεταγόταν. Άλλες φορές δένουν ράμα από καρούλι στο μεγάλο δάχτυλο του ποδιού.

κβ. Το λουχνάρι

Όταν είναι μικρό το σιρίβουν και δε μαζεύει, διαφορετικά το κόβουν με ξυράφι. Βάζουν επάνω ρεισίνι, για να σπάσει. Για μαλακτικά χρησιμοποιούνται μέλι, τριμμένο γυαλί, βρασμένα κολοκύθια· επίσης ψημένα κρεμμύδια και κερί, που τα ανακατεύουν με λάδι και ρεισίνι.

κγ. Το μάτι

Για τον πονόματο χρησιμοποιούν βρασμένα τριαντάφυλλα, χαμομήλι, ακόμα ζυμάρι μπομπότας και κερί (σκέτο ή σε πανί, κηροπάνι), πιο αποτελεσματικό θεωρείται το κερί του Αϊ-Γιαννιού (στις 24 Ιουνίου).

320. Τα χαράρια κυριαρχούν στις Βλαχόστρατες· εδώ ξεφόρτωμα στ' Ασπροποταμίτικα βουνά το 1929.

κδ. Η μέση

Χρησιμοποιούν το ρετσίνι και τραβούν τα πάκια.

κε. Η μύγα

Για το φτύσιμο της μύγας πίνουν γάλα γυναίκας.

κστ. Η μύτη

Η αιμορραγία της μύτης σταματάει, όταν έχουμε στην τσέπη του σταματήρα, χάντρα γυάλινη και παρδαλή, που έπεφτε με το χαλάζι, ή φοράμε δαχτυλίδι με κόκκινη χάντρα. Επίσης στομπίζουν καμένο τσιόφλι αυγού (βαμμένο κόκκινο τη Μεγάλη Πέμπτη) και το τραβούν στη μύτη σαν ταμπάκο, ή τρώνε στομπισμένο αγκάθι από τον μπακαλιάρου του Ευαγγελισμού. Ρίχνουν ακόμα κρύο νερό στο κεφάλι, το γυρίζουν προς τα πίσω, βγάζουν και καμιά τρίχα, ενώ με το δάχτυλο πιέζουν τη μύτη.

κζ. Το ξεπάγιασμα

Χρησιμοποιούνται η κοπριά των ζώων και τα άχυρα. Ακόμα: Ξεπάγιασες; τρίψε χέρια-πόδια με χιόνι, κι αν δεν έχεις χιόνι, χτύπα τα, το αίμα θ' ανάψει. Μην ζυγώνεις απότομα τη φωτιά.

κη. Το ξέστριμμα

Ο ξεστριμμένος στριβεται: Φέρνουν τρεις γύρες με το δάχτυλο ένα μαύρο μαντήλι στον ομφαλό, δένουν ποτήρι νερού με δεκάρα και λένε τρεις φορές:

Όφολος, στρόφολος
εφοδίζει νοικοκύρη,
πονηρά η νοικοκυρά.

Υπάρχουν και ειδικοί, που τραβούν τον ομφαλό κάτω από τη μασχάλη. Στήνουν επίσης στον ομφαλό σίτα, τη σφίγγουν με σχοινί, μέχρις ότου να έρθει στη θέση του. Σταυρώνουν ακόμα τρεις φορές τα χέρια πάνω στον ομφαλό και ενώ βγάζουν και μια ρίζα βασιλικού, να πιουν το βρασμένο νερό της, λένε:

Έφυγε ο οφαλός,
έφυγε ο ουρανός.
Γύρισε ο ουρανός,
γύρισε ο οφαλός.

Τα ξεστριμμένα μωρά φέρνουν τρεις γύρες με το κεφάλι προς τα κάτω, από δεξιά προς τα αριστερά, πάνω σε μαύρο μαντήλι ή σκούπα, ριγμένα στην κύρια είσοδο του σπιτιού.

κθ. Η πλευρίτιδα

Κολλάνε *βιζικάντι* (είδος εμπλάστρου, εκδόριο), σήκωνε φρουσκάλα, που την έκοβαν. Πάνω στην ξεφλουδισμένη πληγή τοποθετούν ειδικό πλατύφυλλο, αλειμμένο με *βούτυρο*, που τραβούσε τα υγρά. Βάζουν το ζυμάρι από το *λιανοκόκκι* σε σακούλα και αυτήν πάνω στον πόνο.

λ. Ο πόνος

Για τους διάφορους πόνους χρησιμοποιείται ζεστή *πλάκα*, τυλιγμένη σε μάλλινο ύφασμα. Σε τσιόφλι από καρύδι βάζουν στουμπισμένο *κουρπονέλο* (είδος αγριόχορτου), σπάνε τη φούσκα και αλείφουν την πληγή με φρέσκο βούτυρο. Επίσης πίνουν νερό από το *σκορπίδι* (χόρτο, που σκορπάζει τον πόνο).

λα. Το πρόσωπο

Άμα βγάζει σπυριά, πλένεται με *κρασί*, αλείφεται με καμένη *ρίγανη* και *στάχιη* και μετά κρατούν στο πρόσωπο καμένο *ψωμί*, βουτηγμένο στο κρασί.

λβ. Ο πυρετός

Τρίβουν τον άρρωστο με *ξύδι* ή του βάζουν πανιά βρεγμένα επίσης στο *ξύδι*, στο κεφάλι *μαντήλι* βρεγμένο, πίνουν και ειδικό *χορτάρι*.

λγ. Οι ρευματισμοί

Αλείφονται με *πειρέλαιο*.

λδ. Ο σκορπιός

Σκοτώνουν τον ίδιο το *σκορπιό* και τον βάζουν πάνω στο τσίμπημα.

λε. Το σκυλί

Στη δαγκωματιά του σκυλιού βάζουν ξερό και μισό *φασόλι* ή *κουκί*, ακόμα και φρέσκο *τυρί*.

λστ. Το σπάσιμο

Πρώτα προσπαθούν να φέρουν το σπασμένο μέρος στην κανονική του θέση, ύστερα για θεραπεία δένουν με *σανιδάκια* μείγμα από *ασπράδι αυγού*, *σαπούνι*, *λινάρι*, και *τραγόμαλλο*.

λζ. Η σπλήνα

Πρέπει να φας πολλά σκόρδα με ζύδι. Επίσης τινκόβουνη τινσταυρώνουν.

λη. Το στήθος

Φέρουν επάνω τους χιένα μαύρη ή το καίνε με ίσκα. Ειδικότερα για τον πόνο του γυναικείου στήθους μαζεύουν άσπρη ακαθαρσία σκυλιού, θυμιατί-
ζεται και μπαίνει για μια βραδιά στο στήθος· την επόμενη ημέρα την ξανα-
βάζουν απ' όπου την πήραν.

λθ. Το στόμα

Για να φύγει ο πόνος κάνουν γαργάρα με αλατισμένο νερό ή αλείφουν το στόμα με καθαρό μέλι. Επίσης δίπλα στο ποτάμι σταυρώνουν τρεις φορές το στόμα με βατσουνιά (βάτα), χωρίς να την ξεριζώσουν, και λένε:

Βατσουνιά ριζάμενη
κι νερό τρεχούμενο

321. Μπροστά στο μαγειριό (8-7-1985).

πέρασε απ' το στόμα μου,
πάρε μου τον πόνο μου.

Τέλος για τον πονόστομο (κάφτρα) των μικρών παιδιών στη χάση του φεγγαριού με το πρώτο αστέρι σταυρώνουν με τρία αναμμένα δαδιά την κάφτρα και κάθε φορά, που σβήνουν από ένα στο νερό, λένε:

Κάφτρα και τ' άστριο
παν' στην πόλη.
Τ' άστριο γύρισε
κι η κάφτρα απόμεινε κει.

μ. Το στούμπισμα

Τυλίγουν το στουμπισμένο μέρος με φρέσκο τομάρι, ιδιαίτερα η κεφαλούκα (το κεφάλι) φέρνει καλύτερο αποτέλεσμα. Βδέλλες ρουφούν το στουμπισμένο αίμα. Χρησιμοποιείται και ο μαύρος βώλος, που πέφτει με τον κεραυνό ή είναι αυτός ο κεραυνός. Βγαίνει από τη γη ύστερα από 40 ημέρες και πρέπει να τον μάσεις αμέσως, πριν προλάβει να τον κατοικήσει ο διάβολος. Το ξύσμα πίνεται με νερό.

Τα διάφορα χορτοβότανα έχουν πάλι το μερίδιό τους. Στουμπίζουν κρεμμύδικαι τσουκνίδα με αλάτι ή βράζουν μολόχα με λίγο λάδι και τα δένουν στο στουμπισμένο μέρος.

μα. Η συχνουρία

Σταματάει, όταν τρως σούρλο γουρουνιού.

μβ. Το φίδι

Η δαγκωματιά σταυρώνεται με τα λόγια:

Σταυρόν και Σταυρωμένον πιστεύω.

Θέλω να κατέβω στην οικουμένη κρίση,
να δέχομαι και τις καλές ψυχές.

Όποιος το ξέρει να το πει τρεις φορές την ημέρα,
να μην φοβάται από βροντή, από αστραπή,
από δαιμονικόν ασκέρι,
από αστρίτη, από οχιά
και από παν θηρίον.

Παναγιά, λύτρωσον ημάς
από οχιά, δραγγολαγιά
και από παν κακό ασκέρι. Αμήν.

Εάν το δάγκωμα του φιδιού έγινε σε άνθρωπο, χαρακιάζεται το μέρος, το αίμα ρουφιέται, δένεται ακόμα από το επάνω τμήμα, για να μην κυκλοφορήσει το δηλητήριο. Στα ζώα χτυπάνε με βελόνα το μέρος για να φύγει το δηλητήριο και πλένεται με σαπούνι και ξύδι.

μγ. Η φτέρνα

Αλείφουν τις σκασμένες φτέρνες με *αίμα γουρουνιού*. Επίσης στάζουν *κατράνι ή ρεισίνι*.

μδ. Το χέρι

Όταν παρουσιάζεται πόνος στο άκρο του χεριού (*καρφάκι*), βουτούν το νύχι σε βρασμένο *καφέ*, που τον ρίχνουν σε τρύπα της γης. Επίσης στάζουν στον πόνο *αίμα από ουρά ή αυτί γάτας*.

3. Οι αντιλήψεις

Όταν αρρώστειαν τα παιδιά, έδεναν το βράδυ ένα σχοινάκι στη μέση τους και την επόμενη το έρριχναν σε σταυροδρόμι. Εδώ περνούσαν τα ζώα και έπαιρναν την ασθένεια του μικρού.

322. Η ξύλινη τάβλα (28-8-1993).

Άμα έπεφτε αρρώστεια ή και απλώς αναφερόταν, ακολουθούσε η απο-
τρεπτική ευχή: μακριά απ' εδώ!

4. Οι πρακτικοί γιατροί

Αντικαθιστούν όλες τις ιατρικές ειδικότητες, τι μαιευτήρες, οδοντογια-
τροί, παθολόγοι, τι ορθοπεδικοί! Για το χωριό πραγματική σωτηρία. Πού να

323. Ο οδοντογιατρός Τσαντούλης Πέτρος (17-7-1986, αναπαράσταση).

βρεθεί τότε γιατρός στο Ματσούκι; Πώς και πότε να φτάσεις στα Γιάννενα; Πρόσθεσε φυσικά και τη φτώχεια. Οι πρακτικοί γιατροί, πάντοτε εξυπηρετικοί, δε ζητούσαν μεν αμοιβή, αλλά οι χωριανοί οπωσδήποτε κάτι πρόσφεραν, χρήματα και συνήθως φαγώσιμα (5 χεριές τσάι βουνού, 10 αυγά, 1 τέντζερη γάλα, κλπ.).

Σήμερα ο συνταξιούχος κλητήρας της Κοινότητας Πέτρος Τσαντούλης είναι άριστος μάμος, αλλά και γενικός γιατρός και νοσοκόμος. Παίρνει αίμα ανάμεσα στις αρτηρίες του μετώπου για την πίεση, φημισμένος οδοντογιατρός (Εικ. 323): Έβαζα ένα σκαμνάκι, τους ακουμπούσα το κεφάλι σε μια δικάλα της σκαμνιάς και τραβούσα γερά το δόντι· δεν έπαθα ποτέ γκάφα. Είχα διαφορετικές δοντούρες: μια για τα πίσω δόντια, πούναι διπλά, άλλη για τα μπροστινά, με διαφορετική έβγαζα τις ρίζες, όλες-όλες τέσσερις. Είχα και μια παλιοτανάλια και τράβαγα, ούτε ένεση, ούτε τίποτε...

Παλιός οδοντοβγάλτης ήταν ο παππούς ο Τόλης (ο Λούγγος), επίσης ο παππούς ο Κούμπης (Κωσταδήμας Γεώργιος του Ιωάννου). Κάποτε έβγαλε ένα δόντι με τρεις μεγάλες ρίζες και η γυναίκα έπεσε λιπόθυμη· εκείνος: βάλτε της λίγο τσίπρο, να μην πάθει μόλυνση, θα συνέλθει μόνη της, μη τη φοβάστε! Ο Κούμπης κάθιζε τους πελάτες του στο πέτρινο πεζούλι, κάτω από την κληματαριά. Ενώ προσπαθούσε να καθησυχάσει τον πονεμένο: Μη φοβάσαι, δεν είναι τίποτα, δεν πονάει, μη φοβάσαι, ακουγόταν ξαφνικά το χραπ! της δοντάγριας και το δόντι είχε βγει. Λίγο αλατόνερο στο στόμα, κοντά στο χαλασμένο έβγαινε και από κανένα γερό.

Ορθοπεδικοί υπήρξαν πολλοί στις ημέρες μας: Ο Μήτσιο Τσαντούλης, Πέτρος Βενετίκας, ο Τσιγγέλης (Κωσταδήμας Παντελής). Ακόμα ένας, ο Τσαντούλης Χρήστος του Κωνσταντίνου, ξεγεννάει τα ζώα, κάνει ενέσεις, παίρνει αίμα, μου μιλάει ως εξής για την ορθοπεδική του (Ιούλιος 1985):

— Τραβάω πρώτα το σπασμένο, όσο νάρθει στη θέση του και μετά το τρίβω λίγο. Ρίχνω στο πιάτο ασπράδι από αυγό και δυο σταγόνες τσίπρο, λίγο τριμμένο σαπούνι, λίγο ψιλοκομμένο τραγόμαλλο. Τα χτυπώ και γίνονται σαν μαστίχα, τα ρίχνω σε καρτί, το βάζω πάνω στο σπασμένο μέρος και το δένω με σχοινιά και ξυλάκια, η κόλλα είναι σαν γύψος. Στα σπασίματα και βγαλσίματα όλη η δουλειά είναι στο τράβηγμα.

Δ) Η ΘΕΙΑ ΒΟΗΘΕΙΑ

Για τις διάφορες αρρώστειες και επιδημίες προσκαλούν τον Άγιο Βησσαρίωνα από το Μοναστήρι του Δούσικου Τρικάλων ή τον Άγιο Μόδεστο από τη Μονή της Πύρρας του Ασπροπόταμου. Γενικά καταφεύγουν στο Θεό με Θείες Λειτουργίες, τάματα, κλπ.

— Το 1918 πέθαιναν στο χωριό 2-3 άνθρωποι την ημέρα από κακιά αρρώστεια. Έκαναν τότε αγιασμό και λιτανεία· από τη Μαυριά ανέβηκαν στα Μακρέικα και από τους Γκουγκαίους και τα Παπείικα κατέβηκαν πάλι στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής, στην πλατεία. Στις 12 τη νύχτα βαρούσε λυπητερά μόνη της η καμπάνα. Μη φοβάστε, λέει η γριά η Μπουζούκου, φεύγει η ασθένεια. Την άλλη μέρα «κόπ'καν ο κόσμος», δεν πέθαιναν. Μας βοήθαγε η Παναγία, δεν είχαμε τότε άλλο γιατρό από το Θεό.

323α. Τοιχογραφία του 1737 στο παρεκκλήσι του Προδρόμου της Βύλιζας (11-4-1992).

483. Ιδέ σχετικά σ.

323β. Το Ματσούκι Ανατολικά (7-2-1977). Στην πλατεία δεσπόζει ο Ναός της Αγίας Παρασκευής με το χαγιάτι Νότια.

ΧΙΧ. Η ΦΟΡΕΣΙΑ

Α) ΓΕΝΙΚΑ

Όλα τα ρούχα στο Ματσούκι, ανδρών και γυναικών, τουλάχιστον μέχρι το 1940/1950 ήταν σκούτινα (υφασμένα στον αργαλειό, εκτός από μερικά γυναικεία (νυφικά). Ορισμένα μάλιστα είναι από τραγόμαλλο, που κρατάει ζέστη και διώχνει τη βροχή. Τα ράβουν οι ντόπιοι ραφτάδες, μοδίστρες δεν υπάρχουν, μερικά ράβονται και στο χέρι. Ντόπιοι τσαγκάρηδες κατασκευάζουν και τα παπούτσια.

Άντρες και γυναίκες φοράνε τα ίδια ρούχα όλο το χρόνο, τα θερινά είναι μόνον πιο λεπτά. Υπάρχουν και ενδύματα κοινά για άντρες και γυναίκες. Ειδικά ρούχα για επαγγελματίες δεν υφίστανται (Εικ. 324).

324. Ματσούκι 1939.

Β) Η ΑΝΔΡΙΚΗ ΣΤΟΛΗ

1. Γενικά

Αποτελείται από σεγκούνι (ή σαλιβάρι, φουστανέλα, μαντύα, παντελόνι

325. Το μάλλινο γιλέκο του αργαλίσσιου ανδρικού σεγκονιού (στολή του 1924) κεντημένο όμορφα από πίσω στη μηχανή από ντόπιο ράφτη (27-6-1985).

σημερινό). Το εσώβρακο είναι μακρύ και η φανέλα έχει μανίκια, στα οποία ράβονται τα κνέτια. Επάνω στο πουκάμισο φοριέται γιλέκο με σακάκι. Τα τσιρέπια είναι κοντά ή ψηλά και στα πόδια τσαρούχι (ή μπότες, σήμερα σκαρπίνι). Η μέση ζώνεται με σελάχι (αργότερα ζουνάρι, τώρα λουρί), το κεφάλι καλύπτεται με κούκο (ή σκούφια). Φυσικά δεν λείπει και η κάπα.

Οι κύριες ενδυμασίες διακρίνονται χρονολογικά σε φορεσιά με: 1) σεγκούνι 2) σαλιβάρια 3) φουστανέλα 4) μαντύα και 5) παντελόνια (σημερινή).

326. Μπλε σαλιβάρια, σακάκι δίμτο (1920).

327. Ματσουκιώτης του 1938 με τα μάλλινα.

2. Σεγκούνια, τα (Τσιπούνι, Βλάχ.) (— 1900/1920)

Σκούτινα, άσπρα ή μαύρα, μέχρι το γόνατο και με πολλά λαγγιόλια, μπροστά είναι ανοιχτά και κλείνουν με κόψα ή κουμπί. Στο στήθος είναι κεντημένα με μετάξι και σε διάφορα σχέδια, στο κάτω μέρος σειραδωμένα (3-4 μάλλινες κλωστές —σειράδια—, μαύρα ή άσπρα, ράβονται στο ρούχο). Τα σεγκούνια φορούσαν κυρίως οι ηλικιωμένοι και αντιστοιχούν προς τις γυναικείες φούστες, οι οποίες όμως είναι κλειστές μπροστά (Εικ. 195, 242, 325, 420).

Πάνω στο σεγκούνι φοράνε, κυρίως τις γιορτές, το γιλέκο, μάλλινο, άσπρο ή μαύρο, επίσης κεντημένο με μετάξι πίσω-μπρος, τα μανίκια κρέμονταν πίσω για ομορφιά και καμάρι (Εικ. 325, 421). Το πουκάμισο φοριέται κάτω από το σεγκούνι, φτάνει μέχρι το γόνατο, άσπρο και συνηθισμένο, αλλά για τους γαμπρούς και στις γιορτές ήταν φαρδομάνικο (Εικ. 242, 325). Οι κάλτσες, άσπρες και μάλλινες, φτάνουν ψηλά μέχρι τα σκέλη. Τη στολή συμπληρώνουν: τσαρούχια, κούκος (σκούφος), σελάχι, όταν κρύωναν έρριχναν από πάνω και καμμιά κάπα.

328. «Εστεφανοθικά τους 26 Ιουλίου 1929. Αντωνιους Γρατσάνης». Οι νεόνυμφοι δίπλα στον καθισμένο γέροντα, στολή με μπουραζάνα, η γυναίκα με ζακέτα.

3. Σαλιβάρια, τα (Μπουραζάνες, οι, Τουμάνια, τα) (1900-1940)

Σκούτινο παντελόνι, που δένεται στη μέση με μάλλινο σχοινί, διάλεγαν το καλύτερο και ασπρότερο μαλλί. τα γαμπριάτικα ύφαιναν με φίνο και σε τέσσερα μπτάρια, για να γίνουν πιο ωραία. Από το 1920 εμφανίζονται παράλληλα προς τις άσπρες (Εικ. 328, 329, 331, 334, 350, 392) και οι καφέ μπουραζάνες, υπήρχαν και μπλε στο λουλάκι (Εικ. 326, 331). Το ύφασμα μπορεί να ήταν και τραγομαλλίσιο, μερικές φορές και τσόχα αγοραστή.

Οι άσπρες κάλτσες είναι ψηλές μέχρι τα σκέλη, από το 1920 αρχίζουν να περιορίζονται μέχρι το γόνατο. Τη στολή συμπληρώνουν το ισαρούχι, ο κούκος, το γιλέκο με το σακάκι και το σελάκι. Επίσης το πουκάμισο, συνηθισμένο ή φαρδομάνικο, που μπαίνει μέσα στην μπουραζάνα. Αλλά συνήθως αντί για πουκάμισο φορούσαν τα ντιμίρια.

329. Μπουραζάνες και ποδιές (1930). Ο καθιστός άνδρας είναι ο μετέπειτα πρόεδρος Κωσταδήμας Γεώργιος.

Κατά τις διάφορες γιορτές, τους γάμους και τα πανηγύρια η καθημερινή ανδρική στολή έπαιρνε επισημότερο χαρακτήρα με τη φουστανέλα και το μανδύα.

4. Φουστανέλα, η (— 1940)

Η γνωστή μας εθνική στολή, άσπρη και πάνινη, με πολλά λαγγιόλια, που έφτανε λίγο πάνω από το γόνατο (Εικ. 392).

Γιλέκο μαύρο, κεντημένο με μετάξι, τα μανίκια κρέμονται περήφανα, πουκάμισο άσπρο, φαρδομάνικο, τσαρούχι και κάλτσες άσπρες, ψηλές μέχρι τα σκέλη, μάλλινες ή βαμβακερές, στη μέση φοριέται το σελάχι.

5. Μαντύας, ο (— 1940)

Το ύφασμα αργαλίσιο. αλλά κυρίως αγοραστή τσόχα, μπλε ή μαύρο, μακρύς μέχρι το γόνατο, με λαγγιόλια, μπροστά ανοιχτοί με πολλά κουμπιά, πίσω ριγμένα τα μανίκια για καμάρι. Έτσι ο μαντύας μοιάζει με το σεγκούνι (Εικ. 330).

330. Μανδύας του 1938 (10-7-1985).

Τη στολή με το μαντύα συμπληρώνουν το πουκάμισο, άσπρο φαρδομάνικο, οι κάλτσες, βαμβακερές και ψηλές μέχρι τα σκέλη, το σελάχι με το τσαρούχι και τη σκούφια.

6. Παντελόνια, τα (1930/1940 - σήμερα)

Κυρίως μετά τον πόλεμο του 1940 τις μπουραζάνες διαδέχονται τα σκούτινα παντελόνια, μπλε και σκούρα. Μερικές φορές από το γόνατο και κάτω δεν είναι ανοιχτά αλλά δένονται στο πόδι με κουμπιά (κυλότα, Εικ. 327, 333). Από το 1950 αντικαθίστανται βαθμηδόν με αγοραστά υφάσματα.

Το πουκάμισο είναι το συνηθισμένο και μπαίνει μέσα στο παντελόνι. Από πάνω φοριέται μάλλινο σακάκι με θέλπα στο γιακά. Τα παραδοσιακά τσαρούχια αντικαθίστανται σιγά-σιγά από τα κοινά, συνηθισμένα σήμερα, υποδήματα.

Αξίζει να σημειώσουμε ακόμα, ότι τα μικρά παιδιά (μέχρι τα 10-12 χρόνια) φορούσαν παντελονάκια πλεχτά με το βελονάκι.

331. Γυναίκες με ζακέτες και ποδιές, άντρες με γιλέκα, σκούτινα παντελόνια ή μπουραζάνα (15-8-1938, Βυλιζα).

7. Τα υπόλοιπα ρούχα

α. Γιλέκο, το

Αργαλίσιο, μπροστά κλείνει με κουμπιά και φτάνει μέχρι τη μέση, φοριέται πάνω από το πουκάμισο (Εικ. 328, 334, 350).

β. Εσώβρακο, το

Υφαμένο στον αργαλειό, άσπρο και μακρύ μέχρι τα κότσια.

γ. Ζουνάρι, το

Είδος λουριού με μεγάλο πλάτος, για να βαστά καλύτερα τη μέση, αλλά

332. Φορεσιά με μαντύα, πουκάμισο φαρδυμάνικο, σκούφια, σελάχι (1938).

333. Σκούτινο παντελόνι κυλότα (20-9-1984).

και να στολίζει λίγο τον άνθρωπο (για καμάρι, όπως και το σελάχι). Παλιότερα ήταν μάλλινο, μπλε, μια πιθαμή πλάτους, τόφεραν δυο γύρες στη μέση, οι άκρες καρφώνονται με κόψες. Από το 1920 έχουμε και ζουνάρια πλεχτά με βελονάκι, άσπρα ή μπλε, πέντε δάχτυλα πλατιά, δυο γύρες στη μέση, δένονταν δεξιά, τα κρόσια κρεμασμένα (Εικ. 334, 343).

Τα ζουνάρια φορούσαν κυρίως με τις μπουραζάνες, διαδέχτηκαν το σελάχι, και αυτά αντικαταστάθηκαν από το σημερινό στενό λουρί.

δ. Κνέτια, τα (Κανέτα, η)

Μάλλινα πλεχτά επιμάνικα, κεντητά και λαστιχένια. Ράβονται στα κοντά μανίκια της μάλλινης φανέλας και πέφτουν μέχρι τον καρπό του χεριού, τα μανίκια σφίγγουν και διώχνουν το κρύο, συγχρόνως δίνουν και ομορφιά.

334. Ο άντρας: γιλέκο με φούντες και κούκο, μπουραζάνα με ζωνάρι, τσαρούχι, η γυναίκα: ζουνάρι μονοκόμματο (1925).

ε. Κούκος, ο (Σκούφος, ο)

Κάλυμμα της κεφαλής, στρόγγυλος και μαύρος, ίσιος (χωρίς σούρες), ύφασμα αγοραστό καλό (τσόχα). (Εικ. 331, 334).

στ. Πουκάμισο, το

Μακρύ, σχεδόν μέχρι το γόνατο, από τη μέση και κάτω κλειστό, το επάνω ανοιχτό μέρος κλείνει με τρία κουμπιά, ο γιακάς σκέτος. Υπάρχει πουκάμισο καθημερινό και επίσημο (φαρδομάνικο).

1. Το συνηθισμένο. Ποικίλου χρωματισμού με μανίκια στενά και μακριά, μέχρι κάτω στο χέρι (Εικ. 326).

2. Το φαρδομάνικο. Άσπρο και με κέντημα μπροστά. Διαφέρει από το καθημερινό στα μανίκια, που είναι φαρδιά και κρέμονται λίγο κάτω από τον αγκώνα, φτάνουν και μέχρι τον καρπό του χεριού. Για να καλυφθεί ο καρπός φοριέται από κάτω συνηθισμένο πουκάμισο, που έχει στενά μανίκια, ή χρησιμοποιούνται τα κνέτια της φανέλας (Εικ. 332).

335. Η πρώτη γυναίκα φοράει ζακέτα, η άλλη έχει μαντήλι με κουκάκια (1936).

ζ. Σακάκι, το (Σουλτούκου, Βλάχ.)

Σκούτινο και με θέλπα στο γιακά (Εικ. 326, 329).

η. Σελάχι, το (Σελιάχι, το)

Τουλάχιστον μέχρι το 1940/1950 η μέση ζώνεται με σελάχι, πέτσινο, συνήθως κεντημένο με πατημένα κουμπιά, φάρδος μια πιθαμή και μάκρος δυο (πίσω δενόταν με λουριά). Είχε 5-6 δίπλες-φύλλα, όπου έβαζαν διάφορα μικροπράγματα (λεφτά, σουγιά, καπνοσάκουλα, πριάκονο, ίσκα, μαχαιράκι σε θήκη, κουμπούρι, τσιακμάκι, τσαγγροσούφλι, σπάγγο, κλπ.) (Εικ. 242, 332, 351).

Στο φόρτωμα των ζώων ακουμπούσαν τα τσιουβάλια στα σελάχια, που κρατούσαν σταθερή τη μέση. Οι ταξιδιώτες τα χρησιμοποιούσαν και για προσκέφαλο, αντί για το τσαρούχι. Τα σελάχια φορούσαν κυρίως με τη φουστάνελα, τις μαντύες, το σεγκούνι, αλλά και την μπουραζάνα, μερικοί παππούδες τα έβαζαν κάθε μέρα.

336. Οι γυναίκες με ζουνάρια και φούστες κεντημένες κάτω, ο άντρας με σκούφια (1927).

θ) Σκούφια, η

Κάλυμμα της κεφαλής, στρόγγυλο με σούρες στην κορυφή και από ατάξι μαύρο ή κόκκινο. Έχει και φούντα με μακριά κρόσσια, που πέφτουν για καμάρι πίσω μέχρι την πλάτη (Εικ. 332, 392).

ι) Σχοινί, το

Μάλλινο, πλεγμένο στο χέρι, για να δένουν στη μέση τις μπουραζάνες.

ια) Τσιρέπια, τα

1. Τα κοντά τσιρέπια. Μάλλινα, πλεχτά στο χέρι με βέργες (λάσπιχο για τους νέους, σκέιτο για τους γέροντες), κυρίως μπλε στο λουλάκι. Τα ανδρικά έχουν συνήθως μια γιρλάντα, τα γυναικεία είναι με σχέδια.

2. Τα ψηλά τσιρέπια. Συνήθως από ειδικό σκουτί (καλισσοσκούπι), αλλά και αγοραστά, άσπρα, χωρίς πατούσες (φορούσαν άλλα κοντά τσιρέπια), λίγο κάτω από το γόνατο μαύρες φουντωτές καλτσοδέτες. Με το μα-

337. Άντρες με σκούτινα (μπουραζάνα, γιλέκο, σακάκι) και τσαρούχι, η γυναίκα μαντήλι με κουκάκια, στην αριστερή άκρη ενσωματωμένος Ματσουκιώτης της Αμερικής (1923).

ντύα, τη φουστανέλλα ή το σεγκούνι δεν φοράνε παντελόνι, αλλά μόνον τις ψηλές κάλτσες (Εικ. 242, 325, 332).

ιβ. Φανέλα, η (Κατασάρκα, Βλάχ.)

Σκούτινη ή μάλλινη, πλεχτή στο χέρι, άσπρη, στο μάκρος περνούσε τη μέση, για να ζώνεται. Διάλεγαν για τα εσώρουχα (φανέλα, σώβρακο) το μαλακότερο μαλλί.

338. Μάλλινη - αργαλίσια φούστα κεντημένη στο χέρι σε καμπά (σταφυλάκι, 9-7-1985). Και οι μυτούλες είναι επίσης κεντημένες.

Γ) Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

1. Γενικά

Η καθημερινή γυναικεία ενδυμασία αποτελείται από φανέλα, κοντοφού-

339. Η γιαγιά έχει γερά δεμένο το κεφάλι με δυο μαντήλια, η γυναίκα το έχει φλιόγκο (1935).

στα. φούστα, μαντήλι στο κεφάλι, όταν είχε κρύο φορούσαν και ζακέτα. απαραίτητη και η ποδιά. Στους γάμους και τα πανηγύρια φοράνε φουστάνι, σεγκούνι, ποδιά, κάλτσες και ασημένια ζώνη.

2. Ζακέτα, η (Πουλκάκια, Βλάχ.)

α. Η καθημερινή ζακέτα. Σκούτινη ή αγοραστή, χωρίς κέντημα, μανίκια μακριά. Φοριέται πάνω από τη φούστα και αντιστοιχεί με το ανδρικό σακάκι (Εικ. 335).

β. Ζακέτα ατλαζένια. Μπροστά ανοιχτή και χωρίς κουμπιά, επίσης λείπει ο γιακάς, μαύρη με δαντέλες πάλι μαύρες. Κατά το διάστημα 1920/1930-1945/1950 αντικαθιστούσε το φλοκάτο στη νυφική στολή (Εικ. 328, 331, 403).

3. Φλοκάτο, το (Σεγκούνι, το Βλάχ. Σάρικα ή Σαϊάκου).

Δεν είχε μανίκια, ούτε και λαγγιόλια, μπροστά ανοιχτό, στο μάκρος έφτανε κάτω από το γόνατο (Εικ. 404).

340. Μέσα στο τσακιστο-μπρασελε ζωνάρι το παρόμοιο μπελετζικί (1936). Από την ιδιωτική συλλογή της Χρυσάνθης Κωστίκα, που την ευχαριστούμε θερμά (10-5-1985).

Δίμτο χοντρό και μαύρο, κεντημένο από τον ντόπιο ράφτη με χρωματιστά χάρτσια (Εικ. 412). Γύρω-γύρω στην άκρη και εξωτερικά ράβεται το ρούχο (κόκκινη στενή λωρίδα), εσωτερικά υπήρχε φόδρα γκρινά χρωματιστή: Άνοιγαν οι φτερούγες στο κορό και φάνταζε η τσόχα (Εικ. 392). Από πίσω κρεμόταν ασημένα αλυσίδα για λούσο, αλλά και να διπλώνουν οι φτερούγες, για να διευκολύνονται στις δουλειές. Το φλοκάτο με το ατλαζένιο φουστάνι φορούσε η νύφη, όταν ο γαμπρός είχε σεγκούνι ή φουστανέλλα (Εικ. 241, 242).

4. Φούστα, η

Σκούτινη, φαρδιά με 5-6 μάνες (φύλλα), στο κάτω μέρος κεντημένη ή χρωματιστή λωρίδα θέλπας (Εικ. 336, 338). Μέχρι το 1950/1960 τη φορούσαν καθημερινά οι γυναίκες, τώρα τη συναντάς στο κορμί καμμιάς γριάς. Υπήρχαν και φούστες πλεγμένες στο χέρι με το βελονάκι για περισσότερη ομορφιά.

5. Φουστάνι, το

— Τότε τα κορίτσια αγόραζαν μόνο ένα φουστάνι, συνήθως κόκκινο, και το φορούσαν ως επί το πλείστον με άσπρη ποδιά. Ήταν το πρώτο και το τελευταίο φουστάνι μέχρι το γάμο τους, οπότε έρραβαν το δεύτερο (νυφιάτικο).

α. Φουστάνι ατλαζένιο. Μέχρι το 1920/1930 ήταν το νυφικό φόρεμα. Έχει κλάρες και ποικίλο χρωματισμό, πολύ μακρύ και φαρδύ με

341. Μονοκόμματο ζουνάρι (17-8-1985).

σούρες ή πέτες, στο κάτω μέρος πρόσθετη λωρίδα (βούρτσα), για να μη φαγώνεται το ρούχο (Εικ. 240, 242, 399).

β. Φουστάνι μεταξωτό. Μακρύ και φαρδύ με πέτες, ο χρωματισμός ποικίλος, συνήθως μπλε. Στη νυφική στολή αντικατέστησε το ατλαζένιο από 1920/1930 μέχρι 1945/1950.

γ. Φουστάνι μεταξωτό άσπρο. Το νυφικό φουστάνι από 1950/ 1960 μέχρι σήμερα, μακρύ μέχρι τα νύχια (Εικ. 235).

6. Η υπόλοιπη στολή

α. Ζωνάρι, το (Ζουνάρι, το)

Ασημένιο, το φοράνε οι νύφες, επίσης οι παντρεμένες γυναίκες στις γιορτές, πανηγύρια, εκκλησία, κλπ. (Εικ. 336, 343, 399). Είναι μονοκόμματο συνήθως (λείο σαν το λουρί, τσέρκιου Βλάχ., Εικ. 334, 341) ή

342. Νυφική ποδιά ροζ ατλαζένια του 1929 (15-11-1985).

τσακιστό (με φουσέκια, Εικ. 340). Στην κλείδωση υπάρχουν τρία μικρά κρεμαστάρια (Εικ. 194α, 403): —*Τόχεις το ζουνάρ', πούγινες νύφ', γιαγιά;* —*Α! όχ', το πούλσα και πήρα καλαμπόκ', είμασταν φτωχοί.*

β. Κοντοφούστα, η

Μάλλινη, χωρίς κορμί, τη φορούσαν κάτω από την κανονική φούστα. Τα κορίτσια συνήθως είχαν κόκκινες κοντοφούστες.

γ. Μαντήλι, το

Κάλυμμα κεφαλής, μάλιστα οι γιαγιές φορούσαν απο δυο μαντήλια (Εικ. 329, 339, 399).

1. Επίσημο μαντήλι. Μεταξωτό και χρωματιστό, με μαύρη δαντέλα ή κουκάκια (Εικ. 4α, 335, 337, 349), νυφικό.

2. Καθημερινό μαντήλι. Βαμβακερό, οι γριές φορούσαν μαύρο

343. Η γυναίκα δεξιά με ζουνάρι (πάνω στην ποδιά) και ζακέτα, ο διπλανός άντρας επίσης με ζουνάρι στη μέση, μπουραζάνα και στο κεφάλι (όπως και οι άλλοι δυο) κούκο (1929).

σκέτο, τα κορίτσια άσπρο με χρωματιστή δαντέλα, που την έπλεγαν μόνα τους στη φουρκέτα με μπρισίμι και βελονάκι.

3. Γιαννιώτικο μαντήλι. Βαμβακερό, πολύ ψιλό και καλό, χρωματιστό με δαντελίτσα, νυφικό.

Το μαντήλι δένεται φλιόγκο: οι άκρες δένονται μπροστά και αριστερά και στο επίσημο ανοίγουν, για να φαίνεται η δαντέλα (Εικ. 339). β) Το δέσιμο γίνεται στη μέση του κεφαλιού και τα κλωνάρια κρέμονται μπροστά, δεξιά και αριστερά, και κρύβουν τα αυτιά (μαντήλι με φτερά), δέσιμο νυφικό. Καρφώνουν και καρφίτσες, για στερέωμα του μαντηλιού, αλλά και για λούσο.

δ. Μπιλιτζίκι, το (Πελετζίκι, το)

Ασημένιο βραχιόλι στο δεξί χέρι, που συνόδευε το ζουνάρι. (Εικ. 340).

344. Άσπρα γυναικεία τσιρέπια με κέντημα (7-5-1985).

ε. Πέπλο, το

Συνοδεύει τη νυφική στολή με το άσπρο μεταξωτό φουστάνι και αντικατέστησε το μαντήλι και τη ζακέτα.

στ. Ποδιά, η

Φοριέται καθημερινά, μέσα ή έξω από το σπίτι, στις διάφορες δουλειές και στο χορό. Μαζεύει τις λέρες, η νοικοκυρά δεν γεμίζει στο ζύωμα, στον κήπο, διατηρείται η φούστα καθαρή, φέρνει και λούσο (Εικ. 308, 329, 331, 335, 382).

1. Ποδιά μάλλινη. Υφαμένη στον αργαλειό με διάφορα σχέδια στο κάτω μέρος (Εικ. 308).

2. Ποδιά ταλαζένια. Νυφική, που πήγαινε με ατλαζένιο φουστάνι. Χαμηλά έχει κεντητή φάσα, κάτω από αυτήν σούρα, υπάρχει και άλλη φάσα κεντημένη με ασημένιες πούλιες και χάντρες. Από την άλλη όψη είναι φοδραρισμένη με λεπτό χρωματιστό ύφασμα (Εικ. 242, 342, 403).

3. Ποδιά μεταξωτή. Άσπρη ή τριανταφυλλίσια, με δαντέλα, φο-

345. Γουρνοτσάρουχα του 1930, κάτω και πάνω όψη (29-8-1993).

ριέται από τις νύφες με το μεταξωτό φουστάνι.

4. Ποδιά πανίσια. Κεντημένη στο κάτω μέρος με το χέρι.

ζ. Σακάκι, το

Πιο κοντό από το ανδρικό (φτάνει μέχρι τη μέση), σκούτινο, δίμτο, μπλε στο λουλάκι, γυακάς με θέλπα. Φοριέται το χειμώνα, την άνοιξη μπαίνει ζακέτα.

η. Τσιρέπια, τα

Πλέγονται στο χέρι με μάλλινες κλωστές, ψηλά μέχρι το γόνατο, όπου δένονται με το τσιριπόσχοινο, άσπρα με πολύχρωμα κεντήματα (Εικ. 315, 344, 399, 431).

346. Η γυναίκα στην άκρη φοράει πορπόδια (1933).

θ) Φανέλα, η

Μάλλινη, μπλε στο λουλάκι και πιο κοντή από την ανδρική.

ι. Διάφορα

1. Το ντουπλόνι. Χρυσή καρδούλα στο λαιμό.
2. Τα σκουλαρίκια. Χρυσά, Γιαννιώτικα. Το αυτί τρυπιέται με βελόνι τη Μεγάλη Πέμπτη.
3. Τα μαλλιά. Δεν τα κόβουν, αλλά τα πλέκουν δυο κοτσίδες, που κρέμονται πίσω.

347. Ο τσαρουχάς Στραγάλης Βασίλειος του Κωνσταντίνου (15-12-1984).

Δ) ΤΑ ΠΑΠΟΥΤΣΙΑ

1. Γενικά

Είναι τα ίδια, επίσημες και καθημερινές, αλείφονται με το αυγό (λίπος) του γουρουνιού, για να μαλακώσει το δέρμα, ο τόπος απαιτεί γερό παπούτσι. Μια αντίληψη: Όταν βγάζεις τα παπούτσια από τα πόδια και αυτά σταυρώνονται, δρόμο θα πάρουμε.

348. Ματσούκι 1920 και τσαρούχι χωρίς φούντα.

2. Άρβυλα, τα

Δερμάτινα, από κάτω πετσι ή λάστιχο, τα χρησιμοποιούν κυρίως οι βοσκοί στα βουνά.

3. Γουρνοτσάρουχα, τα

Τα κατασκευάζουν μόνοι τους με δέρματα από γουρούνια, γελάδια, βόδια. Το δέρμα απλώνεται για στέγνωμα και, για ν' αργάσει καλύτερα, αλατίζεται και καπνίζεται, ύστερα κόβεται για παπούτσι. Μπροστά ράβεται με σπάγκο, το υπόλοιπο πλέγεται με προβειά. Είναι πολύ ελαφρά, χρησιμοποιούνται σε όλες τις δουλειές, αλλά δεν αντέχουν πολύ, μόνον 20-30 ημέρες (Εικ. 345).

349. Η γυναίκα: μαντήλι με κουκάκια, οι άντρες: τσαρούχι, άσπρη μπουραζάνα-γιλέκο-σακάκι-σκούτινα, από το λαιμό το ρολόγι (1925).

4. Πορπόδια, τα

Είδος κλειστής παντόφλας, το μάλλινο ύφασμα ή το πλεχτό ράβεται σε σαμπρέλα ή δέρμα ζώου (Εικ. 346).

5. Σαντάλια, τα

Ξύλινα παπούτσια (λαλούνια) ή μάλλον είδος παντόφλας. Από κάτω ξύλο (πλάτανος, που είναι και ελαφρός), από επάνω γουρνοτόμαρο.

350. Στολή με γιλέκο και άσπρο τουμάνι (1937).

351. Ο τσέλιγκας Γεωργίου Κώστας του Αθανασίου φοράει καθημερινά με τα σκούτινα και το σελάχι (1936).

6. Τσαρούχια, τα

Τα κύρια παπούτσια (Εικ. 242, 325, 326, 327, 331, 332, 333, 351α). Τα επίσημα έχουν καλύτερο δέρμα (αδιάβροχο), από κάτω πεταλάκια, η φούντα είναι μαύρη, τρίχινη. Τα καθημερινά γίνονται με κατώτερο δέρμα (βακέτα), από κάτω έχουν πρόκες, τη μάλλινη φούντα τους έγνεθαν στη ρόκα. Οι παλιοί είχαν και τσαρούχια χωρίς φούντα και με την μπροστινή μύτη λίγο γυρισμένη προς τα επάνω (Εικ. 348).

Οι Ματσουκιώτες τσαρουχάδες των ημερών μας: Καλούσιος Σταύρος του Κωνσταντίνου, Μπαντάλας Βασίλειος του Ευαγγέλου και Στραγάλης Βασίλειος του Κωνσταντίνου (Εικ. 347). Στα Τρίκαλα αγόραζαν τα καλά τσαρούχια από τον Κρανιώτη Σκρέκα Κώστα και τον Λαϊάκη Στέργιο, από την Τζιούρτζια (Εικ. 407). Τα τρίχινα είναι πιο ακριβά, το 1960 είχαν 200 δραχ. (ενώ τα συνηθισμένα 150 δραχ.). Στις 3-2-1984 ο γνωστός Ματσουκιώτης κιρατζής Μπουτσώλης Τάσιος πλήρωσε στο Στραγάλη Βασίλειο για ένα ζευγάρι τρίχινα 3.500 δραχ. Μόλις τα δοκίμασε αναφώνησε: *Βαδίζεις περήφανα!*

7. Τα γυναικεία παπούτσια

Για τη νυφική στολή: α) Λουστρίνι με χαμηλό τακούνι β) Από το 1950/1960 άσπρα με ψηλό τακούνι.

351α. Ματσουκιώτικα τσαρούχια (25-7-1994).

Ε) ΤΑ ΚΟΙΝΑ ΡΟΥΧΑ ΑΝΔΡΩΝ-ΓΥΝΑΙΚΩΝ

1. Ντιμίρια, τα

Μπλε, σκούτινα με μακριά μανίκια, μπροστά ανοιχτά, που κούμπωναν, έφταναν παρακάτω από τη μέση.

2. Ταλαγάνι, το

Η γνωστή μας κάπα.

3. Φούστες, οι

Τα αγόρια μέχρι ηλικίας 5-6 ετών φοράνε φούστες.

351β. Μπαντάλας Κώστας, μια ζωή ράφτης στη Λάρισα (18-10-1986).

351γ. Ματσουκιώτες του 1932.

XX. ΟΙ ΤΡΟΦΕΣ

Α) ΤΑ ΦΑΓΩΣΙΜΑ

1. Γενικά

Οι Ματσουκιώτες έτρωγαν ό,τι παρήγε ο τόπος. Συμπληρωματικά αγόραζαν από αλλού (πόλεις, χωριά) διάφορα προϊόντα. Σήμερα στο Ματσούκι βρίσκεις τα πάντα.

2. Αλάτι, το

Εκτός από τους ανθρώπους απαραίτητο για τα ζώα και τα τυροκομεία. Το αλλάζουν και με λάδι και καλαμπόκι στην Άρτα και Θεσπρωτία (περιοχή Μαργαριτίου, Τσαμουριά) ή με τυρί στους κτηνοτρόφους. Το προμηθεύονται από την Κόπραϊνα Άρτας και τον Μακρύγιαλο Πιερίας.

352. Ο χαλκωματένιος τέντζερης (13-1-1994).

3. Αχλάδια, τα

Τα αγοράζουν από το Βορδό και την Πλάκα.

4. Βούτυρο, το

Το παράγουν από τα ζώα τους και χρησιμοποιείται αντί για λάδι, που σπάνιζε.

5. Ελιές, οι

Συντηρούνται σε γίδινα τουλούμια.

6. Καρύδες, οι

Το Ματσούκι παράγει δικά του καρύδια.

7. Κάστανα, τα

Τ' αγοράζουν από την Γκουντουβάσδα Καλαμπάκας.

353. Ματσουκιώτικη κουζίνα: 1) αγγειό για γιαούρτη 2) μψούρα 3) τέντζερης 4) νταβάς 5) τέντζερης 6) τέντζερης 7) ταψί 8) καζάνι. Τα 1-2 πήλινα, τα λοιπά χαλκωματένια (10-6-1986).

8. Καφές, ο

Τον κατασκευάζουν μόνοι τους: Ανακατεύουν κριθάρι, λίγο σιτάρι, κάνα δυο ρεβύθια και σπυριά από καλαμπόκι, προσθέτουν και κάνα δυο μπρόλια φυσικό καφέ. Όλα αυτά καίγονται στον ψήστη, τα στουμπίζουν και κοσκινίζονται με ψιλή μεταξωτή σίτα.

9. Κορόμηλα, τα

Τα ηλιάζουν σχισμένα ή τα ξηραίνουν στο σχοινί. Βράζονται ξηρά και τρώνε το ζουμί (κουσιάφι), ή χρησιμοποιείται για θερμαντικό.

10. Κράνα, τα

Χρησιμοποιούνται όπως τα κορόμηλα και κυρίως σε ημέρες νηστείας. — Με τα κράνα φτιάχναμε κι ένα ποτό. Τα πλέναμε, τα βάζαμε σε μπουκάλι με ζάχαρη και κονιάκ, τ' αφήναμε στον ήλιο 20-30 ημέρες και το ποτό ήταν έτοιμο.

11. Κρασί, το

Μεταφέρεται από την Γκουντουβάσδα σε τουλούμα.

354. Το χαλκωματένιο σαχάνι (13-1-1994).

355. Η οκά (27-8-1993).

356. Το λαθκό (13-1-1994).

12. Λάδι, το

—Είχαμε το λαδικό, που κωρούσε λιγότερο από μισή οκά, για να μην πέφτει από πολύ λάδι. Μωρέ τι λαθκό; Στο κουτάλι, λόγω φτώχειας. Ρίχναμε λίγο στο ταψί, είχαμε λίπα και βούτυρο, θέλαμε λάδι και για το καντηλάκι στο εικόνισμα (Εικ. 356).

Για την προμήθεια του λαδιού ταξιδεύουν μέχρι την Παραμυθιά (Τσιάμκο). Μια δοξασία: Άμα κυθεί λάδι, είναι ουρσουζουλιά στο σπίτι.

13. Μέλι, το

Προέρχεται από τα ντόπια μελίσσια.

14. Μήλα, τα

Τα προμηθεύονται από την Γκουντουβάσδα.

15. Η μπομπότα⁴⁸⁴

Το καλαμποκίσιο ψωμί, το κύριο μέχρι το 1940/1950. Ψήνεται φυσικά στο ταψί με τη γάστρα (κλούρα, τούρτα), αλλά για πρόχειρα και στην πλάκα

484. Καλούσιου, κθ.

357. Μπροστά στις τάβλες (Αύγουστος 1970).

της βάτρας. Καθαρίζεται λοιπόν από τη στάχτη, πέφτει λίγο αλεύρι, για να μην κολλήσει το ζυμάρι, τυλίγεται με χαρτί, φύλλα κολοκυθιάς, κλπ., επάνω καμένη στάχτη με κάρβουνα, όπως και με τη γάστρα (σταχτοκλούρα). Με το καλαμποκίσιο αλεύρι γίνονται και πίτες (γαλατόπιτα, κολοκυθόπιτα, μασιόντρα, δηλαδή λαχανόπιτα, κλπ.).

Η μπομπότα ζυμώνεται με μαγιά καλαμποκίσια ή και καθάρια, για να γίνει πιο μαλακή (Βλάχ. αλουτζάτα = ζυμωμένη). Η αγένωτη, χωρίς μαγιά, λέγεται στα Βλάχικα βουλμπούτα (κυλισμένη): Φτιάχνεται με βραστό νερό· μόλις τέλειωνε το ζύωμα, την κυλούσαμε όλη μαζί, ένα κορμί, στο μπομποτίσιο αλεύρι, να μην κολλάει. Την ανοίγαμε στο πλαστήρι κι από δω τη ρίχναμε σιγά-σιγά στην πλάκα ή στο ταψί για ψήσιμο. Η μπομπότα ανακατεύεται και με λίγη βρίζα, όχι μόνον να μαλακώσει, αλλά να γίνει και πιο γλυκιά.

16. Ρίγανη, η

Μαζεύεται στα βουνά και μοσχοβολάει από μακριά.

17. Σιτάρι, το⁴⁸⁵

Χρησιμοποιείται άλεστο ή αλεσμένο. Το αλεύρι (καθάριο), ψωμί πολυτε-

485. Καλούσιου, κθ.

λείας μέχρι το 1940/1950, χρησιμοποιούσαν για μερικά αναγκαία πράγματα, που δε γίνονταν με την μπομπότα: κουρκούτι, τομάτσα, πρόσφορα, μιρμιλόνια, λαζάνια, επίσης τραχανά, πίτες, τις κλούρες του γάμου. Με το σιτάρι κάνουν μπλουγούρι, ύψωμα, το σχώριο (κηδείες, τρισάγια, ψυχοσάββατα), ακόμα το βράζουν και για τις ονομαστικές γιορτές (αντί γλυκού). Πρώτα το σιτάρι χτυπιέται βρεγμένο στην τσιούμα (πέτρινη ή ξύλινη) μέχρι να ξεφλουδιστεί. Μερικές φορές το χτυπούσαν με τον κόπανο μέσα στο τσιουβάλι.

18. Τσάι, το

Το μαζεύουν ψηλά στα βουνά και μοσχοβολάει.

358. Γουρνοχαρά! Το κρέας βράζεται στα καζάνια (28-12-1982).

19. Τυρί, το

Άμα τρως ψωμί και τυρί δεν τελειώνεις ποτέ το φαγητό, γιατί δεν καλοχορταίνεις. Γιαυτό λένε: —Θα σε πιάσουν οι κλέφτες. —Ψωμί και τυρί; αλιά π' σε καρτερεί!

20. Ψωμί, το

Ψήνεται στο ταψί (πάνω στην πυρουσιά, Εικ. 367, ή κατ' ευθείαν στα κάρβουνα, Εικ. 368) και στην καμένη πλάκα. Πάνω από το ταψί μπαίνει η γάστρα με κάρβουνα ή βουνιές.

Αντιλήψεις: —Το πρώτο αλεύρι πριν το κοσκινίσουν, πρώτα σταυρώνεται. — Άμα το αλεύρι, που κοσκινάς, κάνει γούρνα στην μέση, κάποιος θα πεθάνει. — Από το αλεύρι της νέας σοδειάς πρώτα ζυμώνει ο νοικοκύρης και μετά δανείζει, για να μην φύγει το γούρι. —Ψωμί, που κάνει λάκο στο ψήσιμο, προμηνύει θάνατο. —Ψωμί ανάλατο είναι ουρσούζιοκο πράμα. —Δεν πατάνε τα τρίμματα από σεβασμό. —Όποιος ρίχνει πολλά τρίμματα, θα γεννήσει πολλά παιδιά.

358a. Βγάζαμε λίγο πίτα απ' το ταψί, βάζαμε το καπάκι με το ξυνόγαλο και τρώγαμε όλη η οικογένεια σταυροπόδι (18-7-1986).

Β) ΤΑ ΦΑΓΗΤΑ

1. Γενικά

Για το μαγείρεμα χρησιμοποιούνται ξύλα ή φλούδες. Με τις βουγιές των ζώων ψήνουν· το καλοκαίρι μαζεύονται ξηρές στην ύπαιθρο, το χειμώνα τις κολλάνε νωπές στους τοίχους για στέγνωμα. Δεν υπάρχει φούρνος, όλα γίνονται στην παραδοσιακή γάστρα. Τρώνε στην τάβλα ή κατά γης, κάθονται σε σκαμνάκια ή σταυροπόδι (Εικ. 358α).

2. Άρτσι-βούρτσι, το

Μοιάζουν τα μανιτάρια και φυτρώνουν Μάιο μήνα κάτω από τα έλατα, όταν βγαίνει ο ήλιος μετά τη βροχή. Τηγανίζονται χλωρά και είναι νόστιμα σαν το κρέας.

3. Βλίτα, τα

Τα στέγνωσαν για το χειμώνα.

4. Γουρούνι, το

Δε νοούνται Χριστούγεννα χωρίς γουρνοχαρά. Κάθε οικογένεια, που δε μετακινείται το χειμώνα, τρέφει απαραίτητα και από ένα γουρούνι. 100-150 οκάδες (Εικ. 358).

Με το κεφάλι, τα πόδια, την ουρά και

359. Το κακάβι (13-1-1994).

τ' αυτιά γίνεται ο νόστιμος πατσιάς, στον οποίο προσθέτουν από λίγο σκόρδο και ξύδι: —*Δίκως ουρά δε γίνεται παισιάς. —Κάνουμε παισιάμισό του Βασιλιού, μισό τα Φώτα.*

Το κρέας τρώγεται φρέσκο κατά την περίοδο του Δωδεκαήμερου (Χριστούγεννα-Φώτα). Μαγειρεύεται με πράσα, αλλά ο καλύτερος μεζές είναι ψητό στα κάρβουνα ή τηγανιά με ρίγανη και κοκκινοπίπερο. Με γουρνίσιο κρέας γίνεται και η βασιλόπιτα. Το μπούτι, όλο ψαχνό, με το σκεπάρι ή το τσεκούρι, λιανίζεται στο ξύλο (το κεφτεντένι) για κεφτέδες και λουκάνικα.

Στο χοντροκομμένο κρέας για τα λουκάνικα προσθέτουν κάνα δυο πράσα, όσο για μυρουδιά, ρίχνουν αλάτι, πιπεράκι μαύρο και λίγο κόκκινο, ακόμα και μια χεριά ρίγανη. Με το παραπάνω υλικό γεμίζουν τα έντερα του γουρουνιού, λουκάνικα πραγματικά χωριάτικα και πολύ νόστιμα. Τα στεγνώνουν στην καπνιά του μπουχαρή, 2-3 ημέρες να πάρουν λίγη όψη. Ύστερα άλλα τα βάζουν στη λίπα, να κρατήσουν μέχρι το καλοκαίρι, *ναρθεί το παιδί απ' το ταξίδι, ο άντρας απ' το μαντρί (τυροκομείο), να φάνε λουκάνικο*, τα υπόλοιπα λουκάνικα κρεμασμένα στην πάνινη σακούλα ή στο ξύλο, ψήνουν από λίγο στα κάρβουνα ή τηγανητά με αυγά.

Με το στήθος και πράσα γίνεται η αλευριά (μουσταλευριά). Κρέας και πράσα βράζονται πρώτα χωριστά το καθένα και πολύ καλά. Ύστερα ανακατεύονται, ρίχνουν και λίγο κόκκινο πιπέρι και ξαναβράζονται, μέ-

360. Το ξύλινο κλειδοπίνακο (13-1-1994).

χει να γίνουν πολτός. Μεγάλη προσοχή να μη μείνει καθόλου νερό, διαφορετικά η αλευριά ξυνίζει. Βγάζουν λοιπόν λίγο ζουμί στο κουτάλι, αν έχει νερό δεν παγώνει, το ξαναβράζουν μέχρι να τελειώσει. Η αλευριά μπαίνει μετά στον τενεκέ (10-15 οκάδες), σκεπάζεται καλά με το γουρνίσιο λίπος και βαστάει μέχρι ένα χρόνο. Τρώγεται σκέτη στο τηγάνι, ρίχνουν και κανένα αυγό.

Το λιπαρό μέρος του γουρουνιού κόβεται σε μεγάλα κομμάτια και βράζεται στα καζάνια. Το λίπος λειώνει και σχηματίζεται η λίπα, μένει όμως από κάθε κομμάτι και μια μικρή ποσότητα λίπους-κρέατος, οι λεγόμενες τσιγαρίδες. Και αυτές όταν ανακατεύονται με βρασμένα πράσα γίνονται *πρασοτσιγαρίδες*.

Η λίπα χρησιμοποιείται για λάδι, ακόμα και μέχρι το 1960/1970. Ένα γουρούνι 100-150 οκάδες βγάζει, ανάλογα με το πάχος του, 3-5 τενεκέδες λίπα (κάθε δοχείο 18-20 οκάδες). Το λίπος από το αυγόέβαζαν χωριστά, σαν πιο καλό.

361. Το σιτάρι στουμπίζεται στην ξύλινη τσιούμα (19-7-1971).

362. Μαγείρεμα στον τέντζερη πάνω στην πυρουσιτιά, δίπλα η ξύστρα (18-7-1986).

Το κρέας και τα προϊόντα του τρώγονται φρέσκα ή παστώνονται στο λίπος, για να διατηρηθούν μερικούς μήνες αργότερα: *Δυο πόντους λίπα από πάνω άντεχαν και χρόνο. Επί πλέον στο διάστημα αυτό το κρέας αργάζεται, γίνεται πιο νόστιμο. Το κρέας για να παστωθεί προηγουμένως βράζεται, οι κεφτέδες τηγανίζονται. Λουκάνικα, αλευριά, τσιγαρίδες (σκέτες ή με πράσα) μπαίνουν στη λίπα, όπως κατασκευάζονται. Κάθε σπίτι πάστωνε 100-150 κεφτέδες.*

Τα κόκαλα, τέλος, που φυσικά κρατάνε και λίγο κρέας, αλατίζονται για συντήρηση και μπαίνουν στο ξύλινο τάλαρο. Αργότερα ξαρμυρίζονται καλά και τα τρώνε με τραχανά: *Αποκρέυαμε με κόκαλα.*

Έτσι το γουρούνι εξασφάλιζε στο σπίτι όχι μόνον το κρέας για τους περισσότερους μήνες (Δεκέμβριο-Σεπτέμβριο), αλλά και το λίπος της χρονιάς, μια και το λάδι σπάνιζε στην περιοχή.

5. Κατσιαμάκι, το (Μπαζίνα, η)

—*Βάζαμε το νερό στον τέντζερη κι έβραζε, κ' ύστερα ρίχναμε τρεις χούφτες μπομπούτα. Τ' αφήναμε κι έβραζε στο νερό όπως έπεφτε (μέσα αλεύρι, έξω γύρω-γύρω έπιανε προζύμι). Ύστερα το τρυπούσαμε 2-3 φορές με το πιτουράσιο κ' έβραζε μέσα. Όταν έβραζε καλά πιάναμε τον τέντζερη γερά με τα πόδια και το ανακατεύαμε πολύ με το πιτουράσιο και γίνονταν ζυμάρι. Ύστερα το τσιγαρίζαμε με λίπος και λουκάνικο και έπαιρνε καλή μυρουδιά. Το τρώγαμε ζυμάρι ζεστό με τα κουτάλια. Στο ζεμάπισμα ρίχναμε κι από λίγο τυρί, κρεμμύδι και πιπεράκι κόκκινο. Φαγητό πρόχειρο, φτηνό και χορταστικό.*

363. Το γκιούμι (13-1-1994).

6. Κολοκύθια, τα

Βραστά ή τηγανητά, με παστάλια και πατάτες στον νταβά, από τη μεγάλη κολοκύθα γίνεται η κολοκυθόπιτα.

7. Κότες, οι

Κάθε οικογένεια τρέφει και λίγες κότες, 10-20-30. Έτσι εξασφαλίζουν εκτός από το αγνό και νόστιμο κρέας και τα υπέροχα χωριάτικα αυγά. Οι μετακινούμενες οικογένειες τις ανεβοκατεβάζουν.

8. Κουκιά, τα

Τα αγοράζουν από τα Βανακούλια του Κόζιακα, οι ίδιοι καλλιεργούν πολύ λίγα. Τα ξηρά μαγειρεύονται με χόρτα ή τα βράζουν πολύ μέχρι να πήξουν (φάβα).

9. Κουρκούτι, το

Τηγάνιζαν αλεύρι σιταρένιο (μερικές φορές και από κριθάρι) με λάδι, τυ-

364. Τα πέτουρα για την πίτα ανοίγονται με τον πλάστη, εδώ πάνω στην τάβλα (19-7-1986).

ρί και αλάτι και γίνονταν πηχτά σαν κρέμα. Φαγητό πρόχειρο για *κάνα βράδυ, κάνα πρωί*.

10. Λαζάνια, τα

Τα μακαρόνια της εποχής. Ανοίγουν με σιταρένιο αλεύρι ψιλά πέτουρα και τα κόβουν λεπτές λωρίδες. Τρώγονται βρασμένα, χλωρά ή στεγνά.

11. Λάχανα, τα

Από τις κύριες τροφές όλο το χρόνο. Τσουκνίδες κυρίως, λάπατα και νάνες ξηραίνονται για το χειμώνα.

12. Μανιτάρια, τα

Βγαίνουν στις λάκες από τα βουνά με τα πρωτοβρόχια. Τα βράζουν ή τα τηγανίζουν χλωρά και σκέτα, μεζεδάκια ωραία.

13. Μιρμιλόνια, τα

Μικρές μπαλίτσες σαν ρύζι, από το ανακάτωμα σιταρένιου αλευριού με λίγο νερό. Βράζονται χλωρά ή τσιγαρίζονται με βούτυρο και κόκκινο πιπέρι.

365. Την πίτα έτρωγαν όλοι μαζί στο ταψί (1950).

14. Μπλουγούρι, το

Σιτάρι ελαφρά σπασμένο (αλεσμένο) στα χειρόμυλα ή το μύλο, όπως ο τραχανάς. Από τα κύρια φαγητά των γάμων.

15. Μπουκουβάλα, η

Καίνε στο τηγάνι λίγο λίπος (λάδι, βούτυρο, λίπα), ρίχνουν τριμμένο ψωμί και το ανακατεύουν, μέχρι να ρουφήξει τα λιπαρά, βάζουν και λίγη ζάχαρη.

16. Μπουρανί, το

Βρασμένα τσουκνίδια με κρεμμύδι, ξύδι, αλάτι και ανακατεμένα με λίγη μπομπότα. Φαγητό νηστίσιμο (χωρίς λάδι).

17. Νάνες, οι

Χόρτα που φυτρώνουν την Άνοιξη σε μέρη, όπου κοιμούνται τα πρόβατα (γρεκοτόπια). Τις βράζουν για σαλάτα και νοστιμίζουν πολύ τσιγαρισμένες με βούτυρο, τυρί και σκόρδο.

366. Νταβάς χαλκωματένιος (13-1-1994).

18. Ξιδότριψα, η

Φαγητό για τα χωράφια και τις νηστείες. Ξίδι, νερό, ζάχαρη ή αλάτι και ψωμί τρίψα.

19. Παστάλια, τα

Το καλοκαίρι χλωρά, το χειμώνα ξηραμένα από το καλοκαίρι στο ράμα.

20. Παστραμάς, ο

Το κρέας αλατίζεται καλά, ξηραίνεται στον αέρα, πασαλείφεται λίγο με μπομπότα και έτσι γίνεται σαν μπακαλιάρος.

21. Πεταχτή, η

Σιταρένια κλούρα με ζάχαρη και σταφίδες (είδος λαγάνας).

367. Το ταψί στην πυρουσιτιά, η γάστρα, με δυο στεφάνια, σηκώνεται με την ξύστρα (19-7-1986).

368. Η γάστρα, με ένα στεφάνι, σηκώνεται με την ξύστρα. Το ταψί, πάνω σε τρεις πετρούλες, στα κάρβουνα χωρίς πυρουσιτιά (18-7-1986).

22. Πίτες, οι

Φαγητό πολύ συνηθισμένο, 2-3 φορές την εβδομάδα το σπίτι έτρωγε πίτα, φτηνή και χορταστική. Το ζυμάρι γίνεται από σιταρένιο αλεύρι, όταν χρησιμοποιείται μπομπότα, ανακατεύεται με λίγη βρίζα, για πιο μαλακή και νόστιμη. Τα πέτουρα ανοίγουν με τον πλάστη πάνω στο πλαστήρι (τραπέζι ή τάβλα) και για το στρώσιμο χρησιμοποιείται λίπα ή και βούτυρο. Ο αριθμός των φύλλων εξαρτάται από το είδος της πίτας, αλλά και το κέφι της νοικοκυράς (Εικ. 364). Η πίτα ψήνεται στη γάστρα με ξύλα, βουνιές ή φλούδες και το ταψί πάνω στην πυρουσιά, να μην αρπάξει, να μην καεί, αλλά να ψήνεται σιγά-σιγά. Κόβεται στο ταψί φέτες με ειδική ξύστρα (Εικ. 365).

Αναφέρω παρακάτω, ανάλογα με το υλικό, δέκα ειδών πίτες:

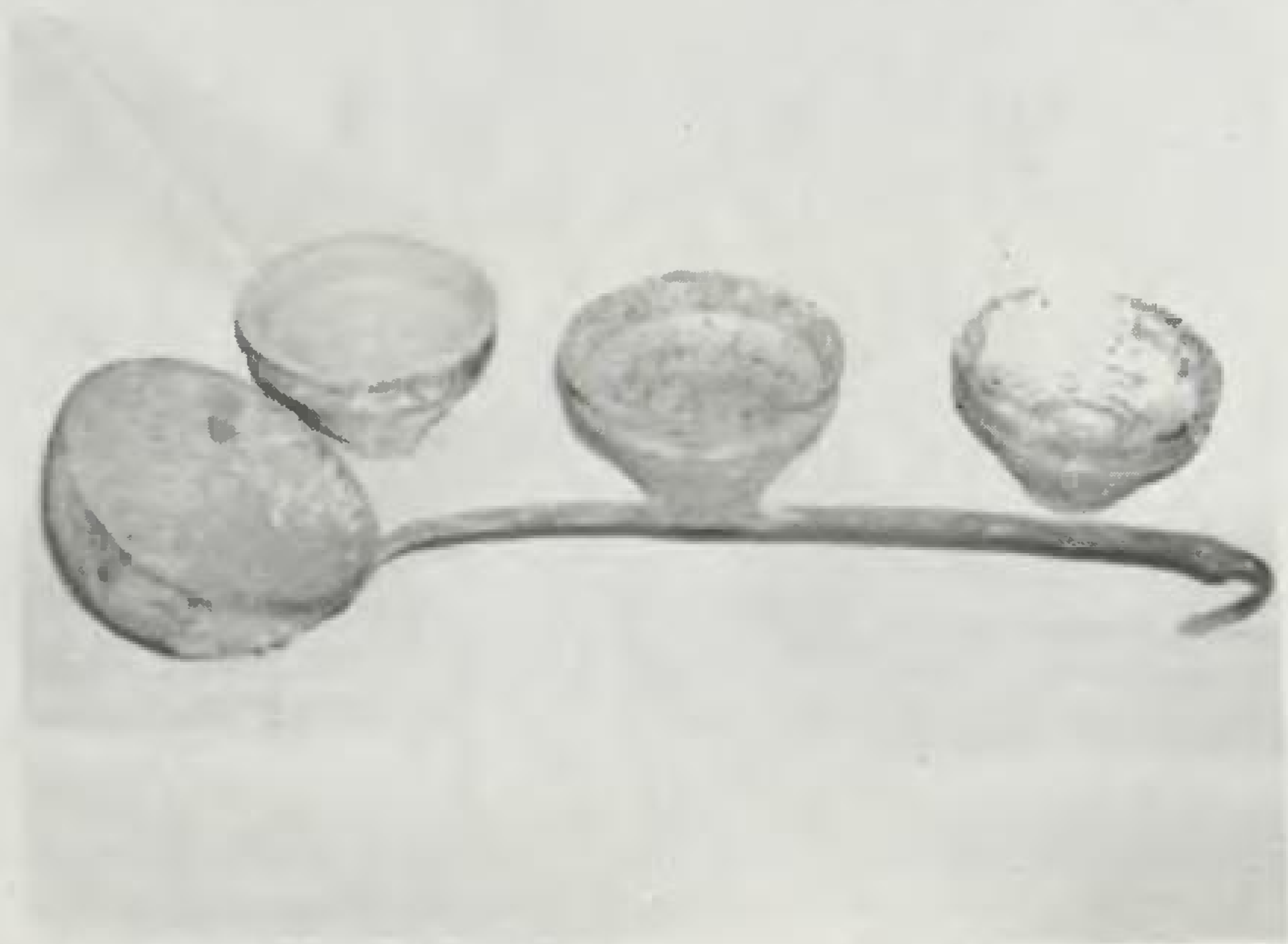
α. Γαλατόπιτα. Πέτουρα μόνον από κάτω. Το κουρκούτι γίνεται με γάλα και αλεύρι (καθάριο, άλλοι προτιμούν την μπομπότα) ή με σιμιγδάλι. Ρίχνουν επίσης αυγά, βούτυρο, ζάχαρη.

β. Κασιάτα (Τυρόπιτα. Στα Βλάχ. κάσιου= τυρί). Ανοίγουν 10-12 πέτουρα με καθάριο φυσικά.

γ. Κολοκυθόπιτα. Γίνεται με μεγάλη κολοκύθα και φύλλα από σιταρένιο αλεύρι ή χωρίς πέτουρα με αροκίσιο.

δ. Λαχανόπιτα. Πολλά φύλλα, μέχρι 12, ρίχνουν και τυρί.

ε. Μασιόντρα, η (Πλαστός, ο). Χρησιμοποιείται μόνον καλα-

369. Μπροστά στις πήλινες μψούρες η χαλκωματένια κουτάλα (3-2-1994).

μποκίσιο αλεύρι, που το πλάθουν ως ζυμάρι με το χέρι στο ταψί. Ρίχνουν λάχανα (τσουκνίδια, αλλά και σπανάκι, παζιάδες, λάπατα) και τα πασπαλίζουν με μπομπότα και λίγο λάδι, για να κοκκινήσει η μασιόντρα και να πάρει χρώμα ωραίο.

στ. Μπλατσίντα, η. Γίνεται με καθαρίο αλεύρι και τυρί και κατά δύο τρόπους: 1) Χωρίς προζύμι, σκέτο ζυμάρι. 2) Με ζυμάρι, ζυμωμένη σαν ψωμί, οπότε γίνεται φουσκωτή και αφράτη (Βλάχ. αλουτσάτα = ζυμωμένη).

ζ. Ρυζόπιτα. Ανοίγουν 5-8 φύλλα, εκτός από ρύζι βάζουν σταφίδα και κανέλα, συνηθίζεται στα μνημόσυνα.

η. Σουτσιούτα, η (Βλάχ. = στριμμένη). Καθάρια φύλλα, στριμμένα με τυρί και λάδι.

θ. Τραχανόπιτα. Με 5-6 σιταρένια πέτουρα ή χωρίς φύλλα με μπομπότα.

ι. Φαρινόπιτα (Βλάχ. φαρίνα = αλεύρι). Γίνεται με καλαμποκίσιο ζυμάρι και τυρί, από πάνω ρίχνουν ξυνόγαλο, για να κοκκινήσει και να γίνει καλή.

23. Τηγανίτες, οι

Ζυμώνουν στο νερό το καθαρίο αλεύρι με προζύμι, αφήνουν για λίγο το ζυμάρι να γίνει και ύστερα το τηγανίζουν στο λάδι, φουσκώνει σαν λουκουμάς και τρώγεται με μέλι ή ζάχαρη: *Τις τηγανίτες κάναμε για τα μικρά, για γλήγορο, όταν δεν είχαμε ψωμί, τις ημέρες νηστείας, στα προζύμια του γάμου, στους αρρεβώνες...* (Εικ. 203).

24. Τραχανάς, ο

Το κύριο πρωινό ρόφημα, χορταίνει και ζεσταίνει. Ο γλυκός γίνεται με φρέσκο γάλα και μπλουγούρι, παίρνουν μια χούχλα, μένουν τη νύχτα στο δοχείο, την άλλη μέρα περνιέται στο κόσκινο και τελικά απλώνεται στον ήλιο για στέγνωμα. Στον ξυνό τραχανά το μπλουγούρι (ή το καθαρίο αλεύρι) ανακατεύεται με ξυνισμένο γάλα. Στο στέγνωμα του τραχανά βάζουν γύρω στην μπαντανία αναμμένες βουνιές για να διώχνουν τα μυρμήγκια.

25. Τσουκνίδες, οι

—*Τι! σαν τους Βλάχους, που λιάζουν τα τσουκνίδια; Έτσι μιλούσαν οι Καραγκούνηδες, για να δείξουν την ανωτερότητά τους απέναντι στους Βλάχους.*

Γ) ΤΑ ΜΑΓΕΙΡΙΚΑ ΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

1. Γενικά

Τουλάχιστον μέχρι το 1950/1960 το πλείστον των μαγειρικών σκευών ήταν από χάλκωμα και επομένως γανώνονταν (Εικ. 353). Υπήρχαν ντόπιοι καλαντζήδες, αλλά έρχονταν και από άλλα χωριά (Πράμαντα, Μιχαλίτσι, κλπ.).

370. Μαγείρεμα σε χαλκωματένιο κακάβι, κρεμασμένο από το τσιγκέλι του άλσου (19-7-1986).

2. Γάστρα, η

Σιδερένια και στρόγγυλη, με εσωτερικό κοίλωμα και από πάνω τσίγκινο στεφάνι (κόθορο), που συγκρατεί τη στάχτη. Έχω διπλή γάστρα (με δυο στεφάνια), γιατί έχει μεγάλο ουρανό, να ψένει κοντρό ψωμί. Η γάστρα καίει με ξύλα ή βουνιές, φωτιά (κάρβουνα) υπάρχει όχι μόνον στο δάπεδο, κάτω από το ταψί, αλλά και πάνω στη στάχτη. Το ψωμί ή το φαγητό βρίσκεται στο ταψί, αυτό πάνω στις πυρουστιές, η γάστρα σηκώνεται με ξύλο ή τη γυριστή λαβή της ξύστρας (Εικ. 321, 367, 368, 370).

3. Γκιούμι, το

Χαλκωματένιο, κάτω φαρδύ, πάνω στενό, το χειμώνα συνέχεια δίπλα στη φωτιά για ζεστό νερό (Εικ. 363).

371α-β. Ο χαλκωματένιος τέντζερης, δώρο του Αντωνίου Κωσταδήμα στο γάμο της Νίκας Γεωργίου του Νικολάου το 1951 (13-1-1994).

4. Καζάνι, το

Επίσης χαλκωματένιο και διαφόρων μεγεθών, ανάλογα με τη χρήση (πλύσιμο, βάψιμο, βράσιμο, μαγείρεμα) (Εικ. 218, 353, 358).

5. Κακάβι, το (Βλάχ. Καλντάρε)

Χωρούσε μέχρι 6 οκάδες, χαλκωματένιο, με καπάκι και κινητό χερούλι (αρβάλι). Στο κακάβι βράζουν απ' όλα τα όσπρια (φασόλια, φακές, ρεβύθια), επίσης πατάτες, κρεμμύδια, κλπ. (Εικ. 359, 370).

6. Καπάκια, τα

Τα πιάτα της παλιάς εποχής, από χάλκωμα, μικρά και μεγάλα: —*Τότε τρώγαμε όλ' μαζί σ' ένα καπάκ', σαράντα Βλάχ' σ' ένα καπάκ', που λέει ο λόγος. Αναμερούσαμε λίγο την πίτα στο ταψί, βάζαμε το καπάκ' με το ξυνόγαλο και τρώγαμε μ' ένα κουτάλ' στο χέρ', στο άλλο η πίτα. —Θα σ' δώσω ένα χάλκωμα (καπάκι) να τρως ξυνόγαλο κουμπαρούλιμ', το 1906, έτσι μούπε η μάνα μου* (Εικ. 236α, 358α).

7. Κλειδοπίνακο, το

Ξύλινο πιάτο, μικρό και βαθύ, με καπάκι. Βάζουν για τον τσιομπάνο, το χωράφι, κλπ. το προσφάι (τυρί, πρέντζα, ελιές, αυγά, κλπ.) (Εικ. 360).

8. Κουτάλα, η (Χουλιάρα, η)

Μεγάλο ξύλινο ή χαλκωματένιο (Εικ. 369) κουτάλι, διαφόρων ειδών, ανάλογα με τη χρήση (μαγείρεμα, τσιγάρισμα, σερβίρισμα, κλπ.).

9. Κουτάλια, τα

Για φαγητό, ξύλινα, γιαυτό και πιο υγιεινά, τα πελεκούσαν οι γερόντοι, οι τσιομπαναραίοι, κλπ.

10. Κρεμαστάρι, το

Σιδερένια αλυσίδα (άλσος), στερεωμένη ψηλά, από το μετακινούμενο τσιγκέλι της κρεμάνε πάνω από τη φωτιά το κακάβι για μαγείρεμα (Εικ. 370).

11. Κρούπι, το

Μικρό πήλινο δοχείο, στο οποίο αναπιάνουν το προζύμι (Εικ. 372α).

12. Μάσια, η

Μικρή σιδερένια τσιμπίδα της φωτιάς.

13. Μιντιόρου, το

Βλάχ. = ανακατωσιάρης. Ξύλο σαν σανίδι, επάνω στρόγγυλο, κάτω πλατύ και κοφτερό, για να ξύνει το καζάνι και να μην πιάνει, όταν ανακάτευαν την αλευριά, τις τσιγαρίδες, το γλυκό τραχανά (Εικ. 358).

14. Μπρακατσούλι, το (Καρδαρούσια, η, Βλάχ.)

Χαλκωματένιο δοχείο 2-3 οκάδων με κινητό χερούλι και καπάκι. Σ' αυτό αρμέγουν τις γίδες, βάζουν ξυνόγαλο ή φαγητό για το χωράφι, κλπ.

372. Στο χειρόμυλο η επάνω πέτρα σύρεται με τα χέρια στην αποκάτω και έτσι σπάζεται το σιτάρι (6-8-1957).

15. Μψούρα, η

Πήλινο πιάτο φαγητού (Εικ. 353, 369).

16. Νταβάς, ο

Χάλκωμα με χερούλια, χαμηλός και με καπάκι, μαγειρεύουν λίγο φαγητό (Εικ. 353, 366).

17. Ξύστρα, η

α. Η μεγάλη ξύστρα. Σιδερένια, όπως και η μικρή. Ρίχνουν τη φωτιά στη γάστρα, μαζεύουν τις στάχτες, με την γυριστή άκρη της σηκώνουν τη γάστρα (Εικ. 321, 362, 367, 368).

β. Η μικρή ξύστρα. Κόβουν τις πίτες.

18. Οάλα, η (Βλάχ.)

Πήλινο αγγείο 2-3 οκάδων. Έβραζαν όσπρια (ρεβύθια, φασόλια, φακές, κουκιά), επίσης κορόμηλα και κράνα.

19. Οκά, η

Χάλκωμα με χερούλι για νερό (Εικ. 355, 357).

20. Πηρούνια, τα

Μπρούντζινα, μόλις μαύριζαν, τάτριβαν με στάχτη.

21. Πλαστήρι, το (Κριπιτόρου, το, Βλάχ.)

Από σανίδες, ίσιο και στρόγγυλο, πάνω του ανοίγουν τα πέτουρα.

22. Πλάστης, ο (Βλάχ. Πιτουράσιου, το)

Μικρό, λεπτό και στρόγγυλο ξύλο, με το οποίο ανοίγουν τα φύλλα της πίτας πάνω στο πλαστήρι (Εικ. 364).

23. Πυρουστιές, οι

Σιδερένιες και διαφόρων σχημάτων (μικρές, μεγάλες, για τα καζάνια χοντρές) (Εικ. 321, 362, 367). Δοξασίες: — Άμα τρώγεται (βγάζει σπίθες) η πυρουστιά από τη μέσα μεριά, είναι το σόι σου (σε κατατρώγουν οι δικοί σου).

Αν τρώγεται απ' έξω, είναι οι εχθροί σου. —Μην αφήνεις την πυρρουστιά στη φωτιά, χωρίς να βάζεις τίποτε επάνω της, βάζεις χρέος. —Άμα βρέχει πολύ ή πέφτει χαλάζι, ρίχνουν έξω ανάποδα την πυρρουστιά, για να σταματήσει το κακό. —Όταν γυρνάς την πυρρουστιά ανάποδα, μουτζώνεις το Θεό ή γεννάς κορίτσια.

24. Σαχάνι, το

Ελαφρό χάλκωμα, μικρό πιάτο για τα παιδιά (Εικ. 354).

25. Η σίτα, η (Τσέρκιου, το Βλάχ.)

Με ξύλινο κόθορο για να κοσκινίζουν αλεύρι. Η σιρματένια είναι ψιλή (για σιταρένιο αλεύρι) ή κονιρή (για την μπομπότα). Υπάρχει και η μεταξωτή (πανί), πολύ ψιλή, για πρόσφορα και πίτες (Εικ. 372α).

26. Σκαφίδι, το

Ξύλινο, σ' αυτό πλάθουν το ζυμάρι (Εικ. 372α).

27. Τάβλα, η

Ξύλινο και πολύ χαμηλό τραπέζι για φαγητό (Εικ. 322, 357, 364).

28. Ταψί, το

Χαλκωματένιο, για να ψήνουν στη γάστρα ψωμί, πίτες, φαγητά, διαφόρων μεγεθών (Εικ. 353, 365).

29. Τέντζερης, ο

Είδος χαλκωματένιας κατσαρόλας με καπάκι και χωρίς χερούλια, διάφορα μεγέθη, πιο ψηλός από τον νταβά (Εικ. 352, 353, 362, 371).

30. Τηγάνι, το

Κυρίως σιδερένιο, αλλά και χάλκωμα (Εικ. 319).

31. Τσιούμα, η

Μεγάλη πέτρα ή ξύλο με κοίλωμα, όπου χτυπάνε το σιτάρι για την πανχίδα (Εικ. 361).

32. Χαβάνι, το

Ορειχάλκινο ή ξύλινο γουδί, στο οποίο στουμπίζουν ζάχαρη, σουσάμι, καρύδια, αμύγδαλα, κλπ. (Εικ. 372α).

33. Χειρόμυλα, τα

Με τη βοήθεια ξύλου σύρεται με το χέρι στρόγγυλη πέτρα πάνω σε άλλη ακίνητη για να σπάσουν το σιτάρι (Εικ. 372).

34. Ψήστης, ο

Είναι τσίγκινος και ψήνουν τα υλικά για τον καφέ, κάνουν και πάπανα (ψημένο καλαμπόκι) (Εικ. 37).

372α. Το αλεύρι κοσκινίζεται με τη σίτα για να ζυμωθεί στο ξύλινο σκαφίδι·
μπροστά το ξύλινο χαβάνι με το κρούπι (17-12-1986).

XXI. ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

Α) ΤΟ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟ

1. Γενικά

Τα έθιμα από τα Χριστούγεννα μέχρι τα Φώτα παρουσιάζουν οπωσδήποτε ξεχωριστό ενδιαφέρον. Φρόντιζαν να τελειώσουν μερικές τουλάχιστον εργασίες πριν από τα Χριστούγεννα. Τα βράδια ούτε γνέθουν, ούτε πλέκουν, δεν κάνουν ούτε νυχτέρια για τα παγανά. Ακόμα δεν πλένουν, ούτε ρούχα ράβουν και τη νύχτα δεν έβγαιναν έξω από το σπίτι, γιατί έρχονται οι Καλώθιες. Όμως όταν λάλαγε ο κόκορας, φεύγουν οι καρκάντζαλοι.

2. Τα Χριστούγεννα

α. Η νηστεία

Συνιστάται προ των μεγάλων εορτών ως άσκηση πνευματική και θεωρείται αναγκαία τόσο για το καλό του σπιτιού, όσο και του καθενός χωριστά. Τετάρτη και Παρασκευή για πολλούς το φαγητό είναι αλάδωτο. Το σαραντάμερο τελείται και το σαρανταλείτουργο.

β. Το γουρούνι

Κάθε σπίτι τρέφει και από ένα γουρούνι και μάλιστα χρονιάρικο, για να γίνει μεγάλο, 100-150 οκάδες. Αποτελούσε σημαντικότατο παράγοντα της οικιακής οικονομίας, τόσο για το κρέας, όσο το λίπος και αυτό το δέρμα. Και όσοι δεν έτρεφαν, τους έστελναν οι άλλοι από λίγο.

Τα γουρούνια, για να μη βουργίζουν (ζευγαρώνουν) και αδυνατίζουν, ποτίζονται με νερό από άπλυτα μαλλιά (σαριά). Η βρασμένη ρίζα από το αγκαθωτό πατούλι συντελεί στην υγεία τους. Σε περίπτωση ψώρας τα έπλυναν με νερό βρασμένου καπνού ή με σαπούνι και μπομπούτα. Άμα έβηχαν ποτίζονται με ρίζες από πατούλια ή τα ταΐζουν γκουρλιτσόχορτο.

Θρεπτική τροφή του γουρουνιού είναι το καλαμπόκι και τα πίτουρα. Κρέας βάζει με κριθάρι, τσουκνίδια και βελάνια από πουρνάρι (τα μάζευαν στο Μεγάλο Χαλιά και στο Σταθμό).

Το γουρούνι σφάζεται κατά κανόνα από ανθρώπους ειδικούς, που δια-

373. Χορός ανδρών στο πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου το 1969.

θέτουν εκτός από σωματική δύναμη και επιδεξιότητα⁴⁸⁶ (Εικ. 374). Με το θυμιάτισμα απομακρύνεται ο διάβολος. Κρεμιέται γδαρμένο, έχοντας καρφωμένο στο σώμα του μαχαίρι ή πηρούνι, για νάχει σίδερο.

Από το σχήμα της σπλήνας προμάντευαν τον καιρό. Αν ήταν χοντρή μπροστά, ο χειμώνας είναι μπροστά, άμα είναι πίσω χοντρή, ο χειμώνας δεν πέρασε ακόμα, όταν ήταν χοντρή στη μέση, βρισκόμαστε στα μέσα του χειμώνα. Μόλις σφάξουν το γουρούνι, βάζουν στο στόμα του το μπροστινό δεξί του πόδι, για να φάει το ποδάρι του και όχι εμάς. Την ώρα που τρέχει το αίμα του γουρουνιού αλείφουν με αυτό πόδια και χέρια, για να μη σκάσουν, και στο μέτωπο των παιδιών κάνουν Σταυρό, για το καλό του Χριστού. Με το μέσα παστό (αυγό) αλείφουν τα χείλια των γιδιών, να μη βγάζουν σπυριά, το σβέρκο των ζευγαριών, για να μην τα χτυπάει ο ζυγός, τα παπούτσια, για να μαλακώνει το δέρμα, κρατάνε όλοι κι ένα κομμάτι ξύγκι, να βρίσκεται.

486. Στο Ζαπταίος, όπου γεννήθηκα και μεγάλωσα, πολλοί καραγκούνηδες προσκαλούσαν από τα Τρίκαλα το Βλάχο, ήτοι το Γούσια (Στραγάλη Γεώργιο), Ματσουκιώτη, για να τους σφάξει και τεμαχίσει το γουρούνι.

Το γουρούνι κοιμάται στο *κουμάσι* (καλύβα) ή στο *κατώι*. Στο σούρλο περιέχεται σίρμα, για να μη σκάβει και ανακατεύει τα πάντα. Και όταν μαζεύει φύλλα, για να κάνει φωλιά, θάχουμε βαρυχειμωνιά.

γ. Γενικά για τους αγερμούς των παιδιών

Τα παιδιά γυρίζουν στα σπίτια να πουν τα κάλαντα την παραμονή των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς, των Φώτων, το Σάββατο του Λαζάρου και τη Μεγάλη Παρασκευή. Πηγαίνουν παρεούλες, για τα φιλοδωρήματα κρατάνε καλάθια ή τροβά. Τα κεράσματα: σύκα, αυγά, λεφτά, καραμέλες, ξυλοκέρατα, κουλιντόρια (κουλουράκια), σταφίδες, στραγάλια, δε λείπουν λουκάνικα, καρύδες και λουκουμάκι. Πηγαίνουν σε όλα τα σπίτια, φυσικά σ' αυτά που πενθούν δεν τραγουδούν, αλλά το φιλοδώρημα πέφτει.

δ. Τα Κάλαντα

Την παραμονή των Χριστουγέννων τα δασκαλούδια γυρίζουν κατά παρέες στα σπίτια και λένε τα κάλαντα, τραγούδια που αναφέρονται στην αυριανή μεγάλη γιορτή της γέννησης του Χριστού. Στα χέρια τους δεν κρατούν καλάθια, αλλά έχουν δεμένο το σπάγγο σταυρωτά στο στήθος. Από αυτόν κρεμούσαν, και μάλιστα πολύ περιποιημένα, *τα κουλιντόρια*, *κουλουράκια*, σε σχήμα γάμα ή στρόγγυλα, από καθάριο (σιταρένιο αλεύρι), μερικές φορές μισό καθάριο, μισό μπομπότα, κουλούρι άσπρο και νηστίσιμο, είδος πολυτελείας. Απαραίτητη και η σακουράφα, για να τρυπάνε όσα κουλουράκια ήταν εντελώς ενωμένα.

Το συνηθισμένο τραγούδι ήταν:

Κολίντα⁴⁸⁷, μηλίντα⁴⁸⁸,
του Χριστού τα σπάργανα,
του παιδιού την κλούρα.

Στη συνέχεια τραγουδούσαν στα Βλάχικα:

Τέτα, μαρ' τέτα,
ντομ' ούνου κουλιντόρο
κατσέ βα τσ' ακάτσου κουκότλου
ντι βα λι τάλιου

Παραλλαγή:

Κολίντα, μελίντα,
του Χριστού τα κάλαντα,
του Θεού την πίτα.

Θεια, μωρ' θεια,
δος μου ένα κουλουράκι
γιατί θα σε πιάσω τον κόκοτα
και θα τον σφάξω

ε. Η γιορτή

Οι Εκκλησιαστικές Ακολουθίες των Χριστουγέννων τελούνται σύμφωνα

487. Κάλαντα.

488. Πλάστηκε για χάρη του ρυθμού προς το: *κολίντα*.

374. Για το σφάξιμο του γουρουνιού χρειάζονται πολλά και γερά χέρια (Χριστούγεννα 1981).

με τοπικό πρόγραμμα, 4-7 ξημερώματα, για να προλάβουν να κουμαντάρουν και τα ζώα, και αν είναι και κακοχειμωνιά μια ώρα νύχτα. Γερός άνθρωπος δε λείπει από την Χριστουγεννιάτικη Λειτουργία και όσοι δεν κοινώνησαν χτες παραμονή, θα μεταλάβουν σήμερα.

Γυρίζοντας από την εκκλησία στο σπίτι, 8 το πρωί, τρώνε κάτι πρόχειρο, συνήθως τηγανιά χοιρινό ή λίγο ψημένο στα κάρβουνα και καμμιά σούπα από κότα. Το επίσημο Χριστουγεννιάτικο τραπέζι στρώνεται το μεσημέρι και αποτελείται κυρίως από γουρνήσιο κρέας (μαγειρεμένο με πράσα ή τηγανιά). Σφάζουν επίσης μια κότα, κάνουν τυρόπιτες, καμμιά τραχανόπιτα ή και γαλατόπιτες.

Τα Χριστούγεννα είναι κυρίως οικογενειακή γιορτή, δε λείπουν όμως και οι ομαδικές διασκεδάσεις: Γυρίζαμε από σπίτι σε σπίτι στους Χριστάδες μ' ένα γραμμόφωνο στα χέρια, τραγουδούσαμε, στήναμε χορό, κάναμε αστεία...

στ. Το Χριστόψωμο

Μεγάλη κουλούρα, στην οποία πατάνε πέντε σφραγίδες από πρόσφορο, πράγμα θρησκευτικό, βάζουν και 3-4 καρύδια ολόκληρα, ή και 2-3 προσφοράκια, στα οποία έχουν επίσης πατήσει την εκκλησιαστική σφραγίδα. Με λιανό προζύμι σχηματίζουν σταυρούς, ανθάκια, κλπ. Ο παπάς διάβαζε το

Χριστόψωμο στην εκκλησία μετά την Χριστουγεννιάτικη Λειτουργία.

Εκτός από το μεγάλο ψωμί - Χριστόψωμο ζυμώνουν και άλλες μικρότερες κλούρες για διαφόρους σκοπούς: οι παππούδες τις στέλνουν στα εγγονάκια, οι νουνοί στα κουμπαρούδια, δίνουν και σε κάποιον, που περνάει από το σπίτι. Ζύμωναν ακόμα κλούρια για τα ζώα: την αγελάδα, το μουλάρι ή το γαϊδουράκι (τα ζώα της φάτνης του Χριστού), ένα άλλο τόβαζαν στο εικόνισμα. Για τα παιδάκια έψηναν ψωμάκια σε σχήμα κούκλας, κλπ.

ξ. Οι σχετικές αντιλήψεις

Ξημερώνοντας Χριστούγεννα ο μπουχαρής έκαιγε τη νύχτα. Γεννιέται απόψε ο Χριστός και μέσα στη βαρυχειμωνιά πρέπει να βρει ζεστασιά. Μάλιστα απόψε ανάβουν το μεγαλύτερο κούτσουρο και το αναβοσβήνουν για να κρατήσει εννιά ημέρες. Όταν έκοβαν τα ξύλα στο λόγγο διάλεγαν το πιο μεγάλο και καλό κούτσουρο: *Αυτό θα το κραιήσουμε για τα Χριστούγεννα!*

Γυρίζοντας σπίτι από την εκκλησία ρίχνουν στη φωτιά χλωρά κλωνάρια από έλατο, αριά, προ παντός πουρνάρι, που πρατσιαλούσε (έτριζε και πετούσε σπίθες), εννιά λογιών ξύλα, *τόκανε η πεθερά μου, η μάνα μ', το κάνω κι εγώ σήμερα:*

375. Ελάχιστες σήμερα οι πέτρινες στέγες, αλλά και αυτές σιγά-σιγά καταρρέουν από την εγκατάλειψη (4-8-1990). Στα ξύλα η σίτα, για προφύλαξη

Φέρνω γεια, φέρνω χαρά,
φέρνω νύφες με παιδιά,
γίδια, πρόβατα, άλογα.

Φέρνω γαμπρούς,
φέρνω αρνιά,
φέρνω κατσίκια.

Όχι μόνον η φωτιά των Χριστουγέννων, αλλ' ακόμα και η στάχτη της θεωρείται ιερά. Την κρατούν λοιπόν στη γωνιά του μπουχαρή μέχρι τα Φώτα, για να μην πλησιάζουν οι καλικάντζαροι. Στις 5 Ιανουαρίου, πριν ακόμα περάσει ο παπάς για ν' αγιάσει τα σπίτια, η στάχτη αυτή κρύβεται και μάλιστα τόσο μακριά από το σπίτι, ώστε να μην ακούγεται το λάλημα του κόκορα. Τέλος, δεν πετιέται όπου νάναι, αλλά ρίχνεται στα χωράφια και τα δέντρα, για πλούσια σοδειά, την μεταφέρουν και στους σταύλους και τα μαντριά, για το καλό των ζωντανών. Στα κηπάρια ρίχνεται, για να μην πιάνουν μουμούδια τα φασόλια.

Μια τελευταία συνήθεια. Τη νύχτα των Χριστουγέννων, που ανοίγουν και οι ουρανοί, η βάτρα καίγεται καλά και ρίχνουν επάνω προζύμι καθαρίο, για να κάνουν τις ινγανίτες, επειδή η Παναγία είναι λεχώνα.

3. Η Πρωτοχρονιά

α. Η βασιλόπιτα

Γίνεται με χοιρινό κρέας (το βασιλάκο) και φύλλα ψημένα, να γίνει καλή και όχι σαν ζυμάρι, λίγο πεπέρι, κάνα δυο κρεμμύδια, λίγο ρύζι, ή τραχανά, ακόμα και κανέλα τη νοστιμίζουν περισσότερο. Βάζουν και διάφορα πράγματα, μάλιστα πολλά, ώστε όλοι κάτι να βρουν: *Βριπικό*, για το καλό του χρόνου. Η πίτα κόβεται σε τόσα κομμάτια (*μερτίκο*), όσα και τα μέλη του σπιτιού, και επί πλέον άλλα δυο, για το Χριστό και το σπίτι. Μια γύρα το ταψί και σ' όποιον πέσει το κομμάτι, δικό του φυσικά και το εύρημα.

Πέτυχε το πουρνάρι: —*Εγώ έχω τα γίδια.* —*Βρήκα τη στρούγκα με τα γίδια.*

Βρήκε το άχυρο: —*Είναι δικά μου τα γελάδια.* —*Έχω τα πράματα (μπλάρια, γελάδια, άλογα).*

Βρήκε το νόμισμα (έβαζαν 2-3, ονοματίζοντας και τι ανήκε στο καθένα): —*Το σπίτι είναι δικό μου.* —*Το φλωρί! Εγώ θα πάρω το σπίτι.* —*Είμαι αρχηγός στο σπίτι.* —*Μου έτυχε το φράγκο! Έχω τη σακούλα με τα λεφτά!* —*Θα βασιτάξω τη σακούλα.* *Βρήκα το τάλιρο! Κερδίζω το μαγαζί.* —*Το δεκάρικο! Δικό μου το σπίτι.*

Του έπεσε η βέρα (το δαχτυλίδι): —*Παντρεύομαι.* Βρήκε το κλήμα: —*Τ' αμπέλι ανήκει σε μένα.* Πέτυχε το ξύλο: —*Εγώ έχω το σπίτι.* Του έτυχε το χορτάρι: —*Δικά μου τα πρόβατα (ή τα γελάδια).* Βρήκε ξυλάκι: —*Η φορτωτήρα! Έχω τα μπλάρια.*

β. Οι δοξασίες

Προσέχουν πολύ το πρώτο ποδαρικό. Άμα μπει στο σπίτι πρώτα αγόρι, τα ζώα θα γεννήσουν αρσενικά, εάν είναι κορίτσι, θηλυκά. Λούζονται, κοιμούνται λίγο, να βασιλέψουν τα μαλλιά, την υγεία, τον ύπνο. Άμα έχει ήλιο, έβγαλε η αρκούδα τα μικρά για ήλιασμα, σαράντα μέρες κακοκαιρία. Μόλις βγουν από το σπίτι, κοιτούσαν γύρω τα βουνά, νάναι γεροί. Η πορεία της υγείας εξαρτάται και από την ποιότητα της υγείας του ανθρώπου, που θα πρωτοσυναντήσουν (γέρος, εύρωστος, αρρωστιάρης, κλπ.).

Παίζουν τυχερά παιχνίδια (τριάντα ένα, πασέτα, πόκερ), σπάζουν ένα ρόιδο, επίσης μια κλούρα στα κέρατα της αγελάδας. Λένε: —*Τι έχεις στο σακί; —Τα δώρα τ' άι Βασίλη.*

4. Τα Φώτα

α. Τα κάλαντα

Α'

Σήμερα είν' τα Φώτα
και ο φωτισμός
και οι χαρές μεγάλες
τον Κύριό μας.
Αύριο είν' η Κυρά μας
κι η Παναγιά μας.
Σπάργανα βαφτίζουν
Θεόν παιδί,
μέσ' στην κολυμβήθρα
την αργυρή.

Β'

Σήμερα τα Φώτα
και ο φωτισμός
και χαρά μεγάλη
τ' αφέντη μας

Γ'

Σήμερα τα Φώτα
κι ο φώτης μας
κι η χαρά μεγάλη
τ' αφέντη μας.
Το καλάθκι θέλ' αυγό
κι οι τσέπες μας κουκόσες.

Δ'

Έρθανε τα Φώτα,
καρκαράει η κότα,
πίσω από την πόρτα.
Θεια να μου δώσεις τ' αυγό.

Ε'

—Αγιάννη, Αγιάννη Πρόδρομε
δύνασαι βαφτίσαι Υιόν παιδί;
—Δύνουμαι και σώνουμαι
στην Άγια κολυμβήθρα.

β. Ο αγιασμός των σπιτιών

Την παραμονή των Φώτων γίνεται μεγάλη και γενική καθαριότητα, πλένουν, αλλάζουν, θα περάσει ο παπάς να φωτίσει τα σπίτια με τ' Αγιονέρι

376. Οι οργανοπαίχτες περιφέρονται με το διπλό χορό (15-8-1960).

και να φύγουν τα παγανά. Ένα παιδί με τη σακούλα στην πλάτη μαζεύει τα φιλοδωρήματα: πατάτες, κρεμμύδια, τραχανά, κρέας, λουκάνικο ειδικό για τον παπά, κάνα πουκάρι μαλλιά από τους κτηνοτρόφους, μια χεριά τσάι. Έπεφτε και κάνα λεφτό στο μπρακάτσι με το αγίασμα.

Το βράδυ της παραμονής των Φώτων η γιαγιά συμβουλεύει: *Βάλτε λίγο θυμιάμα στα δωμάτια, να φύγουν τα καρκανιζούλια.*

γ. Ο Μέγας Αγιασμός

Τα Θεοφάνεια πάνε στην εκκλησία με τα εικονίσματα, να φωτιστούν (τα παίρνουν πίσω μετά από 3 ή 40 ημέρες) και ένα δοχείο, για να πάρουν αγίασμα. Αυτοί που ανασύρουν το Σταυρό από το ποτάμι τον γυρίζουν ύστερα στο χωριό και μαζεύουν χρήματα. Το βράδυ χύνουν όλα τα νερά, ακόμα και από το καντήλι: *Σήμερα όλα τα νερά είναι αγιασμένα και δεν πρέπει να παιτήσεις το αγίασμα την άλλη μέρα.*

Με το αγίασμα ραντίζουν σπίτια και χωράφια, δένδρα και ζώα. Μοναδική εξαίρεση τα μπλάρια: —*Φύσαγαν να ξεσκεπάσουν το Χριστό στη φάτινη και τον κλώτισαν. —Όταν κάποτε ο Χριστός ανέβηκε στο μπλάρι, τον έρριξε κάτω. —Από τα πρόβατα και τα γίδια τρως, από τα μπλάρια τίποτε.*

Όχι μόνον η εκκλησία, αλλά και τα σπίτια κρατάνε αγίασμα όλο το χρόνο: —*Δεν ήταν ο παπάς στο χωριό να τον κοινωνήσει, έπινε αγίασμα για μεταλα-*

βιά. —Έπεφτε κάνα ποντίκι στον τέντζερη, τον έπλυνες, έρριχνες και λίγο αγίασμα κι ήταν καθαρός. —Πονούσε το αυτάκι, το ματάκι των μικρών: Λίγο αγίασμα στο βραμπάκι να τα βρέξουμε.

5. Οι καλικάντζαροι

— Ο παππούς ο Ντίκας μάζευε με το μπαστούνι τα καλικαντζούρια στη Φουντούνα Αράτσια τα βράδια. Μια νύχτα τον ακολούθησε κρυφά ο Νάσιος, ο γιος του, να δει τι γίνεται. Μόλις όμως τον είδαν οι καλικάντζαροι αγρίεψαν πολύ και ρίχτηκαν να τον σκοτώσουν με τις πέτρες. Ο παππούς τους σταμάτησε με το μπαστούνι. Σήμερα το λένε εκεί: Πάντια⁴⁸⁹ του Ντίκα.

— Ήμαν στο παλιό το σπίτι κι άκουγα απ' τ' αλώνι να κατεβαίνουν καλικάντζαροι με βιολιά· πήγαιναν στη Μαυριά.

— Παρουσιάζονται τη νύχτα και χορεύουν. Στου Μουχτάρ', στ' αλώνια, στα ρέματα, στη Σκάλα του Δαίμονα, δεν έμπαιναν στα σπίτια.

— Στο γιοφύρ' του Βενετίκα είδα ένα άλογο και καβάλα έναν άνθρωπο τη νύχτα. Μας έρχονταν σαν άμμος στο κεφάλι και πέσαμε όλοι κάτω. Άλλοτε παρουσιάζονται σαν σκύλος, αρκούδα ή βόδι. είναι και σαν γάτες και ίσκιος, που βγαίνει μπροστά σου.

— Άμα έχεις αλάτι επάνω σου δε σε πειράζουν. Άμα πλυθείς αποβραδís θα βάλεις τρία κλωνιά αλάτι στο κεφάλι και μετά θα βγεις έξω, ρίξε και λίγο στην τσέπη. Το αλάτι είναι βαρύ και δε σε σηκώνουν τα παγανά.

489. Βλάχ. = μέρος.

ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΜΑΤΣΟΥΚΙΟΥ

Π Ρ Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α

ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΣ

Κυριακή 7-8-1966

Ώρα 20:15-22:00

Χώρος Πλατεία Κοιν/τος

- 1.- Άσμα
- 2.- Τό Μαργαριτάρι (Διδακτικό ποίημα)
- 3.- Εισήγησις
- 4.- Ό Λαίμαρχος (Ψυχαγωγικό ποίημα)
- 5.- Ψυχαγωγικά ανέκδοτα.
- 6.- Γιάννης από τό Χωριό (ψυχαγωγική σκηνή).
- 7.- Χώμα Έλληνικό (ποίημα).
- 8.- Άσμα .
- 9.- Κι' έπειτα; (διδακτικό σκέτς).-
- 10.- Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ (δημοτικό).-
- 11.- Κουφός (Ψυχαγωγική σκηνή).-
- 12.- Άσμα .-
- 13.- Μιά στιγμή αγάπης (Διδακτικό ποίημα).-
- 14.- Άνεμομαζώματα (Ψυχαγωγικό σκέτς).-
- 15.- Τό παράπονο τοῦ Κίτσου (Δημοτικό).-
- 16.- Παιχνίδι (καρέκλες).-
- 17.- Κραυγή .-
- 18.- Κλείσιμο .-

- . Τ Ε Λ Ο Σ . -

377. Την πρώτη ψυχαγωγική εκδήλωσή μου στο Ματσούκι την 7-8-1966 ακολούθησαν και άλλες παρόμοιες.

B) ΤΟ ΤΡΙΩΔΙΟ

1. Η αποκριά

Μαζεύονται 5-10 οικογένειες μαζί στον αρχαιότερο, ο καθένας φέρνει το δικό του φαγητό (πίτες, μπακαλιάρο, αυγά, κλπ.) και τρώνε όλοι μαζί. Τραγουδούν με το στόμα, χορεύουν, λαλούσε και κάποιο γραμμόφωνο.

Ο κόσμος πηγαίνουν στα σπίτια και συγχωρούνται. Οινεότεροι φιλούν το χέρι των γεροντότερων, βάζουν και μετάνοιες, για να πάρουν την ευχή τους, αλλά και κάνα φράγκο. Δεν έλειπαν και τα ευτράπελα: —Άγιος είσαι και να σε κάνω μετάνοια; —Άμα δε δίνεις λεφτό, δε στο φιλάω το χέρι. —Φίλα το! —Όχι, ρίξε να στο φιλήσω.

Από αύριο Καθαρά Δευτέρα αρχίζει η Σαρακοστή και μπαίνουν περιορισμοί, τώρα λοιπόν λίγο περισσότερη διασκέδαση με φωτιές, παιχνίδια και μασκάρεμα. Παίζουν χάσκα. Στο σχοινί δένεται αυγό βρασμένο, περιφέρεται και όποιος το πιάσει με το στόμα είναι ο τυχερός. Το παιχνίδι γινόταν περισσότερο διασκεδαστικό, όταν βουτούσαν το αυγό σε γιαούρτη.

Το βράδυ ανάβουν φωτιές και μια μεγάλη στην πλατεία. Γύρω της τραγουδούν και χορεύουν με κέφι.

Μασκαράδες (π ρ ο σ ω π ί δ ε ς) ντύνονται κυρίως οι άντρες, παππούς-γριά, αράπης, κλπ. Στο πρόσωπο φλούδα από κολοκύθα, ανθρώπινα ομοιώματα στο γαϊδουράκι, μαζεύουν χρήματα και αυγά, κάνουν διάφορα γούστα. Ο αρκουδιάρης έχει κρεμασμένα κυπριά στα δέρματα και φλοκάτα, βαράει την αρκούδα με τον κύπρο στο λαιμό να χορέψει και πατάει τον άρρωστο να γερέψει. Από το γαιτρό κρέμονται μπουκάλια, τινάζει λίγο αλεύρι από τη σακουλίτσα για θεραπεία. Οι κλέφτες προσπαθούν να κλέψουν τη νύφη, αλλά ο αράπης με τα γιαταγάνια αγωνίζεται να τους διώξει. Η γριά γνέθει με πατάτα ή κρεμμύδι αντί για σφοντύλι, για να κάνει το τουμάνι του παππού ή τα προικιά του κοριτσιού (Εικ. 384α).

2. Η Καθαρά Δευτέρα

Στο τραπέζι εμφανίζονται τα βρασμένα κορόμηλα, κράνα και σύκα. Επίσης το μπουρανί και ο πλαστός, με λάχανα της ημέρας, για νάναι νόστιμα τα χόρτα όλη τη Σαρακοστή.

Έρθαν τα καρναβάλια,
ήρθαν και οι αποκριές,

378. Πάσχα με αρνιά στη σούβλα, αλλά και την κάπα στη ράχη (21-4-1968).

την Καθαρή Δευτέρα
θα φάμε πεταχτές.

Τα αποφάγια από το αποκριάτικο τραπέζι ρίχνονται στα ζώα, βάζουν καζάνι και πλένουν με αλισίβα πολύ καλά όλα τα μαγειρικά σκεύη. Η νεολαία μένει νηστική όλη τη μέρα, για να βρει το καλοκαίρι φωλιά πέρδικας. Το ανύπαντρο κορίτσι με διάφορες πράξεις προσπαθεί να γνωρίσει τον υποψήφιο γαμπρό (σ. 450).

3. Το Σάββατο του Αγίου Θεοδώρου

Η ελεύθερη κοπέλα κάνει διάφορες μαγικές πράξεις για τον μελλοντικό σύζυγο. Ιδέ σχετικά σ. 450-451.

4. Το Σάββατο του Λαζάρου⁴⁹⁰

Τα κάλαντα

Τα παιδιά λένε διάφορα τραγούδια στα σπίτια. Στο σανίδι δεμένα τρία κυπριά, τα κουνούσαν ρυθμικά και ο ήχος τους συνόδευε τα τραγούδια. Αυ-

490. Καλούσιου, κη.

τά αφορούν όχι μόνο το περιεχόμενο της γιορτής, αλλά και άλλες περιπτώσεις: παπά, δάσκαλο, τσιομπάνο, ζώα, ξενιτεμένο, αρραβωνιασμένο και φυσικά παινέματα για το νοικοκύρη.

— *Τούτος ο Λάζαρος*⁴⁹¹, επειδή αναστήθηκε, δεν ήθελε γιορτή και ζήτησε τραγούδια. Είναι ο πλούσιος Λάζαρος, τον τιμούσαμε, ένα Λάζαρο είχαμε στο χωριό. Ο φτωχολάζαρος⁴⁹² ζήτησε γιορτή.

(α) Του Λαζάρου⁴⁹³

Καλήμερά σας, καλή βραδιά σας
καλώς σας πύραμαν την αφεντιά σας.

Αν ορίζατε, να σας ειπούμεν
τόνε Λάζαρον, που τραγουδούμεν.

— Μάρθα, πούναι ο Λάζαρος,
ο φίλος αγαπημένος;

— Ο Λάζαρος απέθανε
εδώ και τρεις ημέρες,
τειραήμερος είναι χαμένος
και με τους νεκρούς ανταμωμένος.

— Για δείξτε μου το μνήμα του,
για δείξτε μου τον τάφο.

Και τόδειξαν το μνήμα του
και τόδειξαν τον τάφο,
την πέτρα ανασήκωσε,

τον Λάζαρο φωνάζει:

— Δεύρο έξω, Λάζαρέ μου,
φίλε και αγαπητέ μου.

Λάζαρος απελυτρώθη,
αναστήθη και σηκώθη
ζωντανός, σαβανωμένος
και σαν το κερι ζωμένος.

— Λάζαρε πες μας, π είδες
εις τον Άδην, οπού επήγες;
— Είδα φόβους, είδα τρόμους,
είδα βάσανα και πόνους,
δος τε μου λίγο νεράκι,
να ξεπλύνω το φαρμάκι,
της καρδίας, των χειλέων,
και μη με ρωτάτε πλέον.

(β) Παινέματα και ευχές⁴⁹⁴

(1) Για το νοικοκύρη του σπιτιού

Σε τούτο σπίτι πούμαστε,
σε τούτ' το νοικοκύρη,
πέτρα να μην αραιστεί,
λιθάρι μη σπαράξει,
σε τούτ' το χρόνο τον καλό,
τον άλλο ποιος τον ξέρει;

491. Ιωάν., ια', 1-44.

492. Λουκά, ιστ', 19-31.

493. Το οφείλω στη Μακρή Βασιλική.

494. Τα οφείλω στη Στραγάλη Άννα.

(2) Για τους τσελιγκάδες

Εδώ στα σπίτια τα ψηλά,
τα μάρμαραστρωμένα,
ν' εδώ 'χουν χίλια πρόβατα
και πεντακόσια γίδια,
κι έν' άλογο, που περπατεί καβάλα,
που περπατεί και χαίρεται,
που ζει και καμαρώνει.

Σαν τα μυρμήγκια περπατούν,
σαν τα μελίσσια βάζουν,
σαν τα μελισσιαχόρταρα
πλαλούν στα χειμαδιά,
κι ο πιστικός από κοντά
λαλούσε τη φλογέρα.

379. Στα πανηγύρια οι χωριανοί κάτω από τον πλάτανο της πλατείας τρώνε, χορεύουν και διασκεδάζουν κατά όμορφο τρόπο (15-8-1969).

(3) Για τα μωρά

Α΄

Ένα μικρό-μικρούτσικο,
μικρό και χαϊδεμένο,
μικρό που τόχει η μάνα του,
μικρό το καμαρώνει,
το βάζει φούντες τέσσερες
κι ένα γαϊτάνι πέντε.

Β΄

Ένα μικρό-μικρούτσικο,
μικρό στη σαρμανίτσα,
το λούζει-λούζει η μάνα του
και στο Σχολειό το στέλνει.
Το καρτερεί ο δάσκαλος
με τρία κλωνάρια μούσκο,
το καρτερεί η δασκάλα του
με μια χρυσή βεργούλα.

Γ΄

Ένα μικρό-μικρούτσικο,
του βασιλιά τ' αγγόνι,
σιμά απ' αφέντη κάθουνταν
σιμά από φλαμπουράκι.
Και στου σπαθάκι ακούμπησε,
τρεις μέρες λογαριάζει,
τρεις μέρες, τρία ξάμηνα,
τρία καλοκαιράκια.

(4) Για το ανύπαντρο κορίτσι

Ν' εδώ 'χουν κόρη για παντρεία,
θα 'ρθουν να την παντρέψουν.
Την τάζουν, γιε μ', το βασιλιά,
την τάζουν, γιε μ', το ρήγα.
— Δε θέλω, γιε μ', το βασιλιά,
δε θέλω, γιε μ', το ρήγα,
μόν' θέλω το κλεφτόπουλο,
με τη στραβιά τη σκούφια.

(5) Για το ανύπαντρο αγόρι

Παλληκαρίτσι έμορφο
με το στριφτό μουστάκι,
ως πότε νιος κι ανύπαντρος,
ως πότε παλληκάρι;
—Όταν θα γένουν τα κρασιά
και τα καινούργια στάρια,
τότες θα παντρευτώ κι εγώ,
να πάρω την καλή μου.

(6) Για την αρραβωνιασμένη

Κάθεται κόρη, κάθεται
στα πράσινα λιβάδια
έχει μαντήλια, που κεντά
και ξόμπλια, που ξομπλιάζει.
Μι πόνο βάνει την κλωστή,
μι δάκρυ το βελόνι
και με βαριά στενάματα
περνάει τη βελονίτσα.
—Κέντα το, κόρη μ', κέντα το
τ' ανδρός σου το μαντήλι,
και γιόμουστο βασιλικό
μούσκο και καρυοφύλλι.

(7) Για τον αρραβωνιασμένο

Σαν κίνησε το ρηγαριό,
να πάει να 'ρρηβωνιάσει,
με του σιδέρη τ' άλογο,
με τη χρυσή τη σέλα,
να πάρει νύφη από σειρά,
από καλούς ανθρώπους⁴⁹⁵.

Τα παιδάκια, που δεν μπορούσαν να τραγουδήσουν τα παραπάνω τραγούδια, αρκούσαν στα παρακάτω:

Α'

Η καλαθίτσα μ' θέλ' αυγό
κι η τσέπη μου κουκόσια

495. Ή: και σκύλα από κοπάδι.

κι το δεξί το χέρι μου
θέλ' ένα παρατζίκο.

Β'

Οι τσεπούλες κοκοσούλες,
τα κεράκια παραδούλες.

5. Η Μεγάλη Πέμπτη

Απλώνουν κόκκινο πράγμα έξω από το σπίτι. Από τρία πρόβατα κουρεύουν λίγο μαλλί και υφαίνουν τσαντίλα, όπου στραγγίζουν το Μεγαλοπεφτίσιο τυρί. Κάτι θα πλέξουν (κάλτσες, σχοινιά παρδαλά, η έγκυος τη φασκιά, κλπ.), κάνουν χαϊμαλιά, οι κτηνοτρόφοι αρματώνουν τα γιδοπρόβατα. Τα τσιόφλια από τα Μεγαλοπεφτίσια αυγά ρίχνονται στο ποτάμι, ακόμα δε σκάβουν, *την κρατάνε για το χαλάζι.*

Το αντίδωρο της Μεγάλης Πέμπτης βάζουν στα μελίτσια, το δίνουν και στα ζώα για την υγεία. Σήμερα ελευθερώνονται και οι ψυχές: *Πέρασε η Παναγία στον κάτω κόσμο, είδε τους κολασμένους, τους λυπήθηκε και έδωσε άδεια-ευχή να βγαίνουν από Μεγάλη Πέμπτη μέχρι την Ανάληψη στον απάνω κόσμο.*

380. Στη Βύλιζα μετά το θρησκευτικό πανηγύρι ακολουθούσε το κοσμικό (15-8-1962).

6. Η Μεγάλη Παρασκευή

Τα λουλούδια του Επιταφίου βρίσκονται στο εικονοστάσι όλο το χρόνο για φυλαχτό, για το χαίμαλί της Μεγάλης Πέμπτης και όταν αρρωστήσει κάποιος τον θυμιατίζουν με αυτά. Κατασκευάζουν και τρία μεγάλα γύφτικα καρφιά για το καλό του σπιτιού, έξω απλώνουν άσπρο ρούχο, να μη χτυπήσει χαλάζι τα χωράφια.

Το πρωί τα αγόρια, κρατώντας καλαθάκια με μαύρα μαντήλια, τραγουδούν το καθιερωμένο λυπητερό τραγούδι:⁴⁹⁶

Κάτω στα Ιεροσόλυμα
μεσ' στου Χριστού τον τάφο
εκεί δέντρος δεν ήτανε
και δέντρος εφυτρώθη.
Ο δέντρος ήταν ο Χριστός
και ρίζα η Παναγία
κι αυτά τα δεντροκλώναρα
ήταν οι Αποστόλοι.
Μοιρολογούσαν κι έλεγαν,
μοιρολογούν και λένε:
—Σήμερα μαύρος ουρανός,
σήμερα μαύρη μέρα,
σήμερα όλοι θλίβονται
και τα βουνά λυπούνται.
Σήμερα έβαλαν βουλή
οι άνομοι Οβραίοι,
οι άνομοι και τα σκυλιά
και τρισκαταραμένοι,
για να σταυρώσουν το Χριστό,
τον Πανταβασιλέα.
Ο Κύριος ηθέλησε να μπει σε
περιβόλι,
να λάβει Δείπνο Μυστικό,
να τον συλλάβουν όλοι.
Κι η Παναγιά η Δέσποινα
καθόνταν μοναχή της,
τα προσευχά της έκανε
για το Μονογενή της,
έναν Υγιό, Μοναχογιό

κι Εκείνον Σταυρωμένον.

Φωνή εξήλθε εξ ουρανού

απ' Αρχαγγέλου στόμα:

—Σώνουν, κυρά μ', οι προσευχές

σώνουν κι οι μετάνοιες,

γιατί το Γιο σου πιάσανε

και στο χαλκιά τον πάνε

και στου Πιλάτου τα σταυλά

εκεί τον τυραγνάνε.

—Χαλκιά, χαλκιά φκιάσε καρφιά

φκιάσε τρία περόνια,

για να σταυρώσουν το Χριστό,

τον Πανταβασιλέα.

Κι εκείνος ο παράνομος

βαρεί και φκιάνει πέντε.

—Εσύ, χαλκιά, που τάφτιαξες

πρέπει να διατάξεις.

—Βάλτε τα δυο στα πόδια του,

τάλλα τα δυο στα χέρια,

το πέμπτο το μακρύτερο

μπήξτε το στην καρδιά του,

να τρέξει αίμα και νερό,

να λιγωθεί η καρδιά του.

Η Παναγιά σαν τάκουσε,

έπεσε και λιγώθη.

Σταμνί νερό της ρίξανε

και τρία κανάτια μούσκο,

για να της έρθει ο λογισμός,

για να της έρθει ο νους της.

496. Καταγραφή από τη Μακρή Βασιλική.

Κι όταν της ήρθε ο λογισμός
κι όταν της ήρθε ο νους της,
ζητάει μαχαίρι να σφαγεί,
φωτιά να πάει να πέσει,
ζητάει γκρεμό να γκρεμιστεί,
για το Μονογενή της.

Σηκώνεται η Παναγιά η Δέσποινα
κι η Μάρθα κι η Μαγδαληνή
και του Λαζάρου η μάνα
και του Ιακώβου η αδερφή.

Κι οι τέσσερες αντάμα
πήραν δίπλα το στρατί,
στρατί το μονοπάτι.

Και το στρατί τις έβγαλε
μεσ' στου ληστού την πόρτα.

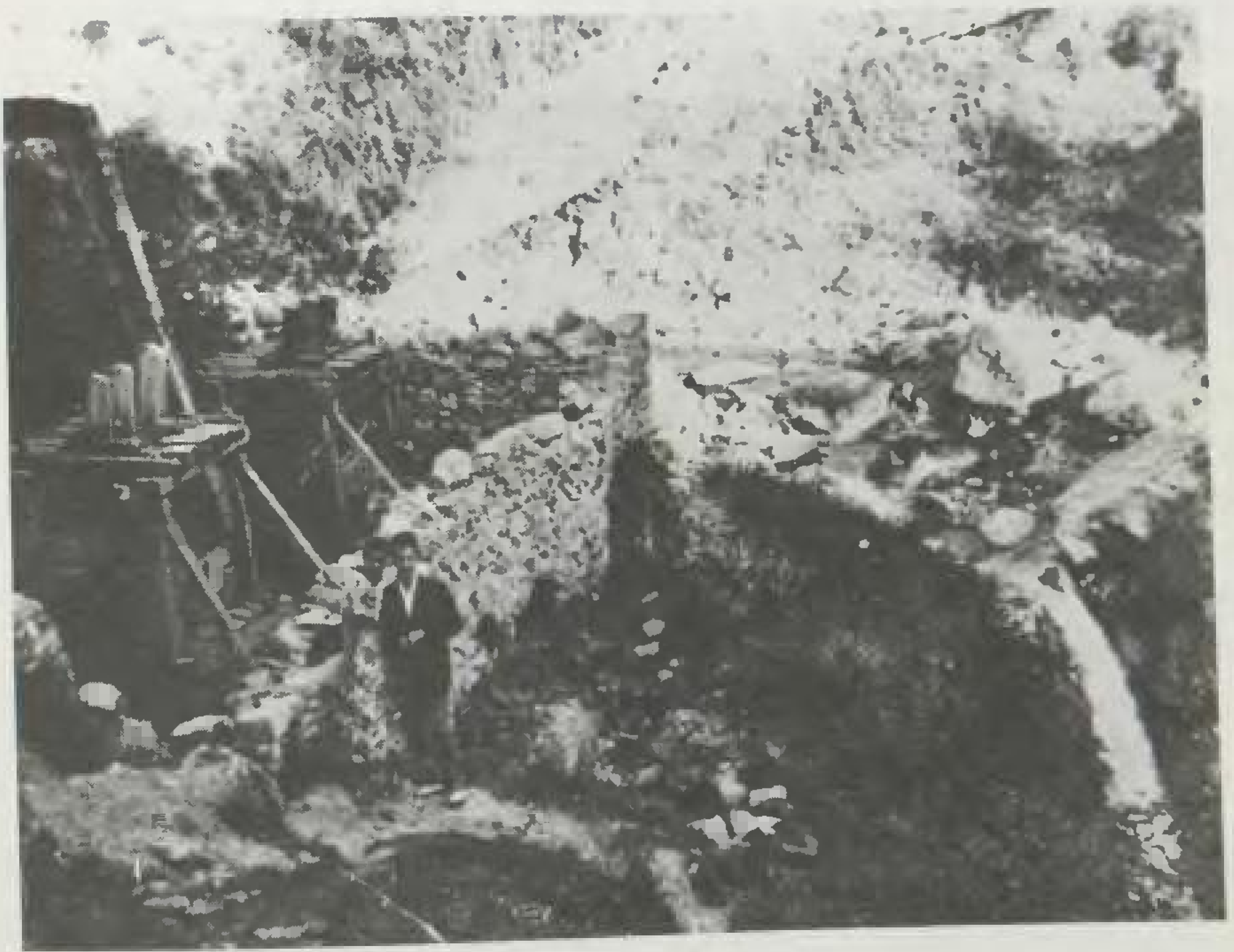
—Άνοιξε πόρτα του ληστού
και πόρτα του Πιλάτου.

Κι η πόρτα από το φόβο της
ανοίγει μοναχή της.

Κοιτάει δεξιά, κοιτάει ζερβά,
κανέναν δεν γνωρίζει,
κοιτάει και δεξιότερα,
βλέπει τον Αϊ-Γιάννη.

—Αφέντη, Γιάννη Πρόδρομε
και βαφτιστή του Γιού μου
μην είδες τον Υγιόκα μου
και σένα Δάσκαλό σου;

—Δεν έχω στόμα να σου πω,
γλώσσα να σου μιλήσω,
δεν έχω χειροπάλωμα
για να σου τον ειδήξω.
Πέρα σε κείνο το βουνό,
σε κείνη τη ραχούλα,
βλέπεις Εκείνον το γυμνό,

381. Το 1957 υπήρχαν δυο μαντάνια, τώρα κανένα.

τον παραπονεμένο,
οπού φορεί πουκάμισο
στο αίμα βουτηγμένο,
οπού φορεί στην κεφαλή
ακάνθινο στεφάνι;
Εκείνος είναι ο Γιόκας σου
και μένα Δάσκαλός μου.

Και η Παναγιά πλησίασε
κι όλο τον ρωτούσε:
— Γιατί δε μου κρένεις, Γιόκα μου,
δε μου μιλάς, Παιδί μου;
— Τι να σου πω μανούλα μου,
που αδιάφορο από Με δεν έχεις;
Πέντε περόνια μόβαλαν
κι ακόμα ο θάνατός μου.
Κι η Παναγιά η Δέσποινα
βάζει τα κλάματά της.

— Μην κλαις, μανούλα μου,
μην κλαις και μη λυπάσαι.
Μόνον το Μέγα Σάββατο
κοντά το μεσονύχτι,
όταν λαλήσει ο πετεινός,
σημαίνουν κι οι καμπάνες,
τότε και συ, μανούλα μου,
χαρά για να τραβήσεις.
Βάλε κρασί στο μαστραπά
κι αφράτο παξιμάδι.
Όποιος τ' ακούσει σώζεται
κι όποιος το λέει αγιάζει,
όποιος το παρακουρμαστεί
Παράδεισο θα λάβει,
Παράδεισο και λίβανο
ν' από τον Άγιο Τάφο.

382. Οι Μακραίοι το Πάσχα του 1973. Η γυναίκα στην αριστερή άκρη φοράει αργαλίσια κεντημένα ποδιά.

Γ) ΤΟ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟ

1. Το Πάσχα⁴⁹⁷

Στην Ανάσταση, τη μεγαλύτερη χριστιανική γιορτή, πηγαίνει όλο το χωριό. Μάλιστα ο παπάς, πριν αρχίσει την Ακολουθία της Ανάστασης, έβγαινε στην Ωραία Πύλη για να ρωτήσει: *Λείπεται κανείς;* Και αν κάποιος χωριανός απουσίαζε, ακουγόταν: *Περιμένετε λίγο ακόμα.* Η Ανάσταση έβγαινε στις 4 ξημερώματα, οι ασπασμοί ενώνονται με τους ήχους της καμπάνας και τους πυροβολισμούς. Όλοι έχουν ήδη ανάψει τη λαμπάδα τους από εκείνη του παπά, φυσικά δε θα φύγει κανένας από την Αναστάσιμη Θεία Λειτουργία, θα κοινωνήσει όλο το χωριό, στο τέλος θα ακουστεί πάλι η γνώριμη φωνή: *Μήπως είναι άλλος για μεταλαβιά;*

Με το Αναστάσιμο φως ανάβεται το καντηλάκι του σπιτιού και σχηματίζεται Σταυρός στην εξωτερική είσοδο. Πριν από την Ανάσταση σηκώνουν λίγο και την κλώσα, για να μη σκάσουν τ' αυγά, βάζουν και ένα σίδερο, για προστασία από το μπουμπουνητό. Τσουγκρίζουν μεν τα κόκκινα αυγά, αλλά τα τρώνε την επόμενη, φυλάγονται να μη βγάλουν σπυριά στο στόμα (*αυγολήθρες*) οι ίδιοι ή τα ζώα. Ένα αυγό θα φυλαχτεί όλο το χρόνο στο εικόνισμα.

Στο τραπέζι κασίκι της γάστρας ή αρνί της σούβλας (Εικ. 378, 382), γιαούρτη και πίτες (γαλατόπιτα, τυρόπιτα), δεν έλειπε και η μαγειρίτσα. Επακολουθούν επισκέψεις για τα χρόνια πολλά, κουμπάροι και αρραβωνιασμένοι αλλάζουν την κλούρα με τ' αυγό, στην πλατεία στήνεται ο χορός (Εικ. 411).

Στον Εσπερινό της Αγάπης κάθε σπίτι πάει στην εκκλησία για να διαβάσει ο παπάς μια κεντημένη κλούρα με αυγό, επίσης τόσα αυγά, όσα και τα μέλη της οικογένειας. Όταν χαιρετούν την Ανάσταση, δίνουν από ένα αυγό στον παπά, καθώς και στις νύφες της χρονιάς, αυτές φιλούν και το χέρι.

Την Τετάρτη οι γυναίκες πάνε για ξύλα στο λόγγο, που τα ζαλικώνονται οι ίδιες. Τις *Άσπρες Πέμπτες* (Μεγάλη Πέμπτη, της Διακαινησίμου και την επομένη) δε δουλεύουν, για να μην πέσει χαλάζι.

2. Οι υπόλοιπες γιορτές

Την Τετάρτη της Μεσοπεντηκοστής δεν εργάζονται, διαφορετικά τα ποντίκια τρώνε τα ρούχα.

497. Καλούσιου, μστ.

Κατά την Ανάληψη πλένονται οι ίδιοι και τα ρούχα τους, ό,τι κακό έχεις επάνω σου, να το πάρει η Ανάληψη. «Κολυμπούσαν» τα παιδιά στο ζουριό του Μύλου για την υγεία τους. — Τα γίδια είχαν ψώρα, τάρριξα στο νερό την Ανάληψη και έφυγε.

Σάββατο ψυχού ονομάζεται το Σάββατο της Πεντηκοστής.

Την Κυριακή της Γονοκλισιάς (Πεντηκοστή) γονατίζουν σε φύλλα καρυδιάς, τα οποία βάζουν στο γιούκο, για να προφυλλάσσονται τα ρούχα από το σκόρο.

Η Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος ονομάζεται Αγία Φανερωμένη, γιατί φανερώνεται το Άγιο Πνεύμα.

383. Η παλιά φυσική βρύση Κωστάια (10-7-1985).

Δ) ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

1. Ο Άγιος Τρύφων

(1 Φεβρουαρίου)

Βγαίνουν στο εξωκλήσι του Αγίου Νικολάου και κάνουν αγιασμό για την προστασία των καλλιεργειών από τα σκουλήκια.

2. Η Υπαπαντή του Χριστού

(2 Φεβρουαρίου)

—*Η Υπαπαντή μαζεύ' με γ' αντί* (τις χειμωνιάτικες γιορτές, που αραιώνουν στο εξής). —*Την Υπαπαντή τη φέρναμε σαν γιορτή των παπάδων. Ό,τι καιρό θα κάνει σήμερα, θα είναι ο ίδιος επί 40 ημέρες.*

3. Ο Άγιος Συμεών ο Θεοδόχος

(3 Φεβρουαρίου)

—*Μη δουλεύεις σήμερα, ο Άγιος Συμεών σας σημαδεύει.*

4. Η Πρωτομαρτιά

Βάζουν *μάρτη*, δυο στριμμένες κλωστές (άσπρη και κόκκινη), για να μη μαυρίσουν. Μόλις έρχονται τα χελιδόνια, τον κρεμούν στο κλαρί, για να κάνουν τις φωλιές.

5. Των Αγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων

(9 Μαρτίου)

Του Σαράντου τρώνε λάχανα (ζόχια), για να μην τους τσιμπάνε τα φίδια:
Σαράντα ζόχους έφαγα, Ζόχους έφαγα,
τα φίδια δε φοβάμαι. το φίδι δε φοβάμαι.

Επίσης δίνουν κάτι στον πλησίον:
Σαράντα φάε,
σαράντα πιε,
σαράντα δόσε
για την ψυχή σου.

Σαράντα να φας,
σαράντα να πιεις,
σαράντα να δώσεις
για την ψυχή σου.

6. Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου

(25 Μαρτίου)

Έρχεται ο κούκος. Χτυπάνε τενεκέ, φέρνουν τρεις γύρες έξω από το σπίτι, λέγοντας:

Φευγάστε φίδια και γκοστέρια,
γιατί 'ναι μέρα του Βαγγελισμού.

7. Η Πρωταπριλιά

Συνηθίζονται τα ψέματα. Άμα βρέχει, τότε πέφτουν οι καρποί από τα δένδρα.

8. Ο Άγιος Γεώργιος

(23 Απριλίου)

Οι βοσκοί μισθώνονται με βάση τις γιορτές των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου: Ένας τσιομπάνος ρογιάστηκε τ' Αϊ-Δημητρίου κι όταν έπεσε να κοιμηθεί είπε: Τ' Αϊ-Γιωργιού να φέξ', να πωλήσ' τ' άλογο ο αφεντικός μ', θα πάρω κι εγώ τη ρόγα μου και θα φύγω.

384. Πανηγύρι Αγίας Παρασκευής (26-7-1966).

9. Η Πρωτομαγιά

Ρίχνουν γαλατσίδες στην αυλή ή τις δένουν στον μπουτινέλο και την καρδάρα, για νάχουν τα ζώα γάλα και το σπίτι εκούμενο (να μη στερείται από αγαθά). Το γάλα για κορφή δεν το βάζουν στην καρδάρα, γιατί τότε όλο το χρόνο θα ξύνιζε. Δε ζυμώνουν ψωμί, διαφορετικά θα μούχλιαζε επί ένα χρόνο. Δε δανείζουν, για να μη σε πάρουν τη μαγιά από το σπίτι.

10. Η γέννηση του Προδρόμου (24 Ιουνίου)

Τ' Αγιαννιού του Τραγανά βγάζουν μέλι από τις κυψέλες και το χρησιμοποιούν στις διάφορες αρρώστειες. Ο κούκος σταματάει το λάλημα και η κοπέλα χρησιμοποιεί μαγικά μέσα για το γάμο της (σ. 450).

11. Η γέννηση της Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου)

Γιορτάζει η Παναγιωτούλα (Παναγία). Όπου έχει σήμερα στραμμένη την πλάτη το σκυλί, από κει θαρθεί ο χειμώνας.

12. Ο Απόστολος Φίλιππος (14 Νοεμβρίου)

—Ο φτωχός ο Φίλ'ππας στο χωράφ' απόκρεψε. —Ο Φίλιππας ήταν φτωχός, δεν είχε να φάει κι έσφαξε το βόδι, με το οποίο όργωνε. Ο Θεός όμως τον λυπήθηκε, το πρωί ζωντάνεψε το βόδι.

13. Τα εισόδια της Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου)

Η σπορά του σιταριού έχει φτάσει στη μέση και για την ευφορία της γης κάνουν τα πολυσπόρια: Βράζουν μαζί ποικίλα όσπρια (καλαμπόκι, σιτάρι, φασόλια, ρεβύθια, φακές, κουκιά):

Το μισό έσπειρα,
το μισό έφαγα
και το μισό στην κοφίνα

Μισόσπειρα,
μισόφαγα,
μισό έχω στην κοφίνα.

Η Παναγία ονομάζεται *Μισοσπορίτσα*.

14. Ο Άγιος Στυλιανός (26 Νοεμβρίου)

Τον τιμάνε για τα παιδιά: Ο Άγιος κρατάει ένα μωρό φασκιωμένο. Πνίγηκε στο λαιμό, το πήρε στα χέρια και γέρεψε.

15. Ο Απόστολος Ανδρέας (30 Νοεμβρίου)

Γίνονται οι ανιράδες. Βράζουν δηλαδή πάλι ανακατεμένα όσπρια, όπως των εισοδίων της Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου), για ν' αντριέψουν τα σπαρτά, να γίνουν καλά και γερά.

384α. Μασκαράδες το 1950.

Ε) ΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

1. Γενικά

Στήνονται στην πλατεία, το απόγευμα και μέχρι να βασιλέψει ο ήλιος (το χωριό δεν είχε ηλεκτρικό ρεύμα). Οι άντρες συνεχίζουν το γλέντι στα μαγαζιά, οι γυναίκες μαζεύονται στ' αλώνια. Τ'ς χορούς έρρικναν και πιστολιές. Η αδερφή του Στέργιου Παππά, η περίφημη Βασίλω, όταν έμπαινε στο χορό είχε κουμπούρι κι έρρικνε. Τότε ο κόσμος οπλοφορούσε και ντουφέκαγε από μεράκι. Με τους γάμους είναι οι σπουδαιότερες ευκαιρίες για διασκέδαση, αλληλογνωριμία και νυφοπάζαρο. Στο Ματσούκι γίνονται δυο πανηγύρια, 26 Ιουλίου⁴⁹⁸ (Εικ. 384, 393) και 15 Αυγούστου⁴⁹⁹ (Εικ. 373, 376, 379, 380), το καλοκαίρι που μαζεύεται ο κόσμος, το καθένα διαρκεί 2-4 ημέρες αντίστοιχα.

2. Οι κύκλες

Γίνονται τη δεύτερη (και τελευταία ημέρα) του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής. Είχαν καταργηθεί το 1971, αλλ' ευτυχώς ο Σύλλογος της Βύλιζας από το 1980 τις αναβίωσε, στο πανηγύρι όμως του Δεκαπενταύγουστου το βράδυ της τέταρτης ημέρας (17 Αυγούστου). Έγραψα σχετικά:

«Τα παλιότερα χρόνια, όταν τέλειωνε το πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής, σταματούσαν τα όργανα και οι άνδρες χόρευαν το καγκελάρι, τραγουδώντας με γυμνή φωνή (Εικ. 387). Πρόκειται για γραφικό χορό στα τρία (παπιός), που αναβιώνει πάλι με τη Βύλιζα.

— Παρακαλούμε όλους τους άνδρες και προ παντός τους γέροντες να πιαστούν στο χορό, παρακαλεί και προστάζει συγχρόνως ο Θύμιος. Ο Αντώνης ο Μπατάλας στο χορό, ο παπούς ο Τούρκος στο χορό!..

Τώρα οδηγεί το χορό ο Αντώνης ο Κωσταδήμας, ακολουθεί ο Παππός ο Σωτήρης, πιάνονται πολλοί, ο χορευτικός κύκλος μεγαλώνει, τώρα διπλώνει, μπαίνουν κι άλλοι, κι άλλοι πολλοί στο χορό, που γίνεται τώρα τριπλός, κλπ. Η πλατεία γέμισε από ένα συνεχές ζικ-ζακ χορευτών. Μια παρέα, με επικεφαλής πάντα το Θύμιο, κοντά στα όργανα, που παίζουν, τραγουδάει ζωηρά και με ρυθμό τα σχετικά τραγούδια (Εβγάτε πέντε γαλανές, Άσπρη μου τριανταφυλλιά, Αυτά τα μάτια Δήμο μ', Από πάνω απ' το βουνί).

498. Καλούσιου, ιγ: Η Έρευνα, 5-10-1984, 3 και Πρωινά Νέα. 6-7/10/1984, 2.

499. Καλούσιου, ιθ: 12-10-1985, 2 και 13-8-1986, 3· μδ: 73-78 (α' έκδοση) και 107-110 (β' έκδοση).

Στο τελευταίο τραγούδι (πώς το τρίβουν το πιπέρι;) ο χορός ζωηρεύει και γίνεται περισσότερο διασκεδαστικός.

—Ψιλέ, λιχνέ μου κάβουρα
πώς το τρίβουν το πιπέρι,
οι διαβόλ', οι καλοέροι;
— Με το γόνα τρίβεται (Εικ. 385).

Κι αμέσως όλοι με το γόνατο κάνουν πως τρίβουν το πιπέρι. Ακούγεται το πρόσταγμα:

Σηκωθείτε παλληκάρια,
Τζουμερκιώτικα λιοντάρια.

Όλοι αμέσως όρθιοι συνεχίζουν να τραγουδούν και να προσποιούνται σχεπικά:

Με τη φτέρνα τρίβεται.
Με την μπάλα τρίβεται.
Με το κεφάλι, την πλάτη, τον αγκώνα, τη μύτη, κλπ.

—Μωρέ ο Γούσιας τόλεγε πολύ καλά αυτό το τραγούδι, ακούγεται μια φω-

385. Πώς το τρίβουν το πιπέρι; Με το γόνα τρίβεται (17-8-1985).

386. Στις γιορτές γυρίζουν στα σπίτια με τα όργανα για τα χρόνια πολλά (1952).

νή. Μακαρίτης τώρα ο μπάμπια Γούσιας, βλέπω όμως στο χορό το γιο του Μήτσιο και παρηγοριέμαι· ενώ ο χορός ασχολείται με το πιπέρι και μετά από κάθε σχετική κίνηση επαναλαμβάνει το γνώριμο:

Σηκωθείτε παλληκάρια
 Τζουμερκιώτικα λιοντάρια.
 (ή Σηκωθείτε παλληκάρια
 με σπαθιά και με χαντζιάρια).

Για μια στιγμή οι δυο πρώτοι του χορού μόλις σηκωθούν τεντώνουν ψηλά τα χέρια τους, κρατούν μαντήλι και σχηματίζουν καμάρα. Όλος ο μεγάλος χορευτικός κύκλος περνάει από κάτω, από το τέλος προς τους πρώτους, μερικοί πηδούν ψηλά ν' αρπάξουν το μαντήλι και να κόψουν έτσι την καμάρα. Άλλοτε την καμάρα κάνουν οι δυο τελευταίοι και περνούν τώρα οι πρώτοι και οι επόμενοί τους.

Κάνω κύκλες στο χορό
 για να βγεις για να σε δω.

Μισή ώρα κράτησε αυτός ο χορός, ήτοι μέχρι πς 10.30' κι ήταν όλα πολύ όμορφα»⁵⁰⁰.

500. Καλούσιου, ιθ: 16-10-1985, 2 και 19-8-1986, 2.

Οι κύκλες είναι μεγάλος χορός, για να λάβουν μέρος όσο γίνεται περισσότερα άτομα. Και για να χωρέσει η πλατεία κατ' ανάγκην διπλώνει (διπλοκάγκελο), τριπλώνει (τριπλοκάγκελο), κλπ. Αλλά κατά την Τουρκοκρατία οι κύκλες απέβλεπαν και σε σκοπούς εθνικούς. Σε τούτο το χορό οι κάτοικοι πολύ κοντά ο ένας στον άλλο επικοινωνούν και συνεννοούνται.

386α. Τοιχογραφία του Προδρόμου της Βύλιζας, 1737 (30-7-1992).

ΣΤ) ΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ⁵⁰¹

Πρόκειται για τις ονομαστικές και μόνον των αρρένων, οι γυναίκες δε γιόρταζαν. Πηγαίναμε σε όλα τα γιορτιάσια στα σπίτια, την ημέρα και κατά παρτές, 5-10 άτομα, χωριστά κάθε ηλικία και φύλο. Κουβαλούσαν και κάνα γραμμόφωνο (Εικ. 406) ή είχαν τα όργανα του χωριού (Εικ. 386). Τα κεράσματα ήταν ούζο, όχι σε ρακοπότηρα, αλλά με το παγούρι, καρύδες, μέλι και κυρίως στάρι, ανακατεμένο με ζάχαρη, καρύδια και σταφίδες.

Όσοι γιορτάζουν σηκώνουν στην εκκλησία το ύψωμά τους με πανχίδα. Ο παπάς, ενώ τεμαχίζει το κομμάτι από το πρόσφορο, εύχεται για την υγεία και προστασία. Το γιορταστικό πιάτο συνοδεύεται και με δωράκια για την εκκλησία (ανάμα, θυμίαμα, πρόσφορο, κεριά σπιτικά).

386β. Αργαλίσια μπάντα (6-7-1994).

501. Καλούσιου, ιστ.

386γ-δ. Τα σφαχτά του γάμου: σφάξιμο στη νύφη, γδάρισμα στο γαμπρό
(Σάββατο, 22-8-1987).

XXII. ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α) ΟΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΑΔΕΣ

— Από τις γυναίκες ονομαστές τραγουδίστριες ήταν η Μυγδάλω η Νάκα, η Τσιβούλω του Στραγάλη, τραγουδούσε καλά κι η Σωτήραινα τ' Γκούγια και η Λέν'. Αλλά η Θυμία του μαραγκό⁵⁰² (Εικ. 388), η Βίω τ' Γκούγια (Εικ. 388) και η Καλλιόπα (η μάνα του Μήτσιου Κωστίκα) αποτελούσαν την τριάδα, έβγαζαν πέρα ολόκληρο γάμο, τρεις μέρες, χωρίς όργανα.

— Τραγουδούσαμε σ' ένα γάμο και μας άκουσαν τρεις κλέφτες. Ήρθαν με αρμαθιές φυσίγγια, γκράδες, κάτι μαχαίρια! Εμείς φοβηθήκαμε πολύ, αλλ' αυτοί δε μας πείραξαν καθόλου, τεντώθηκαν και μας κοιτούσαν στα μάτια. Μωρ', εί-

387. Τις κύκλες χορεύουν οι άντρες (17-8-1985).

502. Καλούσιου, ιθ: 9-10-1985, 2 και 9-8-1986, 2.

παν, τι κορίτσια είν' αυτά, βρε Γιάννο, τόνα τραγούδι παίρνουν, τ' άλλο αφήνουν, γραμμόφωνο έχουν στο στόμα τους; Θάμαξαν. Να βγάλουν γάμο πέρα χωρίς όργανα; Τραγουδούσαμε και μόρφαινε το χωριό.

Από τους άντρες περίφημοι τραγουδιστές ήταν οι Λανταβαίοι (Βαγγέλης, Σωτήρης και Στάθης), ο Στέργιος Παππάς, ο Χύτας Ευάγγελος.

— Τραγουδούσε τότε ο κόσμος, πολύ τραγούδι. Στους γάμους, τα παγγύρια, έξω στην πλατεία, στα προζύμια του γάμου, στα ξύλα που πηγαίναμε, για λάχανα, φορτωμένες τραγουδούσαμε κιόλας στο δρόμο, χορεύαμε και τραγουδούσαμε με το στόμα χωρίς όργανα, και στο νεκρό λέγαμε πολλά μοιρολόγια, τραγουδούσαμε παντού, σιαδώ-σιακεί. Ας ήταν και κλαρίνα, τραγουδούσε τότε ο κόσμος. Ξέραμε τα τραγούδια του κόσμου. Εμείς τότε τα «λειτουργούσαμε» τα τραγούδια, δηλαδή τα καλλιεργούσαμε.

387α. Ολοπέτρινο σπίτι (4-8-1990).

B) ΟΙ ΟΡΓΑΝΟΠΑΙΧΤΕΣ

Προ ολίγων ετών ο Παππάς Χρήστος του Σωτηρίου έπαιζε ακορντεόν, που τελικά το εγκατέλειψε (Εικ. 396). Για λίγο ασχολήθηκε με το κλαρίνο ο Γρατσάνης Κωνσταντίνος του Βασιλείου, που παίζει όμως τώρα καλή φλογέρα (Εικ. 91). Η σημερινή Ματσουκιώτικη κομπανία, χρονολογικά και η πρώτη, αποτελείται από τους: 1) Γρηγορίου Γεώργιο του Κωνσταντίνου, κλαρινίστας, ο πιο παλιός οργανοπαίχτης (Εικ. 210, 211, 214, 230, 311, 384, 386, 392, 398). Στις 2 Ιανουαρίου 1988 ο σύλλογος της Αγίας Παρασκευής τον τίμησε με αναμνηστική πλακέτα, στην οποία χαραχτήκαν:

(74)

«ΕΚΠΟΛΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΜΑΤΣΟΥΚΙΩΤΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Τιμούμε τον ΓΙΩΡΓΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

για την προσφορά του στο

δημοτικό τραγούδι 2-1-1988»⁵⁰³

2) Πόιας Βασίλειος του Παύλου, επίσης κλαρίνο, (Εικ. 394, 396) 3) Τσαντούλης Βασίλειος του Πέτρου, ακορντεόν (Εικ. 394) 4) Τσαντούλης Δημήτριος του Πέτρου, βιολιτζής, αδερφός του προηγούμενου (Εικ. 214, 226, 227, 230, 384, 386, 394) και 5) Τσαντούλης Δημήτριος του Χρήστου, κιθάρα (Εικ. 214, 226, 384, 386, 394, 396).

503. Καλούσιου, λγ.

Γ) ΟΙ ΧΟΡΟΙ

Συνηθίζονται όλα τα είδη των χορών, βασικοί είναι οι παρακάτω:

1. Ο συρτός. Επτά βήματα μπροστά, τρία πίσω, σε γρηγορότερο ρυθμό από τον τσάμικο, προς το τροχάδην.

2. Το τσάμικο. Δεν πάει πολύ γρήγορα, πάντως γρηγορότερα από τον πατητό, όλο φιγούρες, χορός πεταχτός, που δείχνει τη λεβεντιά, τρία βήματα μπροστά, δυο πίσω.

3. Ο πατητός (στρωτός, στα τρία). Χορεύεται αργά, σαν

388. Η μαραγκουάνια (Ευθυμία Κωσταδήμα, 15-7-1986) και η Βίω (Παρασκευή Γκούγια, 10-3-1986), ονομαστές τραγουδίστριες.

να περπατάς, δυο βήματα μπρος, ένα πίσω. Συνήθως τον χορεύουν οι γέροντες, που χτυπούσαν και τα πόδια, να δώσουν ζωή και ρυθμό, ή έμειναν στον ίδιο τόπο (ένα βήμα μπρος, ένα πίσω).

4. Το καγκέλι. Είδος συρτού, από τον οποίο διαφέρει στο ότι πάμε πάντα μπροστά.

5. Η πατινάδα. Και αυτή συρτός χορός, που συνοδεύει διάφορες εκδηλώσεις του γάμου ή τις επισκέψεις στις ονομαστικές γιορτές.

6. Ο χορός της νύφης. Συρτός χορός (σόλο κλαρίνο), που γυρίζει σε καθιστικό, οπότε ο χορευτής προσκυνάει σαν τη νύφη, οι άλλοι του κάνουν αέρα με το μαντήλι, τον βάζουν και τους φιλάει το χέρι. Ο μούτος ο Κωνσταντής χόρευε πολύ τούτον το χορό.

7. Τα παλαμάκια. Συρτό σόλο, ενδιάμεσα χτυπάνε παλαμάκια.

8. Οι κύκλες. Ιδέ σχετικά σ. 687-690.

Οι χορευτές πιάνονται μεταξύ τους στα χέρια με χειρομάντηλα, χορός διπλός (οι γυναίκες από μέσα), οι αρραβωνιασμένοι χορεύουν μαζί: —Κάθε τραγούδι έχει τη φωνή του, το χορό του, άλλα είναι κατά ης (κατά γης, καθιστικά), σόια - σόια φωνές.

388a. Ταπάκι με κουρελούδες (6-7-1994).

Δ) ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Η καταγραφή όλων των Δημοτικών τραγουδιών, που αναφέρονται στο βιβλίο, έγινε το 1985.

1. Τα Ηρωικά

α. Ο γιος της δράκαινας

—Τι κάθεται, λεβέντη μου,
εδώ σε τούτ' τη χώρα;
Εδώ είναι Λάμια κι σι τρων',
δράκους και θα σε φάνε.

—Εγώ Λάμια δε σκιάζομαι,

δράκους δεν τους φοβάμαι.
Εγώ είμαι γιος της δράκαινας,
ανεπιός της δρακοπούλας,
σιουρίζω, τρέμουν τ'άι βουνά
και τα λαγκάδια σκούζουν.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

389. Στη σύγχρονη φυσική του Παρέσ', «ΔΑΣΑΡΧΕΙΟ / ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ / 1989» (24-8-1993).

β. Οι Σαρακατσιάνοι⁵⁰⁴

— Εσείς βουνά του κερατά⁵⁰⁵, βουνά τ' Ασπροποτάμου
τους Βλάχους τι τους κάνετε και τους Σαρακατσιάνους;
— Τους στείλαμε στα χειμαδιά, στις Λάρ'σας τα λιβάδια.

Αρτζουχάλια ρίχνουν στα χωριά, σ' όλα τα Βλαχοχώρια.
Γιαννίκας απ' την Κρασιά, Κωστούλας απ' το Γαρδίκι,
Δημάκης απ' την Καστανιά, Τάκης απ' την Βενδίστα,
Γιωργάκης Τσιατσούλης απ' τ' Άγραφα αυτός το 'πικυρώνει:
— Αλήθεια Χουζνή πασιά ν' εγώ το βεβαιώνω,
φ' λαν τους κλέφτες στα πρόβατα, ψωμί από τα κονάκια.

Χατζηγάκης δε γράφεται, δε θέλει να 'πογράψει,
τους έχει πιστούς στα πρόβατα, τους έχει τζιομπαναραίους.

(Παππιάς Λεωνίδας)

2. Τα Ληστρικά

α. Ο Κάγκαλος⁵⁰⁶

Το μάθатаν τι έγινε
σε τούτην την βδομάδα;
Τον Κάγκαλο τον πιάσανε
και παν να τον κρεμάσουν.
Χίλιοι Αρβανίτες πάν μπροστά
και δυο χιλιάδες πίσω,
κι αυτός στη μέση πάαινε
σαν μήλο μαραμένο,
σαν μήλο, σαν τριαντάφυλλο
σαν κίτρινο λουλούδι.

— Ρειζιάς σας πέφτω, βρε παιδιά,
και σας φιλώ το χέρι.
Να μη με πάτε απ' τα τσαρσιά
στη μέση απ' το παζάρι.
Βλέπουν οχτροί και χαίρονται,
δικοί μου και μαραίνουν,
βλέπει κι η δόλια μάνα μου
και χύνει μαύρα δάκρυα.

(Κωσταδήμα Ευθυμία).

β. Ο Γρηγόρης Γκάρτζος

— Γρηγόρη τι μας άργησες
τούτο το καλοκαίρι;
Το τι ποτάμια σε κρατούν,
το τι βουνά με χιόνια;

— Ουδέ ποτάμια με κρατούν
ουδέ βουνά με χιόνια,
μένα με κρατούν οι φυλακές,
της Λάρ'σας τα μπουντρούμια.

(Παππιάς Στέργιος)

504. Χατζηγάκη, γ: 98.

505. Ίσως χαρακτηρισμός βουνών και όχι ονομασία.

506. Πρόκειται για τον Γκάγκαλο.

γ. Ο Θύμιος Τσεκούρας

Καλά ήσαν Θύμιο μ' στ' Άγραφα
καλά και στα Τζουμέρκα,
τί χάλευες, τί γύρευες
Καρβασαρά και Βάλτο;

— Πήγα να δω τους φίλους μου
τους δόλιους μου κουμπάρους,
κουμπάροι φίδια γίνηκαν,
φίδια για να με φάνε.

(Παπλάς Στέργιος)

δ. Η Βασίλω αρχόντισσα

Δεν είναι κρίμα κι άδικο,
δεν είναι κι αμαρτία,
νάσαι Βασίλω σ' ερημιά,
στα κλέφτικα λημέρια,
να στρώνει πεύκα στρώματα,
οξιές προσκεφαλάκια;

Κι ο Θύμιο Γάκης στο πλευρό
κρυφά την κουβεντιάσει:
— Σήκω, Βασίλω μ', έφεξε,
σήκω να φτιάξεις τον καφέ,
γιατί μας ήρθε ξαγορά,
τρεις μούλες φορτωμένες.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

390. Του Αγίου Παντελεήμονα στηνόταν χορός στον Άγιο Αθανάσιο (27-7-1957).

ε. Ο Γεώργιος Καταρραχιάς

Ιδέ σχετικά σ. 62-63.

3. Τα Νανουρίσματα-Ταχταρίσματα

Ιδέ σχετικά σ. 441-443.

4. Τα Θρησκευτικά

Τα κάλαντα

Ιδέ σχετικά σ. 663 (Χριστουγέννων), σ. 667 (Θεοφανείων), σ.678-680 (Μεγάλης Παρασκευής), σ. 673-677 (Λαζάρου).

5. Του Γάμου

Ιδέ σχετικά σ. 447-512.

391. Το κεραμίδι (στην άκρη) εκτοπίζει σιγά-σιγά την πλάκα (14-7-1989).

6. Της Αγάπης

α. Η Μάρω

Στον άμμο ρύζι έσπερνα
κι είπα να μη φυτρώσει.
Κι αυτό δασιά εφύτρωσε
και θερισμό δεν έχει.

τρούρω απ' τ' αλώνι.

— Μάρω μ', μη κουρνιαχτίζεσαι,
Μάρω μ', σε καίει ο ήλιος.

Βάζω Τούρκοι στο θέρισμα,
Οβραίοι το κουβαλάνε,
κι η Μάρω με τη μάνα της

— Εγώ τον ήλιο τ' αγαπώ,
τον κουρνιαχτό ζηλεύω.

(Κωσταδήμα Ευθυμία).

β. Η Γαλαξειδιώτισσα

Καποιά Γαλαξειδιώτισσα
κι απάνω μαχαλιώτισσα
δέρνει τη θυγατέρα της,
κρυφά από τον πατέρα της.

— Πούν' τα μπελετζίκια σου,
τα μουρφοδαχτυλίδια σου;

— Μάνα μου, ο Γιώργης τα φορεί,
στην πάνω Κυριακή.

— Μάρ' τι μου δέρνεις, μάνα μου,
κρυφά από τον πατέρα μου;

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

γ. Η μαυρομάτα

Α'

— Φίλοι μ' καλώς ορίσαταν
και για καλά σας βρήκα,
κοπιάστε απάνω, βρε παιδιά,
να φάμε και να πιούμε.

Βρίσκουν τραπέζι όμορφο,
γυαλιά παραγιομάτα.

— Δεν ήρθαμαν για φάι, για πιά,
ουδέ και για τραπέζι.
Μας είπαν πούσαι όμορφη,
πούσαι και μαυρομάτα.

— Τρεις μαυρομάτες μας κερνούν,
και τρεις μπιρμπιλομάτες.
Η μια κερνάει με το γυαλί,
κι η άλλη με την κόφρα
κι η τρίτη μικρότερη
κερνάει με το ποτήρι.

— Καλά σας είπαν, βρε παιδιά,
που είμαι μαυρομάτα.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Β΄

— Απόψε, μαυρομάτα μου,
στη σένα θέλ' να μείνω.

— Κι αν θα λα μείνεις, ξένε μου,
όξου θα λα σε στρώσω.

— Όξω βρέχει και βρέχομαι

χιονίζει και μαργώνω.
Ρίχνει καλάζιο πέτρινο,
ρίχνει και με σκοτώνει.
Κι αν τον σκοτώσ' τον ορφανό,
ποιος θα λα τον κλάψει;
Δεν έχω μάνα με καϋμό,
ουδέ αδερφή με πόνο.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

δ. Η μαυριδερούλα

— Τ' ακούς, μαυριδερούλα μου,
τί λένε για τι μένα;
Λένε να με σκοτώσουνε,
πως αγαπώ εσένα.

— Μη σκιάζεσαι, λεβέντη μου,

στο νου να μην το βάζεις.
Έχω πατέρα λοχαγό
και μπάρμπα ταγματάρχη,
έχω τ' αδέρφια αρματωλά,
πρώτα ξαδέρφια κλέφτες.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

392. Η Ματσουκιώτικη λεβεντιά σμίγει με την μπουραζάνα, τη φουστανέλα και το φλοκάτο και αναθερμαίνεται με τους τοπικούς οργανοπαίχτες (15-8-1958).

ε. Η μέλισσα

Θέλω να γίνω μέλισσα,
να κάτσω στα μαλλιά σου,

να σε φιλώ στο μάγουλο,
να πάρω τη δροσιά σου.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

στ. Η κόρη

Α΄

Για νύχτωσε και βράδιασε,
πάει και τούτ' η μέρα,
παν τα πουλάκια στις βοσκές
και οι όμορφες στις βρύσες.
Παίρνω κι εγώ τον μαύρο μου
και πάω να τον ποτίσω.

Βρίσκω την κόρη πούπλυε

την κόρη που σκαμαγγιάζει.
Στάμνα νερό της γύρεψα,
να πιω εγώ κι ο μαύρος.
Σαράντα στάμνες μούβγαλε,
στα μάτια δεν την είδα,
κι απ' τη σαράντα και μπροστά
την είδα δακρυσμένη.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Β΄

Γυναίκα, βγάλε μου το γκρα
απ' την παλιά κασέλα
κι αρμάτωσέ μου τ' άλογο
με την παλιά του σέλα.

Να πάρω κάμπους και βουνά,
τους λόγγους να γυρίσω,
την κόρη, που μου πήρανε,
να τους την πάρω πίσω.

(Κωσταδήμα Παρασκευή)

ζ. Τα τρία κοράσια

— Πού πας, αγγελικό κορμί,
βέργα καμαρωμένη;

— Πάω γι' αθάνατο νερό,
να πiou, να μην πεθάνω.

Στον δρόμο κει που πάαινα
στον δρόμο που πηγαίνω
τρία κοράσια σταύρωσα

σαν τάμορφα τα μήλα,
Κι εγώ τα καλημέρισα
κι εκείνες δεν μου κρένουν.
Η μια μου λέει, δεν μπορώ,
κι η άλλη, δεν σε γνωρίζω,
κι η τρίτη, η μικρότερη,
πού σ' είδα, πού σε ξέρω.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

η. Ο παρμαχογιός

Ποιος είδε ήλιο αποβραδύ,
τ' αστριό το μεσημέρι;
Ποιος είδε κόρη έμορφη,
στη σκάλα ν' ανεβαίνει;

Ν' ανέβαινε, κατέβαινε
στη βρύση να γιομίσει.
Εκεί ήτανε ο παρμαχογιός,
ποτίζει τ' άλογό του.

— Κόρη μ' το καταδέχεσαι
γυναίκα να σε πάρω;

— Ν' εσύ 'σαι ο παρμαχογιός
παρμαχοκόρη πάρε,
κι εγώ φτωχειά, φτωχούτσικη,
φτωχόν άντρα θα πάρω.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

θ. Εγώ και συ

— Το τ' είσαι σύ, το τ' είμαι γω,
το πώς μπορώ να ζήσω;
Για το δικό σου τον καϋμό,
πώς να τον ντ αι ντήσω;
— Νταγιέντα τον, μικρούλα μου,
με την καρδιά καμένη.

— Εγώ στο μήνα βγαίνω μια φορά,
σαν πέρδικα στολισμένη.
— Πέρδικα είσαι μάτια μου
με τα καλώματά σου,
μ' έκαψες, με φλόγεψες,
μ' αυτά τα ψέματά σου.

— Ψεύτρα είμαι γω.
— Ψεύτρα δεν είσαι μάτια μου,
μα εγώ το ψέμα λέω,
για το δικό σου τον καϋμό,
μέρα και νύχτα κλαίω.

— Γιατί κλαις;
— Κλαίω για το κορμάκι σου,
πούναι άσπρο σαν το γάλα,
να κρεμαστώ στην πόρτα σου
να καίω σαν λαμπάδα.

— Μή! και φοβούμαι.
— Μην φοβηθείς, μικρούλα μου
και μη κακοραγιέσαι
κι εγώ πάω και φέγγω.

— Και πού θάσαι μάτια μου;
— Στον Άδη θάμαι μάτια μου,
θα καθαρίζω ρύζι,
μην αγαπάς εκείόν το νιο,
που σε τρογυρίζει.

— Και ποιος με τρογυρίζει;
— Σε τροϋρίζουν οι πολλοί,
μην αγαπάς κανένα,
κι αν αγαπήσεις άλλονε,
δε θάναι σαν κι εμένα.

— Και τ' είσαι συ;
— Είμαι ψιλός, είμαι λιγνός
και μορφοκαμωμένος,
βάζω τη σκούφια μου στραβά,
σαν μπέης χαϊδεμένος.

— Και ποιος σε χάιδεψε;
— Με χάιδεψε η μανούλα μου.

393. Πανηγύρι Αγίας Παρασκευής (26-7-1965).

όταν ήμουνα μικράκι,
μ' έπαιξε στην αγκαλιά,
με άιτη γαλατάκι,
να μεγαλώσω, να γενώ
γλυκό δικό σου ταίρι.

Δεκάδιασαν τα λόγια μου
και γίναν δέκα-δέκα
μέχρι να γένουν εκατό,
για να σου πω γυναίκα.

(Μακρή Βασιλική)

7. Τα Ποιμενικά

α. Οι τρεις περδικούλες

Τρεις περδικούλες κάθονταν
στον Όλυμπο, στη ράχη.
Μοιριολογούσαν κι έλεγαν
μοιριολογούν και λένε:

— Μην τα μαλώνεις,
μπέν μ', τα παιδιά,
και μην τα κακοπαίρνεις.
Εψές, προψές απέρασαν
απ' τη δική μου στρούγκα,
μου πήραν πέντε πρόβατα,
πέντε παχιά κριάρια

μου πήραν και την κάλεσια
κι αυτήν την μαρτζιουλάνα.

Τσιομπαναραίοι φώναξαν,
τσιομπαναραίοι φωνάζουν,
και μια μικρή τσομπάνισσα
αφρίζει και φωνάζει:

— Αφήστε αυτήν την κάλεσια
κι αυτήν την μαρτζιουλάνα,
μου στάθηκαν τα πρόβατα,
μου γύρ'σε το κοπάδι.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

β. Ο Παναγιώτης

Παίρνει ο Μάρτης δώδεκα
κι ο Απρίλιος δέκα πέντε.
Βγήκαν οι Βλάχοι στα βουνά,
βγήκαν κι οι Βλαχοπούλες,
βγήκαν τα λάια πρόβατα
με τα λαμπρά κουδούνια.

Του Παναγιώτη για να 'ρθει
δεν φάν'κε το κοπάδι,
στους κάμπους βόσκαε έρημο,
στους κάμπους τα τσιαϊρία,
ανάρμεχτα κι ακούρευτα,
χωρίς κανάς αφέντης.

Κι η Παναϊούλα τόμαθε,
πολύ της κακοφάν'κε.
Παίρνει, σιλώνει τ' άλογο,

νύχτα το καλιγώνει,
και παίρνει δίπλα τα βουνά,
δίπλα τα κορφοβούνια,
βρίσκει τα πρόβατα έρημα
και τα σκυλιά ουρλιάζουν.

— Καλήμερά σας, βρε παιδιά!

— Καλώς την, την κυρά μας!

— Παιδιά το πούν' ο αφέντης σας,
το πούναι ο Παναγιώτης;

— Ο Παναγιώτης πέθανε
τόρα και δέκα μέρες.

Πάρε, κυρά μ', τα πρόβατα,
πάρε και τα ζυγούρια.

— Παιδιά μ' το που μ' αφήνετε
σαν καλαμιά στους κάμπους;

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

394. Οι οργανοπαίχτες μας παίζουν στην πλατεία: κιθάρα Τσαντούλης Δημήτριος του Χρήστου, βιολί Τσαντούλης Δημήτριος του Πέτρου, ακορντεόν Τσαντούλης Βασίλειος του Πέτρου, κλαρίνο Πόιας Βασίλειος (16-8-1979).

γ. Η Λένη

Μια Λέν' από την Πρέβεζα,
ποχεί τα πέντ' αδέρφια,
την προξενούν στα Γιάννενα,
την προξενούν στην Άρτα.

— Δεν θέλω γω στα Γιάννενα,
δεν θέλω γω στην Άρτα,
μόν' θέλω γω στην Πρέβεζα,

να πάρω Πρεβεζιάνο .
Ναχεί χιλιάδες πρόβατα
κι πεντακόσια γίδια,
ναχεί κι έν' άλογο καλό,
να πιρπατώ καβάλα,
να πιρπατώ, να χαίρομαι,
μπιζεύω, καμαρώνω.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

8. Της Ξενιτιάς

Ο Ξενιτεμένος

Πάρτε, παιδιά μ', την έγνοια σας,
πάρτε την παντοχιά σας,
εγώ πίσω δεν έρχομαι
και πίσω δε γυρνάω,
θα πάω μακριά στην Ξενιτιά,
κάτω στον κάτω κόσμο.
Εκεί θα πιάσω ξένες αδερφές
και ξένες παραμάνες,
για να μου πλύν' τα ρούχα μου
και τα χρυσά σκουπιά μου.

Τα πλένει μια, τα πλένουν δυό,
τα πλένουν τρεις και πέντε
κι από τα πέντε και μπροστά
τα ρίχνουν στα σοκάκια.

— Έλα, ξένε μ', πάρε τα ρούχα σου
και τα χρυσά σκουπιά σου
και σύρτα στη μανούλα σου
πόχει καϋμό για σένα.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

9. Τα Σατιρικά

α. Οι γριές

Από πάν' απ' το βουνί
κατεβαίν' ένα πουλί,
γράφοντας, ξεγράφοντας,
για να παντρευτούν οι γριές,
τα κορίτσια, οι καλογριές.

Κι οι γριές σαν τόμαθαν,
λούζονταν, χτενίζονταν,
στο γυαλί γυαλίζονταν,

στο χορό τσακώνονταν,
μια στην άλλη έλεγαν:

— Γριά μου, πούν' τα δόντια σου
και τα δωδεκάρια σου;
— Πέρσι το Χινόπωρο
έφαγα ένα αγρόμηλο,
μούπεσαν τα δόντια μου
και τα δωδεκάρια μου.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

β. Η καλή νοικοκυρά

Μια καλή νοικοκυρά
πάει να μάσει λάχανα,
λάχανα και λάπατα.
Τάμασε και τάτριψε
και στον τέντζερ' τάβαλε
κι έπεσε να κοιμηθεί
και να ξεροτεντωθεί.

Μιά κλωτσιά τον τέντζερη,
ζηματάει την πεθερά.
— Σώπα-σώπα πιθερά,
μας ακούει η γειτονιά,
μας περνάει ριζιριά.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

γ. Το πιπέρι

Ιδέ σχετικά σ. 688-689.

10. Οι Παραλογές

α. Η Σούσα

Τους δεκαπέντε του Μαΐου
αφουγκραστήτε να σας που
της Σούσας το τραγούδι.

Η Σούσα ήταν όμορφη,

της Κρήτης το καμάρι,
π' αγάπασε το Σαρίμπαλο,
το πρώτο παλληκάρι,
τον αγαπάει, τον αγαπεί
χρόνια δεκατεσσάρι.

395. Ματσούκι 26-8-1993.

Μια Κυριακίτσα το πρωί
στον ήλιο καθεζόνταν,
το μαντηλάκι τ'ς έβγαλε,
τα δάκρυα της σφογγιόνταν.
Κι η μάνα της τής έλεγε
κι η μάνα της ρωτάει:

— Τι έχει το Σουσάκι μου
και κάθεσαι και κλαίεις;
— Όνειρο είδα, μάνα μου,
πικρό, φαρμακωμένο
πως ήρθαν τ' αδερφάκια μου
σπαθί και γυμνωμένα.

Τη νύχτα τα μεσάνυχτα
την πόρτα της χτυπάνε.
— Κατέβα, Σούσα, κι άνοιξε,
να δεις τον αδελφό σου.
Νερό, Σούσα μ', έσκασα,

γιατί 'μαι διψασμένος,
ν' από του δρόμου το πολύ
βαριά βαλαντωμένος.

Η Σούσα εφοβήθηκε
και θάμπωσε το φως της.
Το μαστραπά δεν έπιανε,
το μαστραπά δεν πιάνει.
Το μαχαιράκι τ'ς έβγαλε
και στην καρδιά το μπήχνει
κι η Σούσα εξαπλώθηκε
πίσω από τις πόρτες.

— Να πείτε το Σαρίμπαλο,
το πρώτο παλληκάρι,
να φκιάσει το κοιμ' τήρι μου
ν' ουλό μαργαριτάρι.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

β. Η άπιστη γυναίκα

Παρασκευή ξημέρωσε
μην είχε ξημερώσει.
Πάνε οι Τούρκοι στα τζαμιά,
Οβραίοι στο ρουμαζάνι,
πάει κι ο Κώστας στο Σχολειό,
πάει για να διαβάσει.

Του καλαμάρι ξέχασε,
γυρίζει να το πάρει.
Βρίσκει τις πόρτες ανοιχτές
κι τα σκυλιά δεμένα,
βρίσκει τη σκύλα μάνα του,
που παίζ' με τους Οβραίους.

— Παίξε τα, μάνα, παίξε τα
με τους Σκυλοοβραίους,
βράδυ σαν ρθει ο πατέρας μου
κι αν δεν τα μαρτυρήσω.
— Κι ας μαρτυρήσ' καλό μ' παιδί
το τι τα μάτια σ' είδαν.

Τον γέλασε, τον πλάισε,
τον κόβει το κεφάλι
και στου τσιοβάλ' τον έβαλε
και στου κατώι τον βάνει
κι ένα γκιουβέτσι έφτιασε
γκιουβέτσι του ανιρός της.

Νά τους ο Γιάννης πόρχεται
σε γρίβο καβαλάρη.
Φέρνει τα λάφια ζουντανά,
νι κι τ' αρνιά σφαγμένα.

— Καλήμερά σ', Μαρία μου,
— Καλώς τονε το Γιάννη.
— Μαρία, πούναι το παιδί,
πούναι ο Κωνσταντίνος;
— Γιάννη μ' τρεις μέρες έλειπε,
απ' του Σχουλειό δεν ήρθε.

— Καλήμερά σου δάσκαλε.

— Καλώς τονε το Γιάννη.
— Δάσκαλε πούνι το παιδί μ',
πούναι ο Κωνσταντίνος;
— Τρεις μέρες λείπει, Γιάννη μου,
κι στο Σχολειό δεν ήρθε.

— Καλήμερά σ', Μαρία μου.
— Καλώς τονε το Γιάννη.
— Μαρία μ' πούνι το παιδί,
πούνι ο Κωνσταντίνος;
— Τρεις μέρες λείπει, Γιάννη μου,
απ' τα παιδιά δεν ήρθε.

— Παιδιά μου πούνι το παιδί,
πούνι ο Κωνσταντίνος;
— Τρεις μέρες, λείπει, Γιάννη μας,
και στα παιδιά δεν ήρθε.

— Καλήμερα σ', Μαρία μου.
— Καλώς τονε το Γιάννη.
— Μαρία πούνι το παιδί,
πούνι ο Κωνσταντίνος;
— Ν' έλα, Γιάννη μ', να φας ψωμί,
να γλυκογευματίσεις.

Και του γκιοβέτσι έβαλε
κι του γκιοβέτσι βάνει,
κι του γκιοβέτσι φώναζε
κι του γκιοβέτσι λέει:

— Αν είσαι ο πατέρας μου,
τότε καλόφαγέ με,
αν είσαι Τούρκος κι Οβριός,
να μη με μαγαρίσεις.

396. Τρεις από τους οργανοπαίχτες μας: Παππάς Χρήστος (ακορντεόν), Πόιας Βασίλειος (κλαρίνο) και Τσαντούλης Δημήτριος του Χρήστου (κιθάρα, 20-9-1964).

Απ' τα μαλλιά την άρπαξε
κι στου τσιουβάλ' την βάνει,
στο μύλο νε την πάαινε,
αλεύρι να την κάνει.

— Γιάννη μ', τι έχεις στα σακιά
κι αλεύρι δε γινέται;
— Ν' εδώ έχω τη γ'ναίκα μου,
αλεύρι να την κάνω.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

γ. Ο γυρισμός του ξενιτεμένου

Α'

Γλυκοχαράζουν τ'άι βουνά
και ξημερώνει η Δύση,
παν τα πουλάκια στη βοσκή
κι η λυγερή στη βρύση.
Βγαίνω κι εγώ ο μαύρος μου
και τα λαγωνικά μου,
βρίσκω μια κόρη πόπλυνε
σε μαρμαρένια γούρνα.

Τη χαιρετώ, δε μου μιλεί
της κρένω, δε μου κρένει.
— Για βγάλε, κόρη μου,
λίγο νερό να πιου,
την καλημοίρα νάχεις.

Σαράντα τάσια έβγαλε,
στα μάτια δεν την είδα
κι πάνω στα σαράντα δυο
τη βλέπω δακρυσμένη.
— Κόρη μ', τι δακρύζεσαι,
βαριά αναστενάζεις;
Μήπως πεινάς, μήπως διψάς,
μήπως κακιά μάνα έχεις;

— Μ' ούτε πεινώ, μ' ούτε διψώ,
μ' ούτε κακιά μάνα έχω,
τον άντρα μου στην ξενιτιά
και λείπει δέκα χρόνια.
Δυο μερούλες τον καρτερώ
και τρεις τον περιμένω,
θα πάω σ' έρημο βουνό,

να στήσω Μοναστήρι.

— Ξένη μου, ο άντρας σ' πέθανε,
εδώ και τρεις ημέρες,
ψουμί, κερί τον μέρασα
κι απέ να με πληρώσεις.

— Ψουμί, κερί τον μέρασε,
διπλά θα στα πλερώσω.

— Ξένη μου, εγώ 'μαι ο άντρας
σου,
εγώ 'μαι κι ο καλός σου.

— Πες μου σημάδι απ' την αυλή
κι απέ θα σε πιστέψω.

— Ανάμεσα στην πόρτα σου
γλυκιά μηλιά έχεις,
κάνει σταφύλι ροζακό
και το κρασί μοσχάτο.

— Πες μου σημάδι απ' το σπίτι μου
κι απέ να σε πιστέψω.

— Ανάμεσα στην κάμαρα
χρυσό καντήλ' ανάβεις
και φέγγεσαι και λούζεσαι
και πλέκεις τα μαλλιά σου.

— Ξένε μου, εσύ 'σαι ο άντρας μου,
εσύ 'σαι κι ο καλός μου.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

Β´

Όλο τον κόσμο γύρισα,
Βλαχιά και Βλαχοχώρια,
καμιά δεν μπόρεσα να βρω
στο μπόι της να μοιάσει,
παρά μια τσιούπρα του παπά,
στραβά φοράει το φέσι,
στα σταυροδρόμια θέριζε,
μέρα το μεσημέρι.

— Καλήμερά σου, κόρη μου.
— Καλώς τον ξένο πούρθε.
— Κόρη μου δεν παντρεύεσαι,
κόρη μ' δεν παίρνεις άντρα;

— Εγώ 'χω άντρα στην ξενιτιά,
τώρα και δέκα χρόνια,
κι ακόμα δυο τον καρτερώ,
και τρεις τον παντοχαίνω.

— Εγώ 'μαι κόρη ο άντρας σου,
εγώ 'μαι κι ο καλός σου.
— Δείξε μου σημάδια του σπιτιού,
τότε να σε πιστέψω.
— Μηλιά ν' είχες στην πόρτα σου
και κλήμα στην αυλή σου.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

397. Το πλέξιμο στο χέρι, η ρόκα στη μασχάλη και στην πλάτη πέτρες και ξύλα
(18-7-1986).

11. Τα Μοιρολόγια

Ιδέ σχετικά σ. 519-524.

12. Τα Διάφορα

α. Το παραπονεμένο παιδί

Εγώ 'μαι κείνο το παιδί
το παραπονεμένο,
που μ' έχει η μανούλα μου,

στο δρόμο πεταμένο,
πότε κοιμάμαι νηστικός
και πότε διψασμένος.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

β. Τα δυο αδέρφια

Για μένα βρέχουν τ'άι βουνά,
για μένα ψιχαλίζουν,
για μένα σέρνει ο πόταμος,
για μένα κατεβάζει.
φέρνει λιθάρια ρίζωτα,
δέντρα ξεριζωμένα.
Φέρνει και μια γλυκειά μηλιά,
με μήλα φορτωμένα

κι απάνω στα κλωνάρια της,
δυο αδέρφια αγκαλιασμένα.

— Κράτα, αδερφάκι μου, να σε κρατώ
να μην ξεχωριστούμε,
κι αν ξεχωρίσουμε
πότε θ' ανταμωθούμε;
— Σάντας θα στύψει η θάλασσα,
να γένει κρύα βρύση.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

γ. Ο αμάρανθος

Εβγάτε πέντε γαλανές
και δέκα μαυρομάτες,
να ιδείτε τον αμάρανθο,
σε τι βουνό φυτρώνει.
Φυτρώνει σ' αγριολίβαδο,
στον έρημο τον τόπο.

Το τρων τα λάφια και ψοφούν,
τ' αρκούδια κι ημερεύουν,
το τρων τα λάια πρόβατα
και λησμονούν τ' αρνιά τους.
Να τόχει φάει κι η μάνα μου,
για να ξεχάσ' εμένα.

(Κωσταδήμα Ευθυμία)

δ. Το πανηγυράκι του Αγίου Κωνσταντίνου

Ιδέ σχετικά σ. 330-331.

ε. Το δυστύχημα του Κέδρου

Ιδέ σχετικά σ. 146.

Ε) ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ

1. Γενικά

Οι προικισμένοι με ποιητικό τάλαντο Βλάχοι γράφουν στην Ελληνική γλώσσα, όπως παλιότερα οι Κ. Κρυστάλλης και Γ. Ζαλοκώστας, σήμερα ο Κ. Μπίρκας και άλλοι. Το ίδιο συμβαίνει και με τους Ματσουκιώτες λόγιους ποιητές, το 18ο αιώνα ο Γ. Μπαλδάνης και τώρα ο Κ. Λάνταβος. Η Αρωμουνική «ὄντως οὐδέποτε ὑπῆρξε γραπτὸν γλωσσικὸν ὄργανον»⁵⁰⁷ και «ἡ ἐμφάνισις μιᾶς διαλεκτολογικῆς ἀρωμουνικῆς λογοτεχνίας ὀφείλεται εἰς τὴν ἐνεργὸν ἀνάμειξιν τῆς Ρουμανίας ἐν Μακεδονία»⁵⁰⁸. Επίσης «τὰ εἰς λατινικὴν γραφὴν λογοτεχνικὰ ταῦτα κείμενα... οὐδέποτε ἀπειτέλεσαν ἀνάγνωσμα, διότι οἱ Ἀρωμοῦνοι... μόνον τὸ ἐλληνικὸν ἀλφάβητον ἐγνώριζον»⁵⁰⁹.

Ακόμα «...οἱ Βλάχοι διαθέτουν ὑπέροχη δημοτικὴ ποίηση, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ μέγιστο καὶ σπουδαιότατο μέρος εἶναι στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα»⁵¹⁰.

2. Τα τραγούδια

Στο Βλαχόφωνο Ματσούκι Δημοτικά τραγούδια στη Βλάχικη γλώσσα κατέγραψα μόνον τρία:

α. Η ντι κου νίκα

Ντι κου νίκα τ' αστεπιάμ'
σι κρέστι, σι τι λιάου.
Σα κρισκούσ' τ' αναλτσάσ'
άλτου τζιόνη λουάσ'

Λουάσ' τζιόνη
κι ουάρα ντι γκούση.
Νι βίνι αράου κ' τι μουρτάς,
μ' βίνι αράου κ' ν' μ' ντριμπάς.

Από μικρή σε περίμενα
να μεγαλώσεις, να σε πάρω.
Όταν μεγάλωσες και ψήλωσες
άλλο παλληκάρι πήρες.

Πήρες παλληκάρι
με την ώρα στο λαιμό.
Δεν με κακοφάνηκε, που παντρεύτη-
κες,
με κακοφάνηκε, επειδή δε με ρώτησες.

507. Λαζάρου, α: 212.

508. Λαζάρου, α: 207.

509. Λαζάρου, α: 210-211.

510. Λαζάρου, β: 3.

β. Η Βούλου

Βούλου, μαρ' Τσιβούλου,
μαρ' Παρασκευούλου,
τσ' αί κουσίτσι γκάμπινι
σ' φάτσα κα τριαντάφ'λλου.
Λέτσ' πούν' λα ούσι,
σι σ' τζούκου ουν σμπόρου
λέτσ' πουν λα κάλε
σι ζ'ντάου ούνου πουρτουκάλι.

Βούλω, μαρ' Τσιβούλω
μαρ' Παρασκευούλω,
που έχεις κοτσίδες κίτρινες
και πρόσωπο σαν τριαντάφυλλο.
Έβγα μέχρι την πόρτα,
για να σου πω μια κουβέντα,
έβγα μέχρι το δρόμο,
για να σου δώσω ένα πορτοκάλι.

γ. Ο Γιάνν'

Ντούσι Γιάνν' πουν λα όι,
λα όι ατσιάλι λάι
ντι λ' αφράρι φούρλι κάλε
ντι αρκάρι ντι λ' βιτουμάρι.

Πήγε ο Γιάννης μέχρι τα πρόβατα,
τα πρόβατα αυτά τα μαύρα,
και τον βρήκαν οι κλέφτες στο δρόμο.
και έρριξαν και τον σκότωσαν.

398. Το πρώτο κλαρίνο του Ματσουκίου, ο Γρηγορίου Γεώργιος, δίπλα του ο γιος του Νίκος στην κιθάρα (2-1-1988, Ηπειρωτική βραδιά των Ματσουκιωτών στα Τρίκαλα).

XXIII. ΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΑ

Α) Η ΓΛΩΣΣΑ

Οι Βλάχοι Ματσουκιώτες ομιλούν τη Βλάχικη γλώσσα⁵¹¹. Αλλά σήμερα, με επικεφαλής τη νέα γενιά και τους χωριανούς της διασποράς, τα Βλάχικα τείνουν να εγκαταλειφθούν από το ευρύ Ματσουκιώτικο κοινό. Οπωσδήποτε φυσικά οι Ματσουκιώτες, όπως και οι άλλοι Βλαχόφωνοι Έλληνες, όχι μόνον στις 10 Βλάχικες λέξεις χρησιμοποιούσαν και 2-3 Ελληνικές, αλλ' ανέκαθεν γνώριζαν και την Ελληνική γλώσσα, που τη χρησιμοποιούν στη λατρεία και στις συναλλαγές τους με τους Ελληνόφωνους κατοίκους⁵¹².

398a. Προσκέφαλο αργαλειού (6-7-1994).

511. Υπουργείου, 110-111.

512. Αραβαντινού Π., α: Β, 334-335 — Λαμπρίδου, α: Β, 6 — Leake, Α, 280-281 — Χασιώτου, 132.

Β) ΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

1) Η προέλευση των επιθέτων:

α) Το 1874⁵¹³ υπογράφουν δυο Ματσουκιώτες όχι με το βαπτιστικό όνομα και το επίθετο, όπως οι άλλοι 21, αλλ' ως εξής: *σπιρο γιόργος, πειρος αθανάσης*, δηλαδή ο Σπύρος, το παιδί του Γιώργου και ο Πέτρος, το παιδί του Θανάση. Σε παλιότερο κείμενο του 1858 υπάρχει δίπλα σε δυο υπογραφές με συνήθη επίθετα αυτή: *Νηκολάς γιόργης*⁵¹⁴. Στη συνέχεια από την ένωση των δυο ονομάτων σχηματίστηκαν επίθετα: *Κώστας + Δήμας = Κωσταδήμας*⁵¹⁵.

399. Η γυναίκα στην άκρη φοράει το κλαρωτό φουστάνι του γάμου, στη μέση το ζωνάρι, η γιαγιά δένει το κεφάλι με δυο μαντήλια, το κοριτσάκι φοράει μάλλινες κάλτσες με κεντίδια, οι άντρες τσαρούχια και στο κεφάλι σκούφιες (1923).

513. Έγγραφο 27-9-1874, σ. 75-77.

514. Έγγραφο 21-12-1858, σ. 66-67.

515. Επιγραφή (6) σ. 302 — Έγγραφο 14-9-1852, σ. 212-213.

Αριθμός Πρωτοκόλλου 81

Την ματσουκίω δ' ἔμερον ἐπέστηεν (1) ὁ ἄρχιεπισκοπὸς φεβρουαρίου τοῦ
1938 ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς Ἰδίου Ματσουκίου: Πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν
δὲ ἐπιβραβεύει τὴν Κοινότητα Ματσουκίου συγκαταθέντων ἐπιβραβεύ-
σασθαι τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γεωργίου Ἰωάν. Κωσταδήμας ἢ Κούμη καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον

ἰχθύνου ἀποστρέφοντα καὶ ὑπογράφου, ἡ ἀναλίσταται ἐπιβραβεύσασθαι τὸν ἀρχιεπίσκοπον

δὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπον

Τὸν ἀρχιεπίσκοπον

Γεωργίου Ἰωάν. Κωσταδήμας

Κούμη καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον

ἰχθύνου

400. Το 1938 ο πρόεδρος της Κοινότητας Γεώργιος Κωσταδήμας αναφέρεται, αλλά και ο ίδιος υπογράφει, και με το παρατσούκλι του: Κούμης (Πρ. 81/1-2-1938 Κοινότητας Ματσουκίου, 20-11-1984).

β) Επίθετα προέρχονται από το επάγγελμα και το βαπτιστικό: παπάς + Γεώργιος = Παπαγεωργίου. Σε εκλογικό κατάλογο της Κοινότητας Ματσουκίου (Ἐν Ἄρτη τῆ 4 Μαρτίου 1815) γράφεται για τον Αθανασίου Κωνσταντίνο ως όνομα πατρός το Παπαγεώργιος.

γ) Μερικά παρατσούκλια κατάντησαν επίθετα: (Μπουζούκης).

δ) Επίσης προέρχονται και από τοπικά ονόματα (Γκόγκος).

2) Σε παλιότερα κείμενα συνάντησα για πρώτη φορά τα παρακάτω επίθετα, που υπάρχουν και σήμερα:

Γεωργίου	29-10-1881	Μπουτσώλης	5-3-1862
Γρατσάνης	5-3-1862	Νάκας	14-9-1852
Κοροβέσης	14-9-1852	Παπαδημητρίου	14-9-1852
Κωσταδήμας	14-9-1852	Παππάς	14-9-1852
Κωστίκας	25-1-1882	Πυρώτης	14-9-1852
Μακρής	14-9-1852	Στραγάλης	14-9-1852
Μπουνταλάς	14-9-1852	Τσαντούλης	14-9-1852

Τα υπόλοιπα σημερινά επίθετα: Βενετικός, Γκόγκος (Γεωργίου), Γκόνγκος, Γκούιας (Κοροβέσης), Γρηγορίου, Δημοκώστας, Θεοδώρου, Θεοδώρου (Μητρέλος), Καλόγηρος, Καλούσιος, Λάνταβος, Μητρέλος, Μπαντάλας, Μπουζούκης, Μπουκουβάλας, Νταβέλης, Πόιας, Ροβίσης, Στάμος, Τσιλιγιάννης, Φίλος, Χύτας και Ψαλίδας.

3) Δυο Ματσουκιώτες των ημερών μας άλλαξαν τα επίθετά τους ως εξής: 1) Μπαντάλας (Απόστολος του Ευαγγέλου) εις Παναγιωτόπουλος και 2) Στραγάλης (Νικόλαος του Ευαγγέλου) σε Στραγγάλης.

4) Άλλα Ματσουκιώτικα επίθετα χάθηκαν για διάφορους λόγους (έλλειψη απογόνων, μετοικήσεις, αλλαγή επωνύμου, κλπ.). Τέτοια συγκέντρωσα τα εξής: 1) Αθανασίου. Μετατράπηκε σε Παπαγεωργίου⁵¹⁶. 2) Βλαχογιάννης. Αναφέρεται σε έγγραφο της 27-9-1874. 3) Καραγεώργος⁵¹⁷. 4) Κονταξής. Έγγραφο 14-9-1852. 5) Μαρότισης. Έγγραφο 5-3-1862. 6) Μητράκος⁵¹⁸. 7) Μπαλντιένης⁵¹⁹. 8) Πανταζής, 14-9-1852· μετατράπηκε σε Κωστίκας (έγγραφο 25-1-1882). 9) Παπαγεωργίου. Μνημονεύεται στην Πρ. 40/5-7-1939 της Κοινότητας Ματσουκίου. Πρώτα λεγόταν Αθανασίου. 10) Παπαγιάννης. 11) Παπάζογλου. Έγγραφο 14-9-1852. Και 12) Τρίκας.

400α. Κούρος από τους Ματσουκιώτες του Αμπελώνα Λάρισας (Μάιος 1971).

516. Ιδέ σ. 719

517. Ιδέ σ. 57-60.

518. Ιδέ σ. 253-254.

519. Ιδέ σ. 280-286.

Γ) ΤΑ ΠΑΡΑΤΣΟΥΚΛΙΑ

Είναι πάρα πολλά, σχεδόν ο καθένας έχει τουλάχιστον και από ένα παρατσούκλι (παραγκώμι). Προέρχονται από: 1) το χαρακτήρα (Βούλγαρος). 2) το επάγγελμα (Καλαντζής). 3) Περιστατικά της ζωής (Άρσος). 4) τη μορφή (Μπούτσ'κος). 5) λέξεις ή φράσεις, που συχνά επανελάμβανε (Αίφνης). 6) τα μαλλιά (Κατσαρός). Και 7) τις ιδιότητες, που εκφράζονται με ονόματα ζώων (Κόρακας).

Στο χωριό γνωρίζουν και ονομάζουν τους ανθρώπους καλύτερα με το παρατσούκλι παρά με το επίθετο ή το βαπτιστικό τους όνομα. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε, ότι στην Πρ. 7/2-3-1938 της Κοινότητας Ματσουκίου δίπλα στο όνομα του προέδρου γράφεται και το παρατσούκλι του: «Γεωργίου 'Ιω. Κωσταδήμα ἢ Κούμη». Στη δε Πρ. 81/1-2-1938 ο εν λόγω πρόεδρος όχι μόνον αναφέρεται με το παρατσούκλι του δίπλα στο ονοματεπώνυμό του, αλλά συγχρόνως υπογράφει και ο ίδιος όμοια (Εικ. 400).

Επίσης μερικά παρατσούκλια επιβλήθηκαν τόσο πολύ ώστε αντικατέστησαν αυτό το επίθετο (Μπιρέλος, αντί Θεοδώρου).

Συγκέντρωσα τα παρακάτω 147 παρατσούκλια: 1) Αίφνης (επανελάμβανε τη λέξη αυτή) 2) Αλαβάντας (από τον ομώνυμο ποδοσφαιριστή) 3) Άρσος (καμένος, Βλάχ.) 4) Αρχοντής 5) Βαρνάβας 6) Βιρβέρας 7) Βούλγαρος (λόγω χαρακτήρος) 8) Βουρλόγκας (γερός στη δουλειά) 9) Γενάρος 10) Γερμανός 11) Γίδας 12) Γκάμης 13) Γκαραγκάνης 14) Γκουζνταρίκας (Κωσταρίκας) 15) Γκούντας 16) Γκουντούφας 17) Γκουρσίκος 18) Δικολάβος (ανακατεύεται στις συζητήσεις) 19) Επ (επανελάμβανε την ομώνυμη λέξη) 20) Ζιαβρίγκας 21) Ζιάκας 22) Ηρώδης 23) Ήτας 24) Θώμος 25) Κακάβας 26) Καλαντζής 27) Καλιάγρας 28) Καμπάνης 29) Καραγιάννης 30) Καραφασόνης 31) Καραφίλης 32) Κατσάρης (από τα κατσαρά μαλλιά) 33) Κατσαρός (μαλλιά κατσαρά) 34) Κατσαφίκας 35) Κατσιβέλος 36) Κελεπούρης 37) Κιρατένιος (επανελάμβανε την ομώνυμη λέξη) 38) Κλαρ'τζής (παίζει κλαρίνο) 39) Κόρακας 40) Κότα Μάια (ο Κώστας της μάιας) 41) Κούκος 42) Κουκουέλου 43) Κούλης 44) Κουλός (σακάτης) 45) Κουλουκύθας 46) Κουλτούκης 47) Κούμης (Κούμης) 48) Κούσιος (Κούσος) 49) Κωσταρίκας (Γκουζνταρίκας) 50) Λαβίδας 51) Λάιος (μαύρος, Βλάχ.) 52) Λαπόν 53) Λούγκος (Βλάχ. μακρύς) 54) Μαϊκας 55) Μακαρονάς 56) Μαλλιιώτης 57) Μάπαρτη 58) Μαραγκός (επάγγελμα) 59) Μασάτης 60) Ματούσιας 61) Μέτος 62) Μπιρέλος (από το Μήτρος) 63) Μπισιάκος (από το Μήτσιος) 64) Μοίρας 65) Μουσιτάκας (χαρακτηριστικό το μουστάκι) 66) Μουσταφέκας 67) Μούτος 68) Μπαλαμούκας 69) Μπάλιος 70)

Μπαμπάνης 71) Μπαούτης 72) Μπαργιάννης 73) Μπατσιαβάνης 74) Μπέκης 75) Μπεκιάρης (άγαμος, εργένης) 76) Μπέλος (άσπρος) 77) Μπέμπης 78) Μπέσας 79) Μπέτος 80) Μπιρμπίλης 81) Μπίση 82) Μπίτος 83) Μπουζούκης 84) Μπουρέκης 85) Μπούσιος 86) Μπούτσ'κος 87) Μπουφόπουλος (έπαιξε σε σκετς το ρόλο του Μπουφόπουλου) 88) Μπριασούλης 89) Νέτας 90) Νούσιος 91) Νταβέλης 92) Ντάκης 93) Νταλματζής 94) Ντάτος 95) Ντίκας 96) Παλαντζάς 97) Παλληκάρια 98) Παππίκος 99) Παρδάλης 100) Παρθένης 101) Παρλάμης 102) Πασπαλιάρης 103) Πατέλης 104) Πατρώνος 105) Πηλίκας 106) Πίος 107) Πλασιούρας 108) Πλαχούρος 109) Πλιάτσικας 110) Πουρνάρας 111) Πρέφτος (Βλάχ. = ιερέας) 112) Ρέτζιος 113) Σαμέρης 114) Σάνταλος 115) Σαντίκης 116) Σηρέτης 117) Σιούλης 118) Σκαριώτης 119) Σουρμπέρης 120) Σπάγκος 121) Σπανός 122) Σπουδαίολου 123) Σταφέτης 124) Ταρτέρης 125) Τζάφας 126) Τζώνος 127) Τιράνας 128) Τότσικας 129) Τούρκος 130) Τρακτέρι 131) Τραυματίας (από τον πόλεμο του 1940-41) 132) Τσέτης 133) Τσιάκαλος 134) Τσιγγέλης (μουστάκι τσιγγελωτό) 135) Τσιμπουκάκης 136) Τσιμπούκης 137) Τσιομπανάκος 138) Τσιουμάνης 139) Τσιουμπουκάκης 140) Τσιτσιμήκας 141) Τσιτσιμήτσιος 142) Φαρσάμης 143) Φέκας (Φέκιας) 144) Φούρκας 145) Φράγκος 146) Χατζής 147) Χατζιαβάτης.

401. Καθαρίζουν καρύδια για την πανχίδα μνημοσύνου (19-7-1986).

Δ) ΤΑ ΑΝΔΡΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

1. Οι τοπικές ονομασίες βαπτιστικών ονομάτων

<i>Αθανάσης</i>	<i>Αθανάσιος</i>	<i>Γίτσης</i>	<i>Γεώργιος</i>
<i>Αλέκας</i>	<i>Αλέξανδρος</i>	<i>Γκόγκας</i>	<i>Γεώργιος</i>
<i>Αντωνίκος</i>	<i>Αντωνάκης</i>	<i>Γκόγκος</i>	<i>Γεώργιος</i>
<i>Βαϊάκος</i>	<i>Βάιος</i>	<i>Γκουγκίκος</i>	<i>Γεώργιος</i>
<i>Βάιας</i>	<i>Βάιος</i>	<i>Γληγόρης</i>	<i>Γρηγόριος</i>
<i>Βαϊάκας</i>	<i>Βάιος</i>	<i>Γόρης</i>	<i>Γρηγόριος</i>
<i>Βαϊίτσης</i>	<i>Βάιος</i>	<i>Γούλας</i>	<i>Γεώργιος</i>
<i>Βασιλάρας</i>	<i>Βασίλειος</i>	<i>Γούσιας</i>	<i>Γεώργιος</i>
<i>Γάκης</i>	<i>Γεώργιος</i>	<i>Δήμας</i>	<i>Δημοσθένης</i>
<i>Γακίτσης</i>	<i>Γεώργιος</i>	<i>Κλης</i>	<i>Θεόκλητος</i>
<i>Γιαννακούλης</i>	<i>Ιωάννης</i>	<i>Κόλας</i>	<i>Νικόλαος</i>
<i>Γιαννέλης</i>	<i>Ιωάννης</i>	<i>Κολιός</i>	<i>Νικόλαος</i>
<i>Γιαννίκας</i>	<i>Ιωάννης</i>	<i>Κότας</i>	<i>Κωνσταντίνος</i>

402. Κλασικό παραδοσιακό σπίτι (ολοπέτρινο με πλάκες, ανώι και κατώι, 26-7-1984).

Κούλης	Ιωάννης	Ντούλας	Κωνσταντίνος
Κουτίκας	Κωνσταντίνος	Ντουλίκας	Κωνσταντίνος
Κουτσίκ'	Κωστάκης	Πανίκος	Παναγιώτης
Κουτσιούλας	Κωνσταντίνος	Πάνος	Παναγιώτης
Κώνστας	Κωνσταντίνος	Πέτσας	Πέτρος
Κώσι'	Κωνσταντίνος	Πίουλο	Σπυρίδων
Κώτσιος	Κωνσταντίνος	Σιόκας	Αθανάσιος
Λάκης	Νικόλαος	Σιούλης	Αθανάσιος
Λάκια	Παντελής	Σούλης	Αθανάσιος
Μηλάκης	Μενέλαος	Σταυρέκας	Σταύρος
Μητράκος	Δημήτριος	Σταυρικός	Σταύρος
Μητρέλος	Δημήτριος	Στεφίκος	Στέφανος
Μήτρος	Δημήτριος	Ταβούλης	Σταύρος
Μητρούλας	Δημήτριος	Τάκης	Χρήστος
Μπισέλης	Δημήτριος	Τάκος	Κωνσταντίνος
Μπισιάκης	Δημήτριος	Τζιόρτζιο	Γεώργιος
Μπισιαρέλης	Δημήτριος	Τόλης	Απόστολος
Μούτας	Δημήτριος	Τολίκας	Απόστολος
Μπισσιάκης	Δημήτριος	Τόλιος	Απόστολος
Μπούσιος	Χαράλαμπος	Τότσος	Απόστολος
Νάκος	Ιωάννης	Τσίλιας	Βασίλειος
Νάσης	Αθανάσιος	Χούτας	Χρήστος

2. Οι άλλες ονομασίες

α. Όνομα άνδρα + επίθετό του: Ο Σιέργιο Κωσταδήμας, Κώσι' Στραγάλ', Νάσ' Κωστίκα, Κώτσιος ο Νταβέλης, Γιάνν'ς ο Μητρέλος, Τάκης Γκόγκος.

β. Όνομα άνδρα + όνομα πατέρα του: Αλέκας του Μητρέλου, Γιώργο Λία, Αντών'ς του Πέτρου, Πέτρο Κώσιπ.

γ. Όνομα άνδρα + όνομα μητέρας του: Χρήστος της Μήλως, Γιάνν' Κέλ'.

δ. Όνομα άνδρα + όνομα γυναίκας του: Κώστας τ'ς Ευγενίας, Βασίλης της Κίω.

ε. Όνομα άνδρα + επάγγελμά του: Γιάνν' μουράρου (Βλάχ. μυλωνάς), Τάκης ο γραμματέας.

στ. Όνομα άνδρα + επάγγελμα πατέρα του: Πάνος του καλαντζή, Τάκης του μαραγκό.

ζ. Όνομα άνδρα + επάγγελμα παππού του: Λάζαρος του παπα-Γιώργη.

η. Όνομα άνδρα + παρατσούκλι του: Γιάννης ο Φράγκος, Σωτήρ'ς Μουσταφέκας.

θ. Όνομα άνδρα + παρατσούκλι πατέρα του: *Τάκης του Μπαργιάννη, Γιάνν' Πατέλ'.*

ι. Παρατσούκλι άνδρα + όνομα μάνας του: *Μπέμπης της Γούλαινας.*

ια. Όνομα γαμπρός + όνομα πεθεράς του: *Γαμπρός τ'ς Ευγενίας.*

ιβ. Όνομα εγγονού + όνομα μάια: *Γούλης τ'ς μάιας, Κότα μάια.*

ιγ. Ποικίλα: *Παππούς ο Βαγγελάκος, Ο μπάρμπας του Παντελή του χωροφύλακα, Μπάρμπας ο Μήτσιος ο δικός μας, Μπάρμπα Τάκης της Κατέρως, Ο Κότα Τσαντούλης αδερφός του Πέτσ'.*

403. Η στολή της νύφης με ζακέτα, 1938 (ιδέ σ. 512).

Ε) ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

1. Οι τοπικές ονομασίες βαπτιστικών ονομάτων

Αλέξω	Αλεξάνδρα	Μήλω	Αιμιλία
Ανάστω	Αναστασία	Μορφία	Ευμορφία
Βάγγια	Ευαγγελία	Μπούσια	Λαμπρινή
Βάγγιω	Ευαγγελία	Μυγδάλω	Μαγδαληνή
Βασίλω	Βασιλική	Νίκα	Νίκη
Βίω	Παρασκευή	Νίτσα	Ελένη
Βούλα	Παρασκευή	Νίτσω	Ελένη
Βούλω	Παρασκευή	Ούλια	Μαρία
Βρυδίκη	Ευρυδίκη	Σία	Αναστασία
Γεωργούλα	Γεωργία	Σιάννω	Άννα
Γίτσα	Γεωργία	Σίλω	Βασιλική
Γίτσω	Γεωργία	Σπυρδούλα	Σπυριδούλα
Γιωργίτσα	Γεωργία	Στεργιάνω	Στεργιανή
Γκίτσα	Ευαγγελίτσα	Σιράτω	Ευστρατία
Γούλα	Γεωργία	Σωσάννα	Άννα
Θυμία	Ευθυμία	Τάσια	Αναστασία
Καλλιόπα	Καλλιόπη	Τέρω	Αικατερίνη
Κατέρω	Αικατερίνη	Τήρω	Σωτηρία
Κέλα	Αγγελική	Τσάντα	Αλεξάνδρα
Κέλω	Αγγελική	Τσέβω	Παρασκευή
Κίω	Αγγελική	Τσιβούλα	Παρασκευή
Κούλα	Βασιλική	Τσιβούλω	Παρασκευή
Λένω	Ελένη	Φία	Σοφία
Λευτέρω	Ελευθερία	Φροσύνω	Ευφροσύνη
Μάρα	Μαρία	Φώτω	Φωτεινή
Μαρέτω	Μαρία	Χρύσα	Χρυσούλα
Μαρούσια	Μαρία	Χρύσου	Χρυσούλα
Μαρούσιω	Μαρία	Χρύσω	Χρυσούλα
Μάρω	Μαρία		

2. Οι άλλες ονομασίες

α. Με όνομα άνδρα της: *Χρηστούλαινα, Αντωνίκαϊνα, Γκουγκίνω, Δήμνηα, Μητσιάκαϊνα, Νικολίνα, Ντουλίκαϊνα, Πάναινα, Σταυρίκαϊνα.*

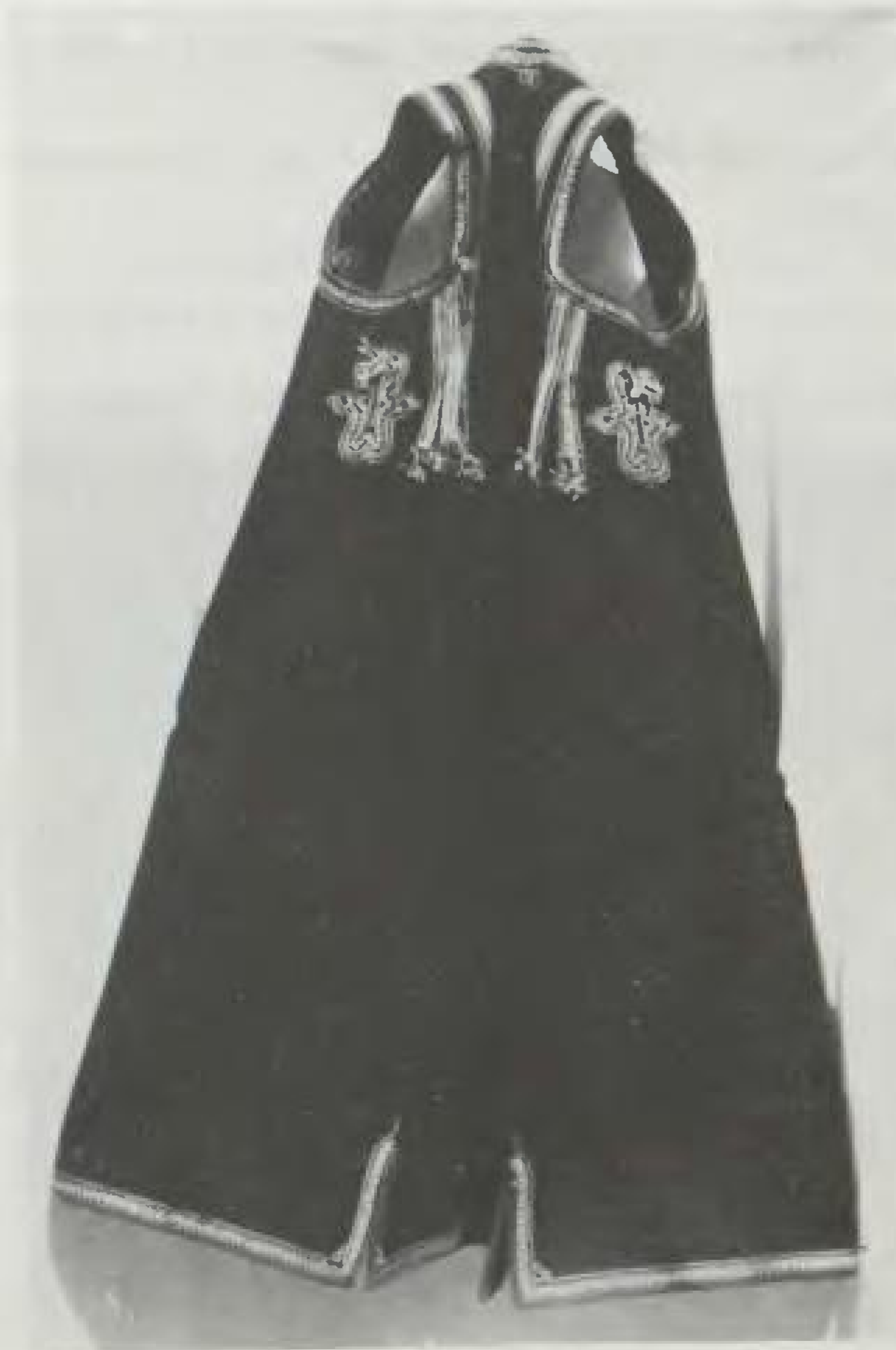
β. Όνομα γυναίκας + όνομα άνδρα της: *Σίλω του Μητσιαρέλη, Λένη η Γιτσινα, Αλεξάνδρα του Τάκη Μαϊκα.*

γ. Όνομα γυναίκας + όνομα πατέρα της: *Μάρα αλ Τάκου.*

δ. Όνομα γυναίκας + όνομα μητέρας της: *Η Βάγγιω τ'ς Δέσπω, Τήρω της Γάκαϊνας.*

ε. Όνομα γυναίκας + όνομα αδερφού της: *Μαριγούλα του Λάζαρου.*

στ. Με επίθετο άνδρα της: *Καλογηρίνα, Μακρέσια, Μακρήνα, Μπουζούκα,*

404. Φλοκάτο του 1934, πίσω μέρος, κεντημένο με επιμέλεια από τον ντόπιο ράφτη (15-11-1985).

Τσαντούλω, Μήτσαινα του Ροβίση, Νικολάκαινα του Λάνταβου.

ζ. Όνομα γυναίκας + ονοματεπώνυμο άνδρα της: *Σίλω του Σωτήρη Παππά, Βάγγιω του Γάκη Καλόγηρου.*

η. Όνομα γυναίκας + επίθετο πατέρα της: *Αθανασία του Κωσταδήμα.*

θ. Όνομα γυναίκας + ονοματεπώνυμο πατέρα της: *Φία αλ Νάσ' Κωστίκα.*

ι. Όνομα γυναίκας + παρατσούκλι άνδρα της: *Κατέρω του Μουσιτάκα, Κούλα του Ματούσια, Τσέβω του Τσιουμάνη.*

ια. Όνομα μάια + παρατσούκλι άνδρα της: *Μάια Πατέλαινα.*

ιβ. Με παρατσούκλι άνδρα της: *Βαρνάβαινα, Βουργουράνια* (η γυναίκα του Βούλγαρου).

ιγ. Όνομα γυναίκας + παρατσούκλι πατέρα της: *Λένη του Κατσιαφίκα, Βάγγια του Παρλάμη.*

ιδ. Όνομα μάνα + παρατσούκλι παιδιού της: *Μάνα του Μούτου, μάνα του Παρλάμη.*

ιε. Όνομα γυναίκα + επάγγελμα άνδρα της: *Γυναίκα του γιδάρ', του κλαρ'ιζή η γυναίκα.*

ιστ. Με επάγγελμα άνδρα της: *Καλαντζίνα, Φουρνάρω.*

ιζ. Όνομα μάνα + επάγγελμα παιδιού της: *Η μάνα του γραμματέα.*

405. Το Δεκαπενταύγουστο στο Μοναστήρι μετά το ύψωμα ο κόσμος κατά παρέες και σόια τρώει κάτω από τα ίσκια (15-8-1960, δίπλα η μισοκαταστραμμένη στέρνα).

ιη. Όνομα γιαγιά + όνομα της ίδιας γυναίκας: Γιαγιά η Μυγδάλω, γιαγιά η Μπαρμπούτω.

ιβ. Όνομα μάια + όνομα της ίδιας γυναίκας: Μάια Σίλα, μάια Τέρα, μάια Φύτρα.

κ. Ποικίλα: Μάια γκροάσα (Βλάχ. γιαγιά χοντρή), μάια Νικολίνα (η γιαγιά, η γυναίκα του Νικόλα), Μάρα νίκα (Μαρία μικρή, Βλάχ.), Γιάννενα η Μαργάρω.

κα. Σε ορισμένες περιπτώσεις το ίδιο πρόσωπο ονομάζεται διπλά: Η Βάγγιω του Γάκη Καλόγηρου (άνδρας της) και Η Βάγγιω τ'ς Δέσπω (μάνα της) — Η μάνα του μούτου και Η Κούκαινα (η μάνα του μούτου).

406. Το γραμμόφωνο (25-1-1994).

ΣΤ) ΟΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ

A) 1) Αφέντης (ο παππούς, ο πατέρας, οι νύφες ονομάζουν αφέντη τα κουνιάδια και τα ξαδέρφια). 2) Βάβω (η γιαγιά). 3) Κυρά (έτσι φωνάζει η νύφη την κουνιάδα). 4) Λάλου (Βλάχ. θείος). 5) Μάια (Βλάχ. γιαγιά). 6) Μούμα (Βλάχ. μάνα). 7) Νένης (ονομασία του πατέρα από τα μικρά παιδιά). 8) Νοικοκύρης (έτσι ονομάζει η γυναίκα τον άνδρα της). 9) Νυβιάστα (Βλάχ. νύφη). 10) Ομ (Βλάχ. άνθρωπος). Έτσι προσφωνεί η γυναίκα τον άνδρα της, όταν ντρέπεται να τον καλέσει με το όνομά του. 11) Τέτα (βλάχ. θεια).

B) 1) Αρσένω (γεννούσε όλο κορίτσια και ονομάζει το τελευταίο, έβδομο,

407. Ματσουκιώτες στις 15 Αυγούστου 1934 στη Βύλιζα έχουν στη μέση καθισμένο τον τσαρουχά της Τζιούρτζιας Λαϊάκη Στέργιο.

Δημοκρίτης	Γεωργία	Μετρώικη	Καλαμπόκι	Μαργαρίτα
Γεωργίου	Ανέλω	Ανελήριου	Ανελήριου	Μαργαρίτου
Νικηφόρου	Ανέλω	Σαίλω	Καλλιής	Στεργίου
Σαίλω	Ανέλω	Περίου	Γεωργίου	Δημητρίου
Σίτρου		Νικολάου	Φωτεινίου	Μετρώικη
		Θεόδωρου	Ανελήτριου	Μαργαρίτου
		Μηχαίου	Ανέλου	Βασίλειου
		Ανελήριου	Θεόδωρου	Μαργαρίτου
		Μαργαρίτου	Ανελήτριου	Χαριστίου
		Σίλω	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
		Σίλω	Ανελήτριου	Μαργαρίτου
	Ζωγκόβος	Ζωγκόβου	Σαίλω	Μαργαρίτου
	Μηχαίου	Παύλου	Ανελήτριου	Μαργαρίτου
		Παύλου	Σαίλω	Μαργαρίτου
		Ανέλω	Ανελήτριου	Μαργαρίτου
		Μηχαίου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
		Θεόδωρου	Ανελήτριου	Μαργαρίτου
		Μαργαρίτου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
		Σαίλω	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
		Καλλιής	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
		Ανελήριου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
		Περίου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
		Ανελήριου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
	Μετρώικη	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
	Φήλω	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
	Γεωργίου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
	Ελένη	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου
	Αθανασίου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου	Μαργαρίτου

408. Βαπτιστικά ονόματα στο Ματσούκι κατά το 1613/1614 (Κώδικας 215 Βαρλαάμ Μετεώρων, σ. 51, στήλη 3, 9-12-1990).

Αρσένω, με την ελπίδα ότι το επόμενο θάνατο αρσενικό). 2) Βίκα. 3) Μαργάρω. 4) Μουστουπούλια. 5) Μπαρμπούτω. 6) Πουρέβου. 7) Τσιώνα. 8) Φύτρα, Φύτρω.

Γ) Στη 215 Πρόθεση της Ιεράς Μονής Βαρλαάμ Μετεώρων⁵²⁰ και σε γραφή του 1613/1614 αναγράφονται 22 ονόματα από το Ματσούκι, ανάμεσά τους και τα εξής ασυνήθη: Στάμω, Μαχίκω, Σίμω, Ζόρω, Πρέντζα, Σιδέρης, Καλή. (Εικ. 408).

408α. Το μαγαζί του Κότα μάια (14-8-1971).

520. Σπανού.

XXIV. ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ

Α) ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

— Ο Γούσιος, ο Χρήστο Λάνταβος κι ο Πατρώνος ήξεραν τα περισσότερα παραμύθια. — Λέγαμε παραμύθια στα νυχτέρια, όταν καθarίζαμε τις ρόκες, τα βράδια το χειμώνα... — Δεν ήξερα πώς να τα «ξεχάσω». Είχα εφτά παιδιά και το βράδυ τάλεγα παραμύθια. να τα ησυχάσω, να κοιμηθούν και να μην τα δίνω ξύλο.

Τα παραμύθια ήταν και για τους Ματσουκιώτες πολύ ευχάριστα. Τους ψυχαγωγούσαν, αλλά και τους δίδασκαν μέσα στην τόσο κλειστή κοινωνία του χωριού τους. Παραθέτω δυο, όπως ακριβώς καταγράφηκαν στο μαγνητόφωνο.

1. Ου Αρκουδογιάνν'ς

Μια φορά κι έναν καιρό έρχονταν ένας άρχοντας απ' το ταξίδ'. Κι ήρθε στον πάτο απ' το χωριό και νύχτωσε και είδε ένα φως σ' ένα σπιτάκ' και πάει και φώναξε.

Λοιπόν του άνοιξαν και μπήκε μέσα ο άνθρωπος κι αυτός ο άνθρωπος είχε τη γυναίκα τ' ληκώνα· κι τ'ς λέει·

— Έλα να σε βάλω, ρε φίλε, έχω τη γυναίκα ληκώνα.

Λοιπόν τον έβαλαν μέσα.

Την νύχτα παν τρεις Μοίρες για να γράψουν την τύχ' του παιδιού τ'.

Πρώτη τύχ' είπι·

— Να το αφήσουμε να μιγαλώσ' και να πιθάν'.

Η δεύτερη είπι·

— Να το αφήσουμε να γέν' λίγο, λοιπόν, και να πέσ' στο πηγάδ'.

— Όχι, λέει η Τύχ' η μικρότερη, θα του γράψουμε να φάει την περιουσία του άρχοντα.

Ο άρχοντας τ' άκουε αυτά που έλεγαν οι Μοίρες. Λοιπόν σ' κώθ' κι το πρωί, παρακάλεσε τον αφεντικό με την κυρά:

— Θα μ' το δώστε μένα το μικρό, γιατί εγώ δεν έχω, είμαι άρχοντας.

Αυτά και τάλα:

— Θα σας δώσω και λεφτά.

Ου κόσμος ήταν φτωχοί. Λοιπόν αποφάσισαν και τόδωσαν το μικρό.

Του πήρε ου άρχοντας, τ'ς έδωσε λίγες λίρες κι είπε μόνος του·

— Πώς θα μι φάει την περιουσία τούτο του παιδάκ';

Πάει σ' ένα μέρος στου λόγγου, το πέταξε το μικρό στο δάσος, για να καθεί, να μη τ' φάει την περιουσία.

Λοιπόν του πέταξε, πέρασε μια αρκούδα, του βρήκι του μικρό, του σύμμασι, του πήρι. Λοιπόν του βύζαξι, του τράνηψι, έγιμι μιγάλος, πάιναν κι έτρωγαν τα καλαμπόκια μιανού παπά στου κουράφ'.

Εκεί ου παπάς λέει μια μέρα στην εκκλησία·

— Ώρε χωριανοί αυτό κι αυτό, μι τρων τα καλαμπόκια· τι νάϊνι λοιπόν, πάμι να φυλάξουμι του βράδ'.

— Πάμι να φυλάξουμι.

Πήγαν ικεί, φύλαξαν γύρου λοιπόν, είδαν την αρκούδα, ντουφέξαν στουν αέρα, φεύγ' η αρκούδα, τόπιασαν του πιδί. Κει που τόπιασαν του πήρι ου παπάς, του μιγάλωσι, τον βάφτισι, τούπι Αρκουδουγιάνν'.

Λοιπόν τράνηψι του παιδί, έγιμι δέκα εφτά - δέκα οχτώ χρουνών.

Απ' τα πολλά τα χρόνια ξαναπέρασι ου άρχοντας στου σπίτ' παπά. Άκουε εκεί του βράδ' που έλιγι ου παπάς Αρκουδουγιάνν', Αρκουδουγιάνν'. Ου άρχοντας μπήκι στην έγνοια. Λέει·

— Τι τ'ς λές, πάτερ, αυτού του πιδί; τι όνομα είν' αυτό που τόδ' κες;

Λέει·

— Να σ' μολογήσω άρχοντα μ', λέει, τούτο του πιδί, λέει, τούβρα, τούχι μια αρκούδα, λέει, κι έρχονταν και μότρωγε τα καλαμπόκια, λέει.

— Α!, λέει ου άρχοντας, θάνι του πιδί που πέταξα εγώ.

Λοιπόν, τέλος πάντως έφαγαν ψουμί, κοιμήθ' καν, του πρωί λέει ου άρχοντας·

— Δεν μ' τό δίν'ς ιμένα, λέει, να τ' δώσω ένα γράμμα να πάει συχαριάρ'ς στη γυναίκα μου, λέει.

— Μπράβο, λέει ου παπάς, να πάει.

Τόγραφι μέσα στου γράμμα:

— Αυτό του πιδί που θαρθεί αυτού πέρα προουτού να 'ρθου γω να του σκουτώσπι και να του ρίξτι στου πηγάδ' μέσα.

Λοιπόν του πιδί πάει καμμιά ώρα δρόμου, το άνοιξι του γράμμα κι λέει μέσα διάβασι κι έλεγε αυτά κι αυτά.

Κάθιπι του πιδί πέταξι αυτό του γράμμα που τ'ς έδωσι κι γράφ' άλλο κι λέει:

— Τούτο του πιδί που θαρθεί αυτού οσου νερθού γω να τον στεφανώσεις με την κοπέλα.

Αμέσως η γυναίκα πάει κει πέρα τόδωσε του γράμμα, τουν αρπάζ' του πιδί, τον παπά με την κοπέλα τον στιφάνωσι. Πηγαίν' ου άρχοντας, λέει·

— Τι έκανες ιδώ;

— Ορίστε λέει, του γράμμα που μόδωσες.

Δεν του μαρτύρ'σει του μυστικό ούτε τότε στη γυναίκα τ'. Καλά· πέρασι πολύ-λίγο κερός, λοιπόν, ήρθε η Λαμπρή η Μιγάλ', η Πασχαλιά. Τόκανι ένα ση-

μείωμα, αυτός είχε πει στους τσιομπαναραίους κάτ'.

— Θαρθεί του πιδί αυτού να του σκουτώσι.

Η γυναίκα τ' να μη χαλάσ' τουν ύπνου τουν Αρκουδουγιάνν', του γαμπρό τ', λοιπόν τόφτιασι το σημείωμα τόδωσι στο παιδί τ'. Τ' αρπάζ' του πιδί τ', μήνια αυτού στ' τσιομπαναραίους τα πρόβατα κάτ'. Δίν' του σημείωμα κει του γράμμα, λοιπόν, τάνοιξαν οι τσιομπαναραίοι, βλέπ'ν αυτό του πιδί π' θ' αρθεί αυτού πέρα να του σκουτώσι αμέσως.

Τουν πάνουν του πιδί, φωτιά τόχουν εκεί, μι τα τσικούρια λοιπόν τον σκότουσαν του πιδί· τον σκότουσαν του πιδί, τόπιασαν εκεί, τόθαψαν λοιπόν, πάει του πιδί.

Ξυπνάει του πρωί τ' αφεντικό βλέπ' τον Αρκουδουγιάνν' ικεί. Τ' λέει:

— Δεν τόστειλις να πάει κατ' να πάρ' τ' αρνί;

409. Πλύσιμο ρούχων στο ποτάμι: η γυναίκα έχει ανασηκωμένο τον ξύλινο κόπανο, για να χτυπήσει τα ρούχα πάνω στην πέτρα (12-8-1971). Κάτω ο κόπανος (20-2-1994).

— Πάει του πιδί, τ' λέει.

— Αχ, βρε γυναίκα, κήκαμαν, του λέει. Λοιπόν ου Αρκουδογιάνν'ς, λέει, θα μας φάει την περιουσία, τ' λέει, βρε σκύλα!

Κι έτσι ό,τι γράφ' η μοίρα δεν ξιγράφ'.

(Τσαντούλης Χρήστος του Κωνσταντίνου,
18-8-1985)

2. Η Θοδωρούλα

Ήταν ένας πατέρας κι είχι τρία κουρίτσια· τον κάλεσαν για το στρατό, γένο-
νταν πόλεμος, κι έκλαιγι ο παππούς. Παιίν' του κορίτσ' του μιγάλο κι λέει·

— Πατέρα τί κλαις; τί έπαθις;

— Με κάλησαν για το στρατό.

— Παλιόγερε! εγώ έλεγα πως θα με παντρέψεις και συ κλαις γιατί θα πας στο
στρατό.

Παιίν' η δεύτερ' το ίδιο του είπε· παιίν' κι η τρίτ', η Θοδωρούλα.

— Τί κλαις, μπαμπά;

— Δε σ' λέω, κορίτσι μ', γιατί θα μ' απαντήσεις όπως μούπαν κι οι άλλες.

— Όχι, ό,τι θα μου πεις, ιγώ θα σ' το κάνω.

— Με κάλεσαν, λέει, για του στρατό.

— Θα πάω εγώ, μπαμπά, θα μοι δώσεις τ' άλογο σ' και το σκυλάκ' το λαγω-
νικό και το παντιλόνι σ'.

Πήγι κι στο στρατό κι το πιδί του βασιληά και τ'ς έκανε παρέα. Κι μ'ένα-δυό
μήνες του μπήκε η ιδέα·

— Δεν είν' πιδί τούτο, είν' κουρίτσ', πώς και μιλάει διαφορετικά σαν κορίτσ'.

Και πήγι στον πατέρα του το βασιληά κι είπε·

— Ο Θόδωρος δεν είναι παιδί, είν' κουρίτσ', πώς να κάνουμε να μάθουμε, λέ-
ει.

— Θα την πάρ'ς και θα πάτι στην άκρ' απ' του πουτάμ' να κοιμηθήτε· κι άμα εί-
νι πιδί θα πέσ' η δρουσιά κι σ' αυτό.

Αυτή έρριξε το σκυλάκ' στο νιρό και τινάχτηκε το σκυλάκι απάνω της κι έπεσε
δρουσιά επάνω της. Πήγε το παιδί στο σπít'.

— Είχε δρουσιά κι ο Θόδωρος, αλλά εμένα δεν με φεύγ' η ιδέα, ότι είναι κου-
ρίτσ'.

Με λίγες μέρες τελείωσε ο πόλεμος, κίν' σι η Θοδωρούλα να φύγ' και γύρ'σε
το κεφάλ' στο βασιλόπουλο κι είπε·

— Θόδωρος ήρθα, Θοδωρούλα φεύγω.

Με λίγισ μέρις το βασιλόπουλο ντύθηκε ζητιάνος και πήγε κατά βραδís, νύ-
χτα, στην Θοδωρούλα. Τούπε στο μεγαλύτερο κορίτσ'·

— Μαζεύω στάρ', καλαμπόκι', ό,τι έχ'τε γιατί 'μαι κι εγώ φτωχός.

Τόδωσε ένα πιάτο το κορίτσ' σιτάρι κι η σακούλα του ζητιάνου ήταν τρύπια κι έπισε κάτω το σιτάρι.

— Να πάρουμε κάνα βελόνι να το πιάσουμε.

— Πέρασι, κουρίτσι μ', τώρα η ώρα· δεν έχετε κάνα κοιτέτσ' να μείνω κι εγώ του βράδ';

— Έχουμε σπít', πώς δεν έχουμε, ιδώ στου σπít' θα σε βάλουμε.

Τον περιποιήθηκαν το βράδυ και τα κουρίτσια συζητούσαν που να κρύψουν τη Θεωρούλα, γιατί αυτός το μάτι τόχε ψηλά σ' αυτήν. Την κλείδωσαν στην κασέλα κι αποκοιμήθ' καν.

Το βασιλόπουλο όμως δεν κοιμήθ' κε, σκώθ' κε, την πήρε με την κασέλα, έρριξι χώμα από πεθαμένο σ' αυτούς που κοιμούνταν να μην ξυπνήσουν και την φέρ' στο παλάτ'.

Ήταν καμμιά ώρα νύχτα και λαλούσαν τα κοκκόρια του βασιληγά, τάξιρι απ' το στρατό, λέει.

— Μου φαίνιτι πως είμι πάλι στου παλάτ' του βασιληγά κι ακούω τα 'ρνίθια.

— Και δεν είσαι, τ' λέει του βασιλόπουλο, στου παλάτ', αμ που είσαι; Ήρθα κι συ πήρα.

Άνοιξε τότες την κασέλα, βγήκε όξου και είπι·

— Τρία χρόνια κι δεν πρόκειται ν' ακούσεις κουβέντα από μένα.

Και δεν του ξαναμίλ'σε· ό,τι τ'ς έλεγι αυτός αυτή μι τα χέρια έκανε και κου-

410. Είσοδος αυλής, μαγειριό και ...η ρόκα στη μασχάλη (26-8-1993).

νούσε του κιφάλ', οκ' ομιλία.

— Εγώ θα παντρευτώ, δεν μπουρώ να ζήσω έτσ'.

Κι αυτή τ'ς απάντησ' με το κεφάλ': ναι.

Κίνησι ου γάμος κι τ'ς είπε το βασιλόπουλο·

— Να στρώσεις όλοι οι δρόμοι με νερό, να μη λερωθεί η νύφ'.

Κάνει του σταυρό τ'ς αυτή στου Θεό να δώσει μια δρουσιά. Κι ου Θεός την άκουσε, κι στρώθ' καν οι δρόμ' δροσιά. Και την έβαλαν νουνά. Κρατούσε την λαμπάδα κι η λαμπάδα έφτασι στα δάχτυλα να καεί και καίγονταν και φώναζαν όλοι·

— Κάγκης, νουνά!

Αυτή τίποτα. Φώναзи κι η νύφ' ψηλά απ' τα στέφανα·

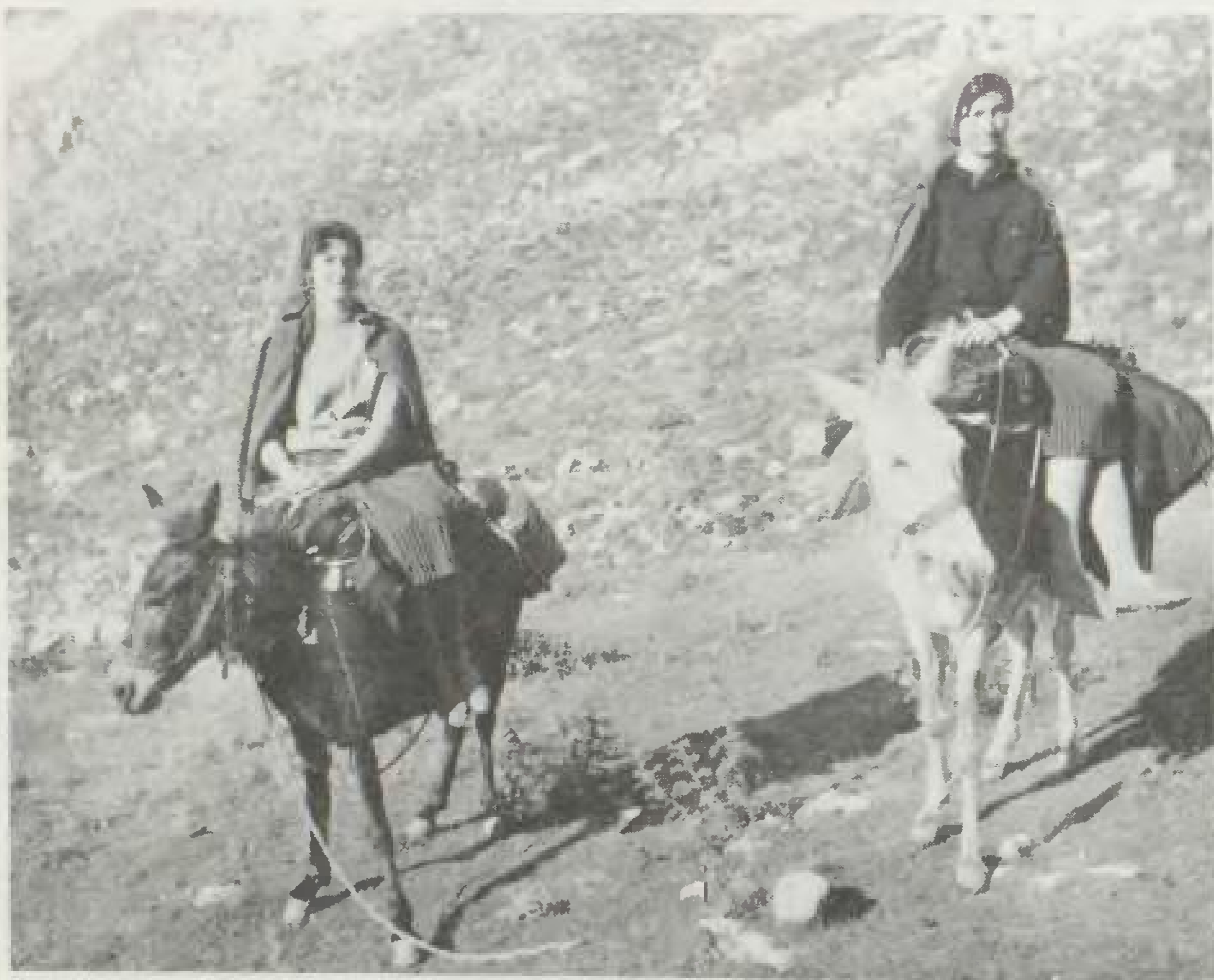
— Νουνή κωφή, κάγκαν τα δάχτυλα σ'.

Τότε την έφτυσε αυτή κι τ'ς λέει:

— Πούφ! όξω απ' το καμάρ'· εγώ έκανα τρία χρόνια και δε σε μίλησα και συ ψηλά στα στέφανα και μίλησες;

Την έδιωξαν τη νύφ' ο γαμπρός ο ίδιος και στεφανώθ'κε τη Θεοδωρούλα κι έζησαν αυτοί καλά και μεις καλλίτερα.

(Καλογήρου Ευαγγελία, 26-5-1986)

410α. Οι Ματσουκιώτισσες καβάλα στα αλογομούλαρα (1970).

B) ΟΙ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ - ΤΑ ΓΝΩΜΙΚΑ

1. Μην κλαις τον καβαλάρη, που του κρέμονται τα πόδια. Ο έφιππος ξεκουράζει τα κρεμασμένα πόδια του στα ζιγκιά του σαμαριού, μη λυπάσαι αυτόν που τα έχει.
2. Την έκοψε την ίγγλα. Λέγεται για αυτούς που πέθαναν. Ίγγλα είναι το λουρί, με το οποίο δένουμε το σαμάρι από την κοιλιά του ζώου· άμα κοπεί, το σαμάρι πέφτει.
3. Πρέπει να ρωτάς και τα μυρμήγκια. Να συμβουλεύεσαι όλους τους ανθρώπους.
4. Από την ζέστη και τα χρήματα δεν έπαθε κανένας τίποτα, το κρύο να φοβάσαι.
5. Όσο βοηθάει η νύχτα και η αυγή, δεν βοηθάει η μάνα και η αδερφή. Λέγεται κυρίως για τις μικρομάνες.
6. Το αρνί το ήμερο βυzaίνει από δυο μανάδες.
7. Ο τσιγγούνης δε δίνει ούτε την τσίμπλα από τα μάτια του.
8. Ο τσιγγούνης δε δίνει τίποτε, ούτε τη θέρμη που έχει τον Αύγουστο.
9. Από πέρδικα βγαίνει μπούφος και από μπούφο πέρδικα. Πέρδικα = νοικοκυρεμένη γυναίκα, μπούφος = παιδί τεμπέλικό, χωρίς προκοπή.
10. Τα παιδιά τρώνε τα μήλα και οι γερόντοι μουδιάζουν. Τα παιδιά κάνουν τρέλλες και τα πληρώνουν οι γονείς.
11. Πόνος δεν υπάρχει, δάκρυα δε βγαίνουν.
12. Άφραγος κήπος, έρμα λάχανα. Λέγεται για ακαταστασία.
13. Μικρά παιδιά, μικρά φαρμάκια, μεγάλα παιδιά, μεγάλα φαρμάκια.
14. Πάτησε τ' αυγό κι ανέβηκε στον ουρανό. Για τους υπερήφανους.
15. Σύρε λίγδα στον πασιό. Ο πλούτος πηγαίνει στον πλούσιο.
16. Όταν υπάρχουν τρεις, θα μαθευτεί η αλήθεια.
17. Όταν πέφτει το λειρί, χορεύει η Βαγγελή. Δεν κουράζεσαι, όταν πληρώνεσαι.
18. Όταν είναι να πάρεις, δεν είναι ζέστη. Βλάχ. Άμα ιάστε λουάρι, ν' ιάστε κουλάρι.
19. Η βροχή είναι αλοιφή του Θεού.
20. Έχει κατάρρα απ' το γονιό και δεν κάνει προκοπή.
21. Η φτώχεια έβγαλε τη σοφία.
22. Κάθε χώρα και zakóni, κάθε μαχαλάς και τάξη.
23. Δεν τελειώνει η τέχνη καμμιά φορά.

24. Ο καθένας τον τόπο του θα δοξάζει, ο ξένος ξένος, είναι.
25. Δυο καρπούζια σε μια αμασχάλη δεν κρατιούνται. Δεν μπορείς να κάνεις συγχρόνως δυο αντίθετες δουλειές.
26. Τι καλεύει η αλεπού στο παζάρι; Ο κατάλληλος άνθρωπος στη θέση του.
27. Ο Βλάχος άμα περάσει το ποτάμι, ξεχνάει το τάμα.
28. Νούλα από νούλα πάει η μούλα. Τα μικρά έξοδα-χρέη γίνονται μεγάλα.
29. Ο άνθρωπος κερδί αναμμένο και σ' όλους τους ανέμους εκτεθειμένο.
30. Κάπου γκόλου (Βλαχ. = κεφάλι άδειο).
31. Κάλλιο λόγια στο χωράφι, παρά μάγκανα στ' αλώνι.
32. Η ψυχή μου μαύρη ρουσίδα.
33. Και τα καλά δεχούμενα, και τα κακά δεχούμενα.
34. Ράχη-ράχη η βροχή, γένεια-γένεια το κρασί. Το καλοκαίρι βρέχει εδώ κι εκεί, όχι παντού, όπως και το κρασί, την ίδια εποχή, το πίνουν λίγοι, επειδή τελειώνει.
35. Ο χατζής κι ο κिरατζής στο χάνι ανταμώνουν.

411. Πάσχα 1968 με χορό στην πλατεία.

Γ) ΤΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

1. Πειτεινός νυχάτος, ανοιχτοποδαράτος, περπατεί και λέει τη δικαιοσύνη (καντάρι).
2. Τ' αρνάκι μου το κόκκινο Θεός να το φυλάξει, αν φάει ξύλο θρέφεται κι αν πει νερό φωφάει (φωτιά).
3. Του παππού μου το ζωνάρι πάει-πάει και ποτέ δεν τελειώνει (ποτάμι).
4. Έχω ένα βαρελάκι, έχει δυο λογιών κρασάκι (αυγό).
5. Άσπρη είν' η νύφη μας, κόκκινο τ' άλογό της, πέντε την κρατούν, όσο να ξεπεζέψει (άσπρο ποτήρι με κόκκινο κρασί, που το πίνουμε κρατώντας το με τα πέντε δάχτυλα).
6. Πράσινος πύργος, κόκκινα τζάμια, αραπάκια χορεύουν μέσ' στα φυλλοκάρδια (καρπούζι).
7. Έχω ένα κασελάκι, έχει τέσσερα αδερφάκια (καρύδι).
8. Χίλιοι μίλιοι καλογέροι σ' ένα ράσο τυλιγμένοι (ρόιδο).
9. Άγκαλο, καθάγκαλο, καλαγκαθένιο το μαντρί και κόκκινα είν' τα γίδια (ρόιδο).
10. Έχω ένα κούτι-κούτι, τόχω μέσα στο σεντούκι, κι αν μου φύγει αυτό το κούτι, τι το θέλω το σεντούκι; (σώμα-ψυχή).
11. Ένα κολοκύθι εφτάτροπο, κάθε τρύπα κι όνομα (ανθρώπινο κεφάλι).
12. Μια κυρά ανέβαινε, μια κυρά κατέβαινε, πέντε την αρπάξανε, στον τοίχο την πετάξανε (μύξα).
13. Ράχη-ράχη πηγαίνει και ψέματα δε λέει (καντάρι, παλάντζα).
14. Ψηλός-ψηλός καλόγερος και κόκκαλα δεν έχει (καπνός).
15. Μικρή-μικρή νοικοκυρά, μεγάλη πίτα φτιάνει (μέλισσα).
16. Κλειδώνω, μανταλώνω, μέσα κόρη κελαϊδεί (γλώσσα).
17. Σαν περιστέρι έρχεται, σαν άνθος κατεβαίνει και σαν κακός διοικητής στη χώρα πάει και μπαίνει (χιόνι).
18. Ο λαλός ο κοντοθόδωρας με τα πολλά ζωνάρια (βαρέλι).
19. Μπαίνει με το σακί, βγαίνει με το βελόνι (κρυολόγημα).
20. Γραμματικός δεν είναι, περπατεί και γράφει, σαμάρι έχει, γομάρι δεν είναι, κέρατα έχει, βόδι δεν είναι (σαλιγκάρι).
21. Κλειδώνω, μανταλώνω, ο κλέφτης μέσα (ήλιος).
22. Κάτω άδειο, απάνω γεμάτο (κουτάλι με φαγητό).
23. Τριγύρω-γύρω θάλασσα, στη μέση είναι το φίδι, το φίδι τρώει τη θάλασσα κι η θάλασσα το φίδι (γκαζοκάντηλο με πετρέλαιο ή καντήλα με λάδι).

24. Τη ράχη-ράχη πάαινα κι έπιασα μια πέρδικα, τα φτερά της έφαγα και το κορμί της πέταξα (σταφύλι).

25. Βασιλιάς δεν είναι, κορώνα φορεί, ωρολόγι δεν έχει, τις ώρες μετρεί (κόκορας).

26. Δος μου το τσέντσιλο, να τσιντσιλώσει η μάνα μου και πίσω θα στο φέρω (προζύμι).

27. Τα λύνω, κάθονται, τα δένω, φεύγουν (παπούτσια).

28. Ένα μικρό-μικρούτσικο το λόγγο πάει σκούζοντας (κυνηγός με το νουφέκι).

411α. Τα σπιτικά γίδια μαζεύονται στον Πλάτανο (8-7-1985).

Δ) ΟΙ ΜΗΝΕΣ

1. Ο Ιανουάριος. —Κότα, πίτα το Γενάρη, κόκορας τον αλωνάρη. — Γενάρη μήνα κλάδεψε, φεγγάρι μην ξετάζεις.
2. Ο Φεβρουάριος. —Ο Φλεβάρης κι αν κακίσει, πάλι Άνοιξη θα μυρίσει. —Ο Φλεβάρης αν κάνει και κακιώσει, μέσ' στο χιόνι θα μας κώσει.
3. Ο Μάρτιος. Τα παιδιά δεν τρώνε όσπρια μαγειρεμένα από την προηγούμενη ημέρα, γιατί βγάζουν σπυριά. Δεν κοιμούνται στον ήλιο, γιατί μαυρίζουν.
4. Ο Νοέμβριος. Ονομάζεται: α) χαμένος, γιατί χάνεται (μικραίνει) η ημέρα. β) παχνιστής, παχνιάζουν (ταΐζουν στο παχνί) τα ζώα.
5. Ο Δεκέμβριος. Είναι ο αντριάς, η ημέρα αντριάει (μεγαλώνει).

411β. Ο κिरατζής Παππας Σωτήριος του Χρήστου, τώρα με χορτάρια και κοσιά (6-7-1985).

Ε) ΤΟ ΜΑΤΙΑΣΜΑ

1. Ποιοι και πώς ματιάζουν

Μπορούν όλοι να ματιάσουν, προ παντός όμως όσοι ζηλεύουν ή φθονούν: —Ωρέ! τι καλή κατσίκα είν' αυτή! Δεν πρόλαβε να φύγει και η γίδα έσκασε. —Μωρέ! τι γουρούνι παχύ! —Ωρέ! τι καλό κούτσ'κο! Και το μικρό κλαίει συνέχεια και σου φεύγει από τα χέρια.

Το μάτιασμα γίνεται κι όταν ρίχνεις επάνω το μάτι σου: —Κάποιος πήγαινε μια γλάστρα για χρόνια πολλά. Μια γυναίκα, που είχε κακό μάτι, λέει στην διπλανή της: Θέλεις να ρίξω τη γλάστρα κάτω; Την κοιπάζει κι αμέσως η γλάστρα έπεσε από τα χέρια της.

2. Ποιοι ματιάζονται - Οι συνέπειες

Μερικοί άνθρωποι ματιάζονται πολύ εύκολα, γιατί είναι το αίμα τους, που μαπιάζεται. Εκτός από τους ανθρώπους ματιάζονται και τα ζώα, το γάλα, το

412. Φλοκάτο γυναικείο, πίσω μέρος, κεντημένο με πολύχρωμα χάρτσια από τον ντόπιο ράφτη (13-1-1994).

τυρί, επίσης τα πράγματα, ακόμα και οι πέτρες.

Το μάτιασμα έχει τρομακτική δύναμη. Τα πρόσφορα και η κουλούρα του γάμου δε γίνονται. Το παιδί γκρινιάζει, αρρωσταίνει. — *Μπλάρι ματιασμένο κυλιόταν κατά γης. — Το μάτι σκάει πέτρα!* Σωστά λοιπόν λένε: *Καλύτερα οργή Θεού, παρά βοή λαού.*

3. Η αποφυγή

Εάν ένα πράγμα το φυτάς, δε ματιάζεται. Το μάτι δεν πιάνει επίσης τους Σαββατογεννημένους και μερικούς ανθρώπους λόγω αίματος. Άλλοι κουβαλάνε επάνω τους σκόρδο, αλάτι, θυμίαμα ή χαϊμαλί. *Αν πιστεύεις, ότι δεν υπάρχει μάτι, δεν παθαίνεις τίποτε. Άμα πιστεύεις όμως, ότι υπάρχει μάτι, ματιάζεσαι.*

4. Το ξεμάτιασμα

α. Σε φλυτζάνι με νερό ρίχνουν τρεις σταγόνες λαδιού, λέγοντας μυστικά λόγια. Αν το λάδι διαλυόταν, το παιδί είναι ματιασμένο και η πράξη επαναλαμβάνεται 2-3 φορές ακόμα, και την επομένη ημέρα, μέχρι να μη σκορπάει το λάδι, οπότε έχει ξεματιασθεί.

β. Σαράντισμα. Ραντίζουν με τσουνκίδα το ματιασμένο, μετρώντας από το 1 μέχρι το 40 και πάλι κατέβαιναν (40, 39 ...1). Γίνεται τρεις φορές και με λόγια μυστικά: *Χριστός και Παναγία κι Αϊ-Γιάννης ο Βασκαμάρας.*

γ. Σταυρώνουν με αναμμένο κάρβουνο πιάτο με νερό και το ρίχνουν μέσα, όπως σβήνει το κάρβουνο, έτσι να σβήσει και το μάτιασμα. Συγχρόνως λένε πάλι μυστικά λόγια και βάζουν στο νου τους το υποτιθέμενο πρόσωπο, από το οποίο προέρχεται το μάτιασμα. Αν το πετύχαιναν, το κάρβουνο έπεφτε στον πάτο, δείγμα ότι το άτομο ήταν ματιασμένο. Καθ' όσον περνούσε το μάτιασμα, το κάρβουνο ανέβαινε σιγά-σιγά.

δ. Πλένουν την πατημασιά αυτού που μάτιαζε, μαζεύουν το νερό και με αυτό βρέχουν τρεις φορές το ματιασμένο, ενώ άλλες τρεις φορές πίνει από αυτό.

ε. Δίνουν στο ματιασμένο να πει νερό με σκόνη από κάρβουνο, λάδι και αλάτι.

στ. Καταφεύγουν στην εκκλησία για τις ειδικές ευχές, βρέχονται και με λάδι από τα εικονίσματα.

ζ. Για τα ζώα λένε: *κατούρησέ τα σ' ένα αγγειό, να ξεματιασθούν.* Επίσης τα παίρνουν αίμα.

Όταν ξεματιάζεται ο άνθρωπος, τότε χασμουριέται, το ζώο τινάζεται. Σ' αυτόν που ρίχνει από μάτι (ξεματιάζει), να μη λες ευχαριστώ, αλλά πρέπει να του δώσεις κάτι (αυγό, ψωμί, καφέ), για να πιαστεί το ξεμάτιασμα. Το νερό από το ξεμάτιασμα ρίχνουν σε κάποια άκρη, να μην το πατήσουν οι άνθρωποι, διότι είναι σταυρωμένο. Το πετάνε και στο κοτέτσι, να τιναχτούν οι κότες και να πάρουν το μάτι.

ΣΤ) ΟΙ ΜΑΝΤΕΙΕΣ⁵²¹

—Αυτά μια φορά τα είχαν οι παλιοί, το ξέταζαν, μ' αυτά ζούσε ο κόσμος. —
Είναι εθίματα, δεν είναι τίποτα.

1. Το Αγγειό. Άμα τρίβουν σε πιάτο με γάλα ή φαγητό ψωμί και πέσει μέσα ένα κομμάτι ψωμί ή το κουτάλι, έρχεται μουσαφίρης.

2. Τα αγελάδια. Όταν πηδάνε ή μουγκρίζουν νοιώθουν χειμώνα.

3. Το αλεύρι. Ιδέ σ. 643.

4. Το αυγό. Όταν γεννήσει η κότα αυγό χωρίς κρόκο, κακό θα συμβεί. Γι-
αυτό το πετούσαν στα τσουνκνίδια ή στα σταυροδρόμια, για να πάρουν τη
συμφορά.

5. Το αυτί. Όταν σφυράει το αυτί κάτι θα μάθεις: αν λαλάει το αριστε-
ρό είναι καλό νέο, το δεξί κακό. Αυτός που πετυχαίνει ποιο αυτί σου λαλά-
ει, μαζί σου θα μάθει τα νέα. Όταν το αυτί σε καίει, είναι καλά.

6. Η γάτα. Όταν λούζεται στο αυτί, φυσάει αέρας, στη φάτσα, έχει βρο-
χές. Άμα νίβεται, θα φυσήξει αέρας, από εκεί που κοιτάει. Άμα η γάτα λού-
ζεται προς τον ήλιο, είχαμε καλό καιρό, όταν ήταν προς τη Δύση, παλιό-
καιρο. Όταν πυρώνεται, έρχεται χειμώνας. Όταν γυρνούσε τα πσινά στη
φωτιά, πίσω έχουμε το χειμώνα.

7. Το γουρούνι. Ιδέ σ. 661-662.

8. Το δένδρο. Οι πολλοί καρποί σημαίνουν βαρυχειμωνιά.

9. Το έλατο. Τα πολλά κουκουνάρια είναι χειμώνας.

10. Η καρακάξα. Όταν λαλάει, θα συμβεί καλό ή θα βρέξει.

11. Ο κόκορας. Άμα λαλήσει το ηλιοβασίλεμα, ο καιρός θα χαλάσει.

12. Ο κόρακας. Όταν σκούζει κοντά στο σπίτι, κακό θα πάθεις, γιαυτό
και του λένε: *Να φας το κεφάλι σου.* Αν τρώγονται δυο κοράκια, θα χωρίσει
αντρόγυνο.

13. Η κότα. Τινάχτηκε η κότα ή επιστρέφει με φτερό σπασμένο; Έρχεται
μουσαφίρης. Άμα τινάζει τα φτερά ή λαλάει, ζημιά θα πάθουμε.

14. Ο λαγός. Αν βγει μπροστά σου, κακό θα σου συμβεί.

15. Το λάδι. Ιδέ σ. 640

16. Ο λαιμός. Όταν σε τρώει, σε κακολογούν, γιαυτό να φτύσεις 2-3 φο-
ρές στο στήθος.

17. Το μάτι. Παίζει το μάτι; Κάτι θα πάθουμε. Όταν παίζει το δεξιό μά-

521. Στεργιόπουλου, α.

413. Οι προστατευτικοί τοίχοι είναι χτισμένοι με ξηρολιθία (17-7-1986).

τι, είναι κακό.

18. Η μετεωρολογία. Άμα του Αγίου Βασιλείου έχει καλό καιρό και βγουν τα αρκουδόπουλα στον ήλιο, θα έχει σαράντα μέρες κακοκαιρία. Όταν βρέχει της Υπαπαντής, θάχουμε 40 ημέρες βροχή, άμα κάνει καλό καιρό, θάχουμε 40 ημέρες καλοκαιρία. Ο καιρός χαλάει, όταν στη Λαγκάδα έχει σύννεφο ή αντάρα στην Κακαρδίτσα. Όταν τα σύννεφα φεύγουν προς τα Κριθάρια, βρέχει, όταν προς την Πλάκα, ο καιρός καλυτερεύει. Τα κόκκινα σύννεφα θα βγάλουν αέρα.

19. Ο μπούφος. Άμα λαλήσει σε μέρος ζερβό, θάχουμε κακοκαιρία, όταν κελαϊδάει στα προσήλια, έρχεται καλοκαιρία. Όταν λαλήσει το βράδυ στον Αϊ-Θανάση, θα βρέξει, άμα λαλήσει στο Σταυρό (προσήλιο), κράταγε ο καιρός.

20. Η μύγα. Τιμπάνε πολύ οι μύγες; Ο καιρός θα χαλάσει.

21. Η μύτη. Όταν σε τρώει, θα φας ξύλο ή θαρθούν οι φίλοι σου.

22. Τα όνειρα. Σημαίνουν: Αυγά, κουτσομπολιό, καβγάς. Καρύδια, στενοχώρια. Πρασινάδα, πίτα με λάχανα, κατεβαίνεις κατήφορο, γρίβο άλογο, στενο-

χώρια. Κτίσιμο σπιτιού, κακό. Χρώμα κόκκινο, γρήγορο χαμπέρι. Σταφύλι, βροχή. Πυροβολισμοί, είδηση. Λύκος, αρκούδα, θάνατος, εχθροί.

23. Ο πάγγος. Όταν κατεβαίνει μπροστά σου, κάτι θα μάθεις.

24. Το παιδί. Όταν μεγάλο παιδί μπουσουλάει από μέσα από το σπίτι προς τα έξω, παίρνουμε δρόμο, όταν από έξω προς τα μέσα, έρχεται μουσαφίρης.

25. Η πλάτη. Όταν το κόκαλο: είναι καθαρό, σημαίνει καλό· έχει γούρνα, είναι κακό· τρυπούλες, η συμφορά γίνεται στην οικογένεια· έχει ξεχωριστή τρυπίτσα, θα πεθάνει σπιτίσιος ή συγγενής· γραμμή στη μέση, μήνυμα σπιτικό· γραμμή λίγο λοξά, θα πεθάνει συγγενής.

26. Το πόδι. Σε τρώει: Θάχεις λεφτά. Αν σε τρώει στη φτέρνα ή στην καμάρα, παίρνεις δρόμο. Όταν σε πιάνεται, είναι θάνατος· το δεξί, σπιτικός, τ' αριστερό, ο θάνατος έξω από το σπίτι.

27. Τα πουλιά. Όταν στρώνουν στη γη, θα χιονίσει, άμα λούζονται, βρέχει.

28. Η σαλαμάντρα. Άμα ανεβαίνει την ανηφόρα, ανεβαίνει και το ψωμί (ακρίβεια), όταν κατεβαίνει, έρχεται φτήνεια. Άμα περπατάει έξω, βρέχει.

29. Το σκυλί. Ουρλιάζει πολύ; Έρχεται θάνατος. Κυλιέται; Βρέχει. Άμα σκάβει, πεθαίνει άνθρωπος. Όταν κουλουριάζεται ή κυλιέται με το κεφάλι προς Δυσμάς, χειμώνας έρχεται, άμα κυλιέται με το κεφάλι προς Ανατολάς, είναι καλοκαιρία. Όταν μυρίζει λύκο, ουρλιάζει.

30. Το φεγγάρι. Ιδέ σ. 750.

414. Τα παιδιά κόβουν το χορτάρι με την κοσιά, η γιαγιά με το δρεπάνι (14-7-

31. Το φίδι. Άμα σου κόψει το δρόμο, είναι κακό και πρέπει να γυρίσεις πίσω. Είδες φίδι; Έρχεται φίλος. Όταν τα φίδια ζευγαρώνουν, δεν κάνει να τα χωρίσεις. *Είδε δυο φίδια, τόνα ανέβαινε, τ' άλλο κατέβαινε. Εγώ πάει, λέει, θα χωρίσω. Σε λίγο πέθανε η γυναίκα του.*

32. Η φωτιά. Ιδέ σ. 658-659.

33. Το χέρι. Άμα σε τρώει το δεξί χέρι, δίνεις λεφτά, όταν το αριστερό, παίρνεις.

414α. Ο αείμνηστος Κωσταδήμας Κωνσταντίνος του Ευαγγέλου, στον οποίο οφείλω τα πολύτιμα έγγραφα (7-7-1985).

414β. Παπαδημητρίου Γεώργιος του Σπυρίδωνα, ο μεγαλύτερος «δάσκαλός μου» (10-12-1984).

Ζ) Η ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

1. Ο ήλιος. Όταν βγαίνει κόκκινος, θάχουμε βροχή. Όταν βασιλεύει, πάει στη μάνα του. Τα παιδιά, άμα τρώνε το ηλιοβασίλεμα, τρώνε τη μοίρα τους. Φράσεις: *Θέλει ακόμα μια τριχιά να βασιλέψει — Πήγε δυο οργιές.*

2. Το φεγγάρι. Άμα έχει αλώνι γύρω του, ο καιρός θα χαλάσει. Άμα το φεγγάρι στο πιάσιμο είναι όρθιο, θάχουμε καλοκαιρία (*Όρθιο το φεγγάρι, δίπλα το παλληκάρι*), διαφορετικά έρχεται κακοκαιρία (*Δίπλα το φεγγάρι, ορθό το παλληκάρι*). Στο πιάσιμο του φεγγαριού εύχονται: *Φτου! το φεγγάρι κουρκουτένιο, το δικό μ' σιδερένιο.*

— *Κάποτε το φεγγάρι έφεγγε όσο και ο ήλιος, γιαυτό και ο κόσμος άρχισε να δουλεύει και τη νύχτα, ήταν ίδια μέρα, ίδια νύχτα. Για να σταματήσει το κακό, ο ήλιος έρριξε μια βουνιά στο φεγγάρι κι έτσι το θάμπωσε.*

3. Τα άστρα. Είναι δυο αστέρια, ο Γιάννος και η Μάρω. Η Μάρω ξεγέλασε το Γιάννο κι έτσι αυτός το καλοκαίρι πάει στον κάμπο και το χειμώνα στο βουνό, ενώ με τη Μάρω συμβαίνει το αντίθετο.

4. Το σύννεφο. Στον ουρανό παρουσιάζεται αποβραδής ένα άσπρο στενόμακρο σύννεφο. Είναι τα άχυρα, που έκλεψε ο νουνός από τον κουμπάρο, και τούπεφταν στο δρόμο. Ο κουμπάρος πήρε τον τορό απ' τ' άχυρα κι ανακάλυψε τον κλέφτη.

5. Η ίριδα. Ονομάζεται δόξα και έχει τρία χρώματα, που είναι στάρι, λάδι και κρασί. Βγήκε η δόξα; Κράτησε η βροχή. Όταν βγαίνει η ίριδα, είναι καλή η χρονιά (γίνονται τα στάρια).

Η) Η ΛΑΪΚΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ

1. Η Αγία Παρασκευή. —Οι κλέφτες έκλεψαν ένα παιδί, τόδεναν με αλυσίδα, αλλά τόλυνε η Αγία Παρασκευή. Τι τιμάει, του λένε, η μάνα σου και δεν κάθεται δεμένο; Κρατάει, απαντά, την Αγία Παρασκευή.

—Μια γυναίκα δεν κρατούσε την Παρασκευή και ύφαινε κατάματα. Ήρθε τότε η Αγία Παρασκευή, χτυπούσε τον αργαλειό και χάλασε το διασίδι.

2. Ο ανεμοστρόβιλος. Έχει δαιμονικά όντα.

415. Η κυρα-Όλγα περιμένει το πρώτο παιδί της και στις γιορτές εξακολουθεί να φοράει τη νυφιάτικη φορεσιά της (15-8-1938).

3. Ο άνθρωπος. Όταν άλλαζε ένα μέρος του σώματος (άσπριζαν τα μαλλιά κλπ.), λένε, ότι κοιμήθηκε σε χρήμα.

4. Η αργία (θρησκευτική). Δε δουλεύουν κατάματα (το βράδυ της παραμονής) της Κυριακής, μεγάλης γιορτής, Παρασκευής και Τετάρτης. Την Παρασκευή τιμούν κυρίως για την Αγία Παρασκευή, πολιούχο του χωριού.

— Πήγαν τρεις Νεράιδες στο βουνό και βρήκαν τρεις τσιομπαναραίους. Η μια έλεγε: Θα τους γκρεμίσουμε. Η άλλη: Κρίμα, να μην τους ρίξουμε. Τελικά πήγαν να τους πετάξουν στον γκρεμό. Ο ένας είχε αλάτι, ήταν βαρύς και δεν μπόρεσαν να τον σηκώσουν. Ο δεύτερος είχε μάνα Τειραδούσα κι αδερφή Παρασκευούσα (δε δούλευαν αυτές τις ημέρες). Δεν τον πείραξαν. Ο τρίτος δεν είχε τίποτε, πάει στο γκρεμό.

— Κάποια γυναίκα, όταν πέθανε το παιδί της, δεν κρατούσε Παρασκευή μέρα, γιαυτό κι έβλεπε συνέχεια το νεκρό της στην πόρτα. Τη συμβουλεύουν: Πάψε να δουλεύεις Παρασκευή και να φύγει το παιδί.

— Ρώτησαν αν πρέπει να δουλέψουν τ' Αϊ-Σπυρίδωνα. Η γιαγιά της μάνας μου είπε: Άι, κορίτσια είστε σεις, πλέξτε, πέρασε ο Αϊ-Σπυρίδων. Το βράδυ πήγε ο Άγιος Σπυρίδωνας να τις πνίξει. Κι από τότε δεν ξανάπλεξαν του Αγίου Σπυρίδωνα.

5. Η Βασίλα (Πασχαλίτσα). Μικρά έντομα με κόκκινες βούλες. Όταν τάφηναν να πετάξουν από την παλάμη, έλεγαν και διάφορα αυτοσχέδια τραγούδια, που εξέφραζαν τις ποικίλες παιδικές επιθυμίες:

Πέταλα βασίλα⁵²²

να μας φέρεις

κόκκινα παπούτσια

6. Το γκρέμισμα. Όταν κάποιος γκρεμίζεται, εκεί που χύνεται ανθρώπινο αίμα, ακούεται θόρυβος και βγαίνουν φωτιές. Προσκαλείται ο παπάς και διαβάζει ειδική ευχή στον τόπο του δυστυχήματος.

7. Ο διάβολος. Παρουσιάζεται με διάφορα σχήματα (γάτα, κλπ.) και φοβάται το αλάτι, γιατί είναι βαρύ, και τη φωτιά. Για προστασία λοιπόν από τα δαιμονικά κρατούν δαυλό, ίσκα, τσιγάρο, κλπ. ή κουβαλούν αλάτι στην τσέπη, έτσι είναι βαρείς και δεν μπορούν να τους σηκώσουν. Όταν λαλάει ο κόκορας, φεύγουν. Δεν πρέπει να μιλάς στα δαιμόνια, γιατί μπορεί να πασκαστός. Επίσης να μη τα πυροβολείς, διότι η σφαίρα ίσως γυρίσει στο κεφάλι σου, και να τα ρίχνεις πέτρες με το αριστερό χέρι.

8. Οι δράκοι. — Στο Μπουζουκαίικο ρέμα βγήκε ένας δράκος, φίδι με δυο κεφάλια. Οι Ματσουκιώτες τον κυνήγησαν, αυτός πέρασε τρομαγμένος από τις πέτρες του Ραφτάν' και ρίχτηκε στους Καλαρρύτες. Από τότε το μεν Ματσούκι πε-

522. Πέτα πασχαλίτσα.

ριέπεσε σε παρακμή και οι Καλαρρύτες ευδοκιμούν.

9. Το θυμίαμα. Βάζουν θυμίαμα κάτω από το προσκέφαλο, στο χαίμαλι, θυμιατίζουν τα μωρά, τη σαρμανίτσα, το σπίτι.

10. Ο κάτω κόσμος. Για τα μικρά παιδιά έχουν δεμένα στα δέντρα καμπανάκια, χαμηλώνουν τα κλαριά, τα χτυπούν και τα παιδάκια ησυχάζουν.

11. Η Μοίρα. Τρεις ημέρες μετά τη γέννηση οι Μοίρες γυναίκες γράφουν τη μοίρα κάθε ανθρώπου, και, όταν η μάνα είναι αθώα, ακούει κιόλας τι γράφουν.

12. Οι Νεράιδες. —Τη νύχτα στη Μαυριά είδαν τρεις γυναίκες ν' ανεβαίνουν άκρη-άκρη στην ποταμιά. Βρε τις βρωμογύναικες, λένε, δεν τις κολλάει ο ύπνος, βγήκαν τέτοια ώρα να μάσουν βουνές! Αλλά γρήγορα κατάλαβαν, ότι ήταν οι Καλώθιες. Ανέβαιναν το ποτάμι προς την Παλιομουάρα τραγουδώντας και χορεύοντας. Βγαίνουν τη νύχτα στα ρέματα και στ' αλώνια.

—Είναι όμορφες, πεντάμορφες καλλονές και έχουν άσπρα μαντήλια στο κεφάλι κι άμα τις κλέψεις ένα τσιπομάντηλο, έρχονται κοντά σου. Άμα πύρισκαν κανένα άνθρωπο, τον έπαιρναν και χόρευαν. Λάλησε ο κόκορας; Έφυγαν οι Καλώθιες, τα δαιμόνια.

13. Η νυφίτσα. Όταν έμπαινε στο σπίτι, προκαλούσε πολλές ζημιές: κατέστρεφε τα ρούχα, έτρωγε το τραγόμαλλο, έρριχνε κάτω τα καρύδια, «κούρευε» από πάνω τα κατσικιά, το μπλάρι δοκίμαζε μεγάλο φόβο. Έβαζαν λοιπόν μια ρόκα με κόκκινη τουλπίτσα (μαλλί), έστριβαν κάνα δυο κλωστές στ' αδράχτι και έλεγαν στα Βλάχικα: *Νυβιαστούλα κουρκουσούλου λιάσ' φουρ-*

416. Η γερουσία του χωριού εμπνέει και καθοδηγεί (16-8-1969).

κίτσα τοάρτσι (νυφούλα κουτσομπόλα πάρε τη ρόκα να γνέσεις). Και η νυφίτσα γνέθοντας στη ρόκα δεν έκανε ζημιές.

14. Η Παναγία. Την επικαλούνται σε όλες τις δύσκολες στιγμές: *Ε! Παναγία μ'! Σήκω, άναψε το καντηλάκι.*

15. Η σαύρα. Φέρνουν σαύρες γύρω από το κεφάλι, για να το προφυλάξουν από διάφορους πόνους.

16. Τα στοιχειά. Στοιχειωμένος τόπος είναι αυτός στον οποίο έγινε φόνος (γκρεμίστηκε κάποιος, κλπ.).

17. Το τριφύλλι. Το τεσσαροτρίφυλλο είναι καλό.

18. Η τύχη. —*Κάποιος είχε 50 κεφάλια αγελάδια στη Σκάρφη. Οι τσιομπα-*

417. Η σαρμανίτσα με το μικρό στην πλάτη και στο χέρι το πλέξιμο (16-8-1985).

ναραίοι άκουγαν τη νύχτα μια γυναίκα, που μάλωνε τα ζώα, να μην γκρεμιστούν στα στεφάνια κι επειδή την είδαν ξυπόλυτη, λένε στο αφεντικό: Μωρέ δεν την παίρνεις ένα ζευγάρι παπούτσια; Πράγματι αγόρασε και τα κρέμασε στο σαμάρι. Αλλά μόλις τα φόρεσε, τα γελλάδια άρχισαν να γκρεμίζονται. Η γρια γυναίκα ήταν η τύχη κι έπρεπε νάσαι ξυπόλυτη.

19. Το χαίμαλί. Μικρή πάνινη σακουλίτσα, στην οποία έβαζαν: αλάτι, θυμίαμα, σκόρδο, λουλούδια από τον επιτάφιο, στρόκο (είδος θάμνου), μπαρούτι, κριθάρι, σιτάρι, κλούρα, λουλάκι και ασημένιο νόμισμα. Από το φυτό ουντρόγκου κατασκευάζουν και δυο μικρούς ξύλινους Σταυρούς, κεντούσαν το πανί με όμορφα σταυρουδάκια, κρεμούσαν και ωραίες πλεχτές φουντούλες. Τα χαίμαλιά έκαναν συνήθως τη Μεγάλη Πέμπτη και τα κρεμούσαν με όμορφο πλεχτό σχοινάκι στα παιδιά και στα ζώα, ως προφυλακτικά.

20. Το χάσιμο. Σε περίπτωση, που δεν μπορούσαν να βρουν κάτι, που έχασαν (βελόνι, καλτσόβεργα, κλπ.), έστριβαν ένα χορτάρι λέγοντας στα Βλάχικα:

Άμα βα λ' άλφου,
βα τι ντιλέσγκου.
Άμα νου βα λ' άλφου,
νου τι ντιλέσγκου.

Άμα θα το βρω.
θα σε λύσω.
Άμα δεν το βρω,
δε θα σε λύσω.

Εν συνεχεία σκέπαζαν το στριμμένο χόρτο με πέτρα, μέχρι να βρεθεί το χαμένο, ενώ επανελάμβαναν στα Βλάχικα:

Σπούνι, σπούνι δαίμονα,
ντίσ' αισέα, ντίσ' αμέα,
μα μούλτου αισέα,
μα ψούνι αμέα.

Φανέρωσε, φανέρωσε δαίμονα,
μισό δικό σου, μισό δικό μου,
μα το περισσότερο σε σένα,
μα το λιγότερο σε μένα.

Θ) ΟΙ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ

1. Το βράδυ. Τα βράδια: δεν πλύνονται, για να μην πεθάνουν οι γονείς· δεν καθρεφτίζονται, για να μην πεθάνει η μάνα· ακόμα δε βγάζουν έξω τα σκουπίδια, γιατί είναι κακό. Όταν δάνειζαν κάτι (αλεύρι, προζύμι, σίτα) και βασίλευε ο ήλιος ή ήταν νύχτα, έλεγαν: *Βάλτο κάτω απ' την ποδιά, να μη σε δουν τ' αστέρια.* Συνήθως όμως δε δάνειζαν μετά το ηλιοβασίλεμα.

2. Το δάνεισμα. Τα δανεικά επιστρέφονται πριν περάσουν 40 ημέρες.

3. Ο επισκέπτης. Όταν έρχεται μουσαφίρης στο σπίτι και θέλει να φύγει αμέσως του λένε: *Κάθισε, να κατιάσουν οι κότες (Κάτσε, να γεννάν οι κότες).*

4. Ο καθρέφτης. Άμα γυαλιστείς τη νύχτα, θα πεθάνει η μάνα σου.

5. Ο κούκος. Θα περάσεις όλο το χρόνο, όπως βρέθηκες, όταν άκουσες το λάλημά του. Γιαυτό πρέπει να τον ακούσεις χορτάτος. Αν είσαι νηστικός, ρίξε τότε μια πέτρα προς τα πίσω. Ο κούκος έρχεται του Ευαγγελισμού, σταματάει το λάλημα στις 24 Ιουνίου.

6. Τα λουλούδια. Δε δίνουν λουλούδια, για να μη φύγει το γούρι από το σπίτι.

7. Το μυαλό. Όταν τα μικρά τρώνε μυαλό, θα τα συμβεί κάτι κακό.

8. Τα ξύλα. Όταν μαζεύεις καμένα ξύλα από το λόγγο, είναι καλό (γεννάς αγόρια, κλπ.).

9. Η πέτρα. Άμα βρίσκουν πέτρα με φυσική τρύπα, τη βάζουν στο δένδρο, να κρατήσει τον καρπό.

10. Το Σάββατο. Δεν παίρνουν το αυγό από τη φωλιά της κότας, για να μη την ξεφωλιάσουν.

11. Η σκούπα. Να μην πατήσεις, ούτε να καθήσεις επάνω στη σκούπα, γιατί θα τραβήξεις, ό,τι τραβάει η ίδια. Δε χτυπάνε τα παιδιά με τη σκούπα, γιατί αυτή μαζεύει όλα τα κακά (σκουπίδια).

12. Το ταξίδι. Την ημέρα του ταξιδιού δε σκουπίζουν και ρίχνουν ένα ποτήρι νερό στο δρόμο, για νάναι δροσάτο (καλό) το ταξίδι.

13. Η Τετάρτη. Δεν κάνει να δουλεύεις Τετάρτη, γιατί έρχεται ο Χριστός και η Παναγία.

14. Η Τρίτη. Άμα ταξιδεύεις ή δουλεύεις την Τρίτη, είναι κακό. —*Ημέρα Τρίτη έπλυνε στο ποιάμι η γυναίκα, έπεσε κι έβγαλε δυο σπυριά στο πρόσωπο· την άλλη Τρίτη πέθανε. Όλοι έλεγαν: Κακιά ώρα!*

15. Το χελιδόνι. Άμα δεις νηστικός χελιδόνι, τότε εκείνο σε κουμπώνει.

16. Το χιόνι. Δεν τρώνε το πρωτόχιονο.

Ι) Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

1. Η οικογένεια

Συνήθως η οικογένεια είναι πολυμελής, χρειάζεται κόσμος για τις πολλές αγροτικές δουλειές. Ανάμεσα στα μέλη υπάρχει αρμονία και συνεργασία, που επεκτείνεται και στους άλλους συγγενείς, το σόι βασπιέται.

Ο πατέρας κουβαλούσε και έτρωγαν όλοι, είναι ο νοικοκύρης του σπιτιού.

Η γυναίκα δοκίμασε άσωτες στερήσεις και στενοχώριες, ζωή σκληρή και ιδιαίτερα βασανιστική, αληθινή αντιρογυναίκα. Έβαζε σαμάρι, φορτωνόταν δηλαδή στη σκληραγωγημένη ράχη της τις πέτρες, για να χτιστεί το σπίτι, ξύλα από το λόγγο και βουνιές από τα χωράφια. Από τις κύριες δουλειές της ήταν το ζύμωμα, το ταψί και η γάστρα, το πλύσιμο των ρούχων με τα χέρια φυσικά στο υπαίθριο καζάνι και συνήθως στο ποτάμι (Εικ. 409, 410α).

—Τώρα να δέσω τα μπλάρια, θέλω να ποτίσω και τον κήπο, έχω ν' αρμέξω και

418. Τα σφαγεία του Ματσουκίου! (14-8-1971).

419. Η Ματσουκιώτισσα με τη ρόκα γνέθει παντού και πάντοτε. Δίπλα στο σπίτι το ξέχωρο οίκημα του μαγειριού (11-7-1985).

πες γιδούλες.

—Όλον τον χειμώνα κουβαλούσαμε ξύλα στην πλάτη απ' το λόγγο, μπάτσες απ' τα ελάτια και ρακίτα. Κάναμε νυχτέρια και συνεχίζαμε για το δάσος. Θα έρ'θ'ς στο λόγγο, μαρί Κούλου; Λάλησε τρεις φορές ο κόκορας, ξημερώνει, φωνάζαμε στο δρόμο τις γειτόνισσες. Περιμέναμε στον Αϊ-Θανάση, πηγαίναμε απ' εδώ για συντομότερα. Περνούσαμε στο Χελιμόδι απέναντι, στο Κούρπανο, πηγαίναμε κι απ' τις Σκάλες.

Οι Ματσουκιώτισσες καλλιεργούν με φιλοπονία και φιλοτιμία το άφορο έδαφος. Διπλός ο ζυγός, οικογένεια και χωράφι. Πήγαινε για όργωμα με τη σαρμανίτσα στην πλάτη ή το αλέτρι στον ώμο, τα γελάδια από το χέρι⁵²³.

523. Pouqueville, Β', 181 (α' έκδοση).

2. Η αλληλοβοήθεια

Τους Ματσουκιώτες διακρίνει ένα αίσθημα συλλογικής ευθύνης, ο καθένας δε ζει μονάχα για το άτομό του, αλλά πολύ περισσότερο υπάρχει για τον πλησίον, αντίληψη τόσο απαραίτητη για την εποχή μας.

Για το χτίσιμο του σπιτιού μεταφέρουν πλάκες και ξυλεία, στις γεωργικές ασχολίες προσφέρουν το ζώο και βοηθούν στο αλώνισμα, οι κτηνοτρόφοι βοηθούν στο κούρεμα του κοπαδιού (Εικ. 400α) και προσφέρουν σε μεγάλες γιορτές γάλα. Η αλληλοβοήθεια (παρακαλιά) επεκτείνεται και σε κοινωφελή έργα (αυλάκια, μονοπάτια, ξυλογέφυρα, βρύσες, κλπ.). Συγκινητική υπήρξε τελευταία η προσωπική εργασία των χωριανών για το χτίσιμο της Αγίας Παρασκευής, αλλά και του Αγίου Νικολάου. Πατροπαράδοτες συνήθειες, που ενώνουν αδελφικά τους κατοίκους.

3. Η αδελφοποιΐα

Γίνεται ανάμεσα σε 4-5 αγόρια (βλάμηδες) και ένα κορίτσι (βλάμισσα) στον παπά με το Ευαγγέλιο· επίσης χαρακιάζουν τις φλέβες και ενώνουν τα αίματα. Οι αδελφοποιητοί δεν παντρεύονται μεταξύ τους.

4. Το κληρονομικό δίκαιο

Ο γονιός κρατάει κάτι για τον εαυτό του (ένα χωράφι, κάνα ζώο, ένα δωμάτιο, κήπο), τα υπόλοιπα μοιράζονται εξ ίσου σε όλα τα παιδιά, δε γίνεται λόγος για διαθήκη. Τον άτεκνο κληρονομεί η γυναίκα του, εφ' όσον ζει, διαφορετικά τ' αδέρφια του. Όταν δεν υπάρχει κληρονόμος, η περιουσία περιέρχεται στους πλησιέστερους συγγενείς.

Παραθέτουμε σχετικό έγγραφο:

«ΧΑΡΤΟΣΗΜΟΝ

ΛΕΠ. 50

ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ

Διανεμητήριον ἔγγραφον

Ἐν Καλαρρύταις σήμερον τὴν δευτέραν /2/ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου τοῦ 1896 ἐννενηκοστοῦ ἔκτου ἔτους, ἡμέραν Κυριακὴν π.μ. οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι Γεώργιος, Ἀθανάσιος, Εὐάγγελος καὶ Κωνσταντῖνος ἀδελφοὶ Δημητρίου Κωσταδήμα, κάτοικοι Ματζουκίου, συνεφώνησαν τὰ ἑξῆς·

ὅτι ἔχουσι κοινὴν καὶ ἀδιαίρετον ἀκίνητον περιουσίαν ἐν Ματζουκίῳ, συνιστάμενην ἐκ μιᾶς ἀνωγείου καὶ κατωγείου οἰκίας συγκειμένης ἐκ τεσσάρων ἀνωγείων δωματίων καὶ τριῶν κατωγείων, καὶ δύο κηπαρίων κειμένων ἐντὸς τοῦ χωρίου Ματζουκίου καὶ ἔμπροσθεν τῆς ῥηθείσης οἰκίας. Τὴν περιουσίαν ταύτην

ὁμοφώνως καὶ οἰκαιοθελῶς διανέμωσι οἱ ῥηθέντες ἀνωτέρω ἀδελφοὶ ἕξ ἴσου καὶ λαμβάνει ἕκαστος τούτων τὸ ἀναλογοῦν μερίδιον ὡς ἐξῆς·

ὁ μὲν πρῶτος Γεώργιος Δ. Κωσταδήμας ἔλαβεν εἰς τὴν πλήρη κατοχὴν καὶ κυριότητά του τὸ πρὸς Νοτιοανατολικὸν δωμάριον μετὰ τοῦ σχετικοῦ κατωγείου καὶ τὸ ἀνάλογον τῆς αὐλῆς,

ὁ δὲ δεύτερος Ἀθανάσιος Δ. Κωσταδήμας ἔλαβεν τὸ ἀνώγειον δωμάριον τὸ κείμενον βορειοδυτικῶς (σπιτομάννα) καὶ ἀνάλογον αὐλήν,

ὁ δὲ τρίτος Εὐάγγελος Δ. Κωσταδήμας ἔλαβεν τὸ ἀνώγειον δωμάριον μετὰ τοῦ σχετικοῦ κατωγείου πρὸς τὸ βορειοἀνατολικὸν μέρος καὶ ἀνάλογον τῆς αὐλῆς

καὶ ὁ τέταρτος Κωνσταντῖνος Δ. Κωσταδήμας ἔλαβεν τὸ τέταρτον δωμάριον μετὰ τοῦ σχετικοῦ κατωγείου καὶ ἀναλόγου τῆς αὐλῆς, ἡ εἴσοδος τούτου θέλει γεί-

420. Αὐθεντικὸ ἀσπρο ἀνδρικό σεγκοῦνι τοῦ 1924 (15-12-1984).

νει πρὸς τὸ βόρειον μέρος, παραχωρουμένου τοῦ ἀπαιτουμένου χώρου ὑπὸ τοῦ δευτέρου Ἰαθανασίου, καὶ διὰ τῆς θέσεως ὅπου ὑπάρχει τὸ χαγιατί, ὁ δὲ ὑπολειπόμενος χώρος τοῦ χαγιατίου ἀνήκει εἰς τὸν Ἰαθανάσιον, ὁ δὲ τοῖχος τοῦ χαγιατίου ἀνήκει εἰς τὸν Κωνσταντῖνον,

ἐκ δὲ τῶν ἀνωτέρω κηπαρίων

ὁ μὲν πρῶτος Γεώργιος ἔλαβεν τὸ ἥμισυ τοῦ ἐπάνω κηπαρίου πρὸς ἀνατολᾶς καὶ ῥεῦμα,

ὁ δὲ Ἰαθανάσιος ἔλαβεν τὸ ἥμισυ τοῦ ἐπάνω <διαγράφεται> κάτω κηπαρίου πρὸς τὸ ῥεῦμα,

ὁ δὲ Εὐάγγελος ἔλαβεν τὸ ἥμισυ τοῦ κάτω κηπαρίου.

Πρὸς ἰσοστάθμισιν τῶν μεριδίων τούτων ὁ Γεώργιος Δ. Κωσταδήμας ὑπεχρεώθη καὶ ἐμέτρησεν εἰς τὸν δεῦτερον Ἰαθανάσιον δραχμὰς τριακοσίας εἴκοσι (ἀριθ. 320),

ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐμέτρησεν εἰς τὸν Εὐάγγελον δραχμὰς ἑκατὸν εἴκοσι (ἀριθ. 120).

Δηλώσαντες συνάμα ἅπαντες οἱ ἀνωτέρω ἀδελφοὶ ὅτι, ἅπαντα τὰ κινητὰ πράγματα, ἥτοι χρήματα, ζῶα καὶ πράγματα διένειμαν μεταξύ των εἰς ἴσια μερίδια καὶ ἔλαβεν ἕκαστος τὸ ἀναλογουῦν μερίδιον χωρὶς ἀπὸ σήμερον καὶ ἐφεξῆς νὰ ἔχη δικαίωμα κανεὶς νὰ ζητήσῃ ἄλλην διανομὴν ἢ ἀποζημίωσιν ὁ εἰς ἀπὸ τὸν ἄλλον.

Ἐδήλωσαν προσέτι ὁμοφώνως καὶ εὐχαρίστως ὅτι τῆς μητρὸς αὐτῶν Ἰαγγελικῆς χήρας Δημ. Κωσταδήμα παρεχώρησαν ἐκ μὲν τῆς ἀκινήτου περιουσίας των τὰ ἐξῆς· δύο ἀγρούς κειμένους ἐν τῇ περιφερείᾳ Ματζουκίου, ὁ μὲν εἰς θέσιν Παναγιαῖ, ὁ δὲ εἰς θέσιν λειβάδια ἢ βρύσπην καὶ ἐν κηπάριον ἐντὸς τοῦ χωρίου Ματζουκίου,

ἐκ δὲ τῆς κινήτης περιουσίας τὰ ἐξῆς· μίαν ἀγελάδα, ἐννέα πρόβατα καὶ δύο αἴγας.

Πρὸς δὲ συναπεφάσισαν ὁμοφώνως ἵνα ἡ μήτηρ των αὐτῆ, πρὸς συντήρησίν της καὶ διὰ θρέψιν της, καθὸ ἀνίκανος πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν ἔνεκα γήρατος, λαμβάνῃ ἐφ' ὅρου ζωῆς τοὺς κατ' ἔτος δεδουλευμένους τόκους τοῦ ποσοῦ τῶν χιλίων δραχμῶν, τὰς ὁποίας θὰ καταθέσῃ οἱ ἀνωτέρω υἱοὶ της Γεώργιος, Ἰαθανάσιος, Εὐάγγελος καὶ Κωνσταντῖνος Δ. Κωσταδήμας εἰς τρίτον πρόσωπον κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἐλευσομένου ἔτους 1897 ἐννενηκοστοῦ ἑβδομοῦ ἔτους ἐκ πλεονάσματος τῶν λειβαδίων, χωρὶς νὰ ἔχῃ δικαίωμα οἱ ἀνωτέρω υἱοὶ της νὰ λαμβάνωσι ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου οὐδ' ὀβολὸν μέχρι τῆς θανῆς τῆς ῥηθείσης μητρὸς τους, μετὰ τὸν θάνατον τῆς ὁποίας δικαιοῦνται νὰ διανέμωσι τὸ ποσὸν τῶν χιλίων δραχμῶν ἐξ ἴσου,

ὑπεσχέθησαν δὲ καὶ ὑποχρεοῦνται οἱ ῥηθέντες υἱοὶ καὶ ἀδελφοὶ νὰ δώσωσι τῇ ῥηθείσῃ μητρὶ αὐτῶν λόγῳ συντηρήσεως καὶ ἐκθρέψεως της ἀπὸ σήμερον μέχρι τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους 1897, δραχμὰς ἑκατὸν (ἀριθ. 100) πρὸς

25. δραχμὰς ἕκαστος, καταβλητέας αὐτῇ ὑπὸ τούτων ἐντὸς τῆς τρεχοῦσης χρήσεως καὶ ἐν περιπτώσει δυστροπείας τούτων ἢ ἐνὸς τούτων χορηγοῦσι τὸ δικαίωμα εἰς αὐτὴν νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναλογίαν ἐκάστου δυστροποῦντος διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ ἢ νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τρίτον τὴν ῥηθεῖσαν ἀπαίτησίν της ὅσπῃς θὰ χαίρῃ τὸ αὐτὸ δικαίωμα ὡς πρὸς τὴν εἴσπραξιν τούτων.

Ἐδήλωσαν προσέτι ὅτι ἔχωσι ἐν Μαιζουκίῳ κοινῶς καὶ ἀδαιρέτως διαφόρους ἀγροὺς ὡς καὶ τοὺς σπειρωμένους δημητριακοὺς καρπούς, οὓς κατὰ τὴν συγκομιδὴν αὐτῶν θέλουσι διανέμει ἐξ ἴσου μεταξύ των.

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἀνωτέρω περιγραφομένην περιουσίαν τῆς μηρῶν των, αὕτη ἀπὸ σήμερον δύναται νὰ τὴν διαθέσῃ ὡς βούλεται ζῶσα ἔπι καὶ κατὰ τὸν θάνατόν της.

Εἰς βεβαίωσιν τῶν ἀνωτέρω συνετάγη τὸ παρὸν εἰς τετραπλοῦν ἵνα λάβῃ ἕκαστος τούτων ἀνὰ ἓν, ὅπερ θεωροῦσιν καὶ κηρύττουσιν ὁμοφώνως ὡς ἐπίσημον ἔγγραφον δηλώσαντες ἐνώπιον τῶν κάτωθι προσυπογεγραμμένων δύο μαρτύρων τὴν οἰκείαν καὶ ἀπαραβίαστον θέλησίν των ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

Οἱ μάρτυρες
(2 υπογραφές)

Ἄθ. Ζαρόγκας
Θ. Μπίτας

Οἱ συμβαλλόμενοι
(4 υπογραφές)

Γεώργιος Δ. Κωσταδήμας

Ἄ. Δ. Κωσταδήμας

Ε. Δ. Κωσταδήμας

Κωνσταντῖνος Δ. Κωσταδήμας».

420α. Λαμπρά κυπροκούδουνα (27-8-1993).

ΙΑ) ΤΑ ΝΥΧΤΕΡΙΑ

Γίνονται από τις γυναίκες τα βράδια πριν κοιμηθούν, μέχρι τη μία ώρα, ήτοι κάθε νυχτέρι διαρκεί 4-6 ώρες. Άλλες φορές ξυπνούσαν για νυχτέρι και κάνα δυο ώρες νυχτούλα. Μαζεύονται 5-10 άτομα και συνήθως αλλάζουν κάθε φορά σπίτι. Κατάλληλη εποχή είναι από Νοέμβριο μέχρι Μάρτιο, τότε λιγοστεύουν οι δουλειές και οι νύχτες είναι μεγάλες. Όπου υπήρχε βία (κοπέλα αρραβωνιασμένη, κλπ.), μπορούσε να γίνει νυχτέρι και κάθε βράδυ. Δε γίνονται ποτέ *κατάματα* Παρασκευής, Κυριακής ή μεγάλης γιορτής.

Τα νυχτέρια γίνονται, για να βγει το εργόχειρο. Προ παντός έπλεγαν μάλλινες κάλτσες, η κοπέλλα για παντρεία ήθελε μέχρι 200 ζευγάρια. Επίσης έπλεγαν πορπόδια και φούστες, έρραβαν γουρνοτσάρουχα, άλλες κουβαλούσαν τη ρόκα, δεν έλειπε το λανάρι με το τσιοκρίκι.

Αλλά στα νυχτέρια υπήρχε και η ευκαιρία οι γυναίκες να πουν τα δικά τους, να ανταλλάξουν την πείρα τους στα εργόχειρα. Μέσα στην παρέα η δουλειά *φτιωρούσε* καλύτερα, *έβάζαν και οργιές* (μετρούσαν νήμα 10-20 ορ-

421. Γνήσιο άσπρο γιλέκο σεγκονιού του 1924 (12-12-1984).

γιές, ποια θα το τελειώσει γρηγορότερα). Επίσης είχαν κουβέντα, περνούσε και η ώρα στις ατέλειωτες νύχτες. Δεν έλλειπαν φυσικά τα κουτσομπολιά, καθώς και τα αστεία πειράγματα. Η κουτσομπόλα γυναίκα, που μαρτυρούσε, ότι έλεγαν (*η σιζανιάρω*), δεν προτιμούνταν στην παρέα. Πρόσθεσε παραμύθια και τραγούδια, αινίγματα, τον ονειροκρίτη, κλπ.

Τα κορίτσια φρόντιζαν το νυχτέρι να γίνεται σε σπίτι, που είχε παππού (οι άντρες ξενιτεύονταν), για να μην ακούγονται ούτε τα παραμικρά σχόλια. Αλλά ο παππούς βοηθούσε και τις γυναίκες στη δουλειά τους (μάζευε αδράχτια, έγραινε μαλλιά, έδωνε τη γνώμη του ή διηγούνταν παλιές ιστορίες και παραμύθια).

Στα νυχτέρια κάτι έπρεπε και να φάνε. Έκαναν λοιπόν τηγανίτες στο τηγάνι, ή στον ψήστη έψηναν καλαμπόκι για παπαδίτσες (πάπανα), συμπλήρωμα βρασμένα κορόμηλα ή κράνα.

Το χιόνι έξω, ένα μέτρο, σκέπαζε τα πάντα, στο κατώι ακουγόταν το μάσημα της αγελάδας και το ρουθύνισμα από το μπλάρι, πάνω στο ανώι το αδύναμο φως της γκαζόλαμπας αντικαθρέφτιζε στα πρόσωπα χαρά και ικανοποίηση για το επιτελούμενο έργο... Ατμόσφαιρα χαρούμενη και ευχάριστη, γραφική. Πριν το διαλύσουν, περασμένα μεσάνυχτα, είχαν συμφωνήσει, πού θα αντάμωναν για το επόμενο νυχτέρι.

421α. Κονάκι στη Τζιούρτζια (20-8-1971).

ΙΒ) ΤΟ ΠΛΥΣΙΜΟ

Το σαπουνί ήταν δυσεύρετο, γιαυτό και χρησιμοποιούσαν άλλα πρακτικά μέσα, σαριά και αλισίβα. Η σαριά είναι το βρασμένο νερό από τα ακάθαρτα μαλλιά των προβάτων: Πλέναμε με σαριά και λαμποκοπούσαν οι φανέλες.

— Νερό στο καρδάρι, λίγο στάχτη μέσα, έβραζαν μαζί, κατακάθονταν η στάχτη κι έπλυνα με το νερό, γλιστρούσε η αλισίβα και ήταν καλύτερη από τα σημερινά απορρυπαντικά, το τάνιτ και το άβα. Την Καθαρά Δευτέρα βράζαμε αλισίβα στο καζάνι, ρίχναμε μέσα τ' αγγειά και καθάριζαν τέλεια από τα λίπη.

Η αλισίβα λοιπόν χρησιμοποιείται για μεγαλύτερη καθαριότητα (πλύσιμο ρούχων, για την κασίδα στο κεφάλι, κλπ.). Προτιμούν στάχτη από πουρνάρι, για πιο τέλεια καθαριότητα, ρίχνουν και δάφνη για μοσχοβολιά.

Για το πλύσιμο ανάβουν καζάνι στο ποτάμι, που έχει πολύ νερό (Εικ. 409), ή και στη βρύση. Τα πλυμένα δεν επιτρέπεται να μείνουν έξω για στέγνωμα μετά το ηλιοβασίλεμα. Διαφορετικά τα θυμιατίζουν, ή τα περνάνε πάνω από φωτιά, ή και τα ξαναπλένουν. Συνηθίζουν να λούζονται το βράδυ, για να μη βγουν έξω μετά το πλύσιμο: Όταν λούζεσαι, βάλε και λίγο αλάτι στην τσέπη σου. Πριν φορέσουν τα καθαρά ρούχα, τα φτύνουν λίγο και τα περνούν πάνω από τη φωτιά, να πάρει αυτή κάθε κακό, επίσης πρώτα θα γίνει το σημείο του Σταυρού και μετά θα φορέσουμε τη φανέλα.

ΙΓ) ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ

1. Η γουρούνα (μπίτσια). Μερικά άτομα (5-6) διατάσσονται κυκλικά και φυλάνε με ξύλο από μια γούρνα, στο κέντρο βρίσκεται ο γουρνάρης, που χτυπάει τον τενεκέ (γουρούνα). Χάνει όποιος χτυπηθεί ή άμα ο γουρνάρης πιάσει τη γούρνα, ενώ προσπαθούν να αποφύγουν το χτύπημα. Αν η γουρούνα πέσει στην κεντρική γούρνα, τότε βάζουν όλοι εδώ το ξύλο και ύστερα τρέχουν να πιάσουν από μια περιφερειακή γούρνα, κάποιος φυσικά μένει και τα φυλάει.

2. Τα καλκάκια. Έβαζαν 5-6 πετρούλες πλακέ (καλκάκια) τη μια πάνω στην άλλη και με την τσιουμάδα προσπαθούσαν να τις ρίξουν κάτω. Εάν ο φύλακας προλάβαινε να ξανατοποθετήσει τα πεσμένα καλκάκια και συγχρόνως να πιάσει αυτόν που τα έριξε, πριν ακόμα προλάβει να απομακρυνθεί με την τσιουμάδα του, τότε κέρδιζε και τα φύλαγε ο χαμένος.

3. Η καμαρίτσα. Κάποιος, δεμένος με τριχιά 4-5 μέτρων, φύλαγε 5-6 άτομα με σκυμμένα τα κεφάλια κυκλικά. Εάν ο φύλακας πετύχαινε να χτυπήσει με το πόδι έναν από εκείνους, που επιχειρούσαν να καβαλικέψουν τους σκυμμένους, τότε κέρδιζε και γινόταν αλλαγή.

422. Ίσκα, τσιακμάκι και τσιακμακόπετρα, για ν' ανάψουμε το τσιμπούκι (20-2-1994).

4. Το κουτσό. Στο χαγιάτι της εκκλησίας ένας με κουτσό φρόντιζε να μην πατάει στις ενώσεις από τις πλάκες και συγχρόνως κυνηγούσε να πιάσει κάποιον από την παρέα. Κέρδιζε όταν το πετύχαινε και γινόταν αλλαγή.

5. Η τραμπάλα. Σε ξύλο στερεωμένο κάθετα στη γη (το πρόπανο) στηρίζεται με υποδοχή κινητό ξύλο, μακρύ και παράλληλο προς τη γη. Στις άκρες του καθισμένα δυο άτομα έφερναν γύρω. Στην ένωση των ξύλων έβαζαν λίπα, για να γλιστράνε, ακόμα και λίγο κάρβουνο για να τρίζουν κιόλας.

6. Τα φράγκα και τα τάλαρα. Σε μια πέτρα (φίτσιου) έβαζαν σωρό από κέρματα και προσπαθούσαν να τα ρίξουν κάτω με την τσιουμάδα. Όταν τα χρήματα πήγαιναν πιο κοντά στην τσιουμάδα τα κέρδιζε αυτός που τα έριχνε, διαφορετικά έμεινε στο φίτσιου, για τη συνέχεια του παιχνιδιού.

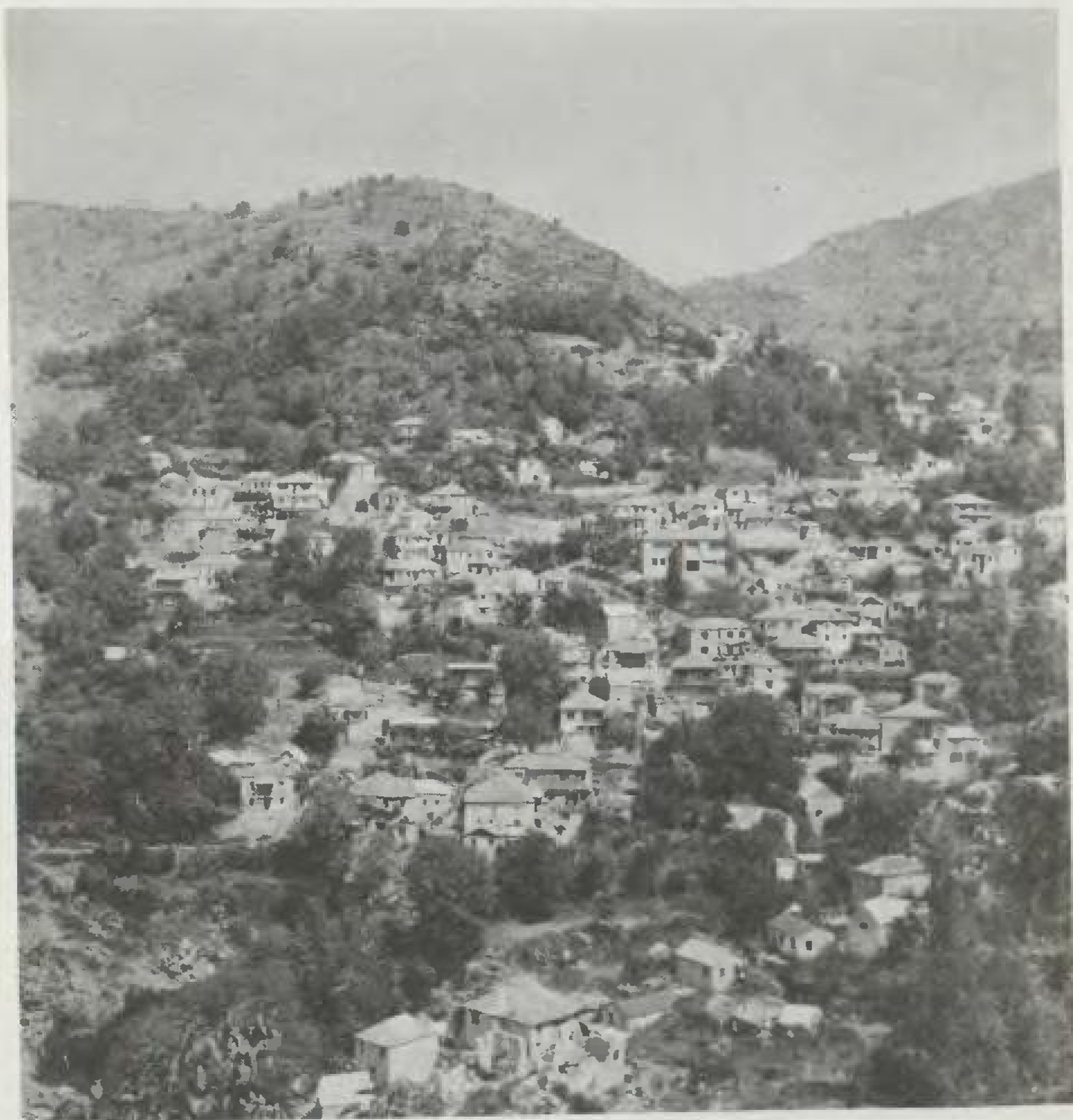
422α. Χιονισμένο Ματσούκι (Ιανουάριος 1973).

ΙΔ) ΤΑ ΠΟΙΚΙΛΑ

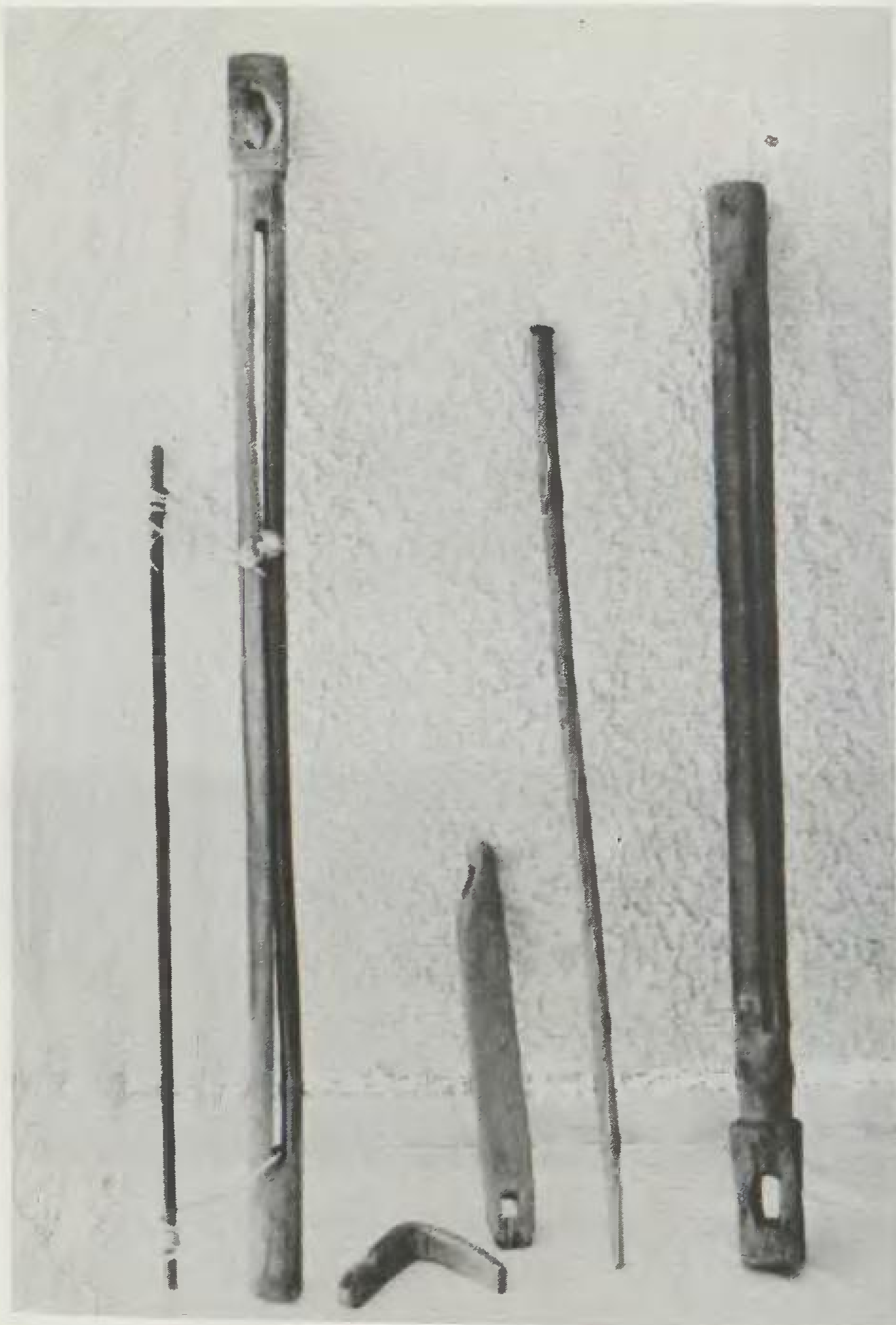
1. Το κάπνισμα. Ο καπνός κόβεται με το καβάνι, λεπτή κοφτερή λεπίδα, και τυλίγεται με το τσιγαρόχαρτο, αλλά και το χαρτί της εφημερίδας, ακόμα και τα ξώφλα του καλαμποκιού. Για το άναμμα χρησιμοποιούν κατεργασμένη ίσκα. Τη βγάζουν από τα δέντρα και τη βάζουν στο λουλάκι 10-15 ημέρες ή τη βράζουν στην αλισίβα επί μία ώρα. Με το τσιακμάκι (μικρό ειδικό σίδερο) χτυπούν το στουρνάρι (πέτρα), η σπίθα δίνει φωτιά στην ίσκα, που κρατιέται κολλημένη στο στουρνάρι (Εικ. 422). Και μια αντίληψη: Άμα πας ταξίδι και βρεις στο δρόμο πακέτο τσιγάρα ή φύλλα καπνού, θα συναντήσεις εμπόδιο.

2. Οι κατάρες. Για επιβεβαίωση της αλήθειας λένε: *Να μη χαρώ τα παιδιά μου. —Να σιραβωθώ. —Να μη σώσω (να μη ζήσω).* Κατάρες προς άλλους: *Φτου! προκοπή να μη δεις. —Δεν το βρήκε από μένα, να το βρει απ' το Θεό. —Όση λίγδα έχει το χέρι μου, τόση προκοπή να κάνει.* Και για να μην πιαστεί η κατάρα λένε: *Τόπος κουφός.*

3. Οι χαιρετισμοί. *Όποιος δε χαιρετάει, είναι αιμοβόρος. —Η καλημέρα είναι του Θεού και δεν πρέπει να την κόψεις. —Δος του καλημέρα κι αυτός ας μην την πάρει.* Πρώτος χαιρετάει ο μικρότερος και συνήθως αυτός που κατεβαίνει στο δρόμο. Ο χαιρετισμός γίνεται συνήθως με το στόμα, δια χειραψίας και με φίλημα. Σε ορισμένες περιπτώσεις (Πάσχα, Χριστούγεννα, Αποκριά) φιλούν το χέρι των γεροντότερων, κυρίως οι γυναίκες, όλοι δε ασπάζονται πάντοτε το χέρι του παπά.

423. Άποψη του Ματσουκίου Ανατολικά (9-7-1985).

424. Ανάμεσα στ' αντιά του αργαλειού (μπροστινό - πίσω) και τα κλειδιά τους (ξύλα για στερέωση) και μια πατήθρα (30-7-1994).

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

αγαλέτι: κτήμα ή προνόμιο του αγά
αγαλίκι: φόρος για τον αγά
αλοιφιάδες: καλαντζήδες, γανωτήδες
ανάχλιο: χλιαρό
αρτζουχάλι: αναφορά προς τις
Τουρκικές αρχές
ασκέρι: στρατός

βεκάλης: πληρεξούσιος, αντιπρόσω-
πος

δρούγγα, δρούγα: αδράχτι

εβέλ: πριν, πρώτος
εβολάκωσε: φυλάκισε
εγίρα: αρχή της Μωαμεθανικής χρο-
νολογίας (16 Ιουλίου 622 μ.Χ.)

ζακόνι: συνήθεια, έθιμο
ζαπτιές: αστυνόμος, χωροφύλακας
ζιραάτ: γεωργία
ζορμπάς: βίαιος

Ήμορο: το ανάλογο μέρος των σιτη-
ρών, το οποίο, αυτός που καλ-
λιεργεί ξένη γη, οφείλει να απο-
δώσει στον ιδιοκτήτη

θέρμη: πυρετός, γρίπη

ιμάν: πίστη
ιμλιάκι: δημόσια κτήματα
ινταρές: διοίκηση, οικονομία, δια-
χείρηση

καϊτι: καταχώριση
κεσίμ: κόψιμο, διακοπή
κέσμε: κόψιμο
κισίμ: μέρος
κολτζής: τελωνοφύλακας
κουδέλα: στροφή
κούλια: πύργος

λογοθέτης: λογιστής· τιμητικό αξίω-
μα

μάγκανα: φασαρία, μαλώματα
μαζμπατά: αίτηση ή πρακτικό συμ-
βουλίου
μαιμούρης: δημόσιος υπάλληλος,
εντεταλμένος
μαξούλι: εσοδεία, συγκομιδή
μαργώνω: ναρκώνομαι από το κρύο,
μουδιάζω
μελίκ: βασιλιάς, ηγεμόνας
μεμούρ: εντεταλμένος, δημόσιος
υπάλληλος
μενζιλίσι: συμβούλιο, εθνοσυνέλευ-
ση
μουχαμπίρ: ανταποκριτής
μπεντέλι: αντάλλαγμα, αντίτιμο
μπιζεύω: ξεπετεύω
μπολούκμπασης: στρατιωτικός διοι-
κητής
μπουγιουρντί: διαταγή

ναχαγιές: περιφέρεια
νιζάμι: τάξη, νόμος, δικαιοσύνη
νταϊντέβω: υποφέρω, βαστώ, αντέχω

οξιός: οξός, ιξός
οσποδάρος: αυθέντης, δεσπότης
ουσούλι: τέχνη, μέθοδος

παρμαχογιός: πλούσιος
πουλουκπάδες: ιδέ: μπολούκμπασης
πουρνόν: πρωί-πρωί

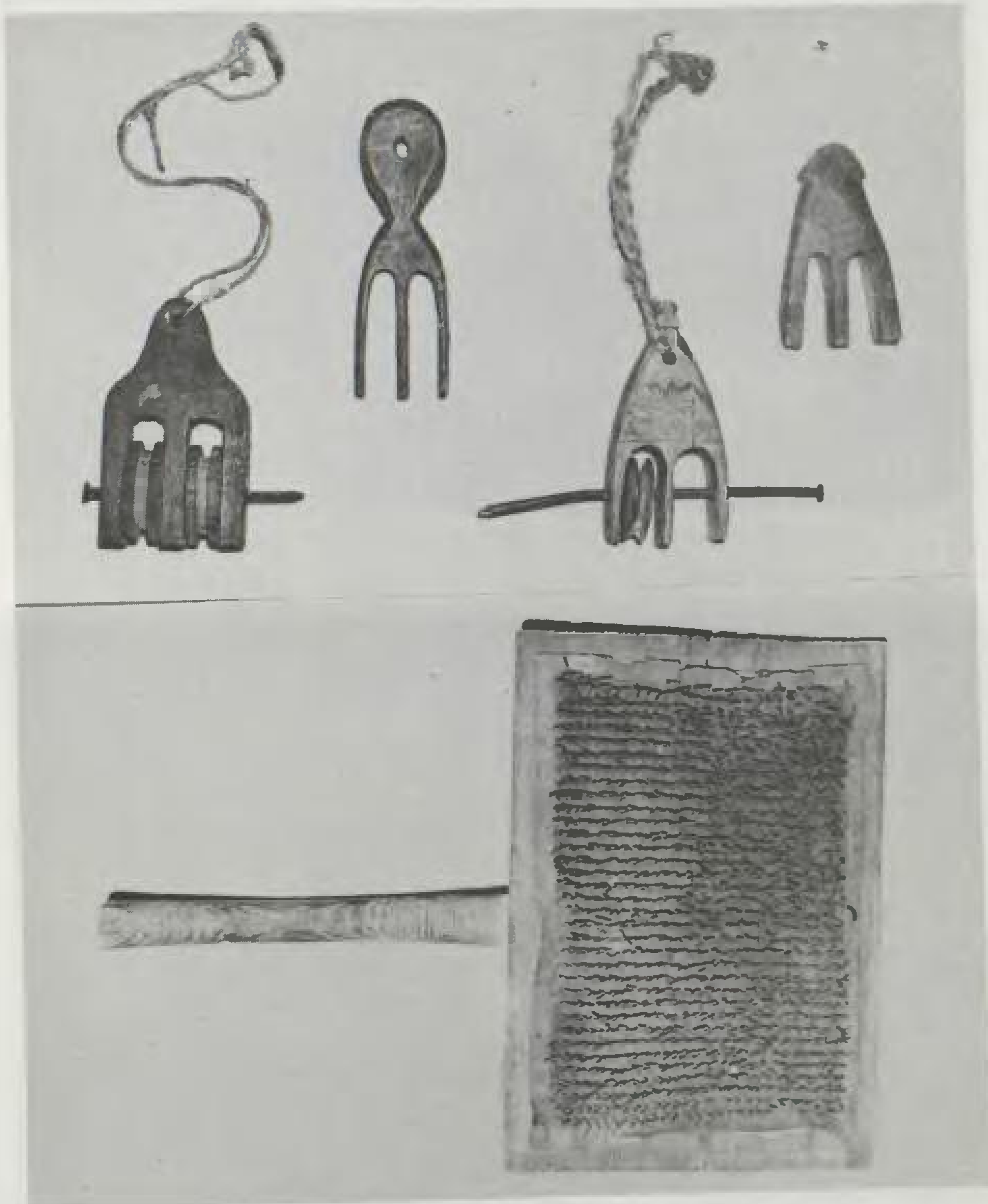
ριζιριά: ρεζιλίκι, εξευτελισμός
ριτζάς: ικεσία, παράκληση

σαϊ: είδηση, γράμμα
σεβντάς: αγάπη, πόνος καρδιάς,
έρωτας
σειρού: όλους μαζί
σενές: έτος
σενέτι, σινέτι: ομόλογο, γραμμάτιο,
απόδειξη
σερί: ιερός νόμος, Τουρκικό δίκαιο
σκαμαγγιάζω: σαπουνίζω, πλένω,
κοπανίζω
σούμπασης: επιστάτης κτημάτων,
προεστός, διευθυντής αστυνομίας
σπαής, σπαχής: έφιππος Οθωμανός
πολεμιστής, φοροσυλλέκτης
στρόφος: στίψιμο εντέρων, πόνος

τακρίρι: κατάθεση στο δικαστήριο,
προφορική δήλωση, έκθεση
τανζιμάτ: μεταρρυθμίσεις
ταπί: τίτλος κυριότητας κτήματος
ταχριράτ: γράμματα, έγγραφα
τεφτερχανέ: κτηματολόγιο
τζεβάπι: απάντηση, σημασία
Τζούννοι: Βλάχοι
Τζουνοχώρια: Βλαχοχώρια
τσιαρσί: αγορά

φερμάνι, φιορμάνι: Σουλτανική δια-
ταγή
φλοέντζα: φλέμα
φορτσεράκι: μικρή κασέλα
φωτάγανε: ρωτούσαν

χαβαλές: ενόχληση, απασχόληση,
κίνδυνος
χανεκέζικο: ελεύθερο
χασιλάτ: προϊόντα
χομαγιούν: αυτοκρατορικός
χουκιμέτ: διοικητήριο, δικαστήριο
χούκουμ: εξουσία, απόφαση

425. Επάνω: καρούλια, από τα οποία κρέμονται τα μπτάρια στον αργαλειό.
Κάτω: το ατσαλένιο χτένι στα λανάρια (19-9-1994).

426. Επάνω: παραδοσιακό ολοπέτρινο σπίτι (4-8-1990).
Κάτω: το Γρατσαναίικο αλώνι της Μαυριάς την 28-8-1993.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

- 9ος αι. Πιθανή εγκατάσταση Βλάχων στο Πινδικό συγκρότημα.
- 10ος-11ος αι. Εγκατάσταση Βλάχων στην Πίνδο (κατά ασφαλέστερη εκδοχή).
- 13ος-14ος αι. Πιθανή συνοίκηση Ματσουκίου.
- 1393 Υποταγή της Θεσσαλίας στους Τούρκους.
- 1430/1431/1432 Κατάληψη των Ιωαννίνων από τους Τούρκους.
- 1449 Οι Τούρκοι κυριεύουν την Άρτα
- 1460 Η Ήπειρος Τουρκική.
- 1431/1460-1881 Τουρκοκρατία στο Ματσούκι.
- 1431/1460-1479/1480 Το Ματσούκι «Ανεξάρτητο».
- 1480-1650 Το Ματσούκι στο πασαλίκι των Τρικάλων.
- 1479/1480-1803/1809 Το Ματσούκι «Ελεύθερο Κεφαλοχώρι».
- 1650-1881 Το Ματσούκι υπάγεται στα Γιάννενα.
- 1744/1749/1750-1822 Αλή πασάς.
- 1779 Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός κηρύττει στους Καλαρρύτες και το Συρράκο και προφητεύει την καταστροφή των Βλαχοχωρίων.
- 1786 Ο Αλή πασάς κυβερνήτης της επαρχίας Τρικάλων.
- 1788 Ο Αλή πασάς κυριεύει τα Γιάννενα.
- 1788-1822 Ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων.
- 1803/1809-1822 Το Ματσούκι τσιφλίκι του Αλή Πασά Ιωαννίνων.
- 1805 1. Αυγούστου 12-13: Ο Ληκ επισκέπτεται το Ματσούκι.
2. Αυγούστου 13: Ανάβαση του Ληκ στην Κακαρδίτσα.
- 1809 Ιούλιος-Αύγουστος: Ο Ληκ και πάλι στα Βλαχοχώρια της Πίνδου.
- 1814 Αύγουστος: Ο Πουκεβίλ ταξιδεύει στα Βλάχικα χωριά της Πίνδου.
- 1820 Απρίλιος-Ιούλιος } Αντίσταση και υποταγή του Αλή
- 1822 Ιανουαρίου: 20/24/25 } πασά Ιωαννίνων στο Σουλτάνο.
- 1820 Φθινόπωρο: Α' μάχη στα Κριθάρια Ματσουκίου.
- 1821 1. Ιούνιος-Ιούλιος: Επανάσταση των Βλαχοχωρίων (Καλαρρυτών - Συρράκου - Ματσουκίου) κατά των

- Τούρκων.
2. *Ιούνιος-Ιούλιος*: Καταστροφή Καλαρρυτών-Συρράκου από τους Τούρκους.
3. *Ιουλίου 28*: Β΄ μάχη στα Κριθάρια Ματσουκίου - Καταστροφή του Ματσουκίου από τους Τούρκους.
- 1822-1827/1828** Επιστροφή των Βλάχων της Πίνδου (Συρράκου-Καλαρρυτών-Ματσουκίου) στις καταστραμμένες πατρίδες τους.
- 1822-1875** Αγώνες του Ματσουκίου για να διατηρήσει τα προνόμιά του ως «Ελεύθερο Κεφαλοχώρι».
- 1824** 1. Οι Ματσουκιώτες προσκυνημένοι.
2. *Απρίλιος*: Ο Γ. Καραϊσκάκης περνάει από την Κακαρδίτσα.
- 1833/1834-1912/1914** Οι Δήμοι.
- 1838** Γ΄ μάχη στα Κριθάρια Ματσουκίου - Γεώργιος Καταρραχιάς.
- 1854** Επανάσταση της Ηπείρου κατά των Τούρκων.
- 1875** Το Ματσούκι αναγνωρίζεται ως «ιδιόκτητον».
- 1878** 1. Επανάσταση της Ηπείρου κατά των Τούρκων.
2. *19 Φεβρουαρίου - 3 Μαρτίου*: Συνθήκη Αγίου Στεφάνου.
3. *1/13 Ιουνίου - 1/13 Ιουλίου*: Συνδιάσκεψη Βερολίνου.
- 1879** 1. *25 Ιανουαρίου/6 Φεβρουαρίου - 6/12 Μαρτίου*: Διάσκεψη Πρεβέζης.
2. *10/22 Αυγούστου - 5/7 Νοεμβρίου*: Διάσκεψη Κωνσταντινουπόλεως.
- 1880** *4/16 Ιουνίου - 1/13 Ιουλίου*: Διάσκεψη Βερολίνου.
- 1881** 1. *12/24 Μαΐου*: Διάσκεψη Κωνσταντινουπόλεως.
2. *20 Ιουνίου / 2 Ιουλίου*: Σύμβαση Κωνσταντινουπόλεως: Η Θεσσαλία (εκτός της επαρχίας Ελασσόνοσ) και μικρή λωρίδα της Ηπείρου με την Άρτα προσαρτώνται στο Ελληνικό βασίλειο· το Ματσούκι ελεύθερο.
- 1883-1912** Δήμος Καλαρρυτών, στον οποίο ανήκει και το Ματσούκι.
- 1893** Το Μοναστήρι του Ματσουκίου (η Βύλιζα) ενώνεται με τη Μονή των Μελισσουργών.
- 1912** Το Ματσούκι αναγνωρίζεται ξεχωριστή κοινότητα.

- 1924** Ιδρύεται ο συνοικισμός Ματσουκιάτικα στο Νομό Τρικάλων.
- 1925** Πολιτική υπαγωγή του Ματσουκίου στο Νομό Ιωαννίνων.
- 1939-1970** Βρυκολάκια, Ματσουκιάτικος συνοικισμός στο Νομό Τρικάλων.
- 1953** Κατασκευή τσιμεντένιας γέφυρας στο Νερόμυλο.
- 1957-1960** Το Α΄ υδραγωγείο.
- 1958** Δεκεμβρίου 22: Αυτοκινητιστικό δυστύχημα στον Κέδρο Πετροβουνίου των Ιωαννίνων.
- 1962** Αναδάσωση στο Σουρίνο.
- 1967** Μαΐου 1: Μεγάλος σεισμός στην Ήπειρο και Θεσσαλία.
- 1970** 1. Αυγούστου 10: Αρχίζει η διάνοιξη του αυτοκινητόδρομου από Χριστούς προς Ματσούκι.
2. Καταργείται ο αυλακάς.
- 1972** Το Δημοτικό Σχολείο υποβιβάζεται από τριθέσιο σε διθέσιο.
- 1975-1980** Διάνοιξη ορεινού κτηνοτροφικού αυτοκινητόδρομου Μπάρος-Ματσούκι.
- 1975** Αποπεράτωση του σημερινού Δημοτικού Σχολείου.
- 1976** Ιδρύεται Εξωραϊστικός Σύλλογος Κοινότητας Ματσουκίου, η Βίλιζα.
- 1977** Το τηλέφωνο γίνεται αυτόματο.
- 1978** Κατασκευή τσιμεντένιας γέφυρας στη Μαυριά.
- 1980** 1. Ιουλίου 13: Διαλύεται το Μαντάνι.
2. Αυγούστου 6: Ο αμαξιτός δρόμος από Τρίκαλα (μέσω Μπάρου) φτάνει μέσα στο χωριό (στον Πλάτανο).
3. Δεκεμβρίου 30: Ιδρύεται Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ματσουκιωτών Θεσσαλίας, η Αγία Παρασκευή.
- 1981** 1. Νοεμβρίου 12: Στήνεται η γέφυρα Μπέλεϋ στο Κόκκινο ποτάμι.
2. Το ΚΤΕΛ Ιωαννίνων δρομολογεί λεωφορείο μέχρι Ματσούκι και καταργείται η άγονη γραμμή.
3. Επικίνδυνο ράγισμα του Ναού της Αγίας Παρασκευής από κατολίσθηση.
- 1982** 1. Εκδίδεται η Βύλιζα του Δ. Καλούσιου.
2. Το Βακούφικο μαγαζί μετατρέπεται σε Ναό της Αγίας Παρασκευής.

- 1983-1984** Διάνοιξη ορεινού κτηνοτροφικού δρόμου Κριθάρια-Μεσόκαμπος-Μπισκέφιανα-Αφεντική-Τροΐλα.
- 1983-1985** Το Β΄ υδραγωγείο.
- 1983** Το τέλος της γεωργίας στο Ματσούκι.
- 1984** 1. *Απριλίου 16*: Το Ματσούκι παίρνει ηλεκτρικό ρεύμα.
2. *Ιούλιος-Σεπτεμβρίου 8*: Κατασκευή αμαξιτής τσιμεντένιας γέφυρας στο ποτάμι της Μαυριάς.
3. Η Ντριστέλα καταστρέφεται.
- 1985** 1. *Μαρτίου 18*: Κατασκευή νέας Ντριστέλας.
2. *Αυγούστου 18*: Ιδρύεται ο Κτηνοτροφικός Σύλλογος της Αγίας Παρασκευής.
3. *Αυγούστου 26*: Κατασκευή αμαξιτής τσιμεντένιας γέφυρας στο Γκουζγκούνι (ποταμάκι χωριού).
- 1986** 1. *Μάρτιος*: Κατεδαφίζεται ο Ναός της Αγίας Παρασκευής.
2. *Δεκεμβρίου 14*: Ο αμαξιτός δρόμος από Γιάννενα φτάνει στο χωριό και ενώνεται με εκείνον των Τρικάλων (στον Πλάτανο).
- 1987** *Αυγούστου 3-21*: Κτίζεται εκ νέου το εξωκλήσι του Αγίου Νικολάου.
- 1988-1993** *Αυγούστου 16-Αυγούστου 16*: Ο νέος Ναός της Αγίας Παρασκευής.
- 1988** Ανοίγεται αμαξιτός δρόμος στο Σιγιάτο και ενώνεται με εκείνον των Τρικάλων (Δυτικά χωριού). Αυτοκινητόδρομος για τα εξωκλήσια Παναγίας και Αγίου Θεοδώρου.
- 1992** 1. *Μαΐου 19*: Ιδρύεται Μορφωτική-εκπολιτιστική αδελφότητα Ματσουκιωτών Αττικής, η Κακαρδίτσα.
2. *Ιουλίου 24 - Αυγούστου 28*: Ξανακτίζεται το εξωκλήσι του Αγίου Θεοδώρου.
3. Το βιβλίο του Δ. Καλούσιου: η Βύλιζα, κυκλοφορεί σε β΄ βελτιωμένη έκδοση.
- 1994** *Ιουλίου 24*: Το Μοναστήρι της Βύλιζας υδρεύεται από το Υδραγωγείο του χωριού.

427. Το Ματσουκιωτόπουλο της διασποράς (Καλούσιος Ιωάννης του Δημητρίου) απαγγέλλει την προσευχή· στο βάθος η Ματσουκιώτισσα δασκάλα Στραγάλη Σταυρούλα του Δημητρίου (Α΄ Δημοτικό Σχολείο Τρικάλων, Γ΄ τάξη, 1ο τμήμα, 17-1-1994).

428. Απλωμένες καλαμποκιές (Σεπτέμβριος 1965).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

<i>αγ.</i>	αγιογράφος	<i>Κον.</i>	Κόνιτσα
<i>Άρτ.</i>	Άρτα	<i>Λαμ.</i>	Λαμία
<i>β.</i>	βουνό	<i>Λάρ.</i>	Λάρισα
<i>Βάλτ.</i>	Βάλτος	<i>Μ.</i>	Μονή
<i>Βόν.</i>	Βόνιτσα	<i>Μεσ.</i>	Μεσολόγγι
<i>βρ.</i>	βρύση	<i>μον.</i>	μοναχός
<i>Γρ.</i>	Γρεβενά	<i>Ν.</i>	Ναός
<i>δ.</i>	διαλυμένος	<i>ποτ.</i>	ποτάμι
<i>Ελ.</i>	Ελασσόνα	<i>Πρ.</i>	Πρέβεζα
<i>ηγ.</i>	ηγούμενος	<i>σπ.</i>	σπηλιά
<i>Θεσπ.</i>	Θεσπρωτία	<i>συν.</i>	συνοικία
<i>ιερ.</i>	ιερέας	<i>τοπ.</i>	τοπωνύμιο
<i>Ιω.</i>	Ιωάννινα	<i>Τρικ.</i>	Τρίκαλα
<i>Καλ.</i>	Καλαμπάκα	<i>Τριχ.</i>	Τριχωνίδα
<i>Καρδ.</i>	Καρδίτσα	<i>χ.</i>	χωριό, οικισμός

Εντός () η παλιά ονομασία του οικισμού.

Το τρίτο όνομα στα επίθετα είναι του πατέρα: Κωσταδήμας Γ. Α. = Κωσταδήμας Γεώργιος του Αντωνίου.

Δεν αποδελτιώθηκαν οι σελίδες: 68, 77, 82-83, 92-93, 134, 164-182, 222-224, 239-240, 258, 276-279, 313-315, 325-326, 340, 372-373, 394, 398, 606, 719-722 και 759-762.

Αβδέλλα 593

Αβδέλλα *χ. Γρ.* 593

Αβέρωφ φυλακές 86

Αγάπιος *μον.* 1712 352

Αγγειό 746

Αγγελάκης Γ. 156

Αγερμοί 663

Αγία Παρασκευή Αγία 751

Σύλ. εκπ. 21, 94-5, 324, 695

Σύλ. κτην. 219

Αγία Παρασκευή (Τζιούρτζια) *χ*

Τρικ. 42, 47, 61, 62, 63, 68, 89, 90, 102, 106, 135, 138, 141, 240, 257, 634

Αγία Παρασκευή *τοπ.* 245

Αγία Φανερωμένη 682

Αγία *χ. Πρ.* 155

Αγιασμός Μέγας 668-9

Άγιο Όρος 301, 309, 319

Αγκώνες 545

Άγναντα *χ. Άρτ.* 53, 68, 148, 268, 338, 525

- Αγράμπελα (Αγράμπελον) χ. Βόν. 155
 Αγράμπελον· ιδέ Αγράμπελα
 Αγραφα 43, 49, 60, 160, 699
 Αγριελούλα 148
 Αγρίνιο 155
 Αγροφύλακας 208, 212
 Αδελφικάτο 239
 Αδελφοποιΐα 759
 Αδράχτι 569
 Αδριατικό πέλαγος 102
 Αδυναμία 593
 Αετορράχη (Κοτόρτσι) χ. Ιω. 247
 Αετόραχis 42
 Αητός 53
 Σπηλιά 118
 Αθαμανία περιοχή 43
 Αθαμανία (Μουτσιάρα) χ. Τρικ. 60, 68, 102, 135, 155
 Αθήνα 160, 259, 261, 341
 Αι-Γιάννης Ιω. 142
 Αι-Γιάννης ψηλός τοπ. 158
 Αιγαίο πέλαγος 102
 Αικατερίνη Β΄ Ρωσίας 280-6
 Αίμα 593
 Αίνιγμα 741-2
 Αιτωλικό 60
 Ακίφ πασάς 1861 73
 Ακρίβεια 336
 Ακτιο 79
 Αλάτι 637
 Αλβανία 83, 359
 Αλβανός 41, 50-3
 Αλέξανδρος Α΄ Ρωσίας 282-4
 Αλεξίου Α. 299
 Αλεξίου Ι. 298-9
 Αλέτρι 203
 Αλεύρι 643
 Αλευριά 645-6
 Αλεύρωμα 460-3
- Αλής πασάς Ιω. 44-50, 64, 67, 69, 70, 73, 121, 160, 238-9, 250, 352, 358, 395
 Αλισίβα 765
 Αλληλοβοήθεια 188, 479-80, 533-4, 759
 Άλογο 229
 Αλουτσάτα 641
 Αλποχώρι· ιδέ Μαντείο
 Αλτσιδι· ιδέ Βαντάκι
 Αλυκή (Κόπραϊνα) χ. Άρτ. 637
 Αλώνι 190-2
 Αλώνισμα 192-3
 Αμάραντος (Βενδίστα) χ. Καλ. 699
 Αμβούργο 261
 Αμμότοπος (Κουμτζάδες) χ. Άρτ. 245, 247
 Αμπελάκι χ. Βάλτ. 155, 258
 Αμπελάκια χ. Λάρ. 64
 Αμπέλι 186
 Αμπέλια τοπ. 245
 Αμπελοχώρι (Σκλούπο) χ. Ιω. 122, 335, 365, 525
 Αμπελώνας (Καζακλάρι) χ. Λάρ. 159, 246
 Άμπλιανη 57-60
 Αμφιλοχία (Καρβασαράς) 239, 246-7
 Αναγνώστης 1846 358
 Αναγνώστης Γιαννάκης 1824 60-1
 Ανάληψη 682
 Ανανιάδης Λ. 34
 Ανδρεάδης Ν. 259
 Ανδρέας Άγιος 686
 Ανδρώνης Ι. 269
 Ανέμη 569
 Ανεμοστρόβιλος 751
 Ανήλιο χ. Ιω. 42
 Ανθούσα (Λεπενίτσα) χ. Καλ. 97
 Μ. Παναγίας 63, 140

- Ανθούσα (Ράπεξα) χ. Πρ. 155
 Άνθρωπος 752
 Ανοιξιάτικο χ. Βάλτ. 247
 Αντί 567-8, 570, 581
 Αντράλες 686
 Αντραποδήμα 211
 Αντώνης Α. 269
 Αντώνης Γ. 299, 313, 339, 362
 Αντώνιος 334
 Άνω Λουτρότοπος· ιδέ Περάνθη
 Άνω Μπάνι· ιδέ Περάνθη
 Ανώγη χ. Πρ. 240
 Ανώι 540
 Άπα βίνιτα 114
 Απέλα· ιδέ Πέλα
 Αποκοπάρος 212
 Αποκριά 671
 Απόστολοι (Ζαπψαίος) χ. Τρικ. 155.
 158, 293, 662
 Αποστόλου Ε. 2, 22, 816
 Αράλσια 203
 Αράντου τοπ. 110, 211
 Βρύση 116. 386
 Αράτου 211, 366
 Άραχθος 142, 148
 Άρβυλο, 632
 Αργαλειός 569-71
 Αργαλειός 531
 Άργια 752
 Αργυροπούλι (Καρατσόλι) χ. Λάρ.
 159
 Αργυροχώρι χ. Ιω. 84
 Αρδομίστα· ιδέ Λογγάδες
 Αρίφμπεης Φαρμάκης 1838 63
 Αρκούδα σπ. 118
 Αρμπορούσι· ιδέ Μυστράς
 Αρούου αρόσιου 111
 Αρραβώνας 453-8
 Αρρώστεια 1918-9 81
 Αρσένιος ηγ. 337.
- Αρσενοβότανο 428
 Άρτα 47, 53, 55, 79, 93, 155, 251,
 267, 280, 297, 339
 Άρτσι-βούρτσι 644
 Αρχικτηνοτρόφος 239-40
 Αρχοντοχώρι (Ζάβιστα) χ. Βόν. 258
 Αρωμούνι· ιδέ Βλάχοι
 Ασβεσταριά 232, 528
 Ασετυλίνη 384
 Ασλανάρ· ιδέ Λεοντάρι
 Άσπρες Πέμπτες 681
 Ασπροπόταμος 60
 Αστέρα 436
 Αστρακιά 593
 Αστρέχα 537
 Άστρο 750
 Αστρολογία 750
 Ασφάκα τοπ. 140
 Ασφάκα τοπ. 230
 Αυγέρη Χ. 275
 Αυγό 746
 Αυλακάς 202, 212
 Αυλή 549-50
 Αυστραλία 160
 Αυτί 594, 746
 Αυτί β. 55
 Αυτοκίνητα 164
 Αφέντης 730
 Αφεντική β. 105, 127
 Βοσκότοπος 207, 208, 210, 230,
 235, 237-9
 Αφορισμένος τοπ. 158
 Αχλάδι 638
 Αχλαδοχώρι (Βόριανη) χ. Τρικ. 155
 Αχυρώνα 197
- Βάβω 730
 Βάγιας Γ. 59
 Βαθύπεδο (Προσβάλα) χ. Ιω. 50.
 264, 360

- Βαῖων *Κυριακή* 508-10
 Βακούφι (Βακούφ Τουρχάν)· ιδέ
 Ελευθεροχώρι
 Βαλδάνης· ιδέ Μπαλδάνης
 Βάλια *τοπ.* 41
 Γκουζγκούνη 366
 Κούστα 139
 Οσκάτα 108
 Σαῖνη 119
 Τσιακαρέλη 190
 Βαλιδέ σουλτάνα· ιδέ Βασιλομήτο-
 ρα
 Βαλκάνια 41
 Βαλμάς 229
 Βαλτινό *χ. Τρικ.* 135, 155, 156, 158
 Βάλτος *περιοχή* 49, 50, 57
 Βαλτσινό· ιδέ Βαλτινό
 Βαναίοι 528
 Βανακούλια· ιδέ Κρύα Βρύση
 Βαντάκι 566
 Βάπτιση 444-5
 Βαρδάρη 375
 Βαρδούσια *β.* 102
 Βασίλα· ιδέ Πασχαλίτσα
 Βασιλάκης Δ. 268
 Βασίλειος Άγιος 747
 Βασιλική (Γιάνιστα) *χ. Ιω.* 288
 Βασιλομήτορα 43, 121
 Βασιλόπιτα 666
 Βασίλω *αρχόντισσα* 700
 Βασταβέτσι· ιδέ Πετροβούνι
 Βάτρα 545
 Βάψιμο 560-3, 581
 Βδέλλα 593
 Βέης Ν. 22
 Βελέντζα 576-8
 Βελίτσιανα· ιδέ Καλλιρρόη
 Βελλά 288, 337-8
 Βελόνι *τοπ.* 210
 Βρύση 116
 Βελουχιώτης Ά. 87, 88
 Βενδίστα· ιδέ Αμάραντος
 Βενετία 252, 280, 282, 283
 Βενετικός Δ.Γ. 363
 Βενετικός Δ.Χ. 88, 93
 Βεντούζα 593
 Βέροια 160
 Βετερνίκο· ιδέ Νεραϊδοχώρι
 Βηρό 138, 210, 211
 Βικούλι 204
 Βιλόνι· ιδέ Βελόνι
 Βιοτεχνία 165
 Βλάμης 474-8, 485, 488, 497, 508-10,
 759
 Βλάχικα *τοπ.* 156
 Βλαχογιάννης Ι. 280
 Βλαχογιάννης Κ. 1874 75
 Βλάχοι 37-42, 99-100, 161, 263, 377,
 717
 Βλάχος 51, 217
 Βλίτα 644
 Βλοχός *χ. Καρδ.* 245
 Βόδι 183, 228
 Βοδονίτσα *χ. Λαμ.* 47
 Βοϊάρου Β. 254
 Βοϊδολίβαδο 228, 232
 Βολτάρη 203
 Βόνιτσα 155, 246
 Βορδό· ιδέ Μονολίθι
 Βόριανη· ιδέ Αχλαδοχώρι
 Βοσκός 393
 Βουζίλα 376
 Βούλγαροι 41, 79
 Βουλμπούτα 641
 Βουρλά 160, 258, 261
 Βουρτόπες 142, 208, 211, 234, 235
 Βούτυρο 638
 Βράδυ 756
 Βρέφος 437-443
 Βρίζα 184-5

- Βροντερό (Λάντζ') *χ. Τρικ.* 140
 Βρουζόμι 204
 Βρυκολάκια· ιδέ Περιθώριο
 Βρυξέλλες 287
 Βρύση 116, 237
 Βρυσιά *χ. Λάρ.* 245, 255
 Βρυσούλα 387
 Βρώμη 185
 Βρωμόβρουση 192, 211
 Βύλιζα *Μ.* 21, 84, 87, 94, 97, 107,
 109, 142, 146, 192, 208, 212, 213,
 233, 243, 263, 284, 352-63, 390
 Κάστρο 41
 Σύλλογος 21, 94, 369, 373
 Βωβούσα 42
- Γαβριήλ *ηγ.* 213
 Γάκης *Ε.* 700
 Γαλάζιο *ποτ.* 114
 Σπηλιά 118
 Γαλακτοκομικά 165
 Γαλάνης *Ι.* 336
 Γαλαρόκαμπος 86
 Γαλλία 251
 Γάμος 447-512
 Γαρδαβίτσα 594-5
 Γαρδίκι *χ. Τρικ.* 47, 49, 60, 62, 63,
 64, 68, 102, 103-4, 135, 240, 699
 Γάστρα 655
 Γάτα 746
 Γελάδα 228
 Γελαδάρης 228
 Γενεύη 286
 Γέννηση 425-46
 Γερακάρι *χ. Ιω.* 264
 Γεράσιμου *τοπ.* 210, 234
 Γερμανία 160
 Γερμανοί 83-88, 91
 Γεροδημαίοι 525
 Γέφυρα
- Γκουζγκούνι 115
 Καρλίμπου 210
 Μαυριάς 127, 146
 Μπέλεϋ 127, 146
 Μύλου 126
 Σταφυλά 112-3, 210, 234-235
 Χωριού 126
- Γεωργία 183-216
 Γεώργιος Άγιος 684
 Γεώργιος *Ιω.* 299-300
 Γεώργιος *ιερ.* 1874 334
 Γεώργιος *ιερ.* 1882 335
 Γεώργιος Α' βασιλεύς 79
 Γεωργίου Α. 126
 Γεωργίου Σ. 126
 Γεωργούλας Χ. 158
 Γιάγκου Ν. 52
 Γιάνιστα· ιδέ Βασιλική
 Γιάννης Κώστας 1844 60
 Γιαννίκας 699
 Γιαννουλαίοι 525
 Γιαννούλας Χ. 337
 Γίδι 226-7
 Γιλέκο 616
 Γιούκι 470, 542
 Γιουλαίικα *χ. Πραμάντων* 240
 Γιούλης Β. 240, 243-4
 Γιώτης *ιερ.* 1794 334, 341
 Γιώτης 1821 52-3
 Γιάγκαλος 699
 Γκαζοκάντηλο 383-4
 Γκαλιμάνια 237
 Γκαμήλα β. 102
 Γκαραγκούνης Ε. 240
 Γκάρτζος Γ. 699
 Γκάτσιος 1838 64
 Γκατωνίστα 237, 243
 Γκίνος 358
 Γκιόνομα 139, 211, 387
 Γκιούλης· ιδέ Γιούλης

Γκιούμι 655
Γκιώνα β. 102
Γκιώνη 138
Γκλαβανή 541
Γκλίνοβος· ιδέ Κλεινόν
Γκλιντέου 210, 243
Γκλόγκοβι 138
Γκοβριτσά· ιδέ Κρυόβρουση
Γκόγκος· ιδέ Γεωργίου
Γκορτσιά τοπ. 138, 210
 Γεράσιμου 208-10, 234-5
Γκορτσιές τοπ. 138
Γκότοβας Λ. 1838 63
Γκούβα
 Μάρια 118
 Νίκα 118
 Ράντο σπ. 118
Γκούγιας· ιδέ Κοροβέσης
Γκουντουβάσδα· ιδέ Καλομοίρα
Γκούρα τοπ. 41, 111, 210
 Ποτάμι 111
Γκούρας Κ. 34
Γκουστιλάτα σπ. 118
Γκραίτζι 42
Γκρέκου βρ. 42, 117, 138, 141
Γκρέμισμα 752
Γκρίζια 384
Γκροάπι 211, 537
Γλιάτας Ν. αγ. 327
Γνέσιμο 564-5
Γνωμικά 739-40
Γομάρι 229
Γοργόμυλος (Μουλιανά) χ. Πρ. 247
Γότζιστα· ιδέ Γότιστα
Γότιστα χ. Ιω. 50, 61, 86
Γουρνοτσάρουχο 632
Γουρούνα 766
Γουρούνι 644-7, 661-3
Γούσια Γ. 275
Γραβιάς Α. 148

Γραμμενίτσα χ. Άρτ. 150, 154, 245
Γράμμος β. 90, 102
Γράνσιμο 563
Γρατζάνη χωράφι 244
Γρατσάνης Α. 584
Γρατσάνης Γ. 97
Γρατσάνης Ι. 362
Γρατσάνης Κ. 86, 87, 93
Γρατσάνης Σ. 86
Γραφή 291
Γρεβενό· ιδέ Νεράιδα
Γρέκι 537
Γρηγορίου Β. 94
Γρηγορίου Γ. 584, 695
Γρηγορίου Δ. 84
Γρηγορίου Κ. 269, 277, 480
Γρηγορίου Ν. 480
Γρηγορίου Σ. 171, 399-400
Γρηγορίου Χ. 79
Γριζάνο χ. Τρικ. 155
Γρίμποβο χ. Άρτ. 79
Γριντιά 535, 543-4
Γρίπη 595
Γριπίδι 537
Γυναίκα 757-8
Γυρτώνη (Μπάκραйна) χ. Λάρ. 159
Γύφτος 203
Γώγος 1821 55

Δαδί 384
Δακία 41
Δαμασκηνός 299
Δαματσούλες 247
Δάνεισμα 756
Δασοχώρι (Ορμάν τσιφλίκι) χ. Λάρ.
 159
Δαφνούλα (Κοντοβράκι) χ. Ιω. 142,
 264
Δαφνωτή (Τζοβίστα) χ. Άρτ. 148
ΔΕΗ 165

- Δεισιδαιμονία 756
 Δεκέμβριος 743
 Δέματα 247
 Δέματα· ιδέ Ξυλοδεσιά
 Δεματσούλες 247
 Δένδρο 746
 Δενδροχώρι (Παπαράντζα) χ. Τρικ. 156, 158
 Δέση 111, 232, 243
 Δημάκης 699
 Δημήτριος ιερ. 1810-7 334
 Δημήτριος ιερ. 1852-74 334
 Δημοκώστας Σ. 90
 Δήμος Κ. 269
 Δήμου Β. 146
 Διάβα (Πρεβέντα) χ. Τρικ. 138
 Διάβολος 752
 Διάδρομος 578
 Διασίδι 565
 Δικούλι· ιδέ Βικούλι
 Δίμιτο 578
 Διπλάρια 247
 Διπτόταμος (Λέστινο) χ. Τρικ. 255
 Δισάκια 578
 Δίστρατο (Πιστιανά) χ. Άρτ. 148, 150, 268
 Δοβίζιανα· ιδέ Προσήλιο
 Δοβίστιον· ιδέ Προσήλιο
 Δομοκός 245
 Δόντι 595
 Δούβαλης Γ. 2, 22, 816
 Δούναβης 41
 Δούσικο Μ. 607
 Δραγαμέστιο· ιδέ Καραϊσκάκης
 Δραγάτης· ιδέ Αγροφύλακας
 Δραγοβίστι· ιδέ Πολυθέα
 Δραγωνέας Δ. 34
 Δράκος 240, 752-3
 Δράκος Κ. αγ. 329-30
 Δρακότη 55
 Δρεπάνι 204
 Δρίσκος 80, 142
 Δρόμος από το Λιβάδι 211
 Δροσοχώρι (Κλαζιάδες) χ. Ιω. 142, 264
 Δροσοχώρι (Τυφλοσέλλι) χ. Τρικ. 155
 Δρούγκας Σ. 301
 Δρυμόνι 204
 Δυσκοιλιότητα 595
 ΕΑΜ 85
 Εγγονόπουλος Ν. 292
 Εγκυμοσύνη 428-30
 ΕΔΕΣ 85
 Εικόνισμα 138
 Εικόνισμα 142, 146, 237
 Εικονοστάσι 548
 Εικονοστάσια 350
 Ειρηναίος μον. 299
 ΕΚΚΑ 85
 ΕΛΑΣ 85
 Ελασσόνα 83, 293
 Επαρχία 79
 Ελάτη (Τύρνα) χ. Τρικ. 140
 Ελατος 746
 Έλατος βρ. 116
 Ελεούσα (Μέγα Μπισδούνι) χ. Ιω. 288
 Ελευθεραί (Χατζηχαλάρ) χ. Λάρ. 159
 Ελευθεριάδης Ν. 480
 Ελεύθερο Κεφαλοχώρι· ιδέ Ελευθεροχώρι
 Ελευθεροχώρι 43-9, 121
 Ελευθεροχώρι (Βακούφι) χ. Τρικ. 155
 Ελιά 638
 Ελληνική Αστυνομία 167
 Ελονοσία 595

Εμπόριο 249-62
Έξαρχος Μ. 269, 271
ΕΟΕΑ 85
ΕΟΚ 217
Επίθετο 718-720
Επιπλοποιοί 167
Επισκέπτης 756
Επιτάφιος 441
ΕΠΙΟΝ 88
Εργασία προσωπική 391
Εστία 545
Εστιατόρια 167
Εσώβρακο 616
Ευηνοχώρι χ. Μεσ. 155, 246
Εύμορφη ράχis 42

Ζαβέρτα· ιδέ Πάλαιρος
Ζάβιστα· ιδέ Αρχοντοχώρι
Ζαβράτσι· ιδέ Κέδρος
Ζάγκλης Γ. 272, 591
Ζαγορά 64
Ζακέτα 623
Ζακόπουλος 63
Ζάκυνθος 341
Ζαλοκώστας Γ. 99
Ζαμαναίοι 39
Ζαπάντι· ιδέ Μεγάλη Χώρα
Ζαπψαίος· ιδέ Απόστολοι
Ζαρκαλής 1794 44
Ζάρκο Μαρί· ιδέ Πηνειάδα
Ζάρκος χ. Τρικ. 155
Ζαρόγκας Α. 762
Ζαρύφης Ξ. 284
Ζαχαροπλαστεία 168
Ζέρβας 88
Ζέρβας Ν. 85, 86, 91
Ζευγάρια 187
Ζευγαρολίβαδο 197-8
Ζεύγλα 203
Ζευγλόσκοινο 203

Ζήμος Δ. 138
Ζήμος Ι. 138
Ζήμος Κ. 138
Ζητούνι· ιδέ Λαμία
Ζιώγκος Α. 97
Ζιώγος Χ. 158
Ζόγκας Γ. 267
Ζολφακάρης 1794 44
Ζοριό 374
Ζουνάρι 616, 625-6
Ζουριάνου τοπ. 537
 Σπηλιά 118
Ζύγλα 203
Ζυγλόσκοινο 203
Ζυγός 203-4
Ζυγός 42
Ζωνάρι· ιδέ Ζουνάρι
Ζώριστα· ιδέ Πεντόλακκος
Ζωσιμαία Ακαδημία 288

Ηλεκτρικό 385
Ηλεκτρολόγοι 168-9
Ηλεκτρονικοί 169
Ήλιος 750
Ηλιούλα τοπ. 107
Ήμερη Φλοέρα 237
Ήμορο 67, 69-70, 74
Ήπειρος 37, 41, 43, 64, 79, 93
Ηρώο 126, 370

Θανάση Α. 275
Θανάσης 1821 55
Θανάσης Κ. 127, 269
Θάνατος 513-24
Θεοδούλια χ. Άρτ. 337
Θεοδώριανη χ. Άρτ. 51, 55
Θεοδωρίδης Ι. 299
Θεόδωρος Άγιος 672
Θεοδώρου· ιδέ Μητρέλος
Θεοδώρου Γ. 90

- Θεοτόκος
 Γέννηση 685
 Εισόδια 685
 Ευαγγελισμός 600, 684
 Θέρμανση 388
 Θέρος 189
 Θεσσαλία 38-9, 41, 64, 79, 93
 Θεσσαλικό θέατρο 291
 Θεσσαλονίκη 160, 261
 Θήβα μάχη 57-60
 Θηλασμός 439-40
 Θημωνιά 192
 Θουρίδι 545
 Θρησκεία 161
 Θυμίαμα 753
- Ιανουάριος 743
 Ιατρική 169
 Ιγνάτιος Γ΄ Άρτης 338-9
 Ιγνάτιος Δ΄ Άρτης 298-9, 302
 Ίδιασμα 566-7
 Ιδιάστρα 567
 ΙΚΑ 169
 Ίναχος ποτ. 359
 Ινδονησία 586
 Ιόνιος Πολιτεία 160
 Ίριδα 750
 Ισμαήλ πασάς 1872 70
 Ισμαήλ Πασόμπτης 49
 Ισμαήλ Πλιάσας 50, 54
 Ιταλοί 84-8
 Ιωακείμ Β΄ Κων/λεως 1874 73
 Ιωάννης Πρόδρομος 599, 685
 Ιωάννης ιερ. 1850/52 334
 Ιωαννίδης Α. 268
 Ιωάννινα 43, 55, 67, 91, 93, 100, 154,
 286, 288, 297, 352
- Καβαλάρης 535
 Κάγκαλος· ιδέ Γκάγκαλος
- Καγκέλι 697
 Καγκέλια β. 107, 138, 141, 230
 Σπηλιά 118
 Κάδιξ 251
 Καζακλάρι· ιδέ Αμπελώνας
 Καζάκος Γ. αγ. 309
 Καζάνι 656
 Καθαρά Δευτέρα 671-2
 Καθάριο 479-80, 508-10
 Καθρέφτης 756
 Κακάβι 656
 Κακαβιά 84
 Κακαρδίτσα β. 60, 63, 102-6. 109,
 470, 593
 Βοσκότοπος 237, 239
 Σύλλογος 21, 95
 Κακολάγκαδο 148
 Καλαμίδα 567
 Καλαμπάκα 155
 Μάχη 1854 62
 Καλαμπόκι 184, 194-6
 Κάλαντα 663, 701
 Καλαντζήδες 170-1
 Καλάρι 96
 Καλαρρύτες χ. Ιω. 17, 37-42, 44, 46,
 49, 50-7, 64, 68, 87, 88, 90, 96-9,
 101, 103, 106, 109, 121, 122, 123,
 129, 145, 199-200, 201, 203, 207,
 210, 218, 250-1, 253, 254, 265,
 272, 280, 288, 334, 337, 341, 372,
 393, 509, 556-7, 591-2, 752-3
 Καλαρρυτινός ποτ. 111
 Καλέμ Τεπελέσης 1824 61
 Καλέντζι χ. Ιω. 390
 Καλεντίνη, Κάτω 148
 Κάλια λάτα 142
 Καλικάντζαρος 669
 Καλκάκια 766
 Καλλιθέα (Χασάν Καλύβια) χ. Καλ.
 134, 155

- Καλλιρρόη (Βελίτσιανα) *χ. Καλ.* 138, 140
- Καλλονή (Πολιάνα) *χ. Άρτ.* 338
- Καλντάρε 656
- Καλντερίμι 126-7, 368
- Καλόγηρος Β. 146
- Καλόγηρος Δ. 261
- Καλόγριας *χωράφι* 243
- Καλόεροι *σπ.* 118
- Καλομοίρα (Γκουντουβάσδα) *χ. Καλ.* 638, 639, 640
- Καλονέρι (Νικλίτσι) *χ. Τρικ.* 245
- Καλούσιος Δ. 17-8, 19, 21-2, 34, 278, 293-6
- Καλούσιος Σ. 634
- Κάλουτα 99, 113, 140, 141
Βρύση 94, 191, 386
- Καλτσουσκούτι 620
- Καλύβα 247
- Καλύβια· *ιδέ* Ματσουκιώτικα
- Καμαρίτσα 766
- Καμίλι 146, 192, 366, 537
- Καμίνια 42
- Καμπή (Στρεβίνα) *χ. Άρτ.* 245
- Καμτσίκι 187, 193, 205
- Καναδάς 160
- Καναπλίκι 578
- Κανάτσης Α. 269
- Κανδήλα *χ. Βόν.* 258
- Κανέτα 85
- Κανέτα· *ιδέ* Κνέτι
- Κάπα 250-1, 578
- Καπάκι 656
- Καπάκι 545
- Καπλάνειος *Σχολή* 288
- Κάπνισμα 768
- Καπρίνα 547
- Καραβασίλης Β. 240
- Καραγεώργος Γ. 1821, 1865 57-60
- Καραθάνος 1838 64
- Καραϊσκάκης (Δραγαμέστιο) *χ. Βόν.* 155, 258
- Καραϊσκάκης Γ. 49, 57-60
- Καρακάξα 746
- Καραμάνου *σπίτι* 191
- Καραμελωτή 578
- Καραμήτσος Γ. 1838 63
- Καράμπαλης Γ. 267
- Καραμπάς Φ. 240
- Καραμπάς Χ. 240
- Καραμπιζιώτης Κ. 158
- Καραούλι 528
- Καραποστόλης Α. *αγ.* 322-3
- Καρατζένης Δ. 161
- Καρατζόλι· *ιδέ* Αργυροπούλι
- Καρβασαράς· *ιδέ* Αμφιλοχία
- Καρβέλας Δ. 393
- Καρδαρούσια 657
- Καρδίτσα 63, 93, 155, 160, 261, 288
- Καρέλια 570
- Καρές *τοπ.* 138, 140
- Καρίκι 375
- Καρκάβελο 148
- Καρκαλέτσι 597
- Καρλίμπου *ποτ.* 96, 109, 113-4, 210
Γέφυρα 235
- Καρούλια 570
- Καρπενήσι 47
- Καρπέτα 578-9
- Καρπολόι 205
- Καρπούζας Κ. 138
- Καρυά 243, 244
- Καρυαί (Μογγλιούς) *χ. Ιω.* 264
- Καρύδα 638
- Καρυδέα (Σκούπα) *χ. Άρτ.* 148, 150, 268
- Καρύδης Κ. 268
- Καρύδι 187, 195
- Καρυδιές 211
- Καρυές *βρ.* 116

- Καρυώνα τοπ. 140
 Κάρφωμα 595
 Κάσα τοπ. 210
 Κάσα αρόσιου 367
 Κασιάτα 652
 Κασμάς 205
 Κασομούλης Ν. 59
 Καστανιά χ. Άρτ. 299
 Καστανιά χ. Καλ. 699
 Κάστανο 638
 Καστρίτσα (Μπαρκμάδι) χ. Ιω. 264
 Κατάρα 768
 Καταρράκτης (Σχωρέτσανα) χ. Άρτ.,
 53, 148
 Καταρράκτης
 Βασίλη 111
 Καμίλι 111
 Καταρραχιάς β. 63, 106, 117, 138,
 399, 593
 Καταρραχιάς Γ. 61-64, 106
 Καταρράχτης· ιδέ Γκλαβανή
 Κατάφουρκο χ. Βάλτ. 247
 Κατάφυτο (Κότορη) χ. Καλ. 106,
 140, 384
 Κατούνα χ. Βόν. 155
 Κάτουρο 596
 Κατοχή τοπ. 508
 Σπηλιά 118
 Κατσανοχώρια Ιω. 50, 86
 Κατσαρός Δ. 61-2
 Κατσιαμάκι 647
 Κατσιαντάς 240
 Κατσικάς χ. Ιω. 90, 142, 264
 Κασίκι τοπ. 115, 138, 191, 211
 Βρύση 116
 Κατσιμπέρη Ε. 269
 Κατσιούλα 247
 Κατσώνης Λ. 284
 Κάτω κόσμος 753
 Κάτω Μπάνι· ιδέ Λουτροτόπος
 Κατώγια 237, 537
 Κατώι β. 111
 Σπηλιά 118
 Κατωνίστα· ιδέ Γκατωνίστα
 Κατωνίστρα· ιδέ Γκατωνίστα
 Καφενεία 171
 Καφές 639
 Καψάλη Θ. 275
 Κάψιμο 596
 Κέα 433
 Κέδρος (Ζαβράτσι) χ. Ιω. 142, 145
 Κέδρος β. 384
 Κεντητική 587-8
 Κεραμάτες χ. Άρτ. 154
 Κερασιά τοπ. 139, 367
 Κερασιά τοπ. 237
 Κερασιά τοπ. 210
 Κερί 349, 384
 Κέρκυρα 91, 160, 249, 251, 252-3,
 267, 341
 Κεϋλάνη 586
 Κεφάλι 596
 Κεφάλι 565, 574
 Κεφαλόβρυσο χ. Μεσ. 155
 Κεφαλοχώρι· ιδέ Ελευθεροχώρι
 Κεφτεντένι 645
 Κεχρινιά χ. Βάλτ. 221, 246, 247
 Κηπάρι 201-2
 Κηπίνα· ιδέ Μυστράς
 Κηπίνα Μ. 101
 Κηρόστισμα 397
 Κιάτρα 210
 Κιάτρα μπροάστα 138
 Κιάτρα ντι μοάρα 375
 Κιλίμι 579
 Κιλκίς 80
 Κιρατζής 133-5
 Κισέτιο 211
 Κιτρινάδα 596
 Κιτσαράς Ι. 288

- Κίτσος Κ. 288
 Κλαζιάδες· ιδέ Δροσοχώρι
 Κλειδιά 570
 Κλειδοπίνακο 656
 Κλεινοβός· ιδέ Κλεινόν
 Κλεινόν (Κλεινοβός) χ. Καλ. 62,
 138, 250
 Κλεισούρα χ. Πρ. 257
 Κληρονομιά 759-62
 Κλίμακας Ι. 1844 60
 Κνέτι 617
 Κόζιακας 156, 158
 Κοιλιά 596-7
 Κοκίτης 597
 Κόκκινο ποτ. 111, 142, 146
 Κόκορας 746
 Κολαούζος 453
 Κολάτσια 187
 Κολιοπάνος Α. 240
 Κολμπεμόρ 153
 Κολοκύθι 648
 Κομοτηνή 160
 Κονισκός χ. Καλ. 86
 Κόνιτσα 78
 Κονταξής Χ. 393
 Κοντάρι τοπ. 246
 Κοντοβράκι· ιδέ Δαφνούλα
 Κοντογιάννη Α. 275
 Κόντος Δ. 299
 Κοντός Κ. 148
 Κοντούρα 203
 Κοντούρι 536
 Κοντοφούστα 626
 Κόντρα σπ. 118
 Κόπραινα· ιδέ Αλυκή
 Κόρακας 746
 Κόρινθος 160
 Κόρμπου 140
 Κόρνι 211
 Κοροβέσης Ε. 79
 Κορομηλιά 138
 Κορομηλιές τοπ. 244
 Κορόμηλο 639
 Κορφοβούνι (Μπρένιστα) χ. Άρτ.
 150
 Κοσιά 205
 Κόσκινο 205
 Κοσμάς Αιτωλός 55
 Κοσμάς Ν. 269
 Κοσομούλης· ιδέ Κασομούλης
 Κοσυφάκης 87
 Κότα 648, 746
 Κοτέτσι 551
 Κότορη· ιδέ Κατάφυτο
 Κοτόρτσι· ιδέ Αετορράχη
 Κότσιαλα 196
 Κουβέρτα 579
 Κουϊβουλιά 243
 Κουϊμπου 119, 208, 233
 Κουκί 186, 648
 Κουκκούλια (Κουκκουλίστα) χ.
 Άρτ. 337
 Κουκκουλίστα· ιδέ Κουκκούλια
 Κούκος 756
 Κούκος 618
 Κουκουθάκης Σ. 269
 Κουκουμπέο 191, 212
 Κουκουφλί 138
 Κούλια 148
 Κουλούρι χ. Λάρ. 159
 Κούμας Κ. 42
 Κουμάσι 551
 Κουμουνδούρος Α. 79
 Κουμιτζάδες· ιδέ Αμμότοπος
 Κουντουριώτης Α. 1881 79
 Κουρέας 398
 Κουρελούδες 579
 Κουρίτα 116
 Κουρκούτι 648-9
 Κούρπανο 119

- Κουσοβίστα· ιδέ Κτιστάδες
 Κούστα 115, 141, 211
 Κουτάλα 656
 Κουτάλι 656
 Κουτελίδας Μ. 54, 55
 Κουτσαλέξης Α. 51-3
 Κουτσελιό χ. *Ιω.* 142, 264
 Κουτσιλιάς 138
 Κουτσό 767
 Κούτσουρο β. 138, 140, 240, 384
 Κουτσούφλιανη· ιδέ Παναγία
 Κοφίνα 193
 Κοφτολίβαδο 197-8, 232
 Κόφτρα 388, 531
 Κρασιά χ. *Καλ.* 135, 261, 634, 699
 Κρασιές τοπ. 142
 Κρασιές τοπ. 138
 Κράνο 639
 Κρασί 639
 Κρατητήρας 428
 Κράψη χ. *Ιω.* 50
 Τάγμα 88, 91
 Κρεμαστάρι 656
 Κρέσνα 80
 Κρήνα 396
 Κρήτη 499
 Κριαρόσταλος 138, 140, 222, 230
 Κριθαράκι 597-8
 Κριθαράκια· ιδέ Κριθάρια
 Κριθάρι 184
 Κριθάρια β. 63, 88, 105, 106, 117,
 119, 127, 183, 211, 243, 400
 Βοσκότοπος 207, 208, 210, 230,
 235, 239, 240
 Διάβαση 51, 106, 138, 141
 Μάχη 1820 49
 Μάχη 1821 53-7
 Μάχη 1838 61-64
 Σπηλιά 118
 Κρίκελλος χ. *Βάλτ.* 155, 246, 258
 Κρικώνης Π. 269
 Κριπιόρου 658
 Κρούνα 191, 367, 387
 Κρούπι 656
 Κρύα Βρύση (Βανακούλια) χ. *Καλ.*
 386, 648
 Κρυαρόσταλος 222
 Κρυόβρυση (Γοβριτσά) χ. *Ιω.* 264
 Κρυολόγημα 598
 Κρουονέρι 148
 Κρυστάλλης Κ. 99
 Κτηνοτροφία 217-48
 Κτιστάδες (Κουσοβίστα) χ. *Άρτ.* 90,
 135, 148, 337, 525
 Κύκλες 687-90
 Κυλέβα· ιδέ Βαντάκι
 Κυνήγι 394
 Κυρ-Γκρόσου 138, 230
 Κυρά 730
 Κύργια Ε. 275
 Κύργο 211
 Κύριλλος αγ. 301, 309
 Κωλέττης Ι. 50, 51, 53, 99
 Κωνσταντίνος *Ρωσίας* 282-6
 Κωνσταντινούπολη 358
 Διάσκεψη 1881 79
 Σύμβαση 1881 79
 Κώνστας Α. 146
 Κωσταδήμα Ε. 519, 693
 Κωσταδήμα Ν. 94
 Κωσταδήμα-Μότση Σ. 22, 277, 288,
 309
 Κωσταδημαίοι 253-4, 256-8
 Κωσταδήμας Α.Α. 125
 Κωσταδήμας Α.Α. 256
 Κωσταδήμας Α.Α. 341
 Κωσταδήμας Α.Α. 255-8, 314, 317,
 332
 Κωσταδήμας Α. Α. 85, 256, 314, 317,
 327

- Κωσταδήμας Α. Κ. 261
 Κωσταδήμας Α.Σ. 90
 Κωσταδήμας Β. 74
 Κωσταδήμας Β.Ν. 269, 277, 288, 301, 309, 315
 Κωσταδήμας Β. Π. 362
 Κωσταδήμας Γ. Α. 127, 128, 268, 277, 314, 317
 Κωσταδήμας Γ. Α. 130
 Κωσταδήμας Γ. Ι. 125
 Κωσταδήμας Γ. Ν. 34, 269, 277, 278, 286-90, 299, 301, 309, 315
 Κωσταδήμας Γ. Σ. 90, 125
 Κωσταδήμας Δ. Ι. 127, 169, 299, 481
 Κωσταδήμας Δ. Κ. (Μητράκος) 67, 72, 73, 75, 253-4
 Κωσταδήμας Δ.Κ. 243
 Κωσταδήμας Δ.Κ. 261
 Κωσταδήμας Ι. Γ. 129-30, 373
 Κωσταδήμας Ι.Ε. 86
 Κωσταδήμας Κ. Α. 94, 128, 268, 277, 278, 299, 301, 314
 Κωσταδήμας Κ. Δ. 124
 Κωσταδήμας Κ. Δ. 328-30
 Κωσταδήμας Κ. Ε. 21, 372
 Κωσταδήμας Ν. 72-3
 Κωσταδήμας Π. Α. 258
 Κωσταδήμας Π.Γ. 269, 277
 Κωσταδήμας Σ. Α. 243
 Κωσταδήμας Σ. Γ. 95
 Κωσταδήμας Σ. Γ. 439
 Κωσταδήμας Σ. Κ. 128
 Κωσταδήμας Χ. Α. 153, 320
 Κωσταδήμας Χ. Σ. 21, 43, 81, 130, 474
 Κωστάια βρ. 191, 386
 Κωσταντινίδης 87
 Κωσταρέλλος Ν. 158
 Κώστας Γιάννης 1844 60
 Κωστίκα Χ. 586, 623
 Κωστίκας Δ. 95
 Κωστούλας 699
 Κώτσης Κ. 212
 Λαβριούσι τοπ. 234
 Σπηλιά 118, 210, 234
 Λαγκάδα β. 90, 105, 211, 537
 Βοσκότοπος 210, 235, 237, 239, 240, 243, 255
 Σπηλιά 118
 Λαγός 746
 Λάδι 384, 640
 Λάζαινα 208, 234
 Λαζάνια 649
 Λάζαρος Άγιος 672-7
 Λαιϊάκης Σ. 634
 Λαιμός 598, 746
 Λάκκα 42
 Λάκκα Καλή 230
 Λάλου 730
 Λαλούνι 633
 Λαμία 47
 Λάμπα 384
 Λανάρι 571
 Λανάρισμα 563
 Λάνταβος Α. Κ. 94
 Λάνταβος Α. Χ. 146
 Λάνταβος Κ. Σ. 164, 291-2
 Λάνταβος Χ. 90
 Λάντζο· ιδέ Βροντερό
 Λάππα Ε. 275
 Λάρισα 135, 158, 159, 291
 Φιλιππούπολη συν. 159
 Λάχανα 649
 Λαχανά χ. Θεσ/κης 80
 Λεβέντης 118, 230
 Σπηλιά 118
 Λειχήνα 598
 Λένης Κ. ιερ. 90. 337, 431
 Λεοντάρι (Ασλανάρ) χ. Καρδ. 293
 Λεπενίτσα (Καρβουλεπενίτσα)· ιδέ

- Πιαλεία
 Λεπενίτσα· ιδέ Ανθούσα
 Λεπιανά χ. Άρτ. 148
 Λέπρι (Λέπαρι) 110, 208, 233, 537
 Λεσιανά· ιδέ Φιλύρα
 Λέστινο· ιδέ Διπόταμος
 Λευκάδα 257
 Λεχώνα 435-7
 Λήκ 102-3
 Λημέρια 508
 Σπηλιά 118
 Ληστής 699-701
 Λιακατάς Γιαννάκης 1824 60-61
 Λιακατάς Γρηγόρης 1824 60-61
 Λιβάδι χ. Ελ. 293
 Λιβάδι 210
 Λιβάδια 761
 Λιβόρνο 251, 252, 280, 282, 283
 Λιμπόχοβο χ. Β. Ηλείου 74
 Λινέσο 142
 Λιούμπος Θ. 34
 Λίπα 646
 Λίπιντζα· ιδέ Ανθούσα
 Λισιές 247
 Λίτσι 572
 Λογγάδες (Αρδομίστα) χ. Ιω. 88, 264
 Λογγάκι χ. Τρικ. 155
 Λόλακας Σ. 158
 Λομβαρδία 283
 Λονδίνο 287
 Λοστός 205
 Λουβαίν 287
 Λούγγα 598-9
 Λούγκα τοπ. 112, 142
 Λουκάνικο 645
 Λουλούδας Ι. 148
 Λουλούδι 756
 Λουμπάρδος Ν. μον. 355
 Λούντζιανη· ιδέ Ποτιστικά
 Λουξ 384
 Λούρες 247
 Λούρια 247
 Λούτου 210
 Λουτράκι χ. Βόν. 246
 Λουτρό· ιδέ Κρίκελλος
 Λουτρό χ. Λάρ. 159
 Λουτρότοπος (Κάτω Μπάνι) χ. Άρτ.
 247
 Λούτσα τοπ. 63
 Λούτσα τοπ. 111, 237
 Λουχνάρι 599
 Λυγεράκης Γ. 90
 Λυκάλονα 243

 Μαγειριό 550-1
 ΜΑΔ 91
 Μάζια χ. Ιω. 91-3, 264
 Μάια 730
 Μακεδονία 41
 Μάκκα Γ. 275
 Μακρή Β. 673, 678
 Μακρής Α. Α. 261
 Μακρής Α. Γ. 83
 Μακρής Α.Ε. 34, 269, 277, 278, 362
 Μακρής Β. Κ. 155
 Μακρής Β. Κ. 158, 169
 Μακρής Δ. 77-8
 Μακρής Ε. 94
 Μακρής Ι. Κ. 81
 Μακρής Ι. Σ. 88
 Μακρής Κ. Χ. 328
 Μακρής Σ. Α. 80
 Μακρής Σ. Γ. 90
 Μακρής Σ. Ν. 584
 Μακρής Χ. Δ. 362
 Μακρύγιαλος χ. Πιερίας 637
 Μακρυχώραφο 210, 243
 Βρύση 116
 Μαλακάσι
 Αρματολίκι 43

- Περιοχή 37, 40, 43, 67, 68, 70, 72,
73, 121, 264
- Μαλάμος Δ. 591
- Μαλλί 630
- Μαλλί 559-68
- Μάλλιαρης Α. 370
- Μάμαλης Κ. 148
- Μαμαλυγγίδης 63
- Μαμή 431
- Μάνα 239
- Μάνθος Σ. 269
- Μάνινα Βλιζιανών (Πηγάδια) χ.
Βόν. 155, 246, 258
- Μανιτάρια 649
- Μάνου χωράφι 243
Σπηλιά 118
- Μαντάνι 313, 379-380
- Μαντεία 746-9
- Μαντείο (Αλποχώρι) χ. Ιω. 304, 317,
318
- Μάντζαρι 185
- Μαντζάτο 542
- Μαντήλι 626-7
- Μαντηλώματα 529-31
- Μαντρί 247
- Μαντύας 614-5
- Μάνω Λιτάτης 1824 61
- Μαξούτ αγάς 1820 49
- Μαργάρα τοπ. 156
- Μάργαρης Κ. 267
- Μάργαρης Ν. 306, 335-6
- Μαρμάρα 426
- Μαρότζη χωράφι 244
- Μαρούτζης Π. 282
- Μαρούτσειος Σχολή Ιω. 288
- Μάρτιος 743
- Μαρτίτσα βρ. 386
- Μάρτυρες 40
- Μασαντράδες 545-6
- Μάσια 657
- Μασιόντρα 652
- Μασούρι 564
- Ματζούκης 365
- Ματζουμελέκη Ε. 275
- Μάτι 599, 746-7
- Μάτιασμα 744-5
- Ματσούκα 365
- Ματσούκι χ. Βάλτ. 365
- Ματσούκι β. 365
- Ματσούκι
Δημοτικό 127, 264-73, 591
Ν. Αγ. Αθανασίου 142, 208, 210,
235, 313, 316-9, 324, 537
Ν. Αγ. Γεωργίου 297
Ν. Αγ. Θεοδώρου 88, 142, 192,
210-1, 230, 233-5, 330, 332-3Ν.
Αγ. Κων/νου 109, 234, 328-31
Ν. Αγ. Νικολάου 142, 208, 211,
235, 320-4, 334, 537, 683, 759
Ν. Παναγίας 119, 211, 230, 325-
7, 761
Ν. Αγ. Παρασκευής 124, 126,
190, 191, 210, 234, 243, 267, 298-
315, 334, 338, 371, 374, 759
Νηπιαγωγείο 274-5
Πλατεία 94, 125-6, 369
- Ματσουκιώτικα (Καλύβια) χ. Τρικ.
156-8
- Ματσουκιώτικο ποτ. 111-3
- Μαυριά 191, 211
Ποτάμι 111
- Μαυρίκου τοπ. 110
Σπηλιά 118
- Μαυρόεσσα 42
- Μαχιά 536, 544
- Μαχμούτ Σερβέρ 1881 79
- Μέγα Μπισδούνι· ιδέ Ελεούσα
- Μέγα Πλάια 237
- Μεγάλη Βλαχία 38-9
- Μεγάλη Παρασκευή 596, 678

- Μεγάλη Πέμπτη 441, 600, 630, 677
Μεγάλη Χώρα (Ζαπάντι) *χ. Τριχ.* 246
Μεγάλο Κεφαλόβρυσο (Μικρό Μέρτσι) *χ. Τριχ.* 155
Μεγαλόπολη 160
Μεθόδιος *Κερκύρας* 341
Μέλι 640
Μελίσσι 42, 396
Μελισσουργοί *χ. Άρτ.* 44, 50, 51, 53, 54, 55, 68, 81, 102, 109-110, 150, 240, 337
Μ. Εισ. Θεοτόκου 337
Μενδενίτσα *χ. Λαμ.* 47
Μεράντζες (Μιράντζες) 109, 208, 234
Μεράς 208, 230, 232
Μερίτσα· ιδέ Οξύνεια
Μεσαργιά· ιδέ Παραβόλα
Μεσεντρέες 547
Μέση 600
Μεσοβούνι 384
Μεσόκαμπος 111, 117, 230, 240
Μεσοπεντηκοστή 681
Μεσορράχη (Δουβλατάν) *χ. Καρδ.* 245
Μετέωρα 22
Μ. Βαρλαάμ 41
Μετεωρολογία 747
Μετηβελί *τοπ.* 247
Μέτσιο 211
Μέτσοβο *χ. Ιω.* 37, 39, 40, 46, 341
Μεχμέτ 1874 72
Μηλιά *χ. Καλ.* 138
Μήλο 640
Μήτραινας Γ. 138
Μητράκος· ιδέ Κωσταδήμας Δ.Κ.
Μητρέλος· ιδέ Θεοδώρου
Μητρέλος Α. 86, 87
Μητρέλος Δ. 90
Μητρέλος Δ. Ι. 124, 255
Μητρέλος Ι. Δ. 86, 87, 88, 90-1, 126
Μητρογώγος 54
Μήτσιος Ε. 142
Μήτσιος Κ. 81, 299, 309, 337-9
Μηχανικοί 171
Μικραί Πάτραι· ιδέ Υπάτη
Μικροπωλητές 171
Μικροσπηλιά (Σέρεσι) *χ. Άρτ.* 148
Μίλιος Ζάχος 1844 60
Μιντιόρου 657
Μιρμιλόνια 649
Μιχαλίτσι *χ. Ιω.* 68, 255, 288, 525, 654
Μογγλιούς· ιδέ Καρυαί
Μόδεστος Άγιος 392
Μοίρα 753
Μοναστηράκι *χ. Βόν.* 155, 246
Μοναχισμός 171
Μονολίθι (Βορδό) *χ. Ιω.* 148, 638
Μονόπλατες 247
Μορτζιές 243
Μοτσάρα· ιδέ Αθαμανία
Μουκταφάγια Ζαρκαλή 1794 44
Μουλάρι 229
Μούλι βιτουμάτς· 119, 211
Μουλιανά· ιδέ Γοργόμυλος
Μούμα 730
Μουμουλίδου Η. 269
Μουργκάνη *χ. Καλ.* 86
Μουρίκη Α. 288
Μουρίκης Χ. 288
Μουρκόπουλο 55
Μουσική 172
Μουστακλή Μ. 275
Μουσταλευριά· ιδέ Αλευριά
Μουτσιάρα· ιδέ Αθαμανία
Μουχαράμ 1874 74
Μουχούστι *χ. Ιω.* 299
Μουχτάρης 121, 367.

Μπαζίνα· ιδέ Κατσιαμάκι
 Μπαϊσλάρ· ιδέ Τερψιθέα
 Μπακόλα Ε. 268
 Μπάκου Α. 275
 Μπάκραйна· ιδέ Γυρτώνη
 Μπαλάνος Κ. 280
 Μπαλδάνης Α. 1750 252, 280, 284
 Μπαλδάνης Γ. 1750 252, 280-6
 Μπαλδάνης Ν. 1750 252, 280, 284
 Μπαλκομάντρι 247
 Μπαλκόνι 547
 Μπαλντένης· ιδέ Μπαλδάνης
 Μπάλτα 210
 Βρύση 116
 Μπαλτένης· ιδέ Μπαλδάνης
 Μπαλτίκα 197, 208, 232, 234, 243
 Βρύση 116, 126
 Μπαλωμένος 55
 Μπάμπαλης 148
 Μπαμπάτσι 191, 211
 Βρύση 116
 Μπάνια· ιδέ Λουτρότοπος, Περάνθη
 Μπάντα 579
 Μπαντάλας Β. 634
 Μπάρος β. 50, 97, 106, 109
 Διάβαση 51, 138, 140, 141
 Μπάσια 547
 Μπατανία 579
 Μπάτσες 219-20
 Μπάφρα χ. Ιω. 86, 154, 258
 Μπεκαίοι 525
 Μπελδάνης· ιδέ Μπαλδάνης
 Μπελεβέτης 267
 Μπέλες 12
 Μπελέτσι· ιδέ Παλαιομονάστηρο
 Μπερντέδες 579
 Μπεσκέφιανα· ιδέ Μπισκέφιανα
 Μπιζάνι 79
 Μπιλιτζίκι 627
 Μπιλτόπι 366
 Μπιλτσιάλια 210, 438
 Μπισκέφιανα β. 107, 127, 211
 Βοσκότοπος 207, 208, 210, 230,
 235, 239, 240, 243
 Σπηλιά 118
 Μπίτας Θ. 762
 Μπίτσια· ιδέ Γουρούνα
 Μπλατσίντα 653
 Μπλουγούρι 650
 Μπόγδος Δ. 480
 Μπομπότα 479, 640-1
 Μποτζίολι 243
 Μπουζούκης φούρνος 118
 Μπουζούκης Ε. 124
 Μπουκουβάλα 650
 Μπουνταλάς Α.Ε. 86
 Μπουνταλάς Α.Ν. 130
 Μπουνταλάς Χ. 79
 Μπουραζάνα· ιδέ Σαλιβάρι
 Μπουρανί 650
 Μπουρδοβάρι· ιδέ Χαροκόπι
 Μπουρντένι σπ. 118
 Μπουρντουρίνα 384, 388
 Μπουρσινός Π. 301
 Μπουτινέλος 238
 Μπουτσιώλη 119
 Μπούτσουρας Δ. 301
 Μπουτσώλης Α. 97
 Μπουτσώλης Δ. 320
 Μπουτσώλης Ε. 528
 Μπουτσώλης Σ. Δ. 94, 127
 Μπουτσώλης Σ. Δ. ιερ. 341
 Μπούφος 747
 Μπουχαρής 545
 Μπουχαροποδιά 545, 579
 Μπρακατσούλι 657
 Μπρακμάδι· ιδέ Καστρίτσα
 Μπράντου 219-20
 Μπρένιστα· ιδέ Κορφοβούνι
 Μπάρια 426, 572-3

- Μυαλό 756
 Μύγα 600, 747
 Μύλος 313, 374
 Μυστράς (Αρμπορούσι, Κηπίνα) χ.
 Ιω. 40, 101, 113, 142, 145, 212,
 255, 525, 592
 Μύτη 600, 747
 Μύτικας χ. *Άρτ.* 257, 258
 Μψούρα 658
- Νάκας Β. 584
 Νάκας Γ. 260
 Νάκας Κ. Δ. 160, 261
 Νάκας Κ. Φ. 260
 Νάκας Σ. 124
 Νάκας Φ. 258-260
 Νάκας Χ. Β. 126-7
 Νάκας Χ. Γ. 261
 Νάνες 650
 Νάσια 142, 211
 Ναύπακτος 57-60
 Νέα Ιερσέη 160
 Νέα Σαμψούντα χ. *Πρ.* 155
 Νέα Σκήτη *Αγ. Όρους* 301, 309
 Νέα Υόρκη 160
 Νέγκρι *τοπ.* 384
 Νεγρεπόντης Ι. 292
 Νένης 730
 Νεοχωράκι χ. *Άρτ.* 268
 Νεοχώρι χ. *Μεσ.* 246
 Νεράιδα (Γρεβενό) χ. *Τρικ.* 60, 103-
 4
 Νεράιδα 753
 Νεραΐδοχώρι (Βετερνίκο, Χατζηπέ-
 τριο) χ. *Τρικ.* 140
 Νερομαντανία 579
 Νεωκόροι 173
 Νησίστα (Νέας Ελλάδος)· ιδέ Ρο-
 δαυγή
 Νιγρέσι *τοπ.* 245
- Νιγρίτα χ. *Σερρών* 79
 Νικλίτσι· ιδέ Καλονέρι
 Νίτσιος Κ. 156
 Νοέμβριος 743
 Νοικοκύρης 730
 Νοσοκόμοι 173
 Νούλα 138
 Νούτσι 116
 Νταβάνι 543
 Νταβάς 658
 Νταϊλιάνας 86
 Ντάκα 532
 Ντάκος 570
 Ντάλλας Ε. 150
 Νταμαρτζής 527
 Ντάφος Γ. 138
 Ντάφος Φ. 138
 Ντιβάνια 579
 Ντιμίρι 635
 Ντουβλατάνι· ιδέ Μεσορράχη
 Ντουλάπι 545-6
 Ντουμισιάσα 210, 508
 Σπηλιά 118
 Ντουπλόνη 630
 Ντούσκο 119, 142
 Ντραποδήμα 114
 Ντριστέλα 313, 381-2
 Νυβιάστα 730
 Νύμφες β. *Συρράκου* 40
 Νύφης χορός 697
 Νυφίτσα 753-4
 Νυχτέρι 763-4
- Ξάι 376
 Ξάνθα 210, 234
 Σπηλιά 118
 Ξεπάγιασμα 600
 Ξεροκώστας Γ. *ιερ.* 1876 334-5
 Ξέστριμμα 600
 Ξεφλούδισμα 194-5

Ξεχειμαδιά 245-8
Ξηρόμερο 246
Ξιδότριψα 188, 651
Ξυγκοκέρι 385
Ξύλο 465-70, 756
Ξυλοδεσιά 528
Ξυλόχτενο 570
Ξυλοχώρι (Ταχάι) *χ. Τρικ.* 155
Ξύστρα 658
Ξύψωμα 525
Ξώφλα 196

Οάλα 658
Οάρτσα β. 400
Οβριός 230
 Βρύση 116
ΟΔΕΠ 301
Οικογένεια 161, 757-8
Οικοδομικά 173
Οκά 658
Ομέρ πασάς 1824 61
Ομέρ Βρυώνης 49
Όνειρο 747-8
Όνομα 723-32
Οντάς 542
Οξύνεια (Μερίτσα) *χ. Καλ.* 291
Οργανοπαίχτης 695
Ορθάρια 247
Ορθή πέτρα 138
Ορλώφ 280
Ορλώφ Α. 283
Ορμάν τσιφλίκι· ιδέ Δασοχώρι
Όρνια 197
 Σπηλιά 118
ΟΤΕ 173-4
Ουϊστια 203
Ουμέρ Κομπάρο· ιδέ Ομέρ Βρυώνης
Ούρσα 142
 Σπηλιά 118
Ουστούρα 565

Ουτζόγκου 187
Ουτρίδια 196

Πάγγος 748
Παγωτό 399-400
Παιδεία 263-96
Παιδί 426-8, 748
Παιχνίδι 766
Παλαιομάνινα *χ. Βόν.* 258
Παλαιομονάστηρο (Μπελέτσι) *χ. Τρικ.* 135, 155
Πάλαιρος (Ζαβέρδα) *χ. Βόν.* 246
Παλαμάκια χορός 697
Παλαμάς *χ. Καρδ.* 158
Παλατζίδης Π. 269
Παλιάγκας Ν. *αγ.* 309
Παλιάμπελα *χ. Βόν.* 246
Παλιαυλή *τοπ.* 247
Παλιοβετερινίκο 140
Παλιόστανη 211
Παλιοχώρι Αγνάντων *Αρτ.* 337
Παλιοχώρι Συρράκου *Ιω.* 39, 50, 110, 142, 264
Παναγία *τοπ.* 55
Παναγία (Κουτσούφλιανη) *χ. Καλ.* 86
Παναγία βρ. 116
Παναγιώτης *ιερ.* 1761 334, 341
Παναγιωτόπουλος Α. 86-8
Πανάντρι 570
Πανηγύρι 687
Παννονία 41
Πανταζής 84
Πανταζής Κ. 1855-75 77-8
Παντελόνη 615
Πάντια του Ντίκα 669
Παντοπωλεία 174-5
Παντός Π. 148
Παντοστόπουλος Ι. *αγ.* 305-6, 308
Παντούρι μάρε 110

- Πανχίδα 349
 Πανωφάι 525
 Παπαβασιλείου Κ. 335
 Παπαγεωργίου Γ. *ιερ.* 1890 335, 341
 Παπαγεωργίου Γ. Α. 62
 Παπαγεωργίου Γ. Δ. 253
 Παπαγεωργίου Ε. 79
 Παπαγεωργίου Θ. 81
 Παπαγεωργίου Κ. 138
 Παπαγεωργίου Κ. Δ. 253
 Παπαγιάννης 155, 261
 Παπαγιάννης Ι. 269
 Παπαγρηγορίου Κ. 261
 Παπαδάκος 535
 Παπαδημητρίου Γ. 749
 Παπαδημητρίου Σ. 124
 Παπαδοπούλι δ. χ. *Τρ.* 158-9
 Παπαδόπουλος Α. 280
 Παπαθεοδώρου 148
 Παπαθεοδώρου Ν. 81, 336
 Παπαϊωάννου Α. 269
 Παπαηλίας 142
 Παπανδρέου Α. 291
 Παπαπαναγιώτου Β. 592
 Παπαράντζα· *ιδέ* Δενδροχώρι
 Παπαρούνα *τοπ.* 210
 Παπαστάθη *γέφυρα* 142, 358-61
 Παπαστράτος Ν. 150
 Παπατζηλάκη Α. 269
 Παπαχρήστου *λάκκα* 148
 Παπούτσι 631-4
 Παπούτσι *τοπ.* 210
 Παππά Χ. 274
 Παππας Α. 82
 Παππας Ι. 316-7
 Παππας Κ. 82
 Παππας Σ. 253
 Παππας Σ. 85
 Παππας Σ. 22, 34
 Παππας Σ. Ι. 79
 Παππας Χ. 695
 Παραβόλα 198, 208, 232, 234
 Παράθυρο 546-7
 Παρακαλιά 189-90, 759
 Παραμύθι 733-8
 Παραμυθιά 135, 155, 254, 640
 Παρατσούκλι 721-2
 Πάργα 155
 Παρέσι 211
 Βρύση 142
 Βοσκότοπος 235, 237, 239, 240
 Παρθένιος Π. *Πατρών* 282
 Παρθενίου Π. 275
 Παρίσι 286-7
 Παρλάντζα *σπ.* 118
 Παροιμίες 739-40
 ΠΑΣΟΚ 291
 Παστάλια 651
 Παστραμάς 651
 Πάσχα 510, 681
 Πασχαλίτσα 752
 Πατάτα 186
 Πατήθρες 568, 573
 Πατητός χορός 696
 Πατινάδα χορός 697
 Πατούλι 388
 Πάτρα 160, 339
 Πατρατζίκι· *ιδέ* Υπάτη
 Πατρίδα 161
 Πατσιάς 645
 Πάτωμα 543-5
 Παύλος *Ρωσίας* 282-3
 Πεδινή (Ραψίστα) χ. *Ιω.* 148, 154,
 258, 264
 Πειραιάς 160
 Πέλα 532, 536
 Πελετζίκι 627
 Πέντε Πηγάδια *τοπ.* 247
 Πέντε Πύργια *τοπ.* 237
 Πεντηκοστή 682

- Πεντόλακκος (Ζώριστα) *χ. Ιω.* 288
Πέπλο 628
Περάνθη (Άνω Μπάνι, Άνω Λου-
τρότοπος) *χ. Άρτ.* 245, 247
Πέρδικα *χ. Θεσπ.* 155, 246
Περίδης Γ. 91
Περιθώριο (Βρυκολάκια) *χ. Τρικ.*
158-9, 245
Περιστέρι *τοπ.* 142, 210
Περιστέρι *χ. Ιω.* 86, 87, 91
Περιστέρι Μικρό *χ. Ιω.* 86-8
Περτούλι *χ. Τρικ.* 140, 156
Πέταυρα 536
Πεταχτή 651
Πέτρα 756
Πέτρα μάχη 57-60
Πέτρα *τοπ.* 211
Πετράνης Ν. 138
Πετρέλαιο 383-4
Πετροβούνι (Βασταβέτσι) *χ. Ιω.* 142,
145, 146, 264
Πετρόπορος *χ. Τρικ.* 245
Πετρουλάκης Α. 292
Πετρούπολη 280-6
Πηγάδι 110, 197
 Βρύση 116
Πηγάδια· ιδέ Μάνινα Βλιζιανών
Πηνειάδα (Ζάрко Μαρί) *χ. Τρικ.*
135, 155, 245, 261, 340
Πηρούνη 658
Πιαλεία (Λεπενίτσα) *χ. Τρικ.* 155
Πιάστρα Κουϊάντιρα 392
Πιάστρα Κουϊστρια 528
Πιάτες 543
Πίζα 282
Πιζούλα 237
 Σπηλιά 118
Πίνδος 101
Πισκέφιανα· ιδέ Μπισκέφιανα
Πιστιανά· ιδέ Δίστρατο.
- Πίτα 507, 652-3
Πιτάρι 397
Πιτουράσιου 658
Πλαίσια *χ. Ιω.* 264
Πλάκα *χ. Ιω.* 146, 148, 150, 638
 Μάχη 54
Πλάκα *τοπ.* 41
 Μεγάλη 237, 389
Πλακώματα 528
Πλασιά 206
Πλαστάρη *τοπ.* 384
Πλαστήρι 658
Πλάστης 658
Πλαστός 652-3
Πλατάνια *τοπ.* 108, 119, 142, 146,
148
 Βοσκότοπος 210, 235, 237, 239,
240
Πλατανόρεμα 148
Πλάτανος *τοπ.* 366
Πλάτανος *χ. Παξών* 288
Πλάτες 247
Πλάτη 748
Πλατής Ε. 62
Πλεκτική 589-90
Πλευρίτιδα 601
Πλότσι 211
Πλότσι Ραφτάνη 392, 528
Πλότσια μάρι 237, 389
Πλύσιμο 563, 765
Πόδι 748
Ποδιά 579, 628-9
Πόιας Β. 313, 695
Πολιάνα· ιδέ Καλλονή
Πολυθέα (Δραγοβίστι) *χ. Καλ.* 135
Πόνος 601
Ποντικόλαδο 593
Πορπόδι 633
Πόρτα· ιδέ Πύλη
Πόρτα 546

Πόστα 388
Ποτάμι 111-5
Πόταμος 433, 543
Ποτέμκιν 282
Ποτιστικά (Λούντζιανη) *χ. Ιω.* 90, 142
Ποτονίτζα· ιδέ Βοδονίτσα
Πουκάμισο 618
Πουλί 748
Πούλιος Α. 293
Πουλίτσα 545
Πούλπα 545
Πούνι άγκρι 110, 211
Πούντα· ιδέ Άκτιο
Πουρνάρι *χ. Άρτ.* 148
Πόχα 189
Πράμαντα *χ. Ιω.* 50, 51, 55, 81, 83, 91, 101, 110, 122, 123, 126, 127, 135, 146, 148, 150, 218, 240, 288, 299, 309, 335-6, 339, 358, 368-9, 372, 393, 400, 525-6, 528, 592, 654
Ν. Αγ. Παρασκευής 81
Πρασοτσιγαρίδα 646
Πρέβεζα 155
Πρεβέντα· ιδέ Διάβα
Πριάβολο 142
Πριλέγκου 119
Πριόνι 531
Πριόνι *τοπ.* 119
Πριτσιαλιούσι 230
Πρόβατο 222-5
Πρόδρομος *χ. Βόν.* 155, 246, 258
Προίκα 453, 470-3, 476-8
Πρόληψη 756
Προξενιά 451-3
Πρόπανο 767
Προσβάλα· ιδέ Βαθύπεδο
Προσήλιο (Δοβίζιανα) *χ. Ιω.* 68, 90, 110, 142, 145, 247, 525, 592

Προσκέφαλο 580
Πρόσφορο 342-9
Προσωπίδες 671
Προσωπική εργασία 391
Πρόσωπο 601
Πρωταπριλιά 684
Πρωτομαγιά 685
Πρωτομαρτιά 683
Πρωτοχρονιά 666-7
Πτέρη (Φτέρη) *χ. Άρτ.* 148
Πύλη (Πόρτα) *χ. Τρικ.* 140, 293
Πύλι *τοπ.* 142, 211, 243
 Σπηλιά 118
Πυργετός *χ. Τρικ.* 156
Πύργος *χ. Τήνου* 22
Πύργος 42
Πύργος 268
Πυρετός 601
Πυρομάχι 545
Πυρουστιά 658-9
Πύρρα *Μ.* 607
Πυρώτη-Παππά Π. 22
Πυρώτης Γ. 81
Πυρώτης Δ. 78
Πυρώτης Ι. 90
Πωγωνιανή *αρχιεπισκοπή* 358

Ράγκος Γιαννάκης 50, 54, 55
Ράγκος Πάνος 53
Ράισα 203
Ράμα *τοπ.* 247
Ραμάτιασμα 531
Ράντο 139
Ράξα *χ. Τρικ.* 156
Ράπεζα· ιδέ Ανθούσα
Ραφταναίοι *χ. Ιω.* 123, 336-7, 525
Ράφτης 175-6
Ράχη *χ. Άρτ.* 257
Ραψίστα· ιδέ Πεδινή
Ρεβύθι 186

Ρέμα

Γκουζγκούνι 115
Ζούγρας 191
Ξηρό 108, 119, 142
Σγούρου 119
Ρεσίτ πασάς 75
Ρευματισμός 601
Ριβένι 206
Ρίγανη 641
Ριζάρειος Σχολή 341
Ρίνης Γ. 393
Ροβέλιστα Μ. Άρτ. 172
Ρόβι 184
Ροβίσης Δ. Β. 146
Ροβίσης Δ. Κ. 90, 93
Ροβίσης Π. 95
Ροβίσης Χ. 88, 93
Ρόγκια χ. Τρικ. 293
Ροδαυγή (Νησίστα Νέας Ελλάδος)
148
Ροδόπη 41
Ρόκα 573
Ρολόγι 389
Ροντζίνι 211, 243
Ρουκόφλα 196
Ρουμανία 100
 Προπαγάνδα 99-100
Ρούμπου Ε. 275
Ρουτζίνι· ιδέ Ροντζίνι
Ρωμαίοι 42, 49
Ρώμη 251
Ρώσης Σ. 266-7
Ρωσία 280-6

Σάβας 41
Σάββατο 756
Σάδι του Δήμα 114
Σαϊάκου 623-4
Σαϊτα 568
Σακάκι 619, 629

Σακί 580
Σακούλι 580
Σάλα 542
Σαλαμάντρα 748
Σαλιβάρι 613-4
Σαμαράς χάνια 138
Σαμαρίνα χ. Γρ. 250
Σαμαροσκούτι 580
Σάμος 259
Σανός 219
Σαντάλι 633
Σάπα 205
Σαπλαούρα 387
Σαπλίκι 205
Σαράγια σπ. 118
Σαρακατσιάνος 699
Σαρακήνα χ. Τρικ. 138
Σαράντα Ράχεις 42
Σαρδίνια (Σαρδίνια) χ. Βάλτ. 247
Σαρδίνια· ιδέ Σαρδίνια
Σαριά 765
Σάρικα 623-4
Σαρτζάδες 531
Σαύρα 754
Σαχάνι 659
Σβινέλης 148
Σγάρα χ. Άρτ. 148, 268
Σγούρο 211
Σγουροκόπαδο 222
Σγουροτόπι 221, 230, 239
Σεγκούνι 612, 623-4
Σεισμός 1967 93
Σελάχι 619
Σελιάχι· ιδέ Σελάχι
Σεμισόμπτης 1838 63-4
Σέμος τοπ. 64
Σεμπριά 188
Σέρεσι· ιδέ Μικροσπηλιά
Σερκοβότανο 428
Σερμπέτο 397

- Σέσουλα 375
 Σιαπκαλαία 142, 192
 Σιαπλαούρας 118
 Σπηλιά 118
 Σιγιάτο 116, 147, 208, 210, 233,
 235, 367, 537
 Σιδέρης Σ. 269
 Σιδηρουργεία 176
 Σιλού 197, 208, 234
 Σιμικοάρα 324
 Σιστρούνιο χ. *Ιω.* 257
 Σίτα 659
 Σιτάρι 184, 187-93, 641-2
 Σκάλα *τοπ.* 41, 211, 234
 Αγ. Νικολάου 366
 Αγ. Νικολάου βρ. 116
 Αράπη 138, 141, 232, 537
 Δαίμονα 669
 Δαίμονα *σπ.* 118
 Καρλίμπου 197, 208, 234
 Κοφτολίβαδο 208
 Νούτσι 126
 Στύλιας 232
 Σκάλες Σταφυλά 142, 210, 233, 234,
 235
 Σκαμνί 119, 138, 211, 243
 Σκαμπαρδώνης Β. 156
 Σκάρφη β. 107, 126
 Βοσκότοπος 210, 235, 237, 239,
 240
 Σκαφίδι 659
 Σκεπή 536-8
 Σκιζάρι 190
 Σκληνιάσα· ιδέ Στεφάνι
 Σκληρός χ. *Μεσσηνίας* 592
 Σκλίβανη χ. *Ιω.* 247
 Σκλούπο· ιδέ Αμπελοχώρι *Ιω.*
 Σκορπιός 601
 Σκοτωμένο 148
 Σκουλαρίκι 630
 Σκούπα· ιδέ Καρυδέα
 Σκούπα 756
 Σκουτί 580
 Σκούτινα 118
 Σκούφια 620
 Σκούφος· ιδέ Κούκος
 Σκράπια *τοπ.* 246
 Σκρέκας Κ. 634
 Σκυλί 601, 748
 Σμίξη χ. *Γρ.* 593
 Σμόλικας β. 102
 Σορίνο· ιδέ Σουρίνο
 Σορντικός Γ. 138
 Σουβάλτσια 568
 Σουγδορής 282
 Σουηδία 160
 Σουκάκι 542
 Σούλης Γιαννάκης 1844 60
 Σουλτούκου 619
 Σούμπασης 46
 Σουρίνο 109, 211, 387
 Σουτσιούτα 653
 Σοφάδες 160, 245
 Σοφιανός Δ. 17-8, 22
 Σπαθέλα· ιδέ Ιδιάστρα
 Σπανός Κ. 47
 Σπανού χωράφι 243
 Σπάσιμο 601
 Σπάτα 203
 Σπηλιά 117-8
 Σπηλιά για τα σκούτινα 118
 Σπιροδούκλι βρ. 116
 Σπίρτο 384
 Σπίτι 525-58
 Σπιτομάνα 542, 760
 Σπλήνα 602
 Σπορά 187-9, 194
 Σπορέλι 211, 212, 366
 Σπυρίδων Άρτης 335
 Σταθμός 113, 661

- Γέφυρα 113, 142
 Σταλίκι 542, 545
 Στα Μαρία βρ. 116
 Σταμνά χ. Μεσ. 155
 Στάνος χ. Βάλτ. 155, 240, 246, 460
 Στανοτόπι 230, 244
 Στασινός Δ. 158
 Στατήρας 180-1
 Σταυρόπουλος Κ. 22
 Σταυρός μάχη 53
 Σταυρός τοπ. 110, 230
 Σταυρός
 Εικόνισμα 210
 Επάνω 142
 Κάτω 142
 Σταφυλά 234-5, 508
 Σταύρου Ε. 275
 Σταφυλάς 112, 117
 Γέφυρα 112-3, 210, 234-5
 Σπηλιά 112, 117, 119
 Στεβένηκο 57-60
 Στέγαστρο 230
 Στενήμαχο χ. Βουλγαρίας 91
 Στενό του Νίτσιου τοπ. 156
 Στενούρα· ιδέ Σουκάκι
 Στερφοβότανο 426-7
 Στεφάνι (Σκληνιάσα) χ. Καλ. 135
 Στεφανιά 388
 Στεφοπούλου Π. 275
 Στήθος 602
 Στημόνι 564-5
 Στίνα 208, 233
 Στοιχειό 754
 Στόμα 602-3
 Στόμιο (Τσάγεξι) χ. Λάρ. 159
 Στορνάρης Νικολός 49, 60, 61
 Στούμπισμα 603
 Στουρνάρας· ιδέ Στορνάρης
 Στουρνάρι 138
 Στραγάλη Α. 441, 673
 Στραγάλη Β. 88, 277
 Στραγάλη Σ. 146
 Στραγάλης Α. 83
 Στραγάλης Β. 84, 177, 634
 Στραγάλης Δ. 72, 73, 253
 Στραγάλης Δ. Γ. 79
 Στραγάλης Δ. Γ. 320
 Στραγάλης Ε. 124
 Στραγάλης Ι. 77-8
 Στραγάλης Ι. Α. 124
 Στραγάλης Κ. Β. 95, 169
 Στραγάλης Κ. Η. 301
 Στραγάλης Σ. 95
 Στραγάλης Χ. 79
 Στραγάλης Χ. 90
 Στραγγάλης 719
 Στρατός 176
 Στρεβίνα· ιδέ Καμπή
 Στρογγυλοβούνι χ. Βόν. 155, 246
 Στρούγγος τοπ. 90, 119
 Στρούγκα Μάρια 138, 230
 Στρουγκούλα 55
 Στρουμπουράρια 187
 Στρώμα 547
 Στρωτός χορός 696
 Στύλια 110
 Στυλιανός Άγιος 686
 Συγκούνα Ο. 275
 Συκιά δ.χ. Τρικ. 156
 Συκιά σπ. 118
 Συμεών Άγιος 683
 Συνασπισμός Αριστεράς 291
 Σύννεφο 750
 Σύνταγμα Ευζώνων 5/42 85
 Συρράκο χ. Ιω. 17, 37-42, 44, 46, 50-7, 64, 87, 96-7, 99, 101, 145, 240, 250-1, 282, 334, 341, 591-2
 Συρτός χορός 696
 Συχνουρία 603
 Σφαγμένοι Κλέφτες τοπ. 62, 64

- Σφήκας Ν. 148
 Σφοντύλι 438, 573-4
 Σχοινί 620
 Σχωρέτσανα· ιδέ Καταρράκτης
 Σώγαμπρος 459
- Τάβλα 659
 Ταγκαρέλλης 148
 Ταϊσάρι 580
 Ταϊστίρι 189
 Τάκης 699
 Ταλαγάνι 635
 Ταμπακοπούλου Ε. 158
 Ταξίδι 756
 Ταπάκι 580
 Ταταρχάνης Κριμιός 282
 Τάτσης αγ. 309, 319
 Τάτσης Γ. αγ. 306
 Τάτσης Η. αγ. 304, 306, 309, 317, 318
 Τάτσης Κ. αγ. 306
 Ταχάι· ιδέ Ευλοχώρι
 Ταχυδρόμος 393
 Ταψί 659
 Τελάλης 392
 Τελωνειακοί 176
 Τέντα 580
 Τέντζερης 659
 Τεπελένι 84
 Τερψιθέα (Μπαϊσλάρ) χ. Λάρ. 159, 291
 Τεσσαράκοντα μάρτυρες 683
 Τέτα 730
 Τετάρτη 756
 Τζαρής Κ. 148
 Τζαρής Χ. 148
 Τζέρσεϋ Σίτυ 160
 Τζια· ιδέ Κέα
 Τζιάνα λα γρέκι 119
 Τζιούγκου 203-4
- Τζιούκατα 190
 Τζιούρτζα· ιδέ Αγία Παρασκευή
 Τζιούρτζια· ιδέ Αγία Παρασκευή
 Τζοβίστα· ιδέ Δαφνωτή
 Τζουβάρας Δ. 267-8
 Τζουγκρί 243
 Τζούμα Β. 275
 Τζουμαγιά χ. Βουλγαρίας 79, 80
 Τζουμάκας 148
 Τζουμελέκα Ε. 275
 Τζουμέρκα 43-9
 Αρματολίκι 43
 Τζούννοι 577-8
 Τζούρτζα· ιδέ Αγία Παρασκευή
 Τζρούτζια· ιδέ Αγία Παρασκευή
 Τηγάνι 659
 Τηγανίτα 435, 456, 463, 653, 666
 Τηλέφωνο 372, 390
 Τλούπα 564
 Τοκετός 431-4
 Τολπίτσα· ιδέ Χαϊδεμένη
 Τοπανιάζω 198
 Τοσκάνη 282
 Τουλού Μπουνάρ χ. Τουρκίας 81
 Τουμάνι· ιδέ Σαλιβάρι
 Τουμλού Μπουνάρ χ. Τουρκίας 81
 Τούνταινα 211
 Σπηλιά 118
 Τούρκοι 81
 Τουρτούρης 51
 Τουρτούρης Γ. 280
 Τουρτούρης Δ. 282
 Τραγότσιαλο 580
 Τραγουδάρα βρ. 94, 211, 386
 Τραμπάλα 767
 Τραπεζάκι 148
 Τράπεζες 176
 Τράπουλι 206
 Τραστίρι 580
 Τραχανάς 653

- Τρία. Στα- χορός 696-7
 Τρία Ποτάμια 105, 138
 Τριγώνης Β. 158
 Τρίκαλα 47, 63, 93, 155-6, 282, 305-8, 340, 460
 Αγία Μονή συν. 156, 159
 Τρίτη 756
 Τριφύλλι 186, 754
 Τρίχας 155
 Τροϊλα 90
 Βοσκότοπος 210, 230, 235, 237, 239, 240, 243
 Τρουβάς 580
 Τρούμπα 580
 Τρύφων Άγιος 300, 683
 Τσάγεζι· ιδέ Στόμιο
 Τσαγκάρηδες 176-7
 Τσάι 642
 Τσάμικος 696
 Τσαντούλης Β. Γ. 86
 Τσαντούλης Β. Π. 695
 Τσαντούλης Δ. Π. 695
 Τσαντούλης Δ. Χ. 695
 Τσαντούλης Ε. 130
 Τσαντούλης Κ. 124
 Τσαντούλης Π. Κ. 130, 313, 606
 Τσαντούλης Π. Π. 320
 Τσαντούλης Σ. 94
 Τσαντούλης Χ. 584
 Τσάπα 187
 Τσαπάκι 205
 Τσαπάλας 261
 Τσαπί 205
 Τσαπόπουλα 1838 63
 Τσάπος Γ. 1838 63
 Τσάπος Δ. 1838 63
 Τσάρκο 247, 541
 Τσαρούχι 634
 Τσατμάς 543
 Τσέβρεχο δ. χ. Τρικ. 158
 Τσεκούρας Ε. 700
 Τσέρκιου 659
 Τσέρκλι 375
 Τσιακμάκης Α. 158
 Τσιακτίρας Ορέστης 1919 81
 Τσιάρα· ιδέ Φωτάδα
 Τσιάρας Δ. 299
 Τσιάρας Ν. 269
 Τσιαρδάκι τοπ. 211
 Τσιατσούλης Γ. 699
 Τσιγαρίδα 646
 Τσιγγίστρα Π. 269
 Τσιλιγιάννης Λ. 240
 Τσιλιγιάννης Χ. 240
 Τσίμοβο 142
 Τιμούρης Α. 352
 Τιμπλής 148
 Τσιοκρίκι 574
 Τσιότι· ιδέ Φαρκαδόνα
 Τσιουγκράνα 205
 Τσιούμα 659
 Τσιούρης Γ. 336
 Τσιούρης Χ. 335
 Τσιπούνι 612
 Τσιρέπι 620-1, 629
 Τσιρέσιου 139
 Τσιριπόσχοινο 629
 Τσίρκας Ν. 269
 Τσίρκας Σ. 369
 Τσίρου 205
 Τσόπελα χ. Ιω. 335-7
 Τσουκαρέλλι β. 359
 Τσουκνίδα 653
 Τσοχίλας 1838 63
 Τύμφη· ιδέ Γκαμήλα
 Τυρί 643
 Τύρνα· ιδέ Ελάτη
 Τυροκόμος 177-81
 Τυφλοσέλλι· ιδέ Δροσοχώρι
 Τύχη 754-5

Υγραέριο 384
Υδραγωγείο 126-7, 387
Υδραυλικός 181
Υδρευση 386
Υδρονομεύς 202
Υνί 203
Υπαπαντή 683, 747
Υπάτη (Μικραί Πάτραι) *χ. Λαμ.* 47
Υφάδι 565
Υφανση 568
Υφαντική 559-83
Υψωμα 341-2

Φάβα 648
Φάβριανη *βρ.* 373, 386
Φακή 186
Φανάρι *χ. Καρδ.* 63
Φανάρι 384
Φανέλα 621, 630
Φαρινόπιτα 653
Φαρκαδόνα (Τσιότι) *χ. Τρικ.* 135,
156, 158-9, 245
Φαρμάκι *β.* 54, 55, 107, 108, 237
Φαρμακόλακκο 230
Φάρσαλα 160, 245, 293
Φασκιά 439
Φασόλι 186
Φασόνι *βρ.* 94, 386, 400
Φασούλας Α. 128-9
Φεβρουάριος 743
Φεγγάρι 384, 750
Φεγγίτης 539
Φίδι 603-4, 749
Φιλέκης 337
Φιλιάτες 135
Φιλιπιάδα *χ. Πρ.* 155, 258
Φίλιππος Άγιος 685
Φιλιπούπολη *χ. Βουλγαρίας* 91
Φίλος Δ. 269

Φίλος Σ. 148, 281, 334
Φιλύρα (Λεσιανά) *χ. Τρικ.* 155
Φίνο 565-6
Φκούλι· ιδέ Βικούλι
Φλοέρα *β.* 111
 Σπηλιά 118
Φλοκάτο 623-4
Φλωρεντία 283, 586
Φλώρινα 79
Φόκου 542
Φόλια 211
Φορεσιά 609-636
Φόροι 44
Φουντούνα
 Αράτσια 116, 211
 Ασκούμπτα 116, 211
Φουντουνίτσα 387
Φούρκα *χ. Κόν.* 250
Φούρλι Ταλιάτσ' 62
Φούρναρης 181
Φούρνος *σπ.* 118
Φούστα 580, 624, 635
Φουστανέλα 614
Φουστάνι 624-5
Φράγκα-Τάλαρα 767
Φραγκφούρτη 283
Φράξος *Πραμάντων χ. Ιω.* 288
Φράστα *χ. Άρτ.* 299
Φριγγοράσα *β. Συρράκου* 50
Φτέρη· ιδέ Πτέρη
Φτέρνα 604
Φωλιά *αετού* 119
Φώτα 667-9
Φωτάδα (Τσιάρα) *χ. Τρικ.* 156
Φωταίοι 525
Φωτιά 658-9
Φωτισμός 383-5
Φώτο 237
 Σπηλιά 118
Χαβάνι 660

- Χαβάνι 767
 Χάι Πόιντ 160
 Χαϊδεμένη (Τολπίτσα) *χ. Τρικ.* 155
 Χαϊμαλί 441, 755
 Χαιρετισμός 768
 Χαλάσματα *Προσηλίου* 53, 247
 Χαλί 580
 Χαλιάς μεγάλος 142, 392, 661
 Χαλίκι *χ. Καλ.* 110, 280, 505
 Χαλκιάδες *χ. Άρτ.* 257, 258
 Χαλκιάνου 208, 234
 Χαμούρα 211
 Χάνι 136, 142, 148-50, 358-61
 Χανικέζικο· ιδέ Ελευθεροχώρι
 Χαράλαμπος Άγιος 300
 Χαράρι 580
 Χαροκόπι (Μπουρδοβάρι) *χ. Ιω.*
 142, 247
 Χάρος 514, 519-20
 Χασάν Καλύβια· ιδέ Καλλιθέα
 Χάσια 85
 Χάσιμο 755
 Χασιώτης Γ. 264
 Χάσκα 671
 Χατζηγάκης 699
 Χατζηγάκης Κ. 156
 Χατζηγάκης Π. 156
 Χατζηγάκης Σ. 156
 Χατζηκώστα *Νοσοκομείο Ιω.* 91
 Χατζηπέτριο· ιδέ Νεραϊδοχώρι
 Χατζηπέτρος Χ. 59
 Χατζής 218-9
 Χατζηχαλάρ· ιδέ Ελευθεραί
 Χειμαδιά 245-8
 Χειρολάβα 203
 Χειρόμυλα 660
 Χειροτεχνία 559-90
 Χελιδόνι 756
 Χελιμόδι *τοπ.* 142, 146, 197, 234, 237
 Χελιμόδι *τοπ.* 116, 208, 211, 243
 Βρύση 116
 Χέρι 749, 604
 Χιλιδόνα 376
 Χιλιμόδι· ιδέ Χελιμόδι
 Χιόνι 756
 Χιράμι 580-1
 Χλωρός Ν. 158
 Χοιροστάσια 181
 Χολέβας Νάσιος 62-4
 Χορός 696-7
 Χορτολίβαδο 197-8
 Χουζνής πασάς 699
 Χουλιάρια 656
 Χουλιάριαδες *χ. Ιω.* 68, 255, 334, 358
 Χουρσίτ πασάς 1821-2 50, 57
 Χουσιάφι 639
 Χουσνί πασάς 1875-6 73-4
 Χούτας Σ. 85
 Χράπι 211
 Χριστάκος Χ. 158
 Χριστογιωργαίοι 525
 Χριστοί *χ. Ιω.* 51, 54, 55, 88, 101,
 104, 146, 148, 255, 299, 309, 335,
 337-9, 525
 Χριστούγεννα 661-6
 Χριστόψωμο 664-5
 Χρυσοβίτσα *χ. Βόν.* 155, 246
 Χρυσοχόος Χ. 591
 Χτένι 574
 Χύτας Β. 158, 169
 Χύτας Σ. 155
 Χωράφια 206-214
 Χώτος Μ. 34
 Ψαλιδιά 535-6
 Ψαλλίδας Α. 280
 Ψάρεμα 395
 Ψήστης 660
 Ψωμί 643

Handwritten text in a cursive script, likely a form of shorthand or a specific dialect. The text is densely packed and spans approximately 25 lines. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge of the language or dialect. The text appears to be a continuous passage, possibly a list or a set of instructions, given the repetitive nature of some words and the lack of clear punctuation. The overall appearance is that of a historical document or a manuscript page.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written in a dark ink on a light-colored paper. The script is dense and difficult to decipher due to its cursive nature and the fading of the ink. The text appears to be organized into several lines, with some words and phrases that are partially legible, such as "Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript." The text is written in a dark ink on a light-colored paper. The script is dense and difficult to decipher due to its cursive nature and the fading of the ink. The text appears to be organized into several lines, with some words and phrases that are partially legible, such as "Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript."

430. Αποκαλυπτήρια Ηρώου Ματσουκίου (23-9-1970).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: 1) Οι Εικ. 289, 291, 295, 297, 305, 316 τυπώθηκαν ανάποδα. 2) Η σελ. της 483 υποσ. είναι η 81. 3) Το έτος της Εικ. 297 είναι το 1971. της Εικ. 414 το 1989. 4) Όλες οι φωτογραφίες είναι 520.

Τυπογραφικές Εργασίες
Γ. Δούβαλης - Ε. Αποσιόλου ο.ε
ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 28ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 41 (Στοιά Καμπέρι) Τηλ. (0651) 27.845 - 20.544

